

INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST
EUROPENE AL ACADEMIEI ROMÂNE

BIBLIOTECA METROPOLITANĂ
BUCUREȘTI

NICOLAE-ȘERBAN TANAȘOCA

BALCANOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

**VICTOR PAPACOSTEA ÎN DOCUMENTE
DIN ARHIVELE SECURITĂȚII ȘI
DIN ARHIVA PERSONALĂ**

Editura Biblioteca Bucureștilor

<https://www.cimec.ro/biblioteca-digitala.ro>

BALCANOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

**VICTOR PAPACOSTEA ÎN DOCUMENTE
DIN ARHIVELE SECURITĂȚII ȘI
DIN ARHIVA PERSONALĂ**

BIBLIOTECA DE STUDII ȘI CERCETĂRI SUD-EST EUROPENE

II

© Pia-Maria Dumitru-Danielopolu, pentru textele lui Victor Papacostea și
Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române pentru prezenta
ediție

NICOLAE-ȘERBAN TANAȘOCA

BALCANOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

**VICTOR PAPACOSTEA ÎN DOCUMENTE
DIN ARHIVELE SECURITĂȚII ȘI
DIN ARHIVA PERSONALĂ**

**EDITURA BIBLIOTECA BUCUREȘTILOR
BUCUREȘTI – 2010**

Tehnoredactare și concepție grafică: Cezar-Octavian Diță

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TANAȘOCA, NICOLAE-ȘERBAN

Balkanologie și politică în România secolului XX : Victor Papacostea în documente din arhivele Securității și din arhiva personală / Nicolae-Șerban

Tanașoca. - București : Biblioteca Bucureștilor, 2010

ISBN 978-973-8369-74-0

32.01(498)''19''

94(498) Papacostea,V.

CUVÂNT ÎNAINTE

Apariția cărții de față nu ar fi fost posibilă fără sprijinul de care m-am bucurat din partea familiei istoricului, balcanologului și omului politic Victor Papacostea. Cu ani în urmă, când am elaborat primul meu studiu privind viața și opera acestuia, regretatele doamne Cornelia Victor Papacostea, soția istoricului și Cornelia Papacostea-Danielopolu, fiica lor mi-au pus cu generozitate la dispoziție arhiva lui personală și de familie, pe care am consultat-o cu folos și recunoștință. Îi mulțumesc acum doamnei Pia Dumitru-Danielopolu, nepoata de fiică și succesoarea legală a lui Victor Papacostea, pentru a mă fi asociat la investigarea documentelor din arhiva CNSAS privitoare la familia Domniei sale și de a-mi fi încredințat spre cercetare și alte texte inedite, documente și fotografii din arhiva familiei Victor Papacostea, permițându-mi publicarea lor. Mulțumesc de asemenea nepoților de soră și de frate ai lui Victor Papacostea, doamnei Michaela Ghițescu, fiica doamnei Eliza Ghițescu, născută Papacostea și domnului Acad. Prof. Șerban Papacostea, fiul lui Petre Papacostea, pentru informațiile, deslușirile genealogice, amintirile, fotografiile și documentele de familie pe care mi le-au comunicat.

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității mi-a acordat calitatea de cercetător al acestor arhive și m-a sprijinit în investigarea lor, dându-mi posibilitatea de a studia, copia și publica documente din dosarele de Securitate ale lui Victor Papacostea. Rămân îndatorat pentru toate acestea îndeosebi doamnei Florica Dobre, domnilor Ladislau Antoniu Csendes, Claudiu Secașiu și Silviu B. Moldovan.

Domnul Acad. Prof. Răzvan Theodoreescu, Secretarul General al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, mi-a oferit posibilitatea de a prezenta, în cadrul unei reuniuni a acesteia (Atena, 2007), comunicarea Balcanologie et politique en Roumanie au XXe siècle și a recomandat, printr-un referat călduros, publicarea cărții de față, care o include. Sunt bucuros să-i

pot mulțumi pentru a fi contribuit astfel la revelarea tragismului existenței lui Victor Papacostea, în casa și din îndemnul căruia s-a legat, cu decenii în urmă, prietenia noastră.

Consiliul Științific al Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române și Biblioteca Metropolitană București, au avizat apariția acestei cărți în seria Studii și cercetări sud-est europene, editată în comun în cadrul parteneriatului celor două instituții. Țin să le mulțumesc călduros. Le rămân îndatorat îndeosebi pentru publicare domnului Director Florin Rotaru, directorul Bibliotecii Metropolitane, domnului Alexandru Diță și tuturor colaboratorilor lor.

Editez în acest volum numai texte și documente legate de activitatea de profesor universitar, de cercetător și expert în problemele balcanice a lui Victor Papacostea, condamnată de organele Securității pentru implicațiile ei politice și ideologice reale ori închipuite. Aparent de importanță secundară, dacă nu cu valoare strict personală, unele texte și documente legate de prezența lui Victor Papacostea, ca deputat liberal de Caliacra, în viața Cadrilaterului dobrogean, zonă prin excelență balcanică a României, de legăturile sale prietenești de acolo, de cariera lui științifică și universitară, oferă cititorului, o dată cu adevărul despre toate acestea, posibilitatea de a constata, pe bază de mărturii irefutabile, reaua credință a detractorilor și acuzatorilor lui, autori sau primitori de note informative.

Documentele din arhiva CNSAS referitoare la activitatea politică propriu-zisă a lui Victor Papacostea ca membru de frunte al Partidului Național Liberal, deputat, participant la pregătirea actului de la 23 august 1944, subsecretar de stat la Ministerul Învățământului, secretar al Cercului de Studii al Partidului Național Liberal, candidat dinamic la alegerile legislative din 1946 – interogatoriile la care a fost supus sub învinuirea neîntemeiată de uneltire contra ordinii de stat, mărturiile celor alături de care a fost inculpat în procesul grupului Aurelian Bentoiu, învinuit de a fi încercat să refacă în clandestinitate Partidul Național Liberal – izvoare încă nu integral copiate și cercetate de mine, vor putea face, nădăjduiesc, conținutul unui alt volum. La fel, interesanta corespondență inedită a lui Victor Papacostea, numeroasele scrisori primite de la personalități ale lumii științifice, politice și culturale românești și străine, păstrată în mare parte în arhiva sa personală.

15 decembrie 2009

Nicolae-Șerban TANAȘOCA

BALCANOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

Balcanologia

Peninsula Balcanică sau, cum a mai fost numită, Sud-Est Europeană constituie o regiune culturală bine individualizată a continentului nostru, spațiul geografic în care un număr de popoare, diferite ca origine, limbă și confesiune, structurate mozaical, într-o formulă de o complexitate unică în lume, au trăit mai totdeauna în strânsă dependență unele de celelalte, vădind, pe de o parte, izbitoare particularități și divergențe de interese, împărtășind însă, pe de altă parte, în pofida acestora, un destin comun și evoluând în cadențele aceluiasi ritm istoric. Ele au ajuns să constituie o mare comunitate umană, dezvoltând, la nivelul limbii, al mentalității și al stilului de viață, un anumit “aer de familie”, greu de tăgăduit, chiar dacă greu de surprins în formule riguroase. Relevarea legăturilor istorice dintre popoarele balcanice sau sud-est europene, evidențierea unității în diversitate care le este proprie, sublinierea comunității lor de destin și a caracterului sincron al evoluției lor generale au fost, mai ales în epoca modernă, obiective statornice ale cercetătorilor. Descoperind lumea balcanică sau sud-est europeană, savanții europeni au fost fascinați din capul locului și deopotrivă atât de extrema varietate, cât și de remarcabila ei unitate pe care au încercat să le descrie și explice în termeni științifici. Din această năzuință de cunoaștere și înțelegere s-a născut sistemul științific coerent al balcanologiei sau al studiilor sud-est europene, ale căror principale exigențe de ordin metodologic sunt: *perspectiva globalizantă, comparatismul și interdisciplinaritatea*. Pe cale de consecință, din această concepție a balcanologiei decurg, în planul practicii științifice, imperativul *cooperării intelectuale internaționale* dintre cercetători, în primul rând dintre cercetătorii balcanici și necesitatea dobândirii unei *formațiuni profesionale complexe* de către fiecare dintre balcanologii autentici. Pe scurt, balcanologia a devenit o școală de universalism umanist și un factor de civilizație într-o zonă prea adesea încercată de cumplite calamități istorice și zguduită de crâncene înfruntări interetnice și interconfesionale.

Contribuția românească la dezvoltarea balcanologiei

Contribuția românilor la întemeierea teoretică și dezvoltarea practică a studiilor sud-est europene sau balcanologice în toate domeniile – lingvistică, istorie politică, istorie a culturii, etnografie, filologie, istorie a artelor – a fost, de la primele înfripări de creație științifică în domeniu și până la marile împliniri din secolul al XX-lea, bogată, originală și importantă. Ea a fost, în primul rând, rodul *aspirației intelectuale* la cunoașterea și înțelegerea propriei ființe și istorii naționale în dimensiunile lor reale și în conexiunile lor internaționale firești, aspirație care a impus învățaților, în chip necesar, extinderea investigației metodice pe toate planurile științelor umane la nivelul ansamblului regional din care erau conștienți că poporul român face parte. În al doilea rând, dezvoltarea balcanologiei sau a studiilor sud-est europene a fost impulsionată, la noi, de un *imperativ moral* și anume de sentimentul datoriei de a face cunoscută ființa și soarta poporului român, ca și ale celorlalte popoare din această zonă, Europei civilizate, din ansamblul căreia fuseseră multă vreme desprinse prin acțiunea fatalităților istorice, dar căreia-i aparțineau, potrivit propriei lor convingeri, prin istorie, tradiție culturală și vocație. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, aceste studii veneau să răspundă *unei rațiuni politice*: necesității de a construi, în deplină cunoștință de cauză, pe plan regional, cadrul de solidarități internaționale propice afirmării libere a identității naționale. Ideea solidarizării popoarelor din Balcani și Sud-Estul Europei în jurul valorilor fundamentale comune, ideea solidarității balcanice, a fost, pentru români, în diversele forme pe care le-a îmbrăcat de-a lungul secolelor, de la *coaliția ortodoxă* a națiunilor medievale creștine la *Înțelegerea Balcanică* a națiunilor moderne, nu numai rezultatul cugetării politice responsabile, o direcție de politică externă promovată în zonă, ci și factorul stimulat pentru dezvoltarea unei școli de studii științifice balcanologice sau sud-est europene de valoare unanim recunoscută.

În ajunul instaurării regimului comunist în România, regim care a impus brutala restructurare a întregului sistem de instruire universitară, cercetare științifică, viață academică potrivit tiparelor staliniste, această tradiție era reprezentată de două Institute specializate: *Institutul de studii sud-est europene*, întemeiat în 1913 de Nicolae Iorga împreună cu Vasile Pârvan și Gheorghe Murgoci și condus, după moartea marelui istoric, de Nicolae Bănescu și *Institutul de studii și cercetări balcanice*, întemeiat în 1937 de Victor Papacostea ca o fundație privată, transformat în 1943, prin decretul lui Ion Antonescu, redactat și contrasemnat de ministrul Ion Petrovici, într-o instituție bugetară de stat. Ele dispuneau de două publicații periodice de ținută autentic europeană, la care colaborau și învățați străini de seamă: *Revue Historique du Sud-*

Est Européen și Balcania. Conducătorii acestor Institute și publicații dețineau importante poziții universitare, erau înconjurați de o pleiadă de elevi devotați, desfășurau o bogată activitate didactică și științifică, întrețineau relații de fructuoasă cooperare cu omologii lor din străinătate, participau la proiecte de cercetare internaționale și lansau asemenea proiecte. Războiul însuși nu întrerupsese activitatea lor, deși o afectase, iar încheierea tratatului de pace le încuraja speranțele de viitor.

Adversitatea regimului stalinist față de balcanologie

În anul 1948, îndată după proclamarea Republicii, toate Institutele de cercetări istorice au fost însă unificate, potrivit modelului și instrucțiunilor sovietice, într-un singur mare Institut de istorie și filosofie, revistele lor au fost suprimate, zăburile ultimelor numere în curs de tipărire fiind distruse, conducătorii și mulți dintre cercetătorii acestor instituții au fost disponibilizați ori pensionați înainte de termen, majoritatea universitarilor umaniști au fost transferați din învățământ în cercetare, mulți specialiști au fost excluși din Academia Română reorganizată ori pur și simplu înlăturați din viața științifică și publică în momentul deplinei lor maturități creatoare. Nu puțini aveau să fie aruncați ulterior în temniță din motive politice, unii chiar exterminați. Activiști comuniști aserviți Uniunii Sovietice și acoliți ai lor, improvizați în cercetători și profesori au luat locul „lustratei” elite profesionale românești și în domeniul studiilor balcanologice sau sud-est europene, ca în toate domeniile vieții naționale. Direcțiile de cercetare servite de cele două Institute aveau să fie suspendate ori alterate pentru mulți ani, formarea de noi cadre de specialitate întreruptă, comunicarea cu lumea științifică prin publicații prohibită, vocea României în dialogul științific internațional înnăbușită, iar tradiția studiilor balcanologice sau sud-est europene românești amenințată să sufere o gravă soluție de continuitate.

Temeiurile politico-ideologice ale ostilității staliniste față de balcanologie

Rățiunea specială a înverșunării regimului stalinist împotriva studiilor balcanologice sau sud-est europene era, firește, ca în atâtea alte domenii ale științelor, de natură *ideologică* și *politică*. Cu nuanțe care țin de momentul constituirii lor și de personalitatea fondatorilor, cele două Institute la care m-am referit serveau aceeași *aspirație intelectuală* de cunoaștere științifică

dezinteresată, aceeași *năzuință morală* de afirmare a demnității naționale a popoarelor din spațiul balcanic și sud-est european, aceeași *idee politică* de solidarizare în jurul valorilor tradiționale comune pe care am amintit-o ceva mai înainte. Or, toate acestea – cunoașterea științifică, demnitatea națională și solidaritatea regională – constituiau pentru năzuințele de hegemonie imperialistă ale Moscovei, în ipostaza ei totalitară comunistă ca și în celelalte, obstacole ce trebuiau înlăturate. O împrejurare cu totul particulară, afirmarea dreptului lor la autonomie față de URSS de către liderii comuniști Iosip Broz Tito și Gheorghi Dimitrov, zelatori ai ideii solidarității balcanice în formele unui comunism original, cu o anumită culoare specifică națională și regională, a accelerat reacția regimului stalinist și a radicalizat ostilitatea lui față de orice formă de solidaritate balcanică. O altă împrejurare care a favorizat această reacție de ostilitate a fost împărțirea lumii balcanice în tabere dușmane ca efect al izbucnirii războiului rece. Consecințele stalinismului și ale războiului rece în domeniul balcanologiei constituie o temă de cercetare ce va trebui adâncită în viitor.

Nu trebuie uitat însă că și cealaltă putere totalitară europeană din secolul XX, Germania nazistă, manifestase aceeași adversitate față de ideea unității în diversitate a lumii balcanice și față de idealul solidarizării ei. Oficinosul hitlerist *Das Reich* combătuse vehement, în 1943, ideea unității în diversitate a lumii balcanice, promovată de Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București și se arătase surprins de faptul că, în 1943, prin ministrul Ion Petrovici, guvernul lui Ion Antonescu, aliat declarat al Germaniei, asimilase acest Institut unei instituții de stat, bugetându-l, deși, în concepția nazistă, Peninsula Balcanică ar fi fost o regiune a deosebiriilor și a multiplicității. Dezbinarea lumii balcanice prin exacerbaria particularismelor naționale a fost întotdeauna utilă marilor puteri dornice să-și extindă sferele de influență în această zonă.

Semnificația politică a renașterii balcanologiei sub egida UNESCO

Destinderea internațională instaurată după decesul lui I.V. Stalin cu greu, nu fără reticențe și accidente de parcurs neașteptate, dar mai ales nu neapărat irevocabil, a înlesnit renașterea balcanologiei sau a studiilor sud-est europene. România a fost, din motive încă nedesluite cu certitudine, leagănul acestei renașteri și locul privilegiat de coordonare internațională a eforturilor în această direcție. Între 8 și 14 iulie 1962, la Sinaia, s-a reunit, sub auspiciile UNESCO, un colocviu internațional privitor la civilizațiile balcanice și au fost relansate, în termeni noi, vechile concepte: *civilizație regională*, *unitate în diversitate*, *factori de unitate și diversificare balcanică*, *uniune lingvistică*

balcanică. Era un uriaș pas înainte. A vorbi despre valoarea diferenței și a argumenta implicit dreptul la ea într-o lume obișnuită să aplice stereotip, în toate domeniile, modelul sovietic, a vorbi deopotrivă despre unitate culturală regională, peste granițele politice ale blocurilor militare și politice adverse, relativizând oarecum deosebirile dintre ele și restabilind posibilitatea dialogului, dacă nu chiar a convergenței sistemelor, a distinge subtil între unitatea în diversitate a națiilor și culturilor, pe de o parte și omogenitatea lor culturală și mentală, pe de alta, toate acestea puteau fi socotite indiciile unei iminente reevaluări de către URSS a raporturilor internaționale. Reconcilierea sovieto-iugoslavă, recunoașterea de către Moscova a dreptului fiecărei țări la dezvoltarea socialismului pe o cale proprie, afirmarea necesității creării unei zone denuclearizate în Balcani, legitimarea autonomiei naționale în cadrul lagărului sovietic întăreau, în plan politic, această impresie și păreau să ofere nu numai balcanologiei un cadru propice renașterii ei, dar chiar și sistemului comunist o șansă reală de umanizare. Chiar dacă era dublată, putem bănuî, de intenția nemărturisită și, firește, nerealistă a Moscovei de a desprinde din structurile euro-atlantice țările capitaliste din Sud-Estul european, în numele ideii solidarității balcanice, relansarea acestei idei arăta că Uniunea Sovietică și aliații ei conștientizaseră necesitatea reformării sistemului de dominație sovietic și a regândirii echilibrului mondial de forțe politice. Puterile democratice occidentale au încurajat această tendință inovatoare și s-au angajat să o susțină, firește, în anumite limite, din dorința de a determina, la rândul lor, dacă nu chiar renunțarea țărilor balcanice din lagărul sovietic la programul revoluționar comunist, în orice caz consolidarea autonomiei lor față de Moscova. O structură științifică internațională, Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE), tutelată de UNESCO, cu un program bine articulat avea să patroneze crearea unei întregi rețele internaționale de Institute de studii balcanice și sud-est europene în toate țările balcanice și nu numai. Secretariatul general al AIESEE era fixat, prin *Statutul* ei, la București. Congrese internaționale de studii sud-est europene urmau să se reunească la fiecare cinci ani. Publicații periodice aveau să contribuie la schimbul de idei și cooperarea intelectuală internațională între specialiști.

Înființarea Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei R.P.R. și a periodicului științific „Revue des Études Sud-Est Européennes”

În această atmosferă și în desfășurarea acestei serii istorice a recrudescenței interesului științific și politic pentru zona balcanică, s-au născut, în anul 1963, și Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, împre-

ună cu revista lui, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, conduse, ambele, așa cum mulți dintre noi ne amintim, până la încetarea sa din viață, în 1978, de regretatul Prof. Mihai Berza, fostul adjunct al Prof. Gh.I.Brătianu la conducerea venerabilei *Revue Historique du Sud-Est Européen*. Prof. Mihai Berza fusese un colaborator al revistei *Balkanica*, ca de altfel întreaga echipă de la *Revue Historique du Sud-Est Européen*, după cum și Prof. Victor Papacostea, asemenea întregii echipe de la *Balkanica* colaborase la *Revue Historique du Sud-Est Européen*. Perioada de gestație a Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române și a revistei sale, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, acoperă însă anii 1960-1962 și este mai puțin cunoscută celor care nu au trăit-o. Cel care a definit conceptul Institutului și a pus bazele edificării sale în această perioadă, cel care a întocmit schema lui de personal științific și organizare, cel care a încheiat nucleul inițial de cercetători chemați să activeze în cadrul lui – majoritatea elevii și colaboratorii săi din Institutul de Studii și Cercetări Balcanice – cel care s-a îngrijit de redactarea primelor două volume ale revistei, a fost, din însărcinarea Academiei R.P.R., cu aprobarea autorităților de stat, Victor Papacostea, întemeietorul și directorul Institutului de Studii și Cercetări Balcanice (1937-1948) și al revistei *Balkanica*, fostul titular al catedrei de istoria popoarelor balcanice de la Universitatea din București. Faptul că i s-a încredințat lui această misiune era nu numai o dovadă de încredere și prețuire din partea Academiei R.P.R., ci și mărturisirea opțiunii înaltului for pentru reînnoirea firului tradiției științifice de el reprezentate, semnificație confirmată și de numele pe care urmau să le poarte și Institutul, și revista acestuia, anume *Institutul de Studii și Cercetări Balcanice* și *Balkanica*. Din motive de natură ideologică și politică, autoritățile de stat și de partid nu intenționau însă nicidecum să-i acorde lui Victor Papacostea, multă vreme figură proeminentă a Partidului Național Liberal, fost deputat și ministru, fost deținut politic, poziția de director al noii instituții, ci numai pe aceea de redactor-șef adjunct sau secretar al revistei. Răspunderea conducerii proiectului de refacere a Institutului și de relansare a revistei revenea oficial Acad. Prof. Iorgu Iordan, vicepreședintele Academiei R.P.R. cu care Victor Papacostea a colaborat de altfel excelent și cordial până la subita sa încetare din viață, survenită prematur, în urma unui atac cerebral, la 20 iunie 1962¹. Deși Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române și *Revue des Études Sud-Est Européennes* au rămas credincioase spiritului în care Victor Papacostea concepea balcanologia, deși meritele în refacerea Institutului și a revistei i-au

¹ Îndată ce a constatat producerea atacului vascular, întâmplată în lipsa ei de acasă, doamna Cornelia Victor Papacostea, altminteri foarte reticentă când era nevoie să solicite asistența cuiva, a făcut apel la acad. Iorgu Iordan care, vizibil zguduit suflătește, a folosit întreaga sa autoritate de vicepreședinte al Academiei, pentru a urgenda venirea unei ambulanțe și a unui medic specialist. Era însă prea târziu.

fost ulterior recunoscute, iar amintirea omagiată, la răstimpuri, de Prof. Mihai Berza, de cercetători din Institut, de unii învățați din Balcani (Cleobul Tsourkas, Nikolai Todorov), deși alte Institute de studii balcanice și sud-est europene din Apus preluaseră, pentru a le duce la îndeplinire, parțial sau integral, unele dintre proiectele lansate cândva de el (*Bibliografia balcanică, Enciclopedia balcanică, Istoria popoarelor balcanice*), totuși, la trei săptămâni de la decesul lui Victor Papacostea, numele lui nu a fost nici măcar amintit la Colocviul privind civilizațiile balcanice de la Sinaia nici de participanții români, nici de străini. De asemenea, nici în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, nici în alte publicații privitoare la istoria studiilor sud-est europene în România, contribuția lui Victor Papacostea la întemeierea Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei și a revistei nu a fost, multă vreme, pusă în deplină lumină ori a fost menționată numai în treacăt, cu reticențe. Faptul este cu atât mai frapant, cu cât între participanții la colocviu și între autorii textelor la care mă refer se numărau prieteni apropiați, vechi colaboratori, admiratori mărturisii și devotați fideli ai Prof. Victor Papacostea. De ce s-a întâmplat așa?

Dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea

Răspunsul la această întrebare poate fi găsit într-un izvor multă vreme doar bănuț și inaccesibil istoricilor. Este vorba de dosarul de Securitate, până de curând strict secret, al Prof. Victor Papacostea, aflat acum în arhiva CNSAS. Am examinat acest dosar în toamna anului 2007, la stăruința doamnei Pia Dumitru-Danielopolu, nepoata de fiică a lui Victor Papacostea, împreună cu dânsa și, mai apoi, singur, în baza atestatului de cercetător al acestei arhive ce mi-a fost acordat. Am întreprins, parcurgându-l, o interesantă incursiune în spatele scenei istorice, în culisele evenimentelor, în intimitatea regizorilor lor și în cabinetele actorilor care au deținut roluri mai mult ori mai puțin importante în înființarea Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române din București și a revistei acestuia, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*. Mai presus de cazul particular al soartei balcanologului român, mai presus de identitatea oamenilor Securității implicați în acest caz, documentele din acest dosar, în cea mai mare parte inedite, ne ajută să cunoaștem condiția omului de știință în genere, condiția vieții academice și, în chip special, a disciplinei noastre în vremea totalitarismului comunist.

În arhiva CNSAS se găsesc, de fapt, două dosare, în mai multe volume, ale lui Victor Papacostea: *dosarul penal*, legat de procesul grupului național-liberal Aurelian Bentoiiu, în care istoricul fusese implicat, dosar cercetat și

comentat de Ioan Opriș², publicat în parte de Doamna Florica Dobre³ și cola-

² Ioan Opriș, *Victor Papacostea și tentativele de renaștere a mișcării liberale*, în Ioan Opriș, *Istoricii și securitatea*, II, București, 2006, p. 143-156

³ CNSAS, *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective și metode*, vol. I (1948-1967), Coordonator Florica Dobre, autori: Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Țăranu, București, 2006, doc. 121, 27 decembrie 1958, *Hotărâre* pentru închiderea dosarului de grup. Nr.102, privind pe Bentoiu Aurelian, Ghiorgiu Georgel, Aznavorian Hurmuz, Papacostea Victor, Rădulescu Savel și Sibiceanu Niculae, p. 498-505. În *Hotărârea* citată, redactată de Lt.maj.Chiriș Aurel și Lt.maj. Dumitru Vasile și aprobată de Al. Nicolschi, se afirmă că împotriva lui Victor Papacostea s-au luat „următoarele măsuri operative: „a fost arestat și cercetat timp de câteva luni de zile, după care a **fost recrutat ca agent** și pus în libertate. Materialele compromițătoare se predau la S<er>v<iciu> „C” pentru păstrare, cu ținerea individului în evidență”. Autorii volumului editat de CNSAS arată însă, cu onestitate, în nota de la p. 502, că „până la data de 1 septembrie 2006 **nu s-au primit documente** care să probeze faptul că „a fost recrutat ca agent””. Mă simt dator să adaug că, în același dosar penal al lui Victor Papacostea, **există, în schimb, documente încă inedite care dovedesc că nici nu a fost recrutat ca agent**. Prin *Ordonanța de încetarea procesului penal*, emisă la 29 mai 1958, căpitanul de securitate Abramovici Marcu – același ofițer care-i semnase la 5 februarie 1958 *Ordonanța de învinuire pentru infracțiunea de uneltire contra ordinii sociale* – dispune „încetarea procesului penal ce formează obiectul dosarului de anchetă nr. 10857/957 în ceea ce-l privește pe Papacostea Victor, din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal în acțiunile sale”, fără nici un fel de alte mențiuni și ordonă ca numitul „să fie pus în libertate”, ceea ce s-a și întâmplat, *Ordonanța* fiind confirmată în aceeași zi de procurorul militar, un căpitan de justiție, cu semnătura indescifrabilă. Doi ani mai târziu, recrutarea lui Victor Papacostea continua să fie un deziderat al Securității, nicidecum o realitate: la 19 septembrie 1960, într-o adnotare pe o *Notă* informativă strict secretă obținută de la sursa „Miron” de Lt.maj. Dumitru V., un colonel de securitate îl întreabă pe acesta dacă nu crede că e oportun „să-l studiem pe Victor Papacostea pentru o **eventuală recrutare**” ca agent informator, iar un alt factor de decizie notează că „s-a raportat situația așa că nu mai trebuie prezentat materialul”. Tot într-o „notă a biroului” pe marginea unei *Note* informative din 19 decembrie 1961, provenind de la același agent „Miron”, se afirmă că atitudinea rezervată și prudentă a fraților Petre și Victor Papacostea față de „elemente cunoscute cu activitate politică ... este determinată de faptul că Victor Papacostea a fost reținut câteva luni în grupul Bentoiu în anul 1958 și că **s-a încercat recrutarea lui**”, așadar nu că s-ar fi și înfăptuit vreo recrutare. Reamintesc, dacă mai e nevoie, că felul în care a fost tratat de regim Victor Papacostea din momentul eliberării din a doua încarcerare și până la moarte, ba chiar și amintirea lui după moarte, exclude orice suspiciune de colaborare cu Securitatea (i s-a aprobat, apoi retras punitiv pensia, nu a fost angajat ca salariat, nu a primit locuință corespunzătoare, nu i s-au restituit bunurile confiscate fără temei juridic, deși era colaborator științific al Academiei, rolul lui în dezvoltarea balcanologiei a fost trecut sub tăcere). Dimpotrivă, din toate documentele de la CNSAS rezultă că era privit cu suspiciune, ca un element dușmănos față de regimul comunist și ideologia marxistă, dar prudent în manifestări. După cum se va vedea mai departe, cu puțină vreme înaintea decesului său, în 1962, i se deschisese dosar individual, în vederea „demascării complete a activității sale criminale”. În *Hotărârea* de deschidere a dosarului, se precizează încă o dată că „a fost pus în libertate întrucât împotriva sa **nu existau suficiente materiale**”, așadar nimic despre recrutarea ca agent. Personal, nu elimin eventualitatea ca lucrători ai Securității să fi invocat pretinsa recrutare a lui Victor Papacostea pentru a atenua impresia negativă produsă asupra autorităților superioare de reala insuficiență a probatoriului acuzării, imputabilă lor, într-o perioadă declarată de „destindere” și „restaurare a legalității”. Soția lui Victor Papacostea,

boratorii Domniei Sale și *dosarul de urmărire informativă SRI 68057, CNSAS i 5596*, închis definitiv la 12 noiembrie 1962, ca urmare a decesului celui urmărit. Aici ne interesează mai ales documentele referitoare la anii 1960-1962 în care, pe baza informațiilor furnizate de diverși agenți, este consemnată și evaluată, potrivit criteriilor Securității, activitatea de balcanolog a lui Victor Papacostea.

Victor Papacostea. Date biografice

Cine era Victor Papacostea? S-a născut la 21 ianuarie 1900, în comuna Viziru, județul Brăila, unde ajunseseră să se stabilească părinții lui, institutorii aromâni Gușu Papacostea-Goga, din Veria și Teofania (Fanca) Papacostea, născută Tonu, din Moloviște. Aceștia fuseseră angajați, amândoi, în apriga luptă pentru răspândirea învățământului românesc între aromâni, dobândiseră mari biruințe, dar decepționați și vexați de abuzurile personale ale unor înalți funcționari de stat și de intrigile politicianiste ce subminaseră acțiunea de redeșteptare națională a aromânilor, se stabiliseră în cele din urmă în țară. Familia Papacostea a dăruit României personalități de mare valoare. Frații lui Victor Papacostea au ilustrat deopotrivă catedra universitară, tribuna parlamentară și baroul românesc: Alexandru Papacostea (1884-1925), jurist, economist și politolog cu un doctorat dobândit în Franța, apropiat al lui Al. Marghiloman, a fost profesor universitar la Cernăuți, Cezar Papacostea (1887-1936), reputat elenist, primul autentic traducător în românește al lui Platon, a fost profesor universitar la Iași și deputat averescan, Petre Papacostea (1893-1969), avocat, director al Poștelor și deputat, a fost colaboratorul politic cel mai apropiat al Mareșalului Alexandru Averescu până la moartea acestuia. Elev al lui Nicolae Iorga, Dimitre Onciul, Vasile Pârvan și George Murnu, Victor Papacostea (1900-1962), fratele lor mezin, s-a dedicat studiilor istorice. Dotat cu un dar pedagogic puțin obișnuit, a fost un eminent profesor de liceu, formând generații întregi de tineri, a elaborat, între altele, manuale exemplare de istorie națională și universală, majoritatea în colaborare cu P.P. Panaitescu. Urcând apoi treptele carierei universitare, a predat mai întâi cursuri de istorie a românilor din Peninsula Balcanică, apoi a devenit profesor de istoria popoarelor balcanice la Universitatea din București. A făcut parte, alături de colegii săi de generație, Gh.I. Brătianu, G.M. Cantacuzino, N.

Cornelia Papacostea, adresase memorii în apărarea istoricului unor personalități influente ale vremii, bine intenționate față de el, și nu este de exclus eventualitatea ca, pentru eliberarea lui, tocmai pentru că nu putea fi dovedit vinovat cu nimic, să se fi intervenit și din cercurile cele mai înalte ale puterii. Cunoscut cazuri de asemenea intervenții, altminteri neverosimile, din aceeași perioadă.

Cartoian, C.C. Giurescu, Sc. Lambrino, P.P. Panaitescu, Al. Rosetti, din gruparea „Revistei istorice române”, militând pentru modernizarea istoriografiei noastre.

Activitatea lui Victor Papacostea ca balcanolog

Între oamenii de știință români, Victor Papacostea a fost cel mai înflăcărat susținător al ideii unității în diversitate a lumii balcanice, iar ca gânditor politic unul dintre cei mai statornici susținători ai confederării națiunilor balcanice. În concepția sa, Peninsula Balcanică este baza geografică a unui complex de viață unic în felul său ce-i cuprinde nu numai pe aromâni, dar și pe românii din vechea Dacie. Relieful Peninsulei Balcanice a favorizat întotdeauna comunicația între diversele ei regiuni, contactul și întrepătrunderea diverselor etnii, deplasările neconținute de populație, schimbul de valori materiale și spirituale, mixajul etnic, bilingvismul și chiar poliglosia. Repartizarea diverselor grupuri etnice pe teritoriul Peninsulei Balcanice este atât de complexă, încât ea oferă aspectul unui mozaic inextricabil, cu neputință de compartimentat în zone naționale perfect omogene. Mai totdeauna, popoarele balcanice au trăit împreună, veacuri de-a rândul, în cadrul unor formațiuni politice de tip imperial (Imperiul roman, Imperiul bizantin, Imperiul otoman), purtătoare ale unor civilizații cu aspirații la universalitate (civilizația elenistică și romană, creștinismul bizantin, civilizația otomană). Însuși fondul etnic al popoarelor balcanice este relativ unitar, cuprinzând, în doze desigur diferite, aceleași elemente (traco-ilir, romanic, grecesc, slav, turcic). Toate aceste împrejurări au determinat, socotește Victor Papacostea, caracterul de familie umană, unică în felul ei, al popoarelor balcanice, trăsăturile lor comune, sesizabile, în pofida incontestabilelor diferențe specifice, mai ales în mentalitate și cultură.

Desconsiderarea unității în diversitate a lumii balcanice prejudiciază, potrivit lui Victor Papacostea, cunoașterea ei științifică. Istoria popoarelor balcanice nu poate fi cercetată izolat, după criterii pur naționale, ci numai în cadrul complexului de viață balcanic, luând în considerare interdependențele, mai strânse aici decât oriunde în lume, dintre etnii. Metoda comparativă este singura adecvată pentru cunoașterea reală a lumii balcanice. Ea trebuie aplicată deopotrivă în toate domeniile științelor umane și sociale: în istoria politică, în istoria culturii, în etnografie, folclor și lingvistică. Iar aplicarea consecvență a acestei metode impune o largă colaborare internațională între învățați. În acest spirit, mergând pe drumul deschis de precursori iluștri (Constantin Jireček, Nicolae Iorga, Iovan Cvijić, Kristian Sandfeld, Theodor Capidan),

Victor Papacostea a încheiat într-un sistem științific coerent principiile balcanologiei, disciplină complexă menită să ofere o reprezentare globală și nu-antată local totodată a lumii balcanice. Instrumentul realizării practice a programului de cercetări comparate asupra Peninsulei Balcanice pe care aceasta îl presupunea și pe care Victor Papacostea l-a formulat a fost Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București (1937-1948), din care făceau parte, ca membri permanenți, Prof. Al. Elian și Prof. Emil Condurachi (București), Prof. Radu Vulpe și Prof. Petre Caraman (Iași), Prof. Silviu Dragomir și Prof. Emil Petrovici (Cluj) și în care s-au format sau manifestat distinși specialiști în studiile balcanice (Ariadna Camariano-Cioranu, Vladimir Diculescu, Sava Iancovici, Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mihail Guboglu, Ni-coară Beldiceanu, Ion Matei).

Activitatea politică a lui Victor Papacostea în cadrul Partidului Național Liberal

Asemenea altor intelectuali din generația sa, Victor Papacostea s-a simțit dator să ia parte la viața politică a țării. Atras de social-democrație în prima tinerețe, a optat curând și definitiv pentru liberalism și i s-a alăturat și pe plan politic lui Gh. I. Brătianu, împărțându-i destinul în cadrul Partidului Național Liberal, însoțindu-l în dizidența lui⁴ și revenind, în cele din urmă, pentru totdeauna, împreună cu el, la matcă, sub conducerea lui Constantin I.C. Brătianu. Deputat de Caliacra, a apărut în Parlament cu deosebită vigoare drepturile coloniștilor aromâni din Cadrilaterul dobrogean, dar și drepturile minorității musulmane, a denunțat abuzurile clasei politice, a pledat în favoarea aspirațiilor corpului didactic și ale tinerilor învățați – a fost, de pildă, între cei dintâi care au cerut în Camera Deputaților susținerea preocupărilor de indianistică ale lui Mircea Eliade. Adversar hotărât al oricărei forme de totalitarism, refuzând, pe de o parte, colaborarea cu nazismul și legionarismul, combătând, pe de altă parte, instaurarea comunismului și sovietizarea țării, a făcut parte din Comitetul de acțiune care a pregătit actul de la 23 august 1944, ca reprezentant delegat al P.N.L. A fost numit subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale în guvernele generalilor Constantin Sănătescu și Gheorghe Rădescu, îndeplinind această funcție de la 4 noiembrie 1944 până la 6 martie 1945. Alături de Gh.I. Brătianu, a contribuit substanțial în anii

⁴ Victor Papacostea nu a îmbrățișat însă și opțiunea lui Gh.I. Brătianu pentru orientarea politicii externe a României către o apropiere de al treilea Reich, chiar dacă ea era argumentată de marele istoric și martir al neamului românesc, în contextul internațional dat, exclusiv prin invocarea „rațiunii de stat”, nicidecum prin afinități ideologice.

1945-1947 la organizarea Cercului de studii al P.N.L. și a participat din plin la campania electorală din 1946. Ca urmare a implicării sale în politica P.N.L., a fost arestat, în noaptea de 5/6 mai 1950, sub acuzația de „*uneltire împotriva clasei muncitoare*” și internat, împreună cu toți foștii demnitari ai Regatului României ostili comunismului, la Sighetul Marmăției. A fost eliberat, „*din lipsă de probe*”, după mai bine de cinci ani, la 17 septembrie 1955. Între timp, casa construită pe credit, distrusă de bombardamente și refăcută cu greu, ca și toate bunurile sale personale, agonisite din salariul de profesor, i-au fost confiscate și transferate, pe un preț simbolic, unui activist comunist. A fost arestat din nou, la 25 decembrie 1957, sub învinuirea de „*uneltire contra ordinii sociale*”, fiind implicat în procesul grupului liberal Aurelian Bentoiiu. A fost deținut la Malmaison, în București, unde s-a îmbolnăvit grav de mastoidită. După anchete chinuitoare a fost totuși eliberat „*din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal*”, la 29 mai 1958⁵. Fără îndoială, suferințele morale și fizice la care a fost supus sunt cele care i-au grăbit sfârșitul.

Urmărirea lui Victor Papacostea

Atât înainte, cât și după cele două încarcerări, Victor Papacostea a fost îndeaproape supravegheat de organele de Securitate. Ele erau interesate, la început, să afle dacă desfășoară sau nu acțiuni politice subversive de pe pozițiile PNL, ce fel de acțiuni și în complicitate cu cine. După cea de a doua încarcerare, Securitatea urmărea cu precădere dacă în activitatea sa profesională și, cu deosebire în întreprinderea de restaurare a Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și de redactare a revistei *Balcania*, în care fusese antrenat de Academia R.P.R. propagă idei neștiințifice anti-marxiste, încurajează elemente reacționare și dezvoltă relații primejdioase din punct de vedere politico-ideologic cu persoane din străinătate. Este important de reținut că, la 3 aprilie 1962, după însărcinarea sa oficială ca redactor șef adjunct al revistei *Balcania*, Victor Papacostea trece ca obiectiv de urmărire informativă din dosarul nr. 333 lucrat de Lt.maj. Dumitru Natalețu, dosar consacrat problemei PNL, în evidența dosarului de obiectiv nr. 270, lucrat de Cpt. Dumitru Vasile, dosar consacrat problemei Academia R.P.R.

Potrivit Notei 370/7 mai 1962 cu măsuri ce vor fi luate în dosarul individual ce se deschide pentru urmărirea lui Papacostea Victor, întocmite de

⁵ Conform Adevărului nr. 75.809, din 14 decembrie 1990, eliberată de Ministerul Afacerilor Interne, Direcția Secretariat, la cerere, doamnei Cornelia Papacostea. Cf. N.Ș. Tanașoca, *Balcanologi și bizantiniști români*, Editura PRO, București, 2002, p. 213 cu n. 115 și, pentru referiri la documente din arhiva CNSAS, aici mai sus, n. 2.

Cpt. Dumitru Vasile, ofițerii Securității aveau sarcina să redacteze rapoartele referitoare la persoana sa pe baza informațiilor culese, în case conspirative, de la mai mulți agenți, ale căror nume de cod și sarcini sunt următoarele: 1) **Miron**, un jurist, prieten apropiat, vizitator frecvent al casei familiei Papacostea și consultant juridic al acesteia; 2) **Gheorghe Mihăescu**, un vechi liberal; 3) **Victor Marcel**, alt vechi liberal. Acești trei agenți aveau în primul rând sarcina de a stabili „*în ce măsură Victor Papacostea mai menține legături cu foștii colaboratori liberali, în ce măsură le vorbește acestora despre activitatea lui de la Academie precum și dacă nu cumva este el influențat în sens negativ de aceștia, se va face apel la posibilitățile informative ale indicativului 312*”. Alt grup de agenți era constituit din: 4) **Barbu Rîmniceanu**, un distins intelectual din sistemul Academiei R.P.R., cercetător cu funcții de răspundere, se pare, la Institutul de Cercetări Economice, aflat în relații și cu Acad. Prof. Iorgu Iordan, foarte bine pregătit din punct de vedere ideologic, dar mărturisit nespecialist în chestiuni de istorie și geografie. Acest agent făcuse, începând din ianuarie 1962, sesizări cu privire la „*atitudinea și legăturile suspecte ale lui Papacostea Victor la locul de muncă*”. Îi revenea acum sarcina de a stabili „*ce poziție are susnumitul în cadrul colectivului de la revista Balcania. Dacă nu cumva caută să influențeze pe cei ce conduc sau lucrează în comitetul de redacție al acestei reviste în sensul de a publica materiale necorespunzătoare sau articole de idei antiștiințifice, antimarxiste; de a stabili dacă Victor Papacostea nu caută să imprime același fel de lucru care a existat și în perioada 1937-1948, când el a condus Institutul de Studii și Cercetări Balcanice*”; 5) **Vergiliu**, un intelectual „*care lucrează în același loc cu obiectivul, dar are mai puține posibilități*” decât agentul Barbu Rîmniceanu și care „*va fi folosit mai mult cu scopul de a verifica materialele ce se vor obține*”; 6) **Băleanu**, de folosit „*mai mult pentru a se obține date cu privire la atitudinea lui Papacostea Șerban, nepotul obiectivului și a lui Cornelia Teofana Papacostea, fiica obiectivului, care deasemeni lucrează în Academie. Agentul va avea ca sarcină să stabilească ce influență a exercitat și exercită Victor Papacostea asupra lor, cum se reflectă aceasta la locul de muncă, în lucrări. Deocamdată agentul nu are posibilități, însă sunt perspective de a fi introdus în familia Papacostea*”. Acestor informatori camuflați, li se adaugă un denunțator: 7) **Iliescu Silvia Vasilica** (nume real), colocatară cu familia Papacostea în str. Caragea Vodă 19, autoarea unui denunț la adresa tuturor membrilor acestei familii și a tuturor celorlalți colocatari „*burghezo-moșieri*”. Securitatea recomandă să se ia contact cu aceasta „*pentru a se cunoaște situația de la domiciliu și a se clarifica raporturile <lui Victor Papacostea> cu colocatarii suspecti politic, se va sta de vorbă cu ea pentru a da amănunte și a preciza dacă mai este de actualitate; se va avea în vedere că în urma verificărilor făcute*

asupra denunțatoarei a rezultat că este cam neserioasă". Concluzia șefului căpitanului Vasile Dumitru, așternută de mână, sub semnătură indescifrabilă, pe marginea acestei note este următoarea: „– Prin această acțiune trebuie să rezolvăm toate problemele pe care le ridică Institutul Balcanic, dat fiind că poziția lui Papacostea va influența direct alegerea colaboratorilor, tematica și realizarea ei, revista și conținutul, legăturile externe etc. „Rîmniceanu” nu va avea posibilități atât de multiple și mai ales de contact permanent cu toate aceste probleme și de aceea studiați atent schema Institutului care e în curs de constituire și să recrutați aici agenți corespunzători. - Dat fiind că cel puțin o perioadă de început Papacostea se va controla mult în activitatea sa la Institut din prudență, adevărata sa poziție o vom cunoaște acasă. De aceea aici trebuie să ne asigurăm surse corespunzătoare. Trebuie analizate multilateral posibilitățile în acest sens a agenților serv. I”⁶.

Alți agenți, prezenți mai rar cu note informative în dosar, sunt: 8) **Călinescu**, un specialist în pedagogie, vizitat și consultat de Victor Papacostea în chestiuni de specialitate, în legătură cu lucrările contractate de el însuși cu Academia R.P.R. privind istoria învățământului românesc; 9) **Costin Mironescu**, coleg de serviciu al Corneliiei Papacostea, fiica istoricului, la Biblioteca Academiei; el comunică, de pildă, faptul că, din pricina decesului tatălui ei, fiica lui Victor Papacostea a renunțat la o excursie organizată de Academie; 10) **Nichifor**; 11) **Bianu**. Trei dintre acești agenți furnizau informații despre opiniile politice și activitatea entuziastă a lui Victor Papacostea, bucuros că s-a făcut apel la el, în redacția revistei *Balcania*. Multe dintre notele lor informative sunt „obiectiviste”, relatând exact conținutul convorbirilor lor cu cel urmărit, altele sunt chiar amuzante, dacă se poate folosi cuvântul în acest grav context, deoarece, în chip evident, Victor Papacostea bănuia că interlocutorii săi ar putea fi în legături cu Securitatea și le vorbea într-un stil conformist, suficient de bine temperat pentru ca să pară autentic. O singură izbucnire de sinceritate politică, încărcată de pesimism și pasionalitate, a avut față de unul dintre ei cu prilejul unor așa-zise alegeri legislative. Și-a exprimat atunci neîncrederea în capacitatea și voința puterilor occidentale de a stăvili comunismul și convingerea că acesta se va impune într-o mare parte a lumii, dar se va menține numai prin teroare și violență. E vorba de relatarea lui *Mihăescu* despre o conversație avută cu Victor Papacostea în ziua de 14 martie 1961. Victor Papacostea i-ar fi împărtășit păreri sincere, dar „fiind grăbit, a pus capăt repede dialogului”. I-a vorbit atât despre criza capitalismului mondial, cât și despre incapacitatea comuniștilor de a se menține la putere altfel decât prin teroare. Nota marginală foarte pragmatică a unui ofițer superior ca funcție:

⁶ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596, 370/7 mai 1962, vezi mai jos documentul integral.

„Nu ne interesează părerile lui Victor Papacostea despre situația internațională, ci legăturile, ce face etc.”⁷

Există în relatările agenților și referiri la nemulțumirea lui Victor Papacostea că nu a putut dobândi, cum avea dreptul, statutul de pensionar sau de angajat permanent al Academiei, că nu a putut obține un spațiu locativ corespunzător nevoilor familiei lui, că nu și-a putut recupera bunurilor materiale mobile și imobiliare, confiscate abuziv. Toate aceste plângeri justificate au făcut și obiectul unor memorii adresate de el autorităților de stat, rămase fără răspuns și soluție, păstrate în arhiva istoricului, unele adnotate de el însuși. Sursa *Victor Marcel* informează, la un moment dat, că, la 23 martie 1961, Victor Papacostea s-a arătat profund descurajat pentru că, între altele, i se retrăsese pensia anterior aprobată⁸. Agentul *Miron*, care l-a vizitat la 6 martie 1961, informează că Victor Papacostea a fost solicitat să facă unele referate în legătură cu problemele de istorie balcanică și a scris o serie de articole, fiind în legătură cu conducerea Academiei. Însă, pe de o parte, el nu are nici o încadrare și articolele nu i s-au plătit, iar pe de alta i s-a sistat și pensia de către comisia de decăderi. A obținut bune referințe de la Mihai Ralea⁹. *Nota Biroului*: „este în evidență, dar nu a fost semnalat cu manifestări dușmănoase”¹⁰.

Antrenarea lui Victor Papacostea în refacerea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și relansarea revistei Balcania reflectată în documentele Securității

Documentele din dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea consemnează în linii mari exact, potrivit dezvăluirilor informatorilor privind conversațiile lor cu acesta, etapele antrenării istoricului în acțiunea vizând refacerea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și relansarea revistei *Balcania*.

La 30 aprilie 1960, sursa *Miron* îi comunică lt.maj.Dumitru Vasile că, la 22 aprilie 1960, Victor Papacostea i-a povestit despre întâlnirea lui cu Al. Rosetti, care i-a confirmat teoria înrudirii limbilor balcanice. „E preocupat de faptul că se reia, pe linia apropierii democrațiilor balcanice, ideea lui de

⁷ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,310/AG/16 martie 1961.

⁸ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/ 1 aprilie 1961.

⁹ Referințele lui Mihai Ralea se păstrează în arhiva familiei Papacostea, alături de cele redactate de Emil Petrovici, Al.Rosetti, Al.Graur, Emil Condurachi și G.Vlădescu-Răcoasa. Ele erau menite să însoțească memoriile prin care Victor Papacostea cerea, la începutul lunii februarie 1961, lui Gh. Gheorghiu-Dej și premierului Chivu Stoica repunerea lui în drepturile elementare de care era lipsit cf. N.Ș. Tanașoca, *Balcanologi și bizantiniști români*, Editura PRO, București, 2002, p. 230, n. 105

¹⁰ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/ 17 martie 1961.

bază, care a înființat Institutul de Cercetări Balcanice” spune informatorul. Victor Papacostea „lasă să se înțeleagă că a fost chemat la Ministerul Afacerilor Externe și de cineva de la Academie pentru a i se cere lămuriri și speră ca în cadrul acestei acțiuni va putea să aibă și el o activitate oarecare”. A rugat „pe sursă” „să-i spună aceste lucruri lui Mihail Ghelmegeanu care este președinte al unei asociații balcanice”¹¹. La 1 septembrie 1960, informatorul Miron a fost vizitat de Victor Papacostea. Acesta i-a vorbit despre preocupările sale profesionale și i-a comunicat că este vorba să se reînființeze *Institutul de Cercetări Balcanice*, de care el s-a ocupat mai înainte. I-a mai comunicat că Andrei Oțetea i-a cerut un referat lui Șerban Papacostea¹², spunând că Victor Papacostea va avea acolo un rol. Potrivit sursei, Victor Papacostea a făcut un memoriu, nu așteaptă un loc de răspundere, ci un mijloc de colaborare la noua înjghebare. S-a referit favorabil la discursul lui Gheorghiu-Dej în Adunarea Națională despre colaborarea balcanică. A lăudat participarea lui Oțetea, Berzea <sic!>¹³, Condurache la Stockholm. Într-o notă marginală, un colonel neidentificabil, propune să fie studiat Victor Papacostea pentru o eventuală recrutare ca agent în vederea pătrunderii într-un mediu până atunci impenetrabil. Avizul altui factor de decizie este însă negativ¹⁴. La 7 decembrie 1960, Miron comunică că l-a vizitat pe Victor Papacostea cu o zi înainte. Ghelmegeanu îi spusese acestuia că ar vrea să-l vadă în legătură cu înființarea unui organism de studii balcanice. Victor Papacostea „s-a arătat cât e de interesat de problemă în care e cu adevărat priceput”¹⁵. La începutul anului 1961, Miron informează că a fost vizitat de Victor Papacostea la 29 decembrie 1960. Acesta i-a vorbit despre reînființarea Institutului de Cercetări Balcanice, domeniu în care a lucrat întotdeauna. „Chestiunea e de actualitate acum, în legătură cu politica de înțelegere urmată de guvernul nostru în Balcani. A lucrat și a dat material în ultimul timp lui Ghelmegeanu, care se ocupă de problemă și speră că va avea un rol în noua organizare. La primăvară va fi un congres de balcanologie la București” declară sursa Miron.¹⁶ Același agent Miron informează că, la 23 februarie 1962, Victor Papacostea i-a relatat cum evoluează relansarea revistei *Balcania* și restaurarea Institutului de Științe Balcanice, el a avut satisfacția că i s-a adus oficial la cunoștință, în scris și verbal (la Academie, de către Iorgu Iordan), că va fi utilizat. Într-o

¹¹ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/14 mai 1960

¹² Dl. Prof. Șerban Papacostea nu-și aduce aminte ca Andrei Oțetea să-i fi cerut un asemenea referat.

¹³ E vorba, desigur, de istoricul Mihai Berza și de prima lui călătorie și participare la o reuniune științifică internațională în străinătate după instaurarea comunismului în România.

¹⁴ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/ 14.09.1960. Cf. mai sus, n.2

¹⁵ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/16 dec. 1960.

¹⁶ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/11 ianuarie 1961.

notă a biroului Securității se consemnează că Victor Papacostea „este urmărit de noi în cadrul dosarului de problemă PNL. Ne-a fost semnalat și pe alte linii informative că este foarte prudent și evită să se manifeste dușmănos. Agentul a fost instruit să mențină contactul și să semnaleze atitudinea și legăturile lui”.¹⁷

Securitatea respinge concepția balcanologică a lui Victor Papacostea și dezavuează antrenarea lui în refacerea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și relansarea revistei Balcania.

Documentele cele mai importante sub aspectul care ne interesează aici din dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea sunt însă cele două note întocmite de Maiorul Ițcuș Dragoș, pe baza notelor informative ale lui *Barbu Rîmniceanu*, note în care este criticată vehement concepția balcanologică a lui Victor Papacostea, socotită neștiințifică și antimarxistă și se atrage atenția asupra primejdiei reprezentate de faptul că i s-a încredințat o poziție cheie în refacerea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și relansarea revistei *Balcania*. Din informator, *Barbu Rîmniceanu* devenise expert ideologic al Securității în materie de balcanologie ori era numai invocat ca atare! Să parcurgem însă documentele.

La 12 ianuarie 1962, în casa conspirativă „Mitroi”, Maiorul Ițcuș Dragoș este informat de *Barbu Rîmniceanu* despre o discuție avută cu Victor Papacostea referitor la revista *Balcania* și la proiectatul Institut de Studii Balcanice. Potrivit lui Victor Papacostea, „redactor șef al revistei va fi acad. Iorgu Iordan, dar întrucât acesta este foarte ocupat, în fapt se va ocupa el personal de revistă în limitele atribuțiilor care i s-au fixat și arătând în prealabil tot materialul lui Iorgu Iordan”. După Victor Papacostea, „revista este necesară pentru a se menține României prioritatea în domeniul cercetării problemelor balcanice, prioritate pe care noi am fi avut-o înainte de război”. Actualmente, spune el, un Institut de acest fel funcționează în Iugoslavia, la Sarajevo, dar are o activitate modestă, iar o revistă cu caracter exclusiv filologic apare în Bulgaria. „Problema unui Institut de studii balcanice se pare că a fost discutată neoficial cu prilejul sesiunii UNESCO din 1960, la Paris, despre care i-au comunicat lui Victor Papacostea acad. Mihail Ralea și Tudor Vianu. S-ar fi discutat problema creerii unui asemenea Institut la Paris sau la Viena; un specialist german ar fi intenționat crearea unui asemenea Institut la Berlin, altul ar fi propus ca el să-și aibă sediul la Belgrad”. După părerea lui Victor Papacostea, aceste discuții „ar fi grăbit luarea hotărârii de către forurile

¹⁷ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596.312/SC/23 febr.1962.

românești superioare privind înființarea unui Institut de Studii Balcanice la București". Informatorul e de acord cu importanța unui asemenea Institut, cu o revistă de largă circulație, atât din punct de vedere științific, cât și politic pentru România și politica ei balcanică, dar crede că „este necesară o conducere foarte clarvăzătoare din punct de vedere ideologic, atât a Institutului, cât și a revistei”. „Sursa atrage atenția asupra acestei probleme deoarece discuția cu Victor Papacostea a dovedit totală confuzie politică și ideologică a acestuia, care rezultă și din materialele întocmite de Victor Papacostea pentru demonstrarea necesității studiilor comparate balcanice”. Victor Papacostea i-a împrumutat sursei un singur exemplar din aceste texte, pentru 3-4 zile, spre „lămurire”. N-a precizat cui anume a dat celelalte exemplare, dar a reieșit că lui Atanase Joja, președintele Academiei R.P.R. și lui Iorgu Iordan. La primul număr vor colabora numai români (Francisc Pall, Constantin Zane, Dinu C. Giurescu, Emil Condurachi), se va publica însă și articolul unui romanist iugoslav decedat¹⁸, predat pentru ultimul număr din vechea *Balcania*, care nu a mai apărut. Pentru colaborările externe s-a întocmit o listă de autori posibili, prezentată de Victor Papacostea lui Iorgu Iordan, care a trimis-o la Ministerul Afacerilor Externe „spre avizare asupra oportunității invitării autorilor respectivi”. Nota Biroului Securității pe această notă sună astfel: „Victor Papacostea este sprijinit intens de Iorgu Iordan care este lucrat în acțiune. Agentul va continua discuțiile cu Victor Papacostea pentru a stabili părerile de viitor, date despre colaboratori, conținutul lucrărilor etc. Va avea discuții și cu Iorgu Iordan. Va fi dirijat și agentul „Virgiliu” în această problemă”. Așadar, acad. Iorgu Iordan, vicepreședintele Academiei R.P.R., se găsea și el în vizorul organelor de Securitate și era urmărit pentru vina de a-l susține pe Victor Papacostea!¹⁹

La 26 ianuarie 1962, Maiorul Ițcuș Dragoș primește de la Barbu Rîmnicianu, tot în casa „Mitroi”, o amplă notă de 14 pagini despre cele două materiale documentare redactate de Victor Papacostea²⁰ și anume: 1. *Institutul de*

¹⁸ E vorba de Petar Skok și de articolul lui, intitulat *Romanus, Rhomaios, Latinus et Vlah* dans les Balkans, *Balcania*, IX, 1946, p. 3-12 (număr topit de organele Cenzurii, păstrat în numai două exemplare, în pagini, unul, descompletat între timp, la Victor Papacostea, azi în custodia mea, altul, complet și legat, în posesia acad. Al. Vulpe, fiul Prof. Radu Vulpe).

¹⁹ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,371/19 ian.1962.

²⁰ Am folosit aceste două texte, păstrate în arhiva familiei Papacostea, în *Studiul introductiv* la Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice*, ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Studiu introductiv* de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Eminescu, București, 1983, studiu republicat în forma lui inițială, integrală, sub titlul *Victor Papacostea (1900-1962). O viață dedicată balcanologiei și solidarității balcanice*, în volumul Nicolae-Șerban Tanașoca, *Balcanologi și bizantinisti români*, Editura PRO, București, 2002, p. 159-231. PCR avea și în 1983 obiecții ideologice față de unele susțineri din textele lui Victor Papacostea, cu care eu îmi exprimam acordul, așa în-

Studii și Cercetări Balcanice (54 p.)²¹ și 2. *Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic și a necesității studiilor comparate* (17 p.). Maiorul de Securitate reformulează în termeni proprii această notă, comentând-o. Potrivit sursei și lui însuși, „*aceste pagini nu au un caracter subversiv. Ele au fost puse la dispoziția conducerii Academiei pentru a fi comunicate forurilor de partid și de stat. De fapt, ele cuprind o motivare indirectă a propunerilor făcute în vederea reînființării Institutului de Studii Balcanice și a reapariției revistei Balcania*”. Sursa ține să sublinieze că: a) Victor Papacostea este cel care se ocupă efectiv de stabilirea legăturilor cu colaboratorii primului număr al revistei *Balcania*, primește articolele, face observații asupra lor etc., supunând apoi totul spre aprobare lui Iorgu Iordan. b) După ședința organizată la Academie, sub președinția lui Iorgu Iordan, unde s-a anunțat reapariția revistei *Balcania* și s-a cerut colaborarea Institutelor Academiei, Roman Moldovan, directorul Institutului de Cercetări Economice, a cerut un material mai amplu. Sursa a înțeles că e vorba de materialul nr. 2. c) Costin Murgescu, după o convorbire cu Victor Papacostea privitoare la articolul pe care Institutul de Cercetări Economice urmează să-l dea pentru primul număr al revistei, a primit și el cele două materiale „*spre a se lămuri asupra problemelor*”. Cum Academia nu a dat un material expozitiv propriu Institutelor, se poate conchide că cele două materiale întocmite de Victor Papacostea nu au numai caracter informativ istoric, ci vor putea influența orientarea noului Institut și a noii reviste, deși nu au căpătat un curs oficial. „*Ținând seama de aceste împrejurări s-a întocmit nota de față, care se bazează tocmai pe datele și aprecierile din cele două materiale ale lui Victor Papacostea*”. Considerațiile cuprinse în ampla *Notă*, rezumate de mine în continuare, sunt grupate în trei secțiuni:

I. *Cu privire la activitatea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice (ISCB) (1937-1948)*. Inceputul acestuia, se spune în *Notă*, au fost lecții de balcanologie ținute de Victor Papacostea „*pe lângă o conferință de Istoria românilor de la Facultatea de litere și Filozofie de la Universitatea din București*”. Victor Papacostea nu menționează însă cine era titularul conferinței („*s-ar putea să fie vorba de conferința lui C.C. Giurescu, comiliton politic al lui Papacostea*”²²). ISCB a fost recunoscut oficial abia în februarie 1943, în

cât pentru publicarea textului meu au fost necesare unele amputări. Din fericire, directorul Editurii Eminescu, dl. Valeriu Râpeanu mi-a devenit complice la păstrarea fondului ideatic esențial, sfătuindu-mă amical să sacrific doar unele scurte pasaje și formulări șocante pentru cenzorii regimului.

²¹ Acest text, folosit de mine în 1983, s-a rătăcit din păcate ulterior, după ce a fost împrumutat de doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu unui coleg care nu l-a mai restituit.

²² Informațiile sunt, în esență, reale, dar „conferința” lui C.C. Giurescu era de fapt catedra lui de profesor titular de Istoria românilor, poziție datorată lui N.Iorga și V.Pârvan, <https://biblioteca-digitala.ro>

timpul regimului antonescian²³. A dispărut în reforma Academiei din 1948, sarcinile sale fiind preluate de secția de studii slavo-bizantine din cadrul Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. Activitatea ISCB a luat următoarele forme: școala de limbi balcanice, colocvii bilunare, cursuri, întocmirea unui nou *Tratat de istorie a popoarelor balcanice*, revista *Balcania*, editura, traduceri, conferințe publice, organizarea bibliotecii, oficiu bibliografic. S-au inițiat o *Enciclopedie balcanică* și un *Atlas lingvistic al Peninsulei Balcanice*. Urmează lista colaboratorilor interni și externi, după care sunt formulate câteva recomandări pentru viitor privitoare la personalul de cercetare și anume: a) Nu e nevoie doar de arheologi, medievști, lingviști, cum propune Victor Papacostea, ci de specialiști în probleme de istorie contemporană, pentru sprijinirea politicii țării noastre în problemele legate de zona balcanică, modelul trebuie să fie Institutele Academiei URSS pentru problemele țărilor socialiste sau ale Americii Latine; b) Cadrele de specialiști vechi, chiar dacă unii dintre ei se situează azi pe poziții marxiste, trebuie îmbinate cu cadre de cercetători tineri formați în anii puterii populare, cu o fermă concepție marxist-leninistă, spre a se putea asigura justa orientare ideologică a lucrărilor ce se vor întocmi; c) Justa îmbinare a vechilor cadre de specialiști cu tinere cadre de partid va trebui să asigure ca și în problema legăturilor internaționale pe care Institutul și redacția inevitabil vor trebui să le stabilească să nu se ajungă la reluarea sau stabilirea unor legături sau la crearea unor situații nedorite.

II. *Unele concepții privind relațiile interbalcanice.* În cele două texte amintite, Victor Papacostea își prezintă, după părerea Securității, necritic concepția care a stat cândva la baza *Institutului de Cercetări Balcanice* și a *Balcaniei*. De aici se poate trage concluzia că există posibilitatea (dacă nu chiar intenția, cel puțin a lui Victor Papacostea) de a menține și dezvolta aceeași concepție și în cadrul noului Institut și a noii reviste. Ofițerul de Securitate se oprește asupra unor aspecte ale acestei concepții, fără a intra în probleme de specialitate, în care sursa folosită nu are competența necesară. Sursa a remarcat în prealabil că Victor Papacostea nu folosește ceea ce ea numește „*termenii preciși și elementari, intrați în uzul tuturor cetățenilor, cum ar fi România burghezo-moșierească, capitalism, socialism, burghezie, marxism-leninism, ci evită cu grijă aceste formulări*”. Problema nu este de vocabular, se afirmă

catedră pe lângă care se crease o conferință de istorie a românilor balcanici pentru Victor Papacostea (între referenți se număra și fostul său profesor, acad. George Murnu), transformată ulterior în catedră de istoria popoarelor balcanice. Insinuația politică răuvoitoare, potrivit căreia C.C. Giurescu i-a creat catedra lui V. Papacostea în virtutea relațiilor lor de partid, aparține Securității.

²³ Informație exactă, dar Securitatea omite să menționeze poziția hotărâtă anti-hitleristă a lui V. Papacostea și reacția ostilă, mai sus amintită, a oficialităților naziste față de bugetarea ISCB de către guvernul lui Ion Antonescu.

în *Notă*, ci de concepție, care se reflectă în toate tezele dezvoltate de autor. Trei ar fi, potrivit notei informative, ideile fundamentale promovate în numele acestei concepții : 1) lumea balcanică alcătuiește o unitate, determinată de unitatea geografică naturală a spațiului balcanic, o teză greșită, combătută și demascată de marxism-leninism; 2) factorii de unitate a popoarelor balcanice, identificați, așa cum arătam mai sus, de Victor Papacostea și enumerați exact în *Notă*, duc la formarea unei singure naționalități balcanice, al cărei tip reprezentativ este numit de Victor Papacostea *Homo Balcanicus*; 3) este negat rolul progresist jucat de formarea statelor naționale balcanice și de cucerirea independenței lor naționale, este exagerat rolul diplomației occidentale în acest proces formativ, este criticat principiul autodeterminării popoarelor și aplicarea lui în Balcani, care ar contraveni realităților naturale și este poslăvită ideea unui stat federal balcanic după modelul elvețian²⁴. Concluzie: ISCB și *Balcania „s-au preocupat de dezvoltarea cercetărilor privind legăturile interbalcanice în lumina unei concepții filosofice, istorice și politice antiștiințifice și antimarxiste cu scopul nu de a restabili adevărul istoric, ci de a promova ideea unei federalizări balcanice.”* E necesară, așadar, o deosebită vigilență ideologică față de Victor Papacostea și ideile sale.

III. *Câteva observații finale.* Institutul poate, după opinia sursei, însușită de Securitate, să sprijine poziția României față de problema relațiilor interbalcanice „*pentru crearea unei zone a păcii în această parte a lumii, poziție care izvorăște din cerințele generale ale luptei pentru asigurarea coexistenței pașnice, preîntâmpinarea unui nou război mondial și dobândirea victoriei socialismului asupra capitalismului în întrecerea economică pașnică*”. Institutul trebuie să activeze însă în spirit riguros marxist-leninist, ca organ de propagare a ideilor și pozițiilor „*partidului și guvernului nostru*” și ca o instituție de documentare a acestora asupra realităților balcanice. El trebuie să lupte împotriva imperialismului și a „*diferitelor sale agenturi din Balcani*”, iar sarcinile sale de cercetare trebuie subordonate permanent „*cerințelor politico-ideologice ale luptei pe care țara noastră o duce*”. *Nota* atrage atenția că toate „*confuziile și bâjbâielile*” datorate mai ales lui Victor Papacostea trebuie lichidate înainte de înființarea Institutului și a revistei, scopurile acestora trebuind să fie precis definite.

²⁴ Este evidentă, în această notă informativă, deformarea ideilor lui Victor Papacostea despre constituirea și evoluția statului național în Balcani, deformare determinată de re-avoință ori numai de obtuzitate intelectuală. Istoricul nu făcuse decât să combată rigiditatea, inadecvată spațiului balcanic, cu care a fost aplicat aici principiul național atunci când au fost trasate frontierele statelor moderne din zonă. El pleda numai pentru atenuarea acestei rigidități, în spiritul unei mai mari libertăți de comunicare transfrontalieră, caracteristică zonei în trecutul ei istoric și pentru întărirea solidarității tradiționale între națiunile balcanice. În termeni contemporani, era adeptul unui „globalism” balcanic, utopic poate, dar cu siguranță generos și în acord cu spiritul vremurilor noastre.

*Nota Biroului Securității, semnată de Maior Ițcuș Dragoș: „Victor Papacostea este suspectat de noi pentru atitudine dușmănoasă față de regimul nostru. A suferit o condamnare pentru activitatea sa ca director <sic!> în guvernele burgheze. El este sprijinit direct de către acad. Iorgu Iordan pentru ajutorarea unor elemente dușmănoase. Considerăm necesar să infomăm conducerea Ministerului despre conținutul lucrărilor lui Papacostea la care se referă prezenta notă. deoarece aceste lucrări sunt întocmite cu scopul de a fi prezentate la C.C. al P.M.R. Agentul a primit sarcina să continue a se informa despre activitatea lui Papacostea V. pe linia Institutului Balcanic. În legătură cu aceasta va fi folosit și agentul «Biamu»”.*²⁵

Consecințele

Notele informative despre Victor Papacostea, inclusiv denunțul delirant al colocatarei din str. Caragea Vodă 19, nu au rămas fără consecințe. La o dată care, în chip ciudat, nu este consemnată în documentul respectiv, deduc însă că în aprilie 1962, este emisă de Ministerul Afacerilor Interne, pe un formular tipizat, o **„HOTĂRÂRE de deschidere a dosarului individual privind pe Papacostea Victor”**, iar la 7 mai 1962 era emisă în exemplar unic și strict secret o **NOTA cu măsuri ce vor fi luate în dos<arul> individual ce se deschide pentru urmărirea lui PAPACOSTEA VICTOR**²⁶. Numai subita încetare din viață a balcanologului român, atestată și ea în dosarele Securității prin mărturii de agenți informatori, avea să ducă la închiderea dosarului său de urmărire efectivă, dar și la încercările de îngropare în uitare a amintirii sale.

Concluzii

Parcursul documentelor din dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea ne îngăduie să afirmăm că poliția politică din România anilor 1960-1962, a cărei prezență și al cărei rol nefast în viața științifică din țară erau mult mai intense decât pot crede cei care nu au trăit în anii evocați aici, a fost aceea care a încercat să-l înlăture, din motive ideologice și politice, din poziția de restaurator al Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și al revistei *Balcania*, în care fusese instalat de conducerea Academiei R.P.R., cu aprobarea acelor cercuri din forurile de Partid și de Stat ce susțineau reformarea sistemului comunist, firește, în anumite limite. Este de presupus că încercarea de

²⁵ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596, 371/29 ian. 1962.

²⁶ Aceste documente sunt reproduse integral mai jos.
<https://biblioteca-digitala.ro>

a-l îndepărta, prin compromitere civică și profesională, eventual chiar printr-o nouă arestare, de Institut și de revistă venea din partea acelor alte cercuri ale puterii comuniste rămase fidele stalinismului sovietic și hotărâte să împiedice orice tentativă de emancipare a României din stricta obediență față de URSS, orice apropiere a ei de lumea occidentală. Securitatea a folosit, în acțiunea ei represivă, denaturându-le nu o dată sensul, notele informative ale sicofanților aflați în serviciul ei care, unii din evidentă ostilitate față de cei urmăriți, alții amăgiți de iluzia că obiectivitatea relatărilor le atenuează culpa de a-și fi spionat prietenii, au acceptat, dezonorându-se, să-i devină instrumente, sub acoperirea unor nume conspirative, dacă nu chiar contra plată. Cazul lui Victor Papacostea nu apare singular, dacă ne gândim la cele întâmplate, în aceiași ani, în alte forme, cu „reabilitarea” lui Titu Maiorescu, Lucian Blaga sau Tudor Arghezi, temă de vii confruntări în interiorul Partidului, după cum a dezvăluit temeinic documentatul Pavel Țugui²⁷. Este, de asemenea, de presupus că, după moartea subită a lui Victor Papacostea, în ajunul colocviului balcanologic de la Sinaia, s-a încercat minimalizarea personalității și rolului lui în dezvoltarea balcanologiei pe căi mai subtile, prin intimidarea colegilor și discipolilor săi și prin influențarea în acest sens a comunității științifice internaționale. În sfârșit, trebuie să constat, întemeiat pe propriile mele amintiri de tânăr, pe atunci, cercetător în Institutul de Studii Sud-Est Europene (începând din 1964), că unele dintre acuzațiile aduse lui Victor Papacostea (evitarea temelor de istorie contemporană, toleranța față de unele teze și „elemente” suspecte politico-ideologic, cosmopolitismul) au fost formulate, în ședințe publice de „analiză a muncii” ori difuzate „de la om la om”, sub formă de critici „constructive” ori numai de „bârfe” în conversații particulare, de reprezentanți oficiali ai Partidului și de agenți rău camuflați ai Securității, la adresa Prof. Mihai Berza (1907-1978), în perioada directoratului lui la acest Institut (1963-1978)²⁸.

Comunicare făcută în Institutul de Studii Sud-Est Europene, în ianuarie 2008, publicată în „Magazin istoric”, an, XLII – serie nouă – nr. 8 (497), august 2008, p. 5-10, 9 (498), septembrie 2008, p. 42-48, 10 (499), octombrie 2008, p. 56-61, 11 (500), noiembrie 2008, p. 56-62.

²⁷ Cf. Pavel Țugui, *Amurgul deminurgilor, Arghezi, Blaga, Călinescu. Dosare literare*, Editura Floarea Darurilor, Bucurest, 1998/*Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost Șef de secție a CC al PMR*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999.

²⁸ Dosarul de securitate al profesorului Mihai Berza a fost cercetat și prezentat de Ioan Opreș, *Mihai Berza – un destin afectat*, în volumul *Istoriei și Securitatea*, București, 2004, p. 519-585.

BALKANOLOGIE ET POLITIQUE EN ROUMANIE AU XXe SIÈCLE

Quarante-cinq ans se sont déjà écoulés depuis que, le 20 juin 1962, à Bucarest, succombait subitement à une attaque d'apoplexie le Professeur Victor Papacostea (1900-1962), ancien titulaire de la chaire d'histoire des peuples balkaniques de l'Université bucarestoise, fondateur et directeur de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques (1937-1948) et de la revue *Balcania* (1938-1948), promoteur infatigable de la balkanologie et de la solidarité balkanique à la fois. La mort le trouvait tout adonné à la tâche que l'Académie de la République Populaire Roumaine avait décidé de lui assigner: la mission, qui lui tenaient à cœur, de rebâtir, quinze ans après leur destruction, ces deux institutions par lui fondées et dirigées. En juin 1962, il avait déjà réussi à rassembler autour de lui l'équipe qui allait constituer le noyau dur du nouveau Institut d'Études et Recherches Balkaniques – il s'agissait d'un groupe d'anciens disciples²⁹, vieux collègues³⁰ et proches collaborateurs³¹, auxquels se sont adjoints quelques jeunes chercheurs d'avenir³² – et tout était déjà prêt pour mettre sous presse les deux premières fascicules de la nouvelle «Balcania». Il n'a pas eu le bonheur de les feuilleter, ni de monter l'escalier de l'Institut, installé dans une belle maison au centre de la Ville, près de son ancien siège.

Il est sûr et certain que l'Académie de la République Populaire Roumaine avait laissé à Victor Papacostea une liberté d'initiative et de décision assez inhabituelle à l'époque: il eut la liberté de dresser de son propre chef le schéma fonctionnel de l'Institut et de définir les sévères critères professionnels pour juger de la valeur des chercheurs, il eut la latitude de procéder lui-même au choix de ses collaborateurs et de structurer comme bon il lui semblait la

²⁹ Tels Ioan Matei, Ariadna Camariano-Cioran, Constantin Velichi, Constantin Diculescu, Sava Iancovici, Dinu C. Giurescu, Vladimir Iliescu, Mircea Voicana, Corina Nicolescu.

³⁰ Tels C.C. Giurescu, Radu Vulpe, Emil Petrovici, Petre Caraman, Ion Conea, Al. Elian.

³¹ Tels Emil Condurachi, Fr. Pall, I.D. Ștefănescu.

³² Tels Al. Duțu et Virgil Cădea.

revue, en décidant personnellement du sommaire de chaque numéro, après avoir lu attentivement et d'un oeil critique les textes proposées dont il avait le droit d'apprécier la teneur scientifique et la tenue littéraire, pour proposer à l'Académie de la République Populaire Roumaine d'être acceptés, refusés, ou corrigés. Ce qui plus est, l'Académie semblait avoir fait sienne l'idée d'unité dans la diversité du monde balkanique, que Victor Papacostea n'avait jamais cessé de propager avec l'ardeur d'un croyant et le zèle d'un missionnaire, ainsi que la conception même de la balkanologie à laquelle cette idée d'unité dans la diversité servait d'assise théorique. Conformément à cette conception, fruit du labeur de toute une série de savants des XIXe-XXe siècles³³, la balkanologie est un système scientifique cohérent d'études nécessairement interdisciplinaires et comparatives concernant l'inextricable mosaïque naturelle de langues, nations, ethnies, confessions qu'a toujours constituée la Péninsule Balkanique. Elle se propose de relever et d'expliquer autant les facteurs d'unité du monde balkanique, que les particularités distinctives de ses composantes. Le fait de lui avoir confié la mission de refaire l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de relancer la revue *Balcania* témoignait de la haute opinion que l'Académie de la République Populaire Roumaine se faisait de la personnalité et des compétences scientifiques de Victor Papacostea, mais il était aussi une preuve de la détermination de cette importante institution à renouer avec la tradition scientifique nationale de l'époque pré-communiste, au moins dans le domaine des études balkaniques.

Ce regain d'intérêt pour les Balkans et la balkanologie était la conséquence immédiate d'une réorientation de la politique étrangère du gouvernement roumain, appuyée, sinon inspirée en l'occurrence par Moscou. En 1948, Staline avait condamné les tentatives conjointes de Iosip Broz Tito et de Georges Dimitroff de promouvoir le projet d'une confédération balkanique jouissant certes, d'une large autonomie par rapport à l'Union Soviétique. Pour témoigner de leur obéissance envers Kremlin, les communistes roumains avaient répudié alors ces tendances et, avec elles, la balkanologie. Le lendemain de leur installation définitive au pouvoir, ils avaient dissout les deux principales institutions académiques spécialisées dans ce genre d'études et leurs périodiques: l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de Nicolae Iorga (1913-1938), dirigé au moment de sa dissolution par Nicolae Bănescu (1878-1971), avec sa „Revue historique du Sud-Est européen“ dont le directeur était G.I. Brătianu (1898-1953) et l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques de Vic-

³³ Victor Papacostea avait une prédilection marquée pour Constantin Jireček (1854-1918), Jovan Cvijić (1865-1927) et Nicolae Iorga (1871-1940), mais il citait aussi souvent George Murnu (1868-1957), Kristian Sandfeld-Jensen (1873-1942), Théodore Capidan (1890-1953).

tor Papacostea (1937-1948) avec sa „Balcania”³⁴. Vers le commencement des années '60 après la mort de Staline et la condamnation du culte de sa personnalité par N.S.Hruscev, la situation politique internationale semblait évoluer dans un sens favorable à l'épanouissement du climat de détente entre les deux blocs politiques et militaires rivaux du monde, celui du Pacte de Varsovie, patronné par l'Union Soviétique, et celui de l'OTAN, patronné par les États Unis d'Amérique. L'atmosphère générale semblait propice à la redécouverte par les savants du caractère unitaire dans la diversité du monde balkanique, à l'affirmation de la vocation européenne de ce monde, au recouvrement par les peuples balkaniques du sens profond et de la valeur salubre de leur solidarité, condition indispensable de leur commune liberté. Soit de leur propre chef, soit sous l'inspiration de Moscou, les dirigeants politiques de Bucarest lancèrent un appel à transformer les Balkans en zone dénucléarisée, vouée au développement pacifique de toutes les nations balkaniques, indépendamment des régimes politiques et des alliances militaires en vigueur qui les rangeaient dans l'un ou l'autre des deux blocs qui se partageaient le monde. L'évolution dans les Balkans pouvait offrir à l'humanité entière un exemple de ce que devait être la coexistence, sinon la convergence même des deux systèmes socio-politiques existants, le système capitaliste de l'économie libre et de la démocratie libérale plurariste et le système socialiste du dirigisme économique et du centralisme «démocratique» à parti unique. Le rôle qui revenait à la Roumanie dans ce processus de détente et rapprochement entre les peuples de la région des Balkans s'avérait, comme plus d'une fois dans l'histoire, important autant dans le domaine de l'action politique proprement dite, que dans celui de la culture, de l'éducation et de la recherche. Suivant l'opinion presque unanime des responsables roumains des relations culturelles internationales de la Roumanie et de ses représentants près l'UNESCO – Athanase Joja (1904-1972), Tudor Vianu (1897-1964), Mihai Ralea (1896-1964), Emil Condurachi (1912-1987), Mihai Ghelmegeanu (1896-1984) – il était grand temps que Victor Papacostea reprenne son activité d'animateur et coordinateur des études balkaniques en Roumanie.

Cependant, les autorités politiques communistes du pays n'acceptaient pas sans réserve ce point de vue. Leurs émissaires avaient averti discrètement, mais de manière très ferme Victor Papacostea de ne pas nourrir l'illusion de jamais recouvrer le poste de directeur de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue *Balcania*. Si ses compétences professionnelles et son expérience scientifique pouvaient le rendre utile et recommandable

³⁴ Du dernier numéro de „Balcania” (IX, 1946), dont les planches ont été détruites sur ordre des autorités, n'en sont restés que deux séries complètes des épreuves, l'une se trouvait chez Radu Vulpe, l'autre chez Victor Papacostea.

comme expert en balkanologie, il était incompatible avec n'importe quelle position ayant trait à l'idéologie communiste de rigueur à cause de son passé politique «bourgeois». En effet, Victor Papacostea avait été une personnalité marquante, particulièrement active, du Parti National Libéral. Chef de l'organisation départementale de Caliacra et député à la Chambre dans les années trente, au nom de la faction libérale de Georges I. Brătianu, il prit part, au nom du Parti National Libéral réunifié sous la direction de Dinu I. C. Brătianu, à la préparation politique du coup d'État royal du 23 août 1944 et fut nommé, après l'éviction du Maréchal Ion Antonescu, sous-secrétaire d'État au Ministère de l'Éducation Nationale dans les gouvernements des Généraux Constantin Sănătescu (4 novembre 1944-5 décembre 1944) et Nicolae Rădescu (6 décembre 1944-5 mars 1945). Aux élections parlementaires de 1946, il posa, sans succès, sa candidature au nom du Parti National Libéral, manifestant franchement son opposition au Parti Communiste et à ses acolytes. Depuis la nuit de 5/6 mai 1950 jusqu'au 17 septembre 1955, il fut détenu abusivement dans la fameuse prison de Sighet avec tous les anciens dignitaires non communistes du royaume de Roumanie sans jamais comparaître devant un juge. Incarcéré pour une seconde fois à la veille du Noël 1957 dans la prison de Malmaison, à Bucarest, sous l'accusation forgée de toutes pièces d'avoir conspiré avec ses anciens amis politiques en vue de la restauration en clandestinité du Parti National Libéral, il fut mis en liberté, gravement malade, le 29 mai 1958, faute de preuves suffisantes pour son incrimination, après avoir subi des interrogatoires accablants et des tortures³⁵.

Voilà pourquoi l'Académie de la République Populaire Roumaine se vit obligée, malgré soi, de charger formellement de la direction provisoire de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue *Balcania* non pas l'ancien ministre libéral et détenu politique Victor Papacostea, mais le Professeur Iorgu Iordan (1888-1986), Vice-président de l'Académie et prestigieux romaniste, ancien ambassadeur du roi Michel Ier en Union Soviétique sous le gouvernement de Petru Groza (1945-1947), membre du groupe agrarien de gauche des universitaires de Iași – Mihai Ralea (1896-1964), Andrei Oțetea (1894-1977), Petre Andrei (1891-1940) – avant la guerre, devenu ensuite, bon gré, mal gré, membre du Parti Communiste. Heureux de pouvoir accomplir ce qu'il considérait être la mission de sa vie, même si officiellement il n'était que le second de Iorgu Iordan, Victor Papacostea collabora par ailleurs volontiers avec ce savant authentique, qui était de plus un homme sensé et qui lui laissait les mains libres en tout ce qui concernait l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la revue *Balcania*.

³⁵ Cf. Nicolae-Șerban Tanașoca, *Victor Papacostea (1900-1962). O viață dedicată balcanologiei și solidarității balcanice*, dans le volume *Balcanologi și bizantiniști români*, Bucarest, 2002, p. 211-214.

Trois semaines après le décès de Victor Papacostea, Athanase Joja, Président de l'Académie de la République Populaire Roumaine et de la Commission nationale roumaine pour l'UNESCO, prononçait à Sinaia l'allocution d'ouverture du premier colloque international sur *Les civilisations balkaniques* (8-12 juillet 1962)³⁶. Des travaux de cette réunion, à laquelle participaient des savants appartenant à seize pays, est née l'idée d'une organisation internationale pour la promotion des études balkaniques et sud-est européennes. Une année plus tard, le 23 juillet 1963, à Bucarest, une deuxième réunion internationale adoptait les Statuts de notre Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen³⁷. Il est vraiment étonnant de constater que ni au colloque de Sinaia, ni à la réunion de Bucarest, le nom de Victor Papacostea ne fut pas évoqué. Dans l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de l'Académie de la République Populaire Roumaine, fondé à Bucarest en 1963 au prix de grands efforts de sa part, ainsi que dans les pages de la «Revue des Études Sud-Est Européennes», dont les deux premières fascicules, qu'il avait préparées, sortirent en 1963, on ne parlait qu'en passant et avec réticence de la personnalité de Victor Papacostea et de son rôle, tellement important, dans l'évolution et la relance de la balkanologie roumaine. Cette discrétion est franchement consternante d'autant plus que parmi les participants roumains au colloque de Sinaia et à la réunion de Bucarest il y avait pas mal de fidèles à toute épreuve du savant disparu: disciples dévoués, admirateurs sincères, proches collaborateurs, amis de longue date, des gens qui avaient insisté pour sa nomination en tête de l'Institut, des personnalités appartenant au beau-monde académique et politique de l'époque qui n'avaient pas hésité à lui donner des lettres de recommandation et des déclarations écrites confirmant sa valeur scientifique, son orientation démocratique, son patriotisme³⁸. Pourquoi la personne de Victor Papacostea tombait-elle dans ce drôle d'oubli au moment même du triomphe de sa cause?

La réponse à cette question se trouve dans les dossiers secrets de Victor Papacostea, dressés par la police politique, la fameuse *Securitate*, dossiers récemment déclassifiés, se trouvant dans les Archives du Conseil National pour l'Étude des Archives de la Sûreté générale (*Consiliul Național pentru*

³⁶ V. Actes du Colloque international de civilisations balkaniques organisé par la Commission Nationale Roumaine pour l'UNESCO et l'Académie de la République Populaire Roumaine, sous les auspices de l'Organisation des Nations Unies pour l'Éducation, la Science et la Culture, Sinaia, 8-14 juillet 1962.

³⁷ Cf. Bulletin de l'AIESEE, I, 1-2, 1963, p. 5-23; Em. Condurachi, Association d'Études du Sud-Est Européen (AIESEE). Buts et activités. 1963-1977, Bucarest, 1978.

³⁸ Dans l'archive de la famille Papacostea se trouvent les copies authentifiées par Victor Papacostea de telles lettres de recommandation et déclarations signées par Mihail Ralea, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Emil Condurachi, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Petre Constantinescu-Iași, Al. Graur.

studierea Arhivelor Securității, en abrégé CNSAS), que je tiens à remercier de m'avoir donné l'autorisation de les étudier et publier. Dans les Archives du CNSAS il y a au moins deux dossiers comprenant plusieurs volumes qui concernent Victor Papacostea: 1° son dossier pénal, ayant trait à l'enquête et au procès du soi-disant «groupe clandestin national-libéral» dirigé par Aurelian Bentoiu³⁹, dans lequel l'historien avait été inclus par ses enquêteurs sans preuves suffisantes pour être inculpé et 2° son dossier de surveillance informative SRI 68057, CNSAS i 5596, dossier clos le 12 novembre 1962, en raison du «décès de l'objectif».

Ce deuxième dossier renferme des documents des années 1960-1962, dans lesquels sont soigneusement enregistrées et parfois commentées, à base de données fournies par diverses «sources», c'est à dire par des indicateurs de la police politique de son entourage, toute sorte d'informations concernant la vie privée et publique de Victor Papacostea et de toute sa famille, ses idées, ses sentiments, ses états d'esprit, son éventuelle activité politique clandestine, son activité au service de l'Académie de la République Populaire Roumaine ayant comme but la restauration de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la relance de la revue *Balcania*, son influence sur les jeunes collaborateurs de la „Balcania” et sur les membres de sa famille, en premier lieu sur les historiens Cornelia Teofana Papacostea⁴⁰, sa fille et Șerban Papacostea⁴¹, le fils de son frère. La Sûreté était particulièrement intéressée à surveiller les relations de Victor Papacostea avec d'autres intellectuels et politiques rou-

³⁹ Aurelian Bentoiu (1892-1962), homme politique roumain, membre marquant du Parti National Libéral, ancien ministre, incarcéré par le régime communiste entre les années 1948-1956. Inculpé pour avoir essayé de refaire à l'aide d'un groupe d'anciens libéraux le Parti National Libéral en clandestinité, il a été arrêté de nouveau en novembre 1957, jugé et condamné à 25 ans de prison; il est mort en prison le 27 juin 1962. Du „groupe Aurelian Bentoiu” faisaient partie Georgel Gheorghiu, Hurmuz Aznavorian, Nicolae Sibiceanu, Dan A. Lăzărescu, ancien chef de cabinet de Victor Papacostea, ainsi que Victor Papacostea et Savel Rădulescu; les deux derniers ont été mis en liberté après l'enquête, faute de preuves suffisantes. Ce dossier de Victor Papacostea a été étudié par Ioan Opreș, *Victor Papacostea și tentativele de renaștere a mișcării liberale*, v. Ioan Opreș, *Istoricii și securitatea*, II, București, 2006, p. 143-156. Les documents concernant l'enquête et le procès du groupe Aurelian Bentoiu ont été, en partie, publiés dans CNSAS, *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective și metode*, vol. I (1948-1967), Coordonator Florica Dobre, autori: Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Țăranu, București, 2006.

⁴⁰ Cornelia Papacostea-Danielopolu (1927-1998), historien, réputée pour ses études concernant l'histoire du néo-hellénisme.

⁴¹ Șerban Papacostea (né en 1928), historien, disciple de Georges Brătianu et Andrei Oțetea, professeur à l'Université Ovidiu de Constanța, ancien directeur de l'Institut „Nicolae Iorga” (1990-2001), membre correspondant de l'Académie Roumaine (1990) et de l'Académie Ligure des Lettres et des Sciences, réputé pour ses études concernant le Moyen-Âge, l'Olténie au XVIIIe siècle, le régime phanariote et l'histoire de la Mer Noire. Il est le fils de Petre Papacostea (1893-1969), avocat et homme politique, frère aîné de Victor Papacostea.

maines ou étrangers, elle interceptait sa correspondance et ses conversations téléphoniques avec ceux-ci, de même que la correspondance et les conversations téléphoniques de tous les autres membres de la famille Papacostea⁴².

Les indicateurs, pour la plupart des gens de l'entourage de Victor Papacostea, anciens amis, collègues, disciples, dont quelques-uns fréquentaient sa maison et le recevaient chez eux, signaient avec de noms de guerre les notes informatives qu'ils remettaient aux officiers de liaison de la Sûreté au cours de rencontres dans des maisons conspiratives. Les officiers reformulaient ces notes avant de les faire dactylographier pour les remettre à leurs supérieurs. Après avoir vérifié les informations, la Sûreté décidait des mesures à prendre: il s'agissait soit d'intensifier, soit de relâcher la surveillance de Victor Papacostea, de faire entrer dans l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et dans la rédaction de la revue *Balcania* des gens dignes de confiance, communistes authentiques vérifiés, adeptes incorruptibles du marxisme-léninisme, dévoués au régime socialiste en place, de mettre sous observation permanente la maison Papacostea, de mettre sous surveillance le Vice-président de l'Académie Iorgu Iordan, suspecté d'avoir donné carte blanche à Victor Papacostea pour choisir ses collaborateurs et pour décider du contenu de la revue. Voilà la liste des indicateurs chargés de fournir, sous des noms de guerre, des informations sur Victor Papacostea : *Miron*, juriste, ami et conseiller juridique de la famille Papacostea, *Gheorghe Mihăescu* et *Victor Marcel*, anciens amis politiques, membres du Parti National Libéral, *Barbu Rîmniceanu*, intellectuel particulièrement doué et cultivé, spécialiste en sciences économiques du système de l'Académie de la République Populaire Roumaine, peut-être même membre de l'Académie, en bonnes relations avec Iorgu Iordan, *Vergiliu*, salarié de l'Académie, collaborateur de Victor Papacostea dans la rédaction de la revue «Balcania», moins bien placé que Barbu Rîmniceanu pour recueillir des informations pertinentes, *Băleanu*, chargé plutôt de surveiller Șerban Papacostea, *Iliescu Silvia-Valerica*, (nom réel) collocataire de la famille Papacostea, 19, rue Caragea-Vodă, dénonciatrice, acharnée contre ce „nid de réactionnaires nostalgiques de l'ancien régime“, *Călinescu*, spécialiste en pédagogie, consulté parfois par Victor Papacostea qui préparait une *Histoire de l'enseig-*

⁴² Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 370/7 mai 1962, p. 11-13, *Note concernant les mesures à prendre dans le dossier de surveillance de Victor Papacostea que l'on ouvre*. Le capitaine Vasile Dumitru y présentait les mesures à prendre pour mieux surveiller Victor Papacostea. L'agent Băleanu était chargé de constater quelle est l'influence de Victor Papacostea sur Șerban Papacostea et Cornelia Papacostea. Le capitaine annonce à ses supérieurs que l'agent Băleanu réussira, semble-t-il, sous peu à s'introduire dans le cercle de la famille Papacostea. Il rapporte aussi que toute la correspondance et toutes les conversations téléphoniques de tous les membres de la famille Papacostea (qui habitait la même maison) seront interceptées pendant un mois.

ment supérieur en Roumanie, Costin Mironescu, salarié la Bibliothèque de l'Académie, collègue de Cornelia Papacostea, chargé de fournir des informations à son sujet, *Nichifor, Bianu*. L'identité réelle de quelques-uns de ces indicateurs n'est plus un secret pour moi, mais je ne considère pas absolument nécessaire de la dévoiler. Il me semble, en revanche, important de souligner le nombre vraiment choquant des indicateurs et des officiers de Sûreté chargés de surveiller un homme de science, que les autorités académiques et politiques du pays avaient officiellement invité à user de ses compétences au service de son pays. Cela en dit long du régime de terreur imposé par les communistes aux intellectuels roumains.

Il me serait, certes, impossible de présenter dans mon intervention tous les documents des dossiers de Victor Papacostea, que je vais d'ailleurs publier sous peu. Je me bornerai à constater pour l'instant que de ces documents il ressort comment, dans les années 1960-1962, la police politique communiste de Roumanie, qui surveillait de très près la vie, les relations, les conversations et l'activité de Victor Papacostea, s'est employée finalement à provoquer son éloignement de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue «Balcania», dont l'oeuvre de restauration lui avait été confiée par l'Académie de la République Populaire Roumaine, avec l'indispensable accord préalable des dirigeants politiques du Parti et de l'État. La méfiance de la Sûreté à l'égard de Victor Papacostea avait des raisons idéologiques et politiques. Dominée par les cercles conservateurs du Parti Communiste Roumain, alliés aux derniers nostalgiques soviétiques du régime stalinien, la Sûreté voyait d'un mauvais oeil à cette époque la politique de détente et rapprochement entre les deux blocs politiques et militaires du monde, ainsi que toute tentative d'émancipation nationale de la Roumanie. L'idée que le monde balkanique serait unitaire dans sa diversité, en dépit de l'appartenance des États de la Péninsule à l'un ou l'autre de ces deux blocs, l'obstination à souligner le besoin de solidarité des peuples balkaniques, la sympathie manifeste de Victor Papacostea pour tous les projets de confédération balkanique jamais esquissés, enfin la manière dont il concevait la balkanologie venaient à l'encontre de la politique et de la doctrine idéologique servies par la Sûreté. C'est pourquoi, ainsi qu'il ressort de ces dossiers, le 7 mai 1962, cinq semaines avant la mort de l'historien, décidée d'en finir une fois pour toutes avec les problèmes créés par la position d'autorité qu'il allait occuper dans l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques, la Sûreté ouvrait un nouveau dossier de stricte surveillance individuelle de Victor Papacostea et indiquait à ses agents les mesures à prendre à cette fin. La police préparait, à mon avis, une nouvelle incarcération de l'indésirable promoteur de la balkanologie et de la solidarité balkanique.

La chasse au savant commença le 12 janvier 1962, avant que Victor Papacostea soit annoncé officiellement par l'Académie de la République Populaire Roumaine qu'il aura la tâche de restaurer l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de lancer la nouvelle série de la revue *Balcania*. L'indicateur Barbu Rîmniceanu, rapporte au commandant Dragoș Ițcuș, qu'il rencontre dans la maison conspirative „Mitroi“, tout ce qu'il vient d'apprendre de la bouche de Victor Papacostea au sujet de la relance des études balkaniques en Roumanie. Le rédacteur officiel de la revue «Balcania» sera le Professeur Iorgu Iordan, mais, puisqu'il est accaparé par d'autres charges, le rédacteur réel sera Victor Papacostea, fondateur dans les années trente de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques de Bucarest et de la revue *Balcania*. Victor Papacostea devra obtenir l'avis de Iorgu Iordan pour tous les textes à publier et pour toutes les décisions qu'il aura à prendre. Selon Barbu Rîmniceanu, il est de haute importance qu'un Institut d'Études et Recherches Balkaniques soit fondé à Bucarest, mais il n'est point opportun que Victor Papacostea dirige cette institution, ainsi que la revue qui sera publiée, puisqu'il est totalement confus du point de vue politique et idéologique. C'est ce qui ressort des textes que Victor Papacostea a rédigé à l'intention des responsables de l'Académie de la République Populaire Roumaine au sujet de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue *Balcania*, les remettant, paraît-il, à Athanase Joja, Président de l'Académie et à Iorgu Iordan, Vice-président et dont lui-même, Barbu Rîmniceanu, a obtenu, à titre de prêt, pour quelques jours, un troisième exemplaire. Victor Papacostea a remis aussi à Iorgu Iordan une liste des éventuels collaborateurs étrangers de la «Balcania», que celui-ci a déjà envoyée au Ministère des Affaires Étrangères pour obtenir l'avis de rigueur. Selon une note finale du commandant Dragoș Ițcuș, Iorgu Iordan accorde tout son appui à Victor Papacostea et, par conséquent, il est lui-aussi „travaillé en action“, c'est à dire mis sous surveillance. Les indicateurs Barbu Rîmniceanu et Virgiliu auront le devoir d'entammer des conversations à but informatif avec lui. L'agent Barbu Rîmniceanu est chargé d'étudier les textes qu'on lui a prêtés, de discuter les problèmes de l'Institut et de la revue avec Victor Papacostea et de faire ensuite le rapport de rigueur⁴³.

Le 26 janvier 1962, l'indicateur Barbu Rîmniceanu rencontre de nouveau dans la maison conspirative „Mitroi” le commandant Dragoș Ițcuș, auquel il

⁴³ Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 371/ 19 janvier 1962, Note strictement secrète du commandant Dragoș Ițcuș, à base de la note informative de Barbu Rîmniceanu du 12 janvier 1962. Conformément à la Note 312/SC/23 février 1962 du capitaine C. Stanciu, à base de la note informative de l'agent Miron, relatant la conversation que celui-ci avait eu avec Victor Papacostea le 12 février 1962, rencontré par hasard dans la rue, c'était Iorgu Iordan qui, au nom de l'Académie, avait annoncé Victor Papacostea de manière officielle, verbalement et par écrit, qu'il est chargé de contribuer à la relance de la balkanologie roumaine.

remet une ample note informative (14 pages), comprenant les résumés des deux textes déjà mentionnés de Victor Papacostea assortis de ses propres commentaires critiques⁴⁴. Il s'agissait d'un exposé de la structure et l'activité de l'ancien *Institut d'Études et Recherches Balkaniques* (54 pages) et d'un *Sommaire pour une rapide information sur le phénomène balkanique et la nécessité des études comparatives* (17 pages), brillant essai sur la genèse de l'unité dans la diversité du mode balkanique et plaider en faveur des principales thèses et méthodes de la balkanologie. Cette note informative venimeuse, écrite de mauvaise foi par Barbu Rîmniceanu, entièrement partagée par le commandant Dragoș Ițcuș en tant que représentant autorisé de la Sûreté, contient la plus sévère condamnation de Victor Papacostea et de ses idées en matière balkanique au nom de la doctrine marxiste-léniniste. Barbu Rîmniceanu minimise l'importance de l'ancien Institut d'Études et Recherches Balkaniques, insinue qu'il aurait plongé ses racines dans une modeste conférence universitaire d'histoire des peuples balkaniques créée pour Victor Papacostea par son ami politique libéral C.C. Giurescu auprès de sa conférence d'histoire des Roumains⁴⁵ et qu'il n'avait été reconnu officiellement par l'État roumain qu'en 1943, sous le gouvernement du Maréchal Ion Antonescu⁴⁶. La note insinue que, par ces textes, Victor Papacostea aurait voulu motiver de manière indirecte les propositions visant la restauration de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la réapparition de la revue *Balcenia* et imposer furtivement ses vues en matière de balkanologie. La mauvaise foi de l'indicateur est évidente, car les deux textes de Victor Papacostea ne faisait que déployer

⁴⁴ Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 371/29 janvier 1962, Note strictement secrète du commandant Dragoș Ițcuș, à base de la note informative de Barbu Rîmniceanu du 26 janvier 1962.

⁴⁵ La „conférence“ de C.C. Giurescu était, en réalité sa chaire de professeur titulaire d'histoire des Roumains. Àuprès de cette chaire, avait été créée une conférence d'histoire des Roumains balkaniques, que Victor Papacostea avait occupée par concours. Parmi les membres de la comission de concurs on rencontre le Professeur George Murnu, membre de l'Académie Roumaine, ancien professeur et maître de Victor Papacostea. Cette conférence a été transformée plus tard en chaire d'histoire des peuples balkaniques et occupée par Victor Papacostea. L'amitié des deux historiens dataient du temps qu'ils étaient étudiants et leurs conception de la science historique les rapprochaient plus que leurs options politiques libérales. Ils étaient tous les deux membres de l'équipe des jeunes historiens groupés autour de G.I. Brătianu, qui ont fait sortir la „Revista Istorică Română“.

⁴⁶ En effet, l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques fut bugétisé par l'État en 1943, avec l'accord du gouvernement Ion Antonescu, Ministre de la Culture Nationale et des Cultes étant le philosophe Ion Petrovici. Ce que la venimeuse note de Barbu Rîmniceanu omet de mentionner, c'est que la presse officielle nazie avait vivement incriminé à l'époque le gouvernement roumain, en l'accusant de soutenir un Institut qui „prône l'idée de l'unité du monde balkanique, à l'encontre de la conception du Reich qui regarde la Péninsule Balkanique comme une région vouée à la diversité et à la multiplicité“, cf. „Das Reich“, 8, Berlin, 30 janvier 1944 chez N.Ș. Tanașoaia, *Balcenologi și bizantinisti*, p. 210-211, note 102.

en toute sincérité, non sans fierté, certes, pour ce qu'il avait entrepris par le passé, sa conception de l'unité du monde balkanique et sa manière de concevoir la balkanologie. Barbu Rîmniceanu n'hésite pas de formuler contre Victor Papacostea l'accusation mensongère d'avoir dissimulé les noms de certains collaborateurs de son ancien Institut et de la *Balcania* pour créer la fausse impression qu'un tel Institut doit cultiver seulement l'archéologie, l'histoire de l'antiquité et du Moyen-Age, la linguistique, tandis que, de l'avis de l'indicateur, il est nécessaire, au contraire, de développer en premier lieu l'étude des transformations économiques, sociales, politiques et culturelles qui se produisent dans les pays balkaniques de nos jours, afin de fournir un appui à la politique balkanique de l'État roumain, à l'instar des Instituts de l'Académie des Sciences de l'Union Soviétique consacrés aux problèmes des pays socialistes ou de l'Amérique latine. Barbu Rîmniceanu accuse ensuite Victor Papacostea d'éviter soigneusement des mots «entrés dans le vocabulaire courant de tous les citoyens de la Roumanie», comme, par exemple, «capitalisme», «socialisme», «bourgeoisie», «marxisme-léninisme», «la Roumanie bourgeoise et seigneuriale». Il ne s'agirait pas d'un problème de lexicque, mais d'un refus implicite de la doctrine marxiste-léniniste qui a engendré ces concepts. C'est ce que confirme le caractère anachronique, anti-scientifique et anti-marxiste de certaines théories par lui développées. Barbu Rîmniceanu conteste, par exemple, le bien fondé de la théorie de Victor Papacostea concernant le caractère d'unité géographique naturelle de la Péninsule Balkanique; cette théorie ne serait qu'un écho de la conception anti-scientifique du rôle déterminant des facteurs naturels dans le développement socio-historique, conception combattue et démasquée depuis longtemps par le marxisme-léninisme, mais que l'ancien Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la revue *Balcania* avaient adoptée. L'indicateur reproche aussi, et celà violemment, à Victor Papacostea d'avoir contesté la légitimité de l'État national dans les Balkans, cette forme d'État n'étant propre, selon lui, qu'à l'Occident, où les États nationaux correspondent à des unités géographiques parfaites, séparées par des frontières naturelles. La critique est au moins exagérée, car, par ses considérations sur la formation des États nationaux dans la Péninsule Balkanique, Victor Papacostea n'entendait nullement contester la légitimité de l'État national en tant que tel, il mettait en doute seulement la manière rigide et obtuse dont on avait conçu dans cette région, à l'âge des nationalités, sous l'influence du modèle occidental, les frontières, devenues des «véritables murs chinois» séparant des entités prétendues homogènes du point de vue ethnique. Il constatait tout simplement que dans les Balkans il est impossible de tracer des frontières politiques coïncidant aux frontières ethniques, car tous les États balkaniques englobent d'importants groupes ethniques minoritaires apparten-

nant aux autres balkaniques du voisinage. Victor Papacostea plaidait donc en faveur d'une liberté plus grande de communication transfrontalière dans la Péninsule Balkanique, ainsi que pour le renforcement de la solidarité entre les ethnies et les confessions qui composent les nations balkaniques, dans un esprit de tolérance réciproque et de fraternité. Cela d'autant plus que, dans les Balkans, il y a des nations, tels les Albanais, divisées en groupes parfois hostiles les uns aux autres par des particularités linguistiques et options confessionnelles diverses, tandis qu'il y en a d'autres, tels les Grecs et les Roumains, que des affinités culturelles et confessionnelles, ainsi qu'un certain style de vie presque identique rapprochent. La configuration tout à fait particulière du monde balkanique, mosaïque inextricable composé d'ethnies différentes, parlant plusieurs langues et pratiquant plusieurs confessions, oblige les nations balkaniques de vivre fatalement ensemble, comme elles ont toujours vécu par le passé. Cette symbiose de longue durée a engendré d'ailleurs une certaine mentalité commune à tous les peuples balkaniques.

La note reproche à l'Académie de la République Populaire Roumaine de n'avoir pas exposé dans un texte qui lui appartienne entièrement ses idées en matière d'études balkaniques et les projets qu'elle avait formés pour le nouvel Institut d'Études et Recherches Balkaniques et sa revue. En faisant circuler les textes de Victor Papacostea l'Académie avait créé l'impression qu'elle partage les idées de celui-ci. Or, soutient Barbu Rîmniceanu, la conception de Victor Papacostea est fautive, elle n'a rien à voir avec le marxisme-léninisme, elle est complètement anachronique et anti-scientifique.

Les conséquences de cette note pouvaient s'avérer extrêmement graves. Argument policier pour l'éloignement définitif de Victor Papacostea de la vie scientifique, sinon pour son incarcération en tant qu'ennemi du peuple, elle justifia d'ailleurs le déclenchement d'une nouvelle poursuite de l'historien et la prise de mesures exceptionnelles de surveillance de tous les membres de sa famille⁴⁷. Ce n'est que la mort qui mit fin, à la veille du colloque de

⁴⁷ Cf. Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, p. 8-10. La *Décision d'ouverture du dossier individuel concernant Victor Papacostea*, dit carrément que les documents annexés, en premier lieu les notes informatives de Barbu Rîmniceanu et de l'agent Miron, „attestent de manière indubitable l'activité de diversion idéologique et les relations suspectes” de Victor Papacostea et justifient pleinement l'ouverture de la poursuite informative. Le but de cette poursuite est de vérifier et d'établir: „si, par hasard, Victor Papacostea ne profite pas du poste qu'il occupe pour lancer des théories antipopulaires, anti-scientifiques parmi ses relations et ses amis de l'Académie de la République Populaire Roumaine, sinon pour les introduire furtivement dans les pages de la revue „Balcania”; si ses relations internes et internationales n'ont pas, des fois, une influence pernicieuse sur lui ou bien s'il ne cherche pas à collaborer avec elles pour agir de manière hostile sur le front idéologique; s'il ne tente pas éventuellement de déployer une activité hostile en usant de ses relations privées ou bien en alliance avec ses relations non professionnelles; quelle est la position de Șerban Papacostea et de

Sinaia, à ces mesures exceptionnelles⁴⁸. Et pourtant, même après cette mort subite, on a tâché de minimiser par des moyens plus subtils et plus perfides le rôle de Victor Papacostea dans l'évolution de la balkanologie et de faire tomber complètement dans l'oubli sa contribution au développement et à la renaissance de cette discipline complexe en Roumanie: on a tâché d'intimider ses disciples, ses collègues, ses anciens collaborateurs, les déterminant de cacher leur admiration sincère à l'égard de Victor Papacostea, on n'a pas été las d'encourager le souvenir des anciennes animosités et rivalités entre ses disciples et collaborateurs de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la «Balcania», d'une part et ceux de l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de Nicolae Iorga, d'autre part, on a minimisé devant les représentants de la communauté scientifique internationale sa personnalité et son rôle dans la vie scientifique. De plus, l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques s'était transformé d'un jour à l'autre en Institut d'Études Sud-Est Européennes et la *Balcania* se métamorphosait en «Revue des Études Sud-Est Européennes», de l'équipe des chercheurs choisie par Victor Papacostea certains – tels Dinu C.Giurescu, Vladimir Iliescu, Mircea Voicana – quittèrent le nouvel Institut et de nouvelles recrues, parfois médiocres, y sont entrées⁴⁹. Il me semble très significatif le fait que le Professeur Iorgu Iordan, très critique à l'égard

Cornelia Teofana Papacostea vis-à-vis de Victor Papacostea et de ses relations, tenant compte du fait que chez eux ils ont tous ensemble des relations suspectes et déploient une activité hostile⁴⁸. Le but de cette démarche est „de démasquer complètement l'activité criminelle et les intentions hostiles” de Victor Papacostea.

⁴⁸ Dix jours avant la mort de Victor Papacostea, le 11 juin 1962, Barbu Râmnicéanu remettait une nouvelle note informative au commandant Dragoș Itcuș dans la même maison conspirative „Mitroi”, cf. Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, p.18-20, 373/13 juin 1962. L'agent rapportait la conversation qu'il avait eu le même jour avec Victor Papacostea au sujet de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques. Il en résultait que le Conseil des Ministres de la République avait décidé de modifier la structure de l'Institut en y créant une section économique destinée à s'occuper des aspects économiques des relations interbalkaniques. Papacostea était inquiet de ne pas pouvoir trouver les gens aptes à faire ce travail. Barbu Râmnicéanu reproche encore une fois à Victor Papacostea d'avoir donné à la revue une orientation passéiste, n'accordant pas l'attention requise aux problèmes actuels des Balkans et il souligne de nouveau que le contrôle idéologique des articles est déficitaire, Victor Papacostea n'ayant pas entraîné dans la préparation de la revue „Balcania” des gens qui aient „une formation et orientation marxiste-léniniste ferme”. Il revient une dernière fois sur le fait que le rôle de Iorgu Iordan est plutôt honorifique, tandis que le rôle effectif de rédacteur-en-chef appartient à Victor Papacostea.

⁴⁹ Je dois mentionner que dans une note manuscrite ajoutée à la *Note concernant les mesures à prendre dans le dossier de surveillance de Victor Papacostea que l'on ouvre*, Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 370/7 mai 1962, p. 11-13, après avoir constaté que „Barbu Râmnicéanu ne pourra pas être en contact permanent avec les problèmes de l'Institut”, un supérieur du commandant Dragoș Itcuș lui recommandait „d'étudier attentivement le schéma de l'Institut qui est en cours d'être constitué et de recruter ici des agents idoines”.

de quelques nouveaux venus, n'avait plus à jouer aucun rôle dans l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de l'Académie de la République Populaire Roumaine dont il avait présidé la naissance. Quoiqu'on en dise, il me semble évident que la préférence accordée par les autorités roumaines à l'épithète «sud-est européen» ne relevait, ni de l'attachement justifié des historiens roumains au souvenir de Nicolae Iorga, ni du scrupule de ne pas accréditer l'idée que la Roumanie et la Grèce seraient des pays balkaniques, ainsi qu'on pouvait prétendre, mais tout simplement de l'intention d'occulter au plus vite possible le souvenir de Victor Papacostea⁵⁰.

Le cas de Victor Papacostea n'est pas unique. À la même époque, l'on peut assister à des véritables combats entre communistes conservateurs et communistes réformistes au sujet de la réhabilitation de certaines personnalités de la culture roumaine – morts illustres, tels Titu Maiorescu, E. Lovinescu, Sextil Pușcariu et vivants importuns, tels Lucian Blaga, Tudor Arghezi, George Călinescu – oubliés, marginalisés ou brutalement persécutés jusqu'alors, à cause de leur attachement aux valeurs de la tradition nationale

⁵⁰ Dans son intervention, au cours des travaux de la réunion de Bucarest, en 1963, Denis A. Zakythinos, *La naissance d'une Association Internationale*, „Bulletin de l'AIESEE”, I, 1-2, 1963, p. 5-6, se prononce, dans le sillage du polonais T. Zielinski, en faveur du syntagme „études sud-est européennes”, au lieu de „études balkaniques”. Le premier Président de l'AIESEE était sans doute de parfaite bonne foi lorsqu'il invoquait comme arguments en faveur de sa thèse le fait que le domaine géographique couvert par les études sud-est européennes sera nécessairement plus large que celui des études balkaniques, que le „balkanisme” a vécu et que l'on devrait rompre avec une tradition „balkanique” qui n'a pas été très constructive. Voir aussi les opinions qu'il avance dans ses rapports *La synthèse byzantine dans l'antithèse Orient-Occident*, dans les *Actes du colloque international de civilisations balkaniques*, Sinaia, 1962, p. 107-115 et *État actuel des études du Sud-Est européen, rapport général* présenté au deuxième Congrès international d'études sud-est européennes, dans „Bulletin de l'AIESEE”, VIII, 1-2, 1970, p. 31-43. Il souligne ici le fait, d'ailleurs incontestable, que la Roumanie et la Grèce n'appartiennent seulement à la zone balkanique, la première étant liée à l'Europe centrale, la deuxième étant, par excellence, un pays méditerranéen. Je suis persuadé que, par la préférence accordée à ce syntagme, le grand historien grec voulait exprimer franchement son option pour la civilisation occidentale, ce qui n'était pas le cas de certains autres adversaires du terme „études balkaniques”. Il me semble pourtant bizarre que Denis A. Zakythinos n'a jamais évoqué le nom de Victor Papacostea, quoiqu'il connaissait très bien la revue „Balcania” et qu'il avait une conception des Balkans et de la balkanologie très semblable à celle de l'historien roumain. En revanche, Cléobule Tsourkas, ancien ami et collaborateur de Victor Papacostea, n'hésitait point à le nommer „le père de tous les Instituts Balkaniques de notre Péninsule” (cf. *Symposium L'époque phanariote*, Thessalonique, 1974, p. 465) et Nikolaj Todorov, faisait l'éloge du balkaniste roumain (*Le premier Congrès et certains problèmes des études balkaniques*, „Études balkaniques”, 6, 1967, Sofia, p. 7-8). En passant soit dit, toutes les lettres de la correspondance de Cléobule Tsourkas avec Cornelia Papacostea-Danielopolu ont été interceptées et photographiées par la Sûreté avant d'être postées de nouveau. Ces copies, accompagnées des procès-verbaux de rigueur, se trouvent dans le dossier de la fille de Victor Papacostea dans les Archives du CNSAS.

et européenne de la Roumanie et de leur attitude réservée envers le régime totalitaire⁵¹. La lutte pour la relance de la balkanologie, dans laquelle Victor Papacostea s'est engagé au prix de sa vie, n'était qu'un chapitre de la lutte pour la liberté, la dignité et la fraternité des peuples du Sud-Est européen. L'historien roumain est tombé en héros dans ce combat.

Comunicare făcută în cadrul Colocviului internațional „Réalités historiques et idéologie politique: projets de coopération entre les peuples balkaniques”, organizat la Atena (19-21 octombrie 2007), sub egida Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, de Comitetul Național Grec de Studii Sud-Est Europene.

⁵¹ V. à ce sujet Pavel Țugui, *Amurgul demiurgilor*, Arghezi, Blaga, Călinescu. *Dosare literare*, Editura Floarea Darurilor, Bucurest, 1998 et du même, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost Șef de secție a CC al PMR*, Editura Ion Cris-toiu, Bucurest, 1999.

DOCUMENTE

A. DOCUMENTE DIN ARHIVA C.N.S.A.S.

I. DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA DIN DOSARUL ANCHETEI GRUPULUI NAȚIONAL-LIBERAL AURELIAN BENTOIU

Ordonanța de încetare a procesului penal în privința lui Victor Papacostea (29 mai 1958)

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECȚIA DE ANCHETE PENALE

O R D O N A N Ț A de încetarea procesului penal

București, 29 mai 1958

Eu, Cpt. ABRANOVICI MARCU, anchetator penal de Securitate din Direcția de Anchete Penale a M.A.I. – R.P.R., cercetând materialele din dosarul Nr. 1087/957, privind pe numitul PAPACOSTEA VICTOR, născut la 1 februarie 1900, în comuna Viziru, raionul Brăila, fiul lui GUȘU și TEOFANA, cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., de cetățenie și naționalitate română, cu ultimul domiciliul în București, Str. Caragea Vodă nr. 19, învinuit de săvârșirea infracțiunii p.p. de art. 209 pct. 1 C.P. al R.P.R.

C O N S T A T

La data de 9 noiembrie 1957, s-a pornit proces penal împotriva activității

contrarevoluționare P.N.L. desfășurată de un grup de elemente în frunte cu BENTOIU AURELIAN și alții. În cauză a fost arestat la data de 25 decembrie 1957 și numitul PAPACOSTEA VICTOR, fiind învinuit de crimă de uneltire contra ordinii sociale. Drept temei pentru arestarea sa, au servit declarațiile învinuiților TUDOR VLADIMIR și BENTOIU AURELIAN (ambii arestați în cadrul grupului contrarevoluționar P.N.L.).

1. – TUDOR VLADIMIR a declarat că PAPACOSTEA VICTOR a ținut în perioada 1947–1950 la domiciliile lor, mai multe ședințe cu mai multe elemente recrutate de ei în organizația clandestină P.N.L. pe care le-a instruit asupra modului în care să-și desfășoare activitatea lor contrarevoluționară.

2. – BENTOIU AURELIAN, fruntaș P.N.L. a declarat că PAPACOSTEA VICTOR a avut în perioada 1955–1957 legături pe linia reorganizării P.N.L. cu el, AZNAVORIAN HURMUZ (arestat în cadrul grupului contrarevoluționar P.N.L.) și alți frunțași liberali, participând la întrunirile lor subversive și desfășurând o intensă activitate pe linia unificării fracțiunilor liberale și reorganizării clandestine a P.N.L.

În desfășurarea anchetei penale, numitul PAPACOSTEA VICTOR a negat învinuirile de uneltire contra ordinii sociale ce i-au fost prezentate.

În declarațiile sale, învinuitul PAPACOSTEA VICTOR arată că s-a înscris în P.N.L. GHEORGHE BRĂTIANU în anul 1932, iar după 23 august 1944 a fost subsecretar de stat în guvernele SĂNĂTESCU și RĂDESCU din partea P.N.L. – DINU BRĂTIANU, unde a îndeplinit funcția de secretar general al cercurilor de studii, până la autodizolvarea acestui partid. În această calitate, la recomandarea lui STRAT GEORGE (arestat în problema P.N.L.) a avut în anii 1946–1947 două întâlniri cu TUDOR VLADIMIR împreună cu încă vre-o câteva elemente care doreau să se înscrie în P.N.L. dar PAPACOSTEA VICTOR i-a sfătuit să activeze numai în cercurile de studii considerând ca inoportună înscrierea lor în P.N.L. Brătianu.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR declară că după autodizolvarea P.N.L. – Brătianu, nu a mai avut cu TUDOR VLADIMIR nici un fel de legături politice sau de altă natură.

Declarațiile învinuitului PAPACOSTEA VICTOR referitoare la faptul că a avut întâlnirile respective cu TUDOR VLADIMIR și ceilalți la recomandările lui STRAT GEORGE, sunt confirmate în întregime de acesta.

Fiind reanchetat, TUDOR VLADIMIR a revenit asupra declarațiilor sale inițiale cu privire la PAPACOSTEA VICTOR, arătând că întâlnirile sale și a celorlalți prieteni ai săi au avut loc într-adevăr în anii 1946–1947, pe linia cercurilor de studii P.N.L. nu după autodizolvarea P.N.L. cum declarase anterior.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR mai declară că după autodizolvarea P.N.L. nu a mai desfășurat nici o activitate politică, iar la data de 6 mai 1950

a fost arestat și deținut la închisoarea Sighet împreună cu alți foști demnitari liberali până la 17 septembrie 1955, când a fost pus în libertate.

Recunoaște că, după punerea sa în libertate, numitul LĂZĂRESCU DAN (arestat în problema P.N.L.) i-a vorbit că, în ajunul conferinței la nivel înalt ținută la Geneva în vara anului 1955, a circulat o formulă a unei noi conduceri liberale, compusă din BRĂTIANU CONSTANTIN (BEBE), președinte, FOTINO GHEORGHE și ROMNICEANU MIHAIL, vicepreședinți și PAPACOSTEA VICTOR, secretar general (toți patru deținuți în acel timp la închisoarea Sighet).

Cu acest prilej PAPACOSTEA VICTOR și-a manifestat față de LĂZĂRESCU DAN indignarea sa împotriva colportării unor asemenea formule și hotărârea sa definitivă de a nu mai avea niciodată nici un fel de preocupări politice.

Ulterior, la începutul anului 1956, LĂZĂRESCU DAN i-a mai relatat că a auzit de la DIMITRIU PAUL (arestat în problema P.N.L.) că printre liberali circula pe atunci o nouă formulă de conducere P.N.L. formată din FOTINO GHEORGHE, președinte și PAPACOSTEA VICTOR, secretar general. Și de data aceasta învinuitul PAPACOSTEA VICTOR a avut aceeași atitudine categorică împotriva lansării unei astfel de formule, exprimându-se în termeni severi la adresa lui DIMITRIU PAUL.

Arestatul LĂZĂRESCU DAN, confirmând cele declarate de PAPACOSTEA VICTOR, arată că acesta i-a spus că este hotărât să nu mai facă nici un fel de politică și că s-a arătat „foarte speriat” și indignat împotriva acelor care se ocupă cu astfel de acțiuni.

În declarațiile sale cu privire la LĂZĂRESCU DAN, învinuitul PAPACOSTEA VICTOR mai arată că acesta (LĂZĂRESCU) i-a citit în anul 1955 o poezie a sa „*Cântecul de ură*” cu conținut antipopular.

Și acest fapt este confirmat de către LĂZĂRESCU DAN în declarațiile sale.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR mai declară cu privire la reorganizarea clandestină a P.N.L. că, în vara anului 1956, GHEORGHIU GHEORGHE (arestat în problema P.N.L.) i-a vorbit că VALER ROMAN (decedat) a inițiat constituirea unui comitet de trei persoane din care urma să facă parte și SASU VASILE și care comitet avea drept scop să se ocupe cu reorganizarea P.N.L. Îngrijorat de o asemenea acțiune, PAPACOSTEA VICTOR a calificat-o criminală, subliniind primejdia ei pentru membrii P.N.L., motiv pentru care ulterior l-a rugat pe FOTINO GHEORGHE să-l aducă la „realitatea” pe VALER ROMAN.

Arestatul GHEORGHIU GHEORGHE, confirmând că i-a relatat și lui PAPACOSTEA VICTOR despre acțiunea lui VALER ROMAN, arată că PAPACOSTEA a refuzat să discute despre problema unei noi conduceri a P.N.L.

În legătură cu PAPACOSTEA VICTOR, arestatul GHEORGHIU GHEORGHE declară că acesta nu a mai avut „intenția de a mai face politică și că vroia să se dedice studiului istoric”.

În declarațiile sale, învinuitul PAPACOSTEA VICTOR arată că, temându-se că cele rostite de el împotriva acțiunilor lui VALER ROMAN să nu fie socotite de SASU VASILE ca un blam împotriva persoanei sale, i-a spus, la sfârșitul anului 1956, lui POPESCU ION (arestat în problema P.N.L., prieten cu SASU VASILE) că, dacă „împrejurările” ar permite vreodată reluarea activității P.N.L., SASU VASILE va avea prin meritele sale dreptul de a fi șeful P.N.L., fapt cu care POPESCU ION a fost de acord.

Faptele de mai sus sunt confirmate cu declarațiile arestatului POPESCU ION.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR declară că, după punerea sa în libertate, a avut legături și cu numiții BENTOIU AURELIAN, AZNAVORIAN HURMUZ și STRAT GHEORGHE, dar arată că, în cadrul legăturilor avute cu ei, nu a participat sub nici o formă la vreo acțiune de reorganizare a P.N.L. și nici nu a purtat cu ei discuții privitoare la o asemenea acțiune.

Arestatul BENTOIU AURELIAN, retractând declarațiile sale inițiale în care afirma că și PAPACOSTEA VICTOR a desfășurat cu el, AZNAVORIAN HURMUZ și alți frunțași liberali, o intensă activitate de reorganizare a P.N.L. în anii 1955–1957, declară că, în perioada mai sus menționată, s-a întâlnit de câteva ori cu PAPACOSTEA VICTOR, dar n-a discutat cu acesta „absolut niciodată despre reorganizarea clandestină a P.N.L.”.

Și arestatul AZNAVORIAN HURMUZ declară că nu a discutat niciodată despre acțiunea de reorganizare a P.N.L. cu numitul PAPACOSTEA VICTOR, pe care l-a cunoscut personal de abia în anul 1956 și cu care s-a întâlnit la două parastase, limitându-se doar să se salute.

Arestatul STRAT GHEORGHE, în legătură cu PAPACOSTEA VICTOR, arată că a avut cu acesta numai relații de prietenie și că n-a discutat cu el în nici un mod vreo problemă privind reorganizarea P.N.L. În discuțiile lor, PAPACOSTEA VICTOR îi spunea că nu va mai accepta să facă politică și că își va consacra restul vieții sale numai activității sale științifice.

Pe baza celor expuse, având în vedere că învinuirea adusă numitului PAPACOSTEA VICTOR nu este confirmată de dovezile culese asupra cazului, în conformitate cu art. 261⁷ pct. j din C.P.P. al R.P.R.

D I S P U N

1. – Încetarea procesului penal ce formează obiectul dosarului de anchetă

nr. 1087/957, în ceea ce-l privește pe PAPACOSTEA VICTOR, din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal în acțiunile sale.

2. – Numitul PAPACOSTEA VICTOR să fie pus în libertate.

3. – Restituirea obiectelor ridicate prin procesul verbal de percheziționare din 25 decembrie 1957, ca fiind obiecte ce aparțin celui în cauză și care nu sunt deținute contra legilor, cu excepția broșurii „*Problema Partidului Liberal*” de V. PAPACOSTEA și a cărții „*Elogiul Libertății*” de G. STRAT, ce urmează a fi distruse.

4. – Copia prezentei ordonanțe se va înainta procurorului militar care supraveghează ancheta, în termen de 24 ore de la întocmirea ei.

ANCHETATOR PENAL DE SECURITATE

CĂPITAN ABRAMOVICI M.

(ss) *Abramovici M.*

Hotărâre pentru închiderea dosarului de grup nr. 102, privind pe Benteiu Aurelian, Ghiorgiu Georgel, Aznavorian Hurmuz, Papacostea Victor, Rădulescu Savel și Sibiceanu Nicolae (27 decembrie 1958)⁵²

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

Strict secret

DIRECȚIA A 3-A

SERVICIUL 1

BIROUL 2

Se aprobă

Al. Nicolschi

HOTĂRÂRE PENTRU ÎNCHIDEREA DOSARULUI DE GRUP NR. 102 privind pe Benteiu Aurelian, Ghiorgiu Georgel, Hurmuz Aznavorian, Papacostea Victor, Savel Rădulescu și Sibiceanu Nicolae și clasarea lui la arhivă

Dosarul s-a deschis la data 27 martie 1957

Ce mijloace s-au folosit (Informatorii se vor arăta cu numele și categ.) „Miron”, „Florescu Gheorghe”, „Mihăescu”, „Mureș”, anchete informative, supraveghere operativă și tehnică, interceptări și exploatarea arhivelor.

⁵² Acest document a fost publicat pentru prima dată, sub numărul 121, în volumul C.N.S.A.S. *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective și metode*, vol. I (1948-1967), coordonator: Florica Dobre, Autori: Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Țăranu, Editura Enciclopedică, București, 2006, p. 498-505.
<https://biblioteca-digitala.ro>

A. Caracterul materialelor compromițătoare existente în dosar (pe scurt).

La începutul anului 1956, unele elemente fruntașe ale fostului Partid Național Liberal au hotărât să treacă la constituirea unei conduceri ilegale a P.N.L., denumind-o „Locotenență”. Erau desemnați a face parte din această conducere următorii foști membri în delegația permanentă a CC. P.N.L.: Sasu Vasile – în prezent urmărit prin dosar de grup, Roman Valer în prezent decedat, Pop Valer în prezent de asemeni decedat și Victor Stănescu, în prezent supravegheat și urmărit prin dos. de grup. Toate aceste elemente au făcut parte din vechea ramură brătienistă din care cauză erau și numite de restul liberalilor „bătrânii liberali” ceea ce corespunde de altfel și cu vârsta lor, toți fiind trecuți de 70 ani.

Auzind de această acțiune a „bătrânilor liberali”, unele elemente național liberale ce aveau legături între ele au hotărât să o contracareze trecând și ele la formarea unei conduceri a P.N.L., care atunci „când condițiunile vor permite”, să-și intre gata în atribuțiuni. Aceste elemente inițiatoare și apoi organiza-toare au fost: Bentoiu Aurelian, fost membru în delegația permanentă a CC. P.N.L. ca și Hurmuz Aznavorian, Zurăscu Ion, fost membru în CC. P.N.L. și redacția ziarului „*Liberalul*”, Paul Dimitriu, Dan Lăzărescu, de asemeni membri în redacția fostului ziar „*Liberalul*” și Georgel Ghiorghiu, fost membru în deleg. perm. a CC. P.N.L.

Activitatea acestora a constat în ținerea de ședințe organizate unde anali-zau și hotărâau cum să-și desfășoare activitatea. Au numit ca viitor șef pe Bentoiu A. Printre problemele principale discutate sunt: organizarea tineretului liberal și a presei, elaborarea unui proiect de Constituție.

Și-au desfășurat activitatea și pe linia recrutării de noi elemente în acțiunea lor, cum au fost de ex. Cicei Romulus, Popescu Ion, Savel Rădulescu și Bolintineanu, toți foști membri ai P.N.L. Unele din ele s-au angrenat în activitatea dușmănoasă, altele însă, nu.

B. Datele de identificare ale persoanei urmărite:⁵³

1. Numele Bentoiu, pronumele Aurelian
născut la 29 iunie 1892 în com. Făcăeni – Ialomița
fiul lui Ion și al Sorei, naționalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Amzei, nr. 2, studii Fac. Drept, profesiunea avocat
locul de muncă: neîncadrat
apartenența politică (în prezent): neîncadrat
apartenența politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: moșier
situația socială: moșier
alte date

Materialele compromițătoare din vol. 1: 13-29, 65-213,253 și vol. 2 în în-

⁵³ La dosarele de grup se completează atâtea pag. câți indivizi sunt.
<https://biblioteca-digitala.ro>

regime dovedesc că a dus activitate de reorganizarea P.N.L., el fiind socotit de elementele grupului ca viitor conducător al P.N.L. A participat la majoritatea ședințelor ce s-au ținut cu scopul de a discuta diferite probleme legate de reorganizarea P.N.L. și activitatea de viitor a acestui partid. Din inițiativa lui personală s-au ținut câteva ședințe la domiciliul său și s-a trecut la întocmirea unui proiect de Constituție.

Probele sunt alcătuite din materiale informative furnizate de agenții folosiți pentru urmărirea și supravegherea grupului, declarațiile personale și declarațiile date de celelalte elemente componente ale grupului.

Împotriva lui Bentoiu Aurelian s-au luat următoarele măsuri operative: a fost arestat și condamnat la 25 (douăzeci și cinci) ani temniță grea, 10 (zece) ani degradare civică, confiscarea averii și obligat la 600 lei cheltuieli de judecată pt. infracțiunea de crimă de uneltire contra ordinii sociale, prevăzută și pedepsită de articolul 209 pct. 1 C. P. – prin hotărârea Trib. Militar, nr. 661 din 21. 06. 58. Materialele se predau la arhiva Sv. „C” pt. păstrare, cu ținerea individului în evidență.

2. Numele Ghiorghiu, prenumele Gheorghe zis George

născut la 14 febr. 1899 în Iași

fiul lui Atanasie și al Ortansei, naționalitatea rom.

domiciliul Buc, Str. serg. P. Năstase 22, studii Fac. Drept, profesiunea avocat

locul de muncă: neîncadrat

apartenența politică (în prezent): neîncadrat

apartenența politică (în trecut): P.N.L.

originea socială: burgheză

situația socială: burgheză

Materialele compromițătoare din voi. 1, pag. 2,5,9-11,30-37,65-217,219-251, 254-255, 260-274, 277-292 dovedesc că a dus activitate de reorganizare a P.N.L. A avut legături cu celelalte elemente din cadrul grupului, participând la ședințele ce se organizau pentru a se hotărî ce trebuie întreprins în mod practic în prezent și viitor. Era socotit ca unul dintre cei mai pricepuți și mai activi. A avut îndeosebi un rol mobilizator și antrenant în toată activitatea desfășurată atât de el. cât și de celelalte elemente.

Probele sunt alcătuite din notele informative furnizate de agenții folosiți pentru supravegherea elementelor din grup, materialele de anchetă obținute de la celelalte elemente arestate odată cu el și chiar ale sale, prin care își recunoaște întreaga activitate dușmănoasă desfășurată.

Împotriva lui Georgel-Gheorghe Ghiorghiu s-au luat următoarele măsuri operative: Prin hotărârea Tribunalului Militar Buc, nr. 661 din 21. 06. 58 a fost condamnat la 25 (douăzeci și cinci) ani muncă silnică, și 10 (zece) ani degradare

civică, confiscarea averii și obligat la 600 lei cheltuieli de judecată pentru infracțiunea de crimă de uneltire contra ordinii sociale, prevăzută și pedepsită de articolul 209, al. 1, pct. 1 C. P. Materialele se predau la arhiva Sv. „C” pt. păstrare, cu ținerea individului în evidență.

3. Numele Aznavorian, prenumele Hurmuz
născut la 26-03-1888 în Or. Trebizonda-Turcia
fiul lui Betros și al Orusian, naționalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Luigi Cazzavillan 31,
studii Fac. Drept,
profesiunea avocat
locul de muncă: neîncadrat
apartenența politică (în prezent): neîncadrat
apartenența politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: burgheză
situația socială: burgheză

Materialele compromițătoare din voi. 1, pag. 4, 38-41, 65-217 dovedesc că a dus activitate de reorganizare a P.N.L. împreună cu celelalte elemente din grup, participând activ la tot ceea ce se întreprindea pe linia desfășurării activității contrarevoluționare. A participat îndeosebi la discuțiile ce s-au dus cu privire la programul de viitor al P.N.L. și conducerii acestuia.

Probele sunt alcătuite din notele informative furnizate de agenții folosiți pentru supravegherea grupului și materialele obținute în decursul cercetărilor.

Împotriva lui Aznavorian Hurmuz s-au luat următoarele măsuri operative: Prin hotărârea Tribunalului Militar Buc, nr. 661 din 21. 06. 58 a fost condamnat la 25 (douăzeci și cinci) ani temniță grea și la 10 (zece) ani degradare civică, confiscarea averii și obligat la 600 lei cheltuieli de judecată – pentru infracțiunea de crimă de uneltire contra ordinii sociale, prev. și ped. de articolul 209, al. 1, pct. 1 C. P. Materialele se predau la Sv. „C” spre păstrare, cu ținerea individului în evidență.

4. Numele Papacostea, prenumele Victor
născut la 21 ianuarie 1900 în com. Viziru – Brăila
fiul lui Gușu și al Teofana, naționalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Caragea Vodă 19,
studii Fac. Filozofie,
profesiunea prof. universitar
locul de muncă: neîncadrat
apartenența politică (în prezent): neîncadrat
apartenența politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: burgheză
situația socială: burgheză

Materialele compromițătoare din vol. 1, pag. 6-8, 65-217, 295-310 do-

vedesc că a avut legături cu unii membri ai grupului, discutând printre altele și probleme politice. Legăturile și discuțiile au avut un caracter dușmănos, însă nu întotdeauna. Întâlnirile aveau loc fie la domiciliul său, fie în altă parte. Unii membri ai grupului îl desemnase pe el ca unul din viitorii secretari generali ai P.N.L. Acest lucru nu s-a făcut în urma vreunei consultări prealabile a sa și nici nu i s-a adus la cunoștință.

Probele sunt alcătuite din materialele informative obținute de la agenții folosiți în cadrul acțiunii de grup și procesele verbale de interogatoriu obținute în urma anchetării celor din grup.

Împotriva lui Papacostea Victor s-au luat următoarele măsuri operative: a fost arestat și cercetat timp de câteva luni de zile, după care a fost recrutat ca agent și pus în libertate. Materialele compromițătoare se predau la Sv. „C” pentru păstrare, cu ținerea individului în evidență.⁵⁴

5. Numele Rădulescu, prenumele Savel
născut la 1900 în București
fiul lui Ion și al Măria, naționalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Caragiale 31,
studii politehnice, profesiunea inginer
locul de muncă: neîncadrat
apartenența politică (în prezent): neîncadrat
apartenența politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: burgheză
situația socială: burgheză

Materialele compromițătoare din voi. 1, pag. 3,65-297 dovedesc că a avut legături cu unii fruntași naț. liberali ce activau în grupul contrarevoluționar condus de Bentoiu A. și Ghiorghiu Gh., însă acestea nu au avut un caracter subversiv. A discutat și el asupra situației prezente și de viitor a P.N.L. și a unor cadre național liberale, însă nu a participat la acțiunea de refacere sau de reorganizare.

Probele sunt alcătuite din materialele informative obținute de la agentura folosită pentru supravegherea elementelor din grup și datele obținute prin cercetările efectuate.

Împotriva lui Rădulescu Savel s-au luat următoarele măsuri operative: au fost luate măsuri de supravegherea lui informativă în continuare, fără însă a se obține materiale din care să rezulte că desfășoară sau intenționează să desfășoare activitate dușmănoasă. Se va scoate din cadrul dos. de grup și va fi urmărit în continuare în cadrul dos. de prob. nr. 333.

⁵⁴ Autorii volumului citat precizează că : „în arhiva C.N.S.A.S., pentru Papacostea Victor există dosar de urmărire informativă (perioada mai 1959 – iunie 1962) și dosar penal din care rezultă că a fost arestat și reținut între 6 mai 1950 – 17 septembrie 1955 și 27 decembrie 1957 – 29 mai 1958. Până la data de 1 septembrie 2006 nu s-au primit documente care să probeze faptul că „a fost recrutat ca agent”
<https://biblioteca-digitala.ro>

6. Numele Sibiceanu, prenumele Nicolae

născut la 30 martie 1907 în București

fiul lui Romulus și al Aritia, naționalitatea rom.

domiciliul Buc, Str. Dr. Iatropol 33, studii Fac. Drept, profesiunea avocat

locul de muncă: Ministerul Construcțiilor Unitatea I.A.U.P.S., funcția muncitor manual

apartenența politică (în prezent): neîncadrat

apartenența politică (în trecut): P.N.L.

originea socială: burgheză

situația socială: burgheză

Materialele compromițătoare din voi. 1, pag.: 3, 66-193 dovedesc că a avut legături cu unii membri ai grupului, discutând cu aceștia despre diverse evenimente politice și situația mai multor cunoscuți și prieteni național liberali. Sibiceanu Nic. nu s-a manifestat însă dușmănos și nici nu antrenat pe alții la vreo activitate dușmănoasă.

Probele sunt alcătuite din materiale informative și rezultatul anchetelor ce s-au efectuat.

Împotriva lui Sibiceanu Nicolae până în prezent nu au fost luate măsuri de reținerea sau anchetarea sa. El a fost și este urmărit informativ în continuare. Se va scoate din cadrul dosarului de grup și urmări în continuare în cadrul dos. de problemă nr. 333.

C. Motivarea amănunțită a închiderii dosarului.

(Indivizii au fost condamnați, au decedat, materialele sunt de mică importanță, indivizii n-au avut legături organizate sau nu mai au astfel de legături):

După arestarea lui Bentoiu Aurelian, Georgel Ghiorgheu, Papacostea Victor și Hurmuz Aznavorian s-a continuat acțiunea de urmărire și supraveghere informativă a celorlalte elemente, respectiv a lui Sibiceanu Nicolae și Rădulescu Savel.

Datele obținute dovedesc că Sibiceanu Nic. și Rădulescu Savel, imediat după arestarea celor trei, s-au speriat oarecum, așteptând să se ia eventuale măsuri și asupra lor. Această teamă și-o justificau nu prin aceea că ar fi participat la acțiunea de organizare a cadrelor național liberale, ci presupuneau că se va da o altă interpretare legăturilor pe care le-au avut cu cei arestați, legături care – așa cum de altfel a rezultat și din cercetări – nu au avut un caracter subversiv, ci se mențineau în virtutea vechii prietenii și cunoștințe.

Materialele informative obținute dovedesc că Sibiceanu Nicolae și Rădulescu Savel au în general o atitudine mai prudentă, evitând să se antreneze în acțiuni cu un caracter vădit dușmănos.

În prezent, ei au devenit și mai prudenți. Primesc sau fac vizite foarte rar, se antrenează în discuții politice însă nu le dau nici o interpretare tendențioasă.

Sunt preocupați îndeosebi de situațiile lor personale și a familiilor lor. Între Nic. Sibiceanu și Savel Rădulescu, în momentul de față nu sunt legături, cum de altfel nu au fost nici înainte, fiecare având relații mai apropiate cu alți membri ai grupului. Așa de ex., Sibiceanu Nic. a avut legături cu Victor Papacostea și Georgel Gh., iar S. Rădulescu cu Bentoiu A. Din această cauză s-au luat măsuri de încadrarea lor în același dosar de grup pentru urmărirea informativă.

Toate acestea fac ca situația elementelor din dosarul de grup nr. 102 să fie următoarea:

- Bentoiu Aurelian, Hurmuz Aznavorian și Georgel Ghiorghiu au fost arestați și condamnați;

- Papacostea V. a fost arestat și pus apoi în libertate, în prezent fiind agent în problemă;

- Savel Rădulescu și Sibiceanu Nicolae – liberi – supravegheați informativ – fără însă să se obțină materiale din care să rezulte că desfășoară sau intenționează să desfășoare vreo activitate dușmănoasă.

Aceasta fiind situația, socotim necesar închiderea dos. de grup nr. 102.

D. Propuneri de închidere a dosarului.

(să se claseze, să fie distrus, să se separe materialele etc.)

Pe baza situației mai sus arătate, propunem a se aproba închiderea dosarului de grup nr. 102; materialele existente să fie astfel împărțite:

Cele cu privire la Bentoiu A., Hurmuz Aznavorian, Georgel Ghiorghiu să fie clasate la Sv. „C”;

Cele cu privire la Rădulescu Savel și Sibiceanu Nic. să fie exploatate în continuare la dos. de problemă, capitolul 4; iar

Cele cu privire la Papacostea Victor să fie introduse la dosarul său personal de agent și să rămână în continuare în evidența dos. de grup care se predă la „C”.

E. Cum să se procedeze cu fiecare persoană:

a) Se mențin în evidența operativă:

Se mențin în evidența operativă a dosarului de problemă, pentru a fi urmăriți informativ în continuare, Sibiceanu Nic. și Rădulescu Savel. Se mențin de asemeni, în evidența Serviciului „C” Bentoiu, Georgel Ghiorghiu și Hurmuz Aznavorian, precum și Victor Papacostea, acesta din urmă însă și în evidența operativă a dos. de problemă.

b) Se scot din evidența operativă. (Se arată motivul pentru fiecare)

Se vor scoate din evidența dos. de grup Sibiceanu Nic. și Rădulescu Savel și vor fi trecuți în evidența dosarului de problemă nr. 333 unde vor fi urmăriți în continuare.

F. Persoanele care au avut legături cu indivizii urmăriți:

A. Datele de identificare:

Numele: Popescu, prenumele Ion

născut la 6 ian. 1897 în Șarânga – Buzău

fiul lui Gheorghe și al Ecaterina, naționalitatea rom.

domiciliul Buc, Str. Minotaurului 19, studii liceu, profesiunea funcționar

locul de muncă: neîncadrat

apartenența politică (în prezent): neîncadrat

apartenența politică (în trecut): P.N.L.

originea socială: burgheză

situația socială: burgheză

Datele compromițătoare (voi. și pag.): 117 volumul I, f. 118. A participat împreună cu ceilalți membri ai grupului și în special cu Bentoiu Aurelian la activitatea subversivă dusă pe linia reorganizării P.N.L. A avut legături cu unele elemente din provincie.

Măsurile operative luate. (Reținere, acțiune informativă etc.)

A fost arestat și condamnat la 15 ani temniță grea, 5 ani degradare civică, confiscarea averii și obligat la 600 lei cheltuieli de judecată. Materialele se predau la arhiva Sv. „C” pentru păstrare, cu menținerea individului în evidență.

B. Numele: Cicei, prenumele Romulus

născut la 30 sept. 1888 în corn. Săcele – Codlea

fiul lui Radu și al Măria, naționalitatea rom.

domiciliul Buc, Str. Ștefan Furtună 108, studii Fac. Drept, profesiunea avocat

locul de muncă: neîncadrat

apartenența politică (în prezent): neîncadrat

apartenența politică (în trecut): P.N.L.

originea socială: burgheză

situația socială: burgheză

Datele compromițătoare (voi. și pag.): volumul III, 74, 75, 76. A participat la acțiunea de reorganizare, făcând legătura lui Bentoiu A. cu mai multe elemente. *A fost folosit o perioadă de timp a înlesni o înțelegere între Bentoiu și Sasu Vasile, care se presupunea că are și el o grupare de foști național liberali.*

Măsurile operative luate. (Reținere, acțiune informativă etc.)

A fost arestat și condamnat la 15 ani temniță grea, 5 ani degradare civică, confiscarea averii și obligat la 600 lei cheltuieli de judecată. Materialele se predau la arhiva Sv. „C” pentru păstrare, cu ținerea individului în evidență. Menționăm că, în cuprinsul dosarului, restul de persoane care mai apar nu se iau în evidență deoarece asupra lor nu posedăm material compromițător.

Rămân în evidența operativă pentru motivul: au fost arestați și condamnați.

Hotărârea s-a redactat în 1 exemplare, astăzi 27 XII 1958 în București, M.A.I. Direcția 3-a.

Șef de birou
(gradul, numele, semnătura)
Lt. maj. Chiriș Aurel

Lucrător operativ
(gradul, numele, funcția, semnătura)
Locț. șef birou
Lt. maj. Dumitru Vasile

De acord
(șeful dir. serviciu)
Indescifrabil

II. NOTE INFORMATIVE ȘI DECIZII ALE ORGANELOR DE URMĂRIRE DIN ARHIVA C.N.S.A.S. (1960-1962) REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA

Notă informativă din partea unei colocatare potrivit căreia întreaga familie Papacostea domiciliată în str. Caragea Vodă nr. 19 alcătuiește un primejdios cuib de reacționari ostili clasei muncitoare și regimului socialist. Se propune alungarea lor din casa naționalizată și instalarea acolo a unor tovarăși de nădejde (1 februarie 1956).

NOTĂ INFORMATIVĂ
asupra cuibului de reacționari strecurați în imobilul
din str. Caragea Vodă nr. 19, raion I.V. Stalin

PETRE PAPACOSTEA a făcut politică averescană, fiind omul de încredere al șefului acestui partid. Datorită activității sale politice și sprijinului acordat de către partidele burghezo-moșierești s-a strecurat în diferite posturi de conducere administrativă ajungând: director general P.T.T., la fabrici de ulei, zahăr și în consiliile de administrație a diferitelor societăți capitaliste.

Jefuind în acest mod banul oamenilor muncii și-a construit o vilă elegantă pe str. Caragea Vodă 19, în scurt timp a acaparat o fermă la marginea Bucureștiului și o vilă la Sinaia.

Creindu-și o frumoasă situație materială prin mijloace necinstite de care se foloseau politicienii trecutelor regimuri, a solicitat și i s-a admis să aibă

acces la curtea regală, făcând din aceasta și astăzi un titlu de glorie.

Cercetându-se de autorități activitatea sa din trecut, a fost arestat timp de 2 ani și eliberat în anul 1954.

După aproape 6 luni și-a asigurat un post de profesor la școala nr.21 fete de Metalurgie Feroviară, făcând mare zarvă că i se apreciază aptitudinile sale didactice și de educator, în realitate otrăvind conștiința tinerelor vlăstare ale clasei muncitoare.

FINICA PAPACOSTEA, soția lui PETRE PAPACOSTEA, fără profesie, în trecut era în conducerea „societăților de binefacere” de unde făcea trafic de influență aranjând în diferite posturi pe cei ce ofereau mai mult folosindu-se atât de relațiile sale personale, cât și de influența lui PETRE PAPACOSTEA și a lui VICTOR PAPACOSTEA /fratele lui PETRE PAPACOSTEA/ om cu suprafață politică. Această femeie care s-a lăfăit în lux și zile de primire fiind în vizită și prietenie cu Brătienii și Maniu /casele vecine/ <pasaj obturat de CNSAS> . La obiceiurile din viața de huzur pe care a dus-o în trecut nu renunță nici astăzi, neștiind ce înseamnă munca însă știind să organizeze cu regularitate /de la orele 20-24/ jocuri de cărți unde se pune țara la cale.

Își dă și astăzi aere de doamnă „din înalta societate” așa cum îi plăcea să se intituleze, disprețuind și zeflemițând <sic!> pe oamenii muncii.

Deși este tolerată în casa fosta ei proprietate, astăzi naționalizată, are o atitudine povocatoare și sfidătoare față de toate transformările revoluționare din țara noastră, menținând o influență nefastă asupra foștilor ei servitori, care locuiesc în același imobil /subsol/.

Ca o reacțiune la faptul că a fost declarați nedemni pentru a vota, a interzis considerând că și astăzi este stăpână a casei de a se pavaaza locuința cu ocazia zilelor de sărbători ale clasei muncitoare.

Nici astăzi nu a renunțat la concepțiile ei reacționare infiltrând ideologia burgheză în conștiința nepoților ei, de a căror „educație” se ocupă atâtea cât și o învechită guvernantă nemțoaică învățând pe copii să vorbească nemțește arătându-le că așa se vorbea pe timpuri în înalta societate.

DODO CEAUȘESCU, fiica lui PETRE PAPACOSTEA și FINICA PAPACOSTEA, căsătorită cu Nicu Ceaușescu, <care> a fost subsecretar de stat la ministerul economiei naționale. De curând a divorțat de acesta. care nu mai este în câmpul muncii: deoarece acesta nu-i mai poate satisface pretențiile ei din trecut /plimbări în străinătate/ Franța-Germania/ mese cu nopți de chef și joc de cărți, la unele nici astăzi nu a renunțat de a organiza împreună cu mama ei petreceri interminabile și ședințe de joc de cărți. Are 2 copii în vârstă de 9 și 15 ani, care până anul trecut au urmat la școala germană, și care după cum am arătat mai sus, sunt educați în spiritul modei burgheze de o guvernantă nemțoaică care locuiește tot în acest imobil. Aceasta nu este în câmpul muncii, iar din cele constatate corespundează și primește pachete cu rudele ei din

Germania Occidentală, și contribuie la folosirea și menținerea până astăzi în casă, a limbii germane ca limbă de salon.

FULGU PAPACOSTEA fiul lui PETRE și FINICA PAPACOSTEA, este necăsătorit, fără serviciu, deși a fost eliberat de câțiva ani din închisoare unde a fost reținut de autorități pentru cercetări.

PUFU PAPACOSTEA, fiul lui PETRE și FINICA PAPACOSTEA este căsătorit de 2 ani de zile cu o nepoată a lui Maniu. Ambii sînt funcționari la Comitetul Geologic.

CORNELIA PAPACOSTEA, soția fascistului și criminalului de război, VICTOR PAPACOSTEA, fratele lui Petre Papacostea, fost ministru, în prezent arestat de autorități /6 ani/ împreună cu fiica ei, astăzi căsătorită cu fiul generalului fascist Skeleti, au fost evacuate din vila proprie din str. Paris /construită pentru exploatare. avînd la parter magazine/ și trimise la marginea Bucureștiului. Petre și Finica Papacostea, interesându-se și informându-se din timp de rolul oficiilor nou create pentru spațiul locativ și folosindu-se de relațiile pe care le mai aveau au reușit să readucă în spațiul familiar în imobilul naționalizat din Caragea Vodă 19, pe Cornelia Papacostea și fiica ei Moțu Papacostea, pentru ca astfel de la spațiul locativ să nu fie repartizați oameni ai muncii, străini de familia lor și care nu fac parte din cercul lor de prieteni. Este surprinzător că în aceste condițiuni i s-a dat aprobare pentru a avea mașină de scris spunând că nu are nevoie de disciplină și ședințele din producție, pentru a se angaja ca funcționară, putînd cîștiga cu mașina de scris stînd în casă.

RĂDULESCU ILIE, fost moșier, astăzi strecurat într-un post de cassier la Comitetul Geologic, din Calea Victoriei, care locuiește în același imobil cu soția sa, care nu este în câmpul muncii. Este omul intim al familiei Papacostea, avînd promisiuni solemne de la acesta că-l va repune în drepturi cînd dînsul va deveni ministru.

Și pentru ca legăturile de clasă să fie menținute în acest imobil, au adus la mansardă pe un bun prieten al lui Fulgu Papacostea, cu numele de Jipa Nicolae, fiul unui moșier fugit de la Satul-Lung de lângă Brașov /azi la Timișoara/ care speculează lîna și alte produse trimise de familia din provincie.

BRÎNZĂ ELENA s-a pripășit de 15 ani pe lângă familia Petre Papacostea, fiind colegă cu Dodo Papacostea, este fără serviciu și pentru a se întreține face negoț și reclamă cu articole sosite în pachete trimise din țările capitaliste.

Pentru a plasa aceste pachete ține legătură cu familiile foștilor exploataori pe care îi compătimentește regretînd că nu mai au situația din trecut pentru a putea s-o subvenționeze și a trăi fără să muncească.

CONCLUZII

Crearea pe nesimțite a unui cuib de reactionari

Din cele de mai sus, se poate lesne constata cum, în acest imobil, s-a strecurat și grupat elemente exploatare, foști deținuți politici, dușmani ai regimului, prin legături de familie, de prietenie și mai ales de clasă, care și-au pierdut averile și care jinduesc situația lor din trecut, și care doresc cu orice preț întoarcerea timpurilor demult apuse.

Pentru a întări această ultimă afirmație este suficient să amintesc bucuria isterică cu care a întâmpinat exercițiile aeriene făcute nu de mult asupra Bucureștiului și decepția lor amară când au aflat că nu sunt „avioane eliberatoare”

Cum trăescu <sic!> astăzi aceste elemente dușmănoase regimului

Cu toate că au fost cea mai mare parte din membrii acestui mănunchi de reacționari închiși, nu sunt în câmpul muncii, totuși își au asigurat traiul în foarte bune condițiuni:

Este suficient să amintim că în timp ce Petre Papacostea și Victor Papacostea erau arestați, soțiile lor spunea că primește un ajutor fix prin mandat poștal de la un binefăcător necunoscut de la Ploiești.

Această afirmație cât și faptul că sub pretextul jocului de cărți cu diferite persoane de toate vârstele, aproape în fiecare seară în salonașul de la etaj unde locuiește familia Petre Papacostea, trebuie să dea de gândit <sic!>.

Ce uneltesc aceste elemente dubioase?

– Lansează zvonuri și adresează injurii la adresa regimului democrat popular și promit posturi grase pentru cei din anturajul lor, atunci când vor veni la putere,

– Intrigă pe foștii lor oameni de serviciu care locuiesc la subsol în același imobil aducându-i în stare de ebrietate și forțându-i să adreseze cuvinte insultătoare oamenilor cinstiți care luptă pentru aplicarea în viață a liniei partidului.

– Provoacă și șicanează și amenință direct pe locatarii ce nu fac parte din cuibul lor de reacționari, comportându-se în chip de proprietari care caută cu orice preț să scape de chiriașii ce nu le sunt pe plac, pentru a-și face în voie mendrele.

– Otrăvește conștiința elevelor, fiice ale oamenilor muncii, strecurându-se prin protecție și lipsă de vigilență în posturi ca de exemplu profesor de tip nou.

– Păstrează o bibliotecă cu cărți reacționare /jos în garaj/ decadente care sunt interzise de cenzură.

– Au posibilitatea de a multiplica oricând orice fel de material bătut la mașină.

– Vorbesc limba germană ca limbă de salon disprețuind pe cei ce nu vorbesc și procedează la fel cu ei, dând copiilor lor educația „din înalta societate” printr-o guvernantă nemțoaică care vede și astăzi lucrurile cu aceiași ochi ca pe timpul fascismului. Ține femeie de serviciu fără contract, lucrează croitorie fără să plătească impozit și ține și o femeie pentru acest lucru.

Propuneri

Să se cerceteze realitatea celor afirmate în prezenta notă informativă.

– În urma verificării pe teren a celor arătate să se ia măsuri pentru risipirea acestui cuib de reacționari și pentru mutarea în locul lor a unor tovarăși din câmpul muncii.

– Să fie trimiși pentru reeducare și recalificare cei mai înrăiți dintre acești odioși reacționari.

– Să se cerceteze cu atenție și discret legăturile lor posibile, în afara relațiilor de familie și prietenie.

– Să fie sancționați exemplar instigatorii, provocatorii din acest cuib de reacționari, care defăimează și sfidează regimul nostru democrat popular, asemeni sub masca de oameni pașnici, însă care în realitate urzesc răzbunarea și revanșa.

Iliescu

București 1 februarie 1956

Nota informatorului Miron (18 martie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU VASILE

312/19 martie 1960

Sursă: „MIRON

Casa: „LIPSCANI”

STRICT SECRET

Data: 18 martie 1960

Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 15 martie a.c., primind un telefon de la VICTOR PAPA-COSTEA că are s-o consulte într-o chestiune juridică, dar nu se simte prea bine, fiind răcit, sursa a trecut pe la el seara.

S-a vorbit aproape exclusiv de o problemă în legătură cu chiria și evacuarea unui chirieș al fiicei sale, pentru care urmează a se face un proces.

Nu s-au atins probleme de evenimente generale întrucât scopul vizitei era bine precizat și urmează, în problema respectivă, să mai aibe loc și alte întâlniri.

Sursa l-a găsit mai bine ca altă dată, lucru afirmat de el însuși, mulțumit că are un contract cu Institutul, pentru o lucrare privind învățământul în patria noastră în epoca feudală, lucrare care îl interesează. S-a înțeles că legătura o ține cu academicianul Graur.

Afirmând din nou că duce o viață foarte retrasă, a spus că singura persoană cu care se mai vizitează câte o dată e C. Giurăscu, fost membru în C.C. – P.N.L. La o întrebare a sursei privind aceasta, a spus că e bine văzut de regim, că a publicat de curând în „Luceafărul” un articol interesant și apreciat, cu care el V. Papacostea, este complet de acord.

În ziua de 17 martie, când trebuia să aibă loc o nouă întrevedere, V. Papacostea a telefonat că i s-a ridicat mult temperatura și amână întrevederea cu 1-2 zile.

Sursa: „Miron”

NOTA BIROULUI

V. Papacostea nu a mai fost semnalat pe alte linii cu activitate sau legături suspecte.

Acesta va rămâne în atenția agentului, urmând să-l viziteze din când în când.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/2 ex.

Nota informatorului Miron (30 aprilie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU VASILE

Data: 30 aprilie 1960

312/DV/13 iulie 1960

Sursă: „MIRON”

STRICT SECRET

Casa: „LIPSCANI”

Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 22 aprilie a.c., fiind procesul de chirie al fiicei sale, Victor Papacostea, fost membru în C.C. – P.N.L., a fost la Tribunalul Stalin să se intereseze.

Cu această ocazie a spus că a întâlnit pe Academicianul SANDU ROSETTI, care l-a bucurat, într-o discuție privitoare la limbile balcanice, preconizând un punct de vedere, istoric, care a fost totdeauna și al lui.

E vorba de ideea că popoarele balcanice sunt mai înrudite decât o arată diversitatea limbilor lor.

VICTOR PAPACOSTEA e preocupat de faptul că actualmente se reia,

pe linia apropierei democrațiilor balcanice, ideea lui de bază, care a înființat Institutul de Cercetări Balcanice.

El a lăsat să se înțeleagă că a fost chemat la Ministerul de Externe și de cineva de la Academie, pentru a i se cere lămuriri, și speră că în cadrul acestei acțiuni va putea să aibă și el o activitate oarecare.

A rugat pe sursă să-i spună lui GHELMEGEANU care este președinte al unei asociații balcanice.

El a mai spus că a întâlnit într-o dimineață în P-ța Romană, pe N. SIBICEANU și oarecum surâzând, a adăugat, că acesta, bucuros că-l vede, i-a precizat că nu vrea să se întâlnească cu el.

Sursă: „Miron”

NOTA BIROULUI

Agentul nu a primit noi sarcini legat de acest caz.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

Nota informatorului Miron (4 iunie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU VASILE

Data: 4 iunie 1960

312/DV/13 iulie 1960

Sursă: „MIRON”

STRICT SECRET

Casa: „LIPSCANI”

Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 31 mai a.c., VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L., a făcut o vizită sursei pentru rezolvarea unei probleme de ordin juridic.

Cu această ocazie el a spus că se ocupă de problema pensiei. E mulțumit cu lucrarea ce face și pentru care are contract.

A întrebat ce se crede cu privire la zvonurile de amnistie, în preajma Congresului Partidului. Aceasta în legătură cu o cunoștiință condamnată pentru deținere de aur, anume C. MOLDOVEANU, fost director la Banca de Credit, la care s-a referit că a spus el de o altă cunoștiință a sa KIRIȚESCU care a fost eliberat deși condamnat pentru aceeași infracțiune.

Întrebat dacă mai crede în conjunctura internațională că se poate aștepta o amnistie, a spus că el nu urmărește în detalii evenimentele (nu citește nici

ziarele regulat, fiind absorbit de lucrarea ce face), are însă impresia că lucrurile s-au mai liniștit. În orice caz, punctul de vedere american, neîndreptățit în drept, ei nu sunt în măsură să-l sprijine nici cu forța. Nu mai sunt în măsură să amenințe.

Ca istoric, el precizează că se intră în era socialismului, o nouă epocă istorică. Fără a face pronosticuri de detalii, aceasta este linia mare.

A înfățișat în scurt aspectele evoluției actuale: popoarele până acum înapoiate din Africa și Asia sunt chemate la viață. Ele intră direct și natural în principiul de viață comunist ca și China, viața familială, celula economică, impune dintr-un început, în noua dezvoltare, sistemul comunist. S-a referit apoi la realizările regimului la noi, pe de o parte construcții, pe de alta nivelul de trai care s-a ridicat pentru marele număr. Azi vezi oameni bine îmbrăcați și mai ales copii.

Sursă: „Miron”

NOTA BIROULUI

V. Papacostea e urmărit în cadrul dosarului de problemă capitolul II. Nu ne-a fost semnalat nici pe alte linii cu manifestări sau legături dușmănoase.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/2 ex.

Nota informatorului Miron (8 iulie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V

312/DV/14 iulie 1960

Sursă: „MIRON”

Casa: „LIPSCANI”

STRICT SECRET

Data: 8 iulie 1960

Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 30 iunie a.c., Victor Papacostea, fost membru în C.C. – P.N.L., a fost la sursa de legătură cu un proces de chirie al fiicei sale, care avea termen la 1 iulie. S-a referit, în afară de aceasta, numai la lucrul său, de care s-a arătat entuziasmat. Este vorba de o lucrare, ce i-a fost comandată cu contract, cu caracter istoric. Spunea că speră să i se publice o parte sub formă de monografie, una fiind Academia Grecească a lui Brâncoveanu.

Cu această ocazie, a afirmat că nu ar avea altă dorință, decât să fie încadrat în munca lui de specialitate fără rezerve. Și s-a referit – pentru a-mi arăta că sunt oameni care îi cunosc aceste gânduri – la o apreciere a lui Constantinescu-Iași, care ar fi spus: curios, au ajuns acum Giurăscu și P.P. Panaitescu să fie considerați mai democrați decât Papacostea. Era vorba de aprecierea unor persoane din aceeași specialitate, istorică, cu atitudine, zice Papacostea, mai puțin democrată decât a lui, în trecut, cu toate că și el a fost încadrat într-un partid, cel liberal.

Sursă: „Miron”

NOTA BIROULUI

V. Papacostea este luat în evidența Cap. II. Din supravegherea făcută până acum nu a rezultat să se manifeste dușmănos. Din când în când va fi totuși tatonat cu agentul.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Nichifor (28 iunie 1960)

Primit: Cpt. UNGUREANU N.
Sursă: „NICHIFOR”
Casa: „PRECUPEȚI”
Data: 28 iunie 1960

311/UN/15 iulie 1960
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 25 iunie 1960, în urma unei înțelegeri telefonice, sursa a făcut o vizită lui VICTOR PAPACOSTEA, la domiciliu.

La intrarea în apartament, sursa a fost întâmpinată de cel de mai sus, care i-a cerut să jure că nu vine cu vre-un gând politic.

Sursa i-a răspuns că vine să-l consulte într-o problemă istorică, apoi au intrat în camera sa.

Timp de o oră, VICTOR PAPACOSTEA a povestit cum a fost arestat și întrebat în legătură cu BENTOIU AURELIAN și GEORGEL GHEORGHIU și cum a dovedit că este nevinovat.

„Eu am fost cu tot sufletul pentru stânga și numai imbecibilității mele

datoresc faptul idiot că m-am găsit la liberali. Eu n-am avut nimic comun cu liberalii. Sunt fiu de biet poștaș de stat și sărac lipit pământului. Totul mă leagă de ăștia de azi, de comuniști, pe ăștia eu îi admir.

Am primit de la Academie să fac o lucrare „Istoria învățământului”. Am să arăt acolo ce lepră a fost Biserica Ortodoxă, ce speluncă și ce bordel.

Mai târziu a venit și C.C. GIURESCU căruia sursa i-a expus planul monografiei la care a început să lucreze.

Sursă: „Nichifor”

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este luat în evidența problemei P.N.L.

Cpt. de Securitate
Ungureanu N.

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Miron (13 septembrie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V.

Sursă: „MIRON”

Casa: „LIPSCANI”

Data: 13 septembrie 1960

312/DV/14 septembrie 1960

STRICT SECRET

Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 1 septembrie sursa a fost vizitată de VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L., cu scopul de a o consulta în legătură cu un proces de chirie al fiicei sale. A vorbit despre preocupările sale de ordin profesional, că este vorba să se reînființeze Institutul de Cercetări Balcanice, de care el s-a ocupat mai înainte, și că OȚETEA, director la Academie a cerut nepotului său, fiul lui PETRE PAPACOSTEA, un referat în această privință. Iar cu acea ocazie, într-o discuție cu ajutorul său, OȚETEA ar fi spus că și VICTOR PAPACOSTEA va avea acolo un rol. El a făcut un memoriu și așteaptă, nu un loc de răspundere, dar un mijloc de colaborare la noua înjghebare.

Tot în legătură cu aceasta, s-a referit favorabil la pasajul din discursul tov. GHEORGHE GHEORGHIU DEJ, în fața Marei Adunări, privitor la colaborarea balcanică.

El a mai spus că duce viață retrasă. Nu vede cunoștințe și nu discută cu nimeni probleme generale. Deși este lămurit asupra consolidării regimului democratic, dar preferă să nu discute, căci nu știi cum se interpretează sau relatează o conversație. Astfel, cu VICTOR SLĂVESCU, care citește la Academie, niciodată nu vorbește mai mult decât „bună ziua”.

A spus că el consideră pe cei care n-au înțeles revoluția istorică „bolnavi de sclerozarea memoriei”. „Par că judecă normal, dar numai pe faptele din trecut, fără să asimileze evenimentele recente, și să atragă învățămintele ce se impun”.

Apoi, a arătat că, fapt semnificativ <la> Congresul de istorie de la Stockholm, Delegația română s-a prezentat strălucit, cu OȚETEA, BERZEA <sic!>, CONDURACHE. Iar unii istorici, făcând parte din fugari, deși anunțați n-au îndrăznit să apară. Nici în cadrul unei alte delegații nu puteau fi primiți, nici știința românească nu puteau să o reprezinte.

Sursă: „Miron”

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este luat în evidență. Din supravegherea efectuată prin „Miron” și alți agenți, rezultă că acesta în ultimii ani, și în special după ce a fost arestat și apoi eliberat în cazul A. BENTOIU sus numitul s-a retras cu desăvârșire, evitând contacte și comentarii de ordin politic.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Călinescu (17 septembrie 1960)

Primit: Lt. Maj. LUPU VASILE

Sursă: „CALINESCU”

Casa: „TOMESCU”

Data: 17 septembrie 1960

311/DV/20 septembrie 1960

STRICT SECRET

Ex. nr. 1

N O T A

La 9 septembrie a.c., sursa a fost vizitată acasă de VICTOR PAPACOSTEA, care îmi ceruse să vină pentru a avea cu mine o convorbire asupra unei

probleme pedagogice (specialitatea mea) pe care o tratează într-o lucrare cerută de Editura Academiei.

Cu acest prilej mi-a povestit și despre Institutul Balcanic, înființat odinioară și condus de el și care e pe cale să se reînființeze.

Spunea că n-a mai dat nici un telefon, fiindcă nu întreține legături cu nimeni. De când a fost arestat a doua oară fără să fi fost în legături cu grupul arestat o dată cu el, a căpătat o teamă organică.

Sursa: „CĂLINESCU”

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA a fost ministru liberal, și e luat în evidența Bir. 312.

Nu s-au dat sarcini agentului în legătură cu sus-numitul, întrucât are altele de rezolvat.

Maior. de Securitate
Lupu Vasile

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Miron (14 decembrie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V

Sursă: „MIRON”

Casa: „LIPSCANI”

Data: 14 decembrie 1960

312/DV/16 decembrie 1960

STRICT SECRET

Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 7 decembrie a.c., în urma unui telefon, sursa a făcut o vizită lui VICTOR PAPACOSTEA fost membru în C.C. – P.N.L. Pretextul vizitei a fost acela că în ajun sursa văzuse pe M. GHELMEGEANU, care îi spusese că ar vrea să-l vadă în legătură cu înființarea unui organism de studii balcanice.

V. PAPACOSTEA a spus, în primul rând, cât este de interesat în această problemă, care l-a preocupat întotdeauna și în care este în adevăr priceput. Nu a atins discuții de ordin general, dar în legătură cu eliberările ce s-au făcut, a

întrebat numai dacă este adevărat că ar fi ieșit PAUL DIMITRIU, fost conducător în P.N.L.

Spre sfârșitul conversației, a venit și fratele său PETRE P.<APACOSTEA>, care pleca în oraș. Acesta a întrebat pe sursă dacă știa ceva despre legea avocaților și a pensiilor avocaților, care se spune că trebuie să apară. Sursa i-a spus că nu știe. El avea ziarul cu Declarația Partidelor Comuniste și Muncitorești, pe care VICTOR P.<APACOSTEA> nu o citise încă și a spus că este un moment de expunere științifică și de precizare a unei atitudini politice generale, pe toate planurile, care l-a impresionat. „În orice caz, victoria ideologică este a Uniunii Sovietice, dacă așa cum s-a spus, au fost unele divergențe la consfătuire”. „Eu, a adăugat PETRE P.<APACOSTEA>, cred că așa este și just, căci față de evoluția evenimentelor ce mai poate folosi socialismului războiul?”

Sursă: „Miron”

Nota informatorului Miron (30 decembrie 1960)

Nota a fost primită de
Lt. maj. Dumitru V. de la
agent „Miron” la 30.XII. 1960
în casa: „Lipscani

312/11 ianuarie 1961

STRICT SECRET

Ex. nr. _

NOTA

VICTOR PAPACOSTEA fost în C.C. – P.N.L., a trecut pe la sursă în ziua de 20 dec. 1960 pe la orele 5, cu scopul de a o consulta în legătură cu situația apartamentului său, pentru care fusese chemat la sfatul popular. Acest apartament fusese urmărit pentru o datorie și după câștigarea procesului, el n-a obținut totuși restituirea de la sfat.

Cu această ocazie a vorbit de ceea ce îl interesează actualmente: reînființarea Institutului de Cercetări Balcanice, domeniu în care a lucrat întotdeauna. Acum, în legătură cu politica de înțelegere urmată de guvernul nostru în Balcani, chestiunea e de actualitate. El a lucrat și a dat material în ultimul timp lui GHELMEGEANU, care se ocupă de problemă – și speră că va avea un rol în noua organizare. La primăvară va fi un congres de balcanologie la București.

Asupra evenimentelor s-a vorbit foarte puțin. A remarcat numirea din partea americanilor la O.N.U. a lui Stevenson, care în ultima vreme a făcut

mai multe declarații conciliante la adresa Uniunii Sovietice și chiar în legătură cu China. Această numire ar însemna că la locul de contact, în O.N.U., americanii vor să micșoreze violența ciocnirilor. Deci se poate spera că atmosfera internațională să se mai limpezească.

„Miron”

N.B.

V. PAPACOSTEA este în evidența cap. II și-i tatonat din când în când cu agatură. Până în prezent nu a fost semnalat cu activitate suspectă.

Lt. Maj. Dumitru V.

Nota informatorului Mihăescu (14 martie 1961)

Primit: Lt. Col. ANGELESCU GH.

310/AG/16 martie 1961

Sursă: „MIHĂESCU”

STRICT SECRET

Casa: „CONTA”

Ex. nr. _

Data: 14 martie 1961

N O T A

Sursa a avut o convorbire cu VICTOR PAPACOSTEA (fost ministru în guvernul Rădescu) în ziua alegerilor, întâlnindu-se întâmplător cu acesta la localul de vot. După o mică introducere prealabilă, sursa a întrebat pe PAPACOSTEA ce părere are despre alegeri, acesta a declarat în esență: „mă întreb de ce mai au nevoie de atâta punere în scenă, propagandă, afișaje, secții de vot cu delegați, căci guvernul știe rezultatul dinainte, lumea atât din interior cât și din străinătate își dă perfect seama de această farsă. În felul lor, au rezolvat problema, nici așa nu e bine, dar evident nici cum erau alegerile în trecut nu era normal. Dar așa suntem noi, sărim dintr-o extremă într-alta ca niște mai-muțoi”.

Apoi sursa l-a întrebat ce mai crede despre situația internațională, la care PAPACOSTEA a răspuns:

„Problemele sunt extrem de încurcate. Este evident că sistemul capitalist trece printr-o criză, din care pentru ca el să supraviețuiască trebuie să-și aducă amendamente serioase care să-l pună în acord cu noile condiții de viață ale societății omenești de la acest sfârșit al secolului al XX-lea. Pe de altă parte, sistemul comunist, care este în fond un capitalism de stat ajuns în faza celui

mai accentuat imperialism, împinge la un conflict între cele 2 lumi. El nu se poate opri pe de o parte, iar pe de altă parte, este evident că el nu se poate menține acolo unde ia puterea decât prin dictatură, partid unic și teroare. Cum și când va ieși omenirea din acest impas și cine va învinge este greu de spus”.

Convorbirea s-a terminat, căci PAPACOSTEA a răspuns că e grăbit.

La despărțire, sursa l-a întrebat dacă a mai văzut ceva „prieteni de-ai noștri” la care PAPACOSTEA a răspuns „nu am văzut și nici nu vreau să văd și îți recomand același lucru”. Tot timpul convorbirii, scurte de altfel, PAPACOSTEA dădea semne de grabă și părea oarecum puțin plictisit să discute asemenea chestiuni.

Sursa: „Mihăescu”

NOTA SERVICIULUI

VICTOR PAPACOSTEA ne este semnalat și de alți agenți că evită a avea legături din rândul foștilor amici politici.

Locot. Col. de Securitate
Angelescu Gh.

Notă autografă manuscrisă: Nu ne interesează părerea lui PAPACOSTEA asupra situației internaționale. Ne interesează ce face el, legăturile, dacă acționează etc.

(ss) indescifrabil
16.03.61

Nota informatorului Miron (15 martie 1960)

Nota a fost primită de
Lt. maj. Dumitru V. de la
agent „Miron” la 15.III. 1961
în casa: „Lipscani”

312/DV/17 martie 1961
STRICT SECRET
Ex. no. 1

N O T A

Pe VICTOR PAPACOSTEA fost membru în C.C. – P.N.L., sursa l-a văzut în ziua de 6 martie a.c. când a vizitat-o după amiază, în legătură cu o problemă juridică a fiicei sale.

În conversația avută, nu s-au antrenat în nici o discuție cu caracter general. S-a plâns numai că o duce foarte greu din punct de vedere material. Ar fi fost mai mulțumit acum, că a fost solicitat să facă unele referate în legătură cu problemele de istorie balcanică și a scris o serie de articole, fiind în legătură cu conducerea Academiei. Însă, pe de o parte, nu are încă vre-o încadrare și articolele nu i s-au plătit, iar pe de alta, i s-a sistat și pensia de către comisia de decăderi. A făcut contestație și așteaptă să fie chemat. Spunea că a obținut referințe foarte favorabile și în special de la M. RALEA.

„Miron”

N.B.

V. PAPACOSTEA este în evidență la cap. II dosar de problemă. El a mai fost contactat de agentură, însă până în prezent nu a fost semnalat cu manifestări dușmănoase, în general are o atitudine rezervată.

Lt. maj. de securitate
Dumitru V.

Nota informatorului Victor Marcel (30 martie 1961)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V.
Sursă: „VICTOR MARCEL”
Casa: „LUTERANA”
Data: 30 martie 1961

312/DV/1 aprilie 1961
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

Sursa a întâlnit în dimineața de 23 martie a.c., pe Bd. 6 Martie pe VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L. Deși acesta s-a oprit și a fost extrem de cordial cu sursa, îmbrățișând-o, totuși s-a simțit stânjenit, a stat pe loc (și nu a plecat împreună cu sursa) și a scurtat întrevederea.

La afirmația sursei că îi pare rău că nu l-a văzut și că acest lucru nu trebuie interpretat ca o ingraturitudine, VICTOR PAPACOSTEA răspunde că nu poate fi vorba de așa ceva, după ce sursa a făcut „ca nimeni altul” atâtea dovezi efective de afecțiune față de el și familie în vremuri grele, când toți l-au

ocolit. El este acela care se simte jenat că se poartă ca un ingrat cu sursa și nu-i poate manifesta toată recunoștința, dragostea și prețuirea. Ar avea atâtea de discutat împreună și ar fi fericit să cunoască părerile sursei, despre a cărei inteligență și putere de pătrundere are păreri excelente, verificate de multiple ori. Dar este absolut necesar – cel puțin pentru moment – de a evita întâlniri care ar putea prilejui neplăceri ambelor părți.

Poate circumstanțele vor deveni mai favorabile și atunci se va putea relua vechea prietenie.

El umblă după pensie care i s-a luat, i s-au dat recomandări de către unii membri ai Academiei și speră s-o obțină. Soția are pensie. Fata are serviciu la Academie.

Nu vede aproape pe nimeni decât pe oameni bine cu regimul de care are nevoie. Nu exprimă nici o părere politică. Cu toate câte suferim trebuie să fim mulțumiți că nu am pățimit și mai rău. Și nu se știe dacă acest „mai rău” este pentru totdeauna dat la o parte. „Regretă din adâncul sufletului” că sursa (despre care se interesează ce face) n-a avut și nu are prilejul de a da tot ce se aștepta bun de la el.

V. PAPACOSTEA este profund descurajat, dezorientat, înfricoșat și face impresia că nici nu îndrăznește și nici nu vrea să se mai gândească măcar că lucrurile s-ar putea vreodată schimba.

O asigură pe sursă de toată dragostea lui și a familiei lui și o sfătuiește să fie cuminte, predentă și să caute să accepte – ca și el – situația și să se adapteze lui <sic!> nefiind nimic altceva de sperat și așteptat indiferent dacă aceasta ne place ori nu.

Sursa: „Victor Marcel”

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este în evidența cap. II. Din datele obținute și pe alte linii, rezultă aceeași atitudine. Pe viitor agentul „Victor Marcel” nu a primit noi sarcini, legat de acesta. VICTOR PAPACOSTEA va fi totuși din când în când tatonat cu alți agenți din problemă.

Locot. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Miron (11 mai 1961)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V.

312/DV/16 mai 1961

Sursă: „MIRON”

STRICT SECRET

Casa: „LIPSCANI”

Ex. nr. 1

Data: 11 mai 1961

N O T A

În ziua de 28 aprilie a.c., pe la ora prânzului, sursa a făcut o vizită neanunțată lui PAPACOSTEA PETRE. L-a găsit lucrând cu soția sa la niște cutii din material plastic pentru o cooperativă. A spus că face acest lucru pentru a-și mai completa bugetul, fiindcă nu-i ajunge pensia mică pe care o are.

S-a vorbit de pensiile avocaților care nu sunt încă reglementate, de cei doi fii ai săi, unul geolog, altul istoric, de a căror activitate este foarte mulțumit.

A spus că duce o viață foarte retrasă și din prudență și, acum, din obicei.

Nu s-a antrenat la discuții politice. Întrebat ce părere are de eșecul intervenției în Cuba, a spus numai că este o nenorocire pentru cei ce se lasă împinși în aventură de americani, cum a fost în Ungaria, așa a fost și acum în Cuba.

Sursă: „Miron”

NOTA BIROULUI

Legat de P. PAPACOSTEA agentul nu a primit noi sarcini. A primit însă indicații cum să procedeze pentru a veni în contact cu fratele acestuia VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L., aflat în evidența capitolului II P.N.L.

Locot. Maj. de Securitate

Dumitru Vasile

Nota informatorului Miron (19 decembrie 1961)

Primit: Cpt. STANCIU C.

312/SC/20 decembrie 1961

Sursă: „MIRON”

STRICT SECRET

Casa: „pe stradă”

Ex. nr. 1

Data: 19 decembrie 1961

N O T A

În ziua de 9 decembrie a.c., dimineata, ieșind din Tribunalul Stalin, sursa a întâlnit întâmplător în Piața Amzei pe PETRE PAPACOSTEA. El a spus că se menține la hotărârea de a fi retras și a nu vedea prieteni (ca o scuză că nu a mai vizitat pe sursă), fiindcă nu știi cine poate fi bănuț sau ce face și te poți alege cu neplăceri. S-a referit la unele arestări de care a auzit: COANDĂ; avocatul ANASTASIAD.

A mai spus că a fost interesat de discuțiile din ultima Plenară a C.C. – P.M.R. un fapt de relevat a fost descrierea în conținutul raportului a actului de la 23 august în colaborarea celor 4 partide, denumite antifasciste, ceea ce constituie un limbaj mai moderat. De asemenea, întreaga manifestare presupune o tendință de atmosferă de destindere.

PETRE PAPACOSTEA crede că se va produce o amnestie ca dovadă și consecință a acestei noi atitudini.

Întrebat de fratele său, VICTOR PAPACOSTEA, a răspuns că e mulțumit: A început să i se publice articole de specialitate, dar nu dorește să fie vizitat.

Sursă: „Miron”

NOTA BIROULUI

PETRE PAPACOSTEA, a făcut politică averescană, însă ulterior era adept al P.N.L., întrucât fratele său VICTOR PAPACOSTEA a fost membru în delegația permanentă a C.C. – P.N.L.

Din datele ce le posedăm rezultă că într-adevăr frații PAPACOSTEA manifestă multă prudență și evită a se întâlni cu elemente cunoscute cu activitate politică. Această atitudine este determinată de faptul că VICTOR PAPACOSTEA a fost reținut câteva luni în grupul BENTOIU în anul 1958 și că s-a încercat recrutarea lui.

Cpt. de Securitate
Stanciu C-tin

Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (12 ianuarie 1962)

Primește: Mr. IȚCUȘ DRAGOȘ

Sursă: „Barbu Rîmniceanu”

Data: 12.I. 1962

Locul: Casa „Mitroi”

371/DV/19 ian. 1962

STRICT SECRET

Ex. nr. _

N O T A

În ziua de 12 ianuarie 1962, sursa a avut o discuție cu VICTOR PAPACOSTEA, istoric și fost ministru burghez. Discuția a avut loc la inițiativa sursei, în legătură cu revista *Balcania* și cu proiectatul Institut de Studii Balcanice. PAPACOSTEA locuiește la fratele său, P. PAPACOSTEA, fost demnitar burghez. El are o fată care lucrează la Biblioteca Academiei R.P.R.

În discuție, PAPACOSTEA a spus sursei că redactor șef al revistei *Balcania* va fi acad. IORGU IORDAN, dar întrucât acesta este foarte ocupat, în fapt se va ocupa el personal de revistă, „în limita atribuțiilor care i s-au fixat și arătând în prealabil tot materialul acad. IORDAN”.

Din discuție a reieșit, de asemenea, că inițiatorul acestei reviste este V. PAPACOSTEA care a scos și înainte de război prima serie a revistei *Balcania*, la care secretar de redacție era actualul acad. Em. CONDURACHI. După spusele lui PAPACOSTEA revista este necesară spre a se menține României prioritatea în domeniul cercetării problemelor balcanice, prioritate pe care noi am fi avut-o înainte de război. De asemeni, potrivit spuselor sale, actualmente funcționează în Iugoslavia, la Sarajevo, un institut de studii balcanice, care are însă o activitate modestă; de asemeni, în Bulgaria apare o revistă de studii balcanice cu caracter filologic numai.

Problema unui Institut de Studii Balcanice se pare că a fost discutată neoficial cu prilejul sesiunii UNESCO din 1960 la Paris, după care i-au comunicat lui PAPACOSTEA acad. M. RALEA și T. VIANU. S-ar fi discutat problema creerii unui asemenea institut la Paris sau la Viena; un specialist german ar fi intenționat crearea unui asemenea institut la Berlin, iar altul ar fi propus ca el să-și aibă sediul la Belgrad. După cum spunea PAPACOSTEA, aceste discuții ar fi grăbit luarea hotărârii de către forurile noastre superioare privind înființarea unui Institut de Studii Balcanice la București.

Sursa are impresia că într-adevăr un asemenea Institut, cu o revistă de largă circulație, ar putea prezenta <interes> pentru țara noastră nu numai din punct de vedere științific strict, ci și al politicii noastre de stat în zona balcanică. Pentru aceasta este însă necesară o conducere foarte clarvăzătoare din punct de vedere ideologic, atât a Institutului, cât și a revistei.

Sursa atrage atenția supra acestei probleme deoarece discuția avută cu PAPACOSTEA a vădit totală confuzie politică și ideologică a acestuia, confuzie care rezultă de altfel și din materialele întocmite de V. PAPACOSTEA pentru demonstrarea necesității studiilor comparate balcanice. Aceste materiale PAPACOSTEA le-a prezentat, după cum spunea sursei, forurilor superioare și el nu mai are decât un singur exemplar pe care l-a împrumutat sursei pentru 3-4 zile spre a le citi „pentru lămurire”. PAPACOSTEA n-a precizat căror „foruri superioare” i-a fost înaintat materialul respectiv, dar a reieșit că un

exemplar se află la acad. A. JOJA, președintele Academiei R.P.R., și altul la acad. IORGU IORDAN.

De asemeni, din cele relatate de PAPACOSTEA reiese că la primul număr vor fi colaborări din țară numai, exceptând un studiu al unui romanist jugoslav mort cu câțiva ani în urmă și pe care acesta, pe când era în viață, îl trimisese lui PAPACOSTEA pentru seria anterioară a revistei *Balcania* în care însă n-a mai apucat să apară întrucât s-a suspendat apariția revistei. Dintre colaboratorii din țară ai primului număr, PAPACOSTEA a citat pe istoricul clujan F. PALL, pe G. ZANE, C. GIURESCU-junior. Probabil că va scrie și acad. Em. CONDURACHI.

Pentru colaborări externe s-a întocmit o listă de autori pe care PAPACOSTEA a prezentat-o acad. IORGU IORDAN, care a trimis-o la Ministerul Afacerilor Externe spre a aviza asupra oportunității invitării autorilor respectivi din țările balcanice la colaborare. Sursa a stabilit să se vadă cu V. PAPACOSTEA în legătură cu un articol pe care instituția la care lucrează sursa urmează să-l dea pentru publicare în revistă.

„Barbu Rîmniceanu”

N.B.

Revista *Balcania* și Institutul de Studii Balcanice urmează să ia ființă. PAPACOSTEA este sprijinit intens de IORGU IORDAN care este lucrat în acțiune.

Agentul va studia materialul de bază împrumutat de PAPACOSTEA, referitor la înființarea revistei. Va mai sta de vorbă cu acesta pentru a stabili părerile de viitor, date despre colaboratori, conținutul lucrărilor, etc. Și prin discuții cu IORGU IORDAN va completa datele care ne interesează.

Va fi dirijat și agentul „Virgiliu” în această problemă.

Maior. Ițcuș Dragoș

Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (26 ianuarie 1962)

Primește: Mr. ITCUS DRAGOȘ

Sursă: „Barbu Rîmniceanu”

Data: 26 ianuarie 1962

Locul: Casa „Mitroi”

371/29 ian. 1962

STRICT SECRET

Ex. nr. _

N O T A

În legătură cu propunerile existente privind reînființarea unui institut de

studii balcanice și reparația revistei *Balcania*, VICTOR PAPACOSTEA – care în trecut a condus un asemenea institut și a fost directorul primei serii a revistei *Balcania* – a întocmit două materiale documentare, intitulate:

1. *Institutul de Studii și Cercetări Balcanice* (54 pagini dactilografiate);
2. *Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic și a necesității studiilor comparate* (17 pagini dactilografiate).

Aceste materiale nu au caracter subversiv. Ele au fost puse de autor la dispoziția conducerii Academiei R.P.R. spre a fi comunicate forurilor de partid și de stat.

În formă, aceste materiale nu propun nici înființarea unui Institut de studii balcanice, nici reparația revistei *Balcania*. O singură dată, primul material face, în partea finală, o aluzie la propunerile guvernului român privind transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii; al doilea material face de asemeni o aluzie la faptul că, datorită sprijinului acordat astăzi în țara noastră cercetărilor științifice, studiile cu privire la Balcani ar putea lua o dezvoltare mult mai mare decât în trecut. În rest, materialele se concentrează asupra expunerii activității desfășurată în trecut în domeniul studiilor balcanice și motivării concepției care a stat la baza acestor studii. Dacă, în realitate, materialele n-ar avea alt scop decât să arate ce s-a făcut în această direcție până în 1948 – ele ar prezenta interes strict numai pentru specialiști.

De fapt însă, ele cuprind o motivare indirectă a propunerilor făcute în vederea reînființării Institutului de Studii Balcanice și a reparației revistei. În această privință, sursa ține să sublinieze următoarele împrejurări:

a) V. PAPACOSTEA, autorul materialelor, este acela care în realitate se ocupă în momentul de față și în mod efectiv de stabilirea legăturilor cu colaboratorii primului număr al revistei *Balcania*, primește articolele, face observații asupra lor etc. supunând apoi totul spre aprobare acad. IORGU IORDAN.

b) După ședința organizată la Academia R.P.R. sub președenția acad. IORGU IORDAN, ședință în care s-a anunțat reparația revistei *Balcania* și s-a cerut colaborarea institutelor Academiei, ROMAN MOLDOVAN, directorul Institutului de Cercetări Economice, a cerut un material mai amplu din care să se lămurească asupra problemelor care se pun în acest domeniu. I s-a dat un material pe care sursa nu l-a văzut; dintr-o relatare pe care ROMAN MOLDOVAN i-a făcut-o, sursa a înțeles însă că este vorba de materialul menționat mai sus sub nr. 2.

c) Când C<OSTIN> MURGESCU, director adjunct al Institutului de Cercetări Economice, a avut o convorbire cu V. PAPACOSTEA asupra articolului pe care I<nstitutul de> C<ercetări> E<conomice> îl va da pentru primul număr al revistei *Balcania*, acesta i-a dat – spre a se lămuri asupra problemelor – cele două materiale menționate mai sus⁵⁵.

⁵⁵ Cf. *supra*, *Nota informatorului Barbu Rîmniceanu* (12 ianuarie 1962).

Din aceste fapte, ca și din împrejurarea că Academia R.P.R. n-a dat institutelor chemate a colabora la *Balcania* și care urmează să sprijine și activitatea viitorului Institut de Studii Balcanice, un material documentar propriu – se poate trage concluzia că cele două materiale întocmite de V. PAPACOSTEA nu au numai un caracter expozitiv istoric, ci vor putea influența orientarea noului institut și a noii reviste. Aceasta în pofida aspectului lor informativ cu privire la trecut și a faptului că nu au căpătat un curs oficial.

Ținând seama de aceste împrejurări s-a întocmit nota de față, care se bazează tocmai pe datele și aprecierile din cele două materiale ale lui V. PAPACOSTEA.

I. Cu privire la activitatea „Institutului de Studii și Cercetări balcanice”.

„Institutul de Studii și Cercetări Balcanice” (pe care îl vom menționa în continuare sub inițialele I.S.C.B.) s-a format treptat și și-a desfășurat activitatea în perioada 1937–1948.

Începutul a fost făcut sub forma unor colocvii bilunare și a unor lecții de „balcanologie” ținute de VICTOR PAPACOSTEA pe lângă o conferință de istoria românilor de la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București. Autorul materialelor nu menționează cine era titularul acestei conferințe (echivalentul unei catedre de astăzi), s-ar putea să fie vorba de conferința lui C.C. GIURESCU, care făcea parte din aceeași grupare politică cu V. PAPACOSTEA.

În prima parte a activității, I.S.C.B. nici nu a existat de altfel ca un institut propriu zis; nu avea un sediu, cercetători, etc., ci reprezenta mai mult o denumire generică dată activității desfășurate de V. PAPACOSTEA în vederea promovării studiilor balcanice. I.S.C.B. a fost recunoscut oficial ca institut abia în februarie 1943, în timpul regimului antonescian, când a început să fie subvenționat din bugetul Ministerului Învățământului. Dispunând de fonduri, I.S.C.B. și-a putut închiria un sediu, în 1944 în str. N. Iorga. În 1948, în legătură cu înființarea Academiei R.P.R., I.S.C.B. a dispărut, sarcinile sale fiind preluate indirect de Secția de studii slavo-bizantine din cadrul Institutului de Istorie al Academiei R.P.R.

În această perioadă, 1937-1948, activitatea I.S.C.B. s-a desfășurat sub următoarele forme:

1. O școală de limbi balcanice și occidentale, înființată în 1937 și în cadrul căreia se formau cadre cunoscătoare ale limbilor greacă, turcă, bulgară, albaneză, sârbo-croată, armeană, etc.

2. Colocvii bilunare la Facultatea de Litere și Filozofie.

3. Cursuri.

4. Întocmirea unui nou tratat de istorie a Peninsulei Balcanice.
5. Tipărirea revistei *Balcania*.
6. Editura „Institutului de Studii și Cercetări Balcanice” (în care au apărut unele cărți).
7. Efectuarea de traduceri.
8. Ținerea de conferințe publice.
9. Organizarea unei biblioteci.
10. Înființarea unui oficiu bibliografic pentru literatura balcanică.

În același timp, I.S.C.B. a inițiat și două mari lucrări, care însă n-au mai fost efectuate: o *Enciclopedie balcanică* și un *Atlas lingvistic al Peninsulei Balcanice*.

Nu numai inițiativa, dar întreaga activitate a I.S.C.B. pare că era concentrată de V. PAPACOSTEA; nu se menționează dacă I.S.C.B. avea cercetători și salariați permanenți, câți cercetători, etc. Pare că era o „întreprindere” personală a lui PAPACOSTEA, care reușise să-și asigure, sub diferite forme, colaborarea la revista *Balcania* și la I.S.C.B. a următorilor: G. MURNU, TH. CAPIDAN, N. BĂNESCU, SEXTIL PUȘCARIU, EM. PETROVICI, AL. PROCOPOVICI, P.P. PANAITESCU, SEVER POP, C. NEAGU, AL. IORDAN, S. ȚOVARU, NESTOR și ARIADNA CAMARIANO, E. DVOITCHENCO, C. MOISIL, SILVIU DRAGOMIR, C. DAICOVICIU, A. OȚETEA, EM. CONDURACHI, RADU VULPE, ION NESTOR, C. MARINESCU, VINTILĂ MIHĂILESCU, D.M. PIPPIDI, P. CARAMAN, M. BERZA, DAN SIMONESCU, A. SACERDOȚEANU, GH. ȘTEFAN, D. TUDOR, D. BERCIU, VICTOR TUFESCU, arh. IONESCU GR., V. MIHORDEA, M. GUBOGLU, D. BODIN, ION MOGA, C. ANDREESCU, M. ALEXANDRESCU-DERSCA, M. REGLEANU, K. KORN, MARIA VULCU, M. DAN etc. Exceptând pe unii care, între timp, au murit, majoritatea acestor colaboratori ai I.S.C.B. sunt astăzi academicieni, membri corespondenți ai Academiei, cadre universitare, cercetători la diferite institute ale Academiei, etc.

Din străinătate, V. PAPACOSTEA își asigurase colaborarea următorilor: N. BUDIMIR, fost rector al Universității din Belgrad, P. SKOK, fost rector al Universității din Zagreb, M. LASCARIS, profesor universitar la Salonic, V. LAURENT, director al unui Institut de studii bizantine de la Paris, CL. TSURKAS, D. ECONOMIDIS (Grecia), ILKO MITKE QAFEZEZI (probabil, Albania) etc.

Este de presupus că între colaboratorii din țară și străinătate ai I.S.C.B. au existat și alte nume, pe care V. PAPACOSTEA nu le mai menționează însă astăzi în materialele documentare întocmite, ținând seama de scopul acestor materiale: acela de a convinge despre însemnătatea științifică a activității I.S.C.B. și a revistei *Balcania*, în vederea reluării acestei activități.

Chiar numai din această sumară listă a vechilor colaboratori, specialiști în probleme balcanice, la care V. PAPACOSTEA se referă, reiese însă atenția deosebită care va trebui acordată recrutării cadrelor permanente din institutul care urmează să fie reînființat și din redacția noii serii a revistei *Balcania*. Astfel:

a) Imensa majoritate a celor menționați sunt specialiști în arheologie, istoria antichității și feudalismului sau lingviști; pentru a răspunde cerințelor multiple care-i vor sta în față și pentru a fi într-adevăr util ca un institut de sine stătător, viitorul Institut de Studii Balcanice va trebui să nu se limiteze la probleme de istorie îndepărtată sau lingvistică, ci dimpotrivă să acorde un loc central problemelor de istoria contemporană, studierii multilaterale a transformărilor economice, sociale, politice și culturale care au loc în epoca contemporană în țările balcanice. Numai în felul acesta viitorul institut va putea să sprijine politica țării noastre în problemele legate de zona balcanică. Modul în care sunt organizate și profilate institutele Academiei de Științe a U.R.S.S. care au sarcina să studieze problemele țărilor socialiste sau problemele țărilor Americii Latine trebuie să fie folosite și de noi. Aceasta presupune în institut a unui profil mult mai larg de diverse specialități.

b) Cadrele de specialiști vechi, chiar dacă o bună parte dintre ei se situează astăzi pe poziții marxiste trebuiesc îmbinate cu cadre de cercetători tineri, formați în anii puterii populare, cu o fermă concepție marxist-leninistă, spre a se putea asigura justa orientare ideologică a lucrărilor ce se vor întocmi.

c) Justa îmbinare a vechilor cadre de specialiști cu tinere cadre de partid va trebui să asigure ca și în problema legăturilor internaționale pe care institutul și redacția inevitabil vor trebui să le stabilească, să nu se ajungă la reluarea sau stabilirea vreunor legături sau la crearea unor situații nedorite.

II. Unele concepții privind relațiile interbalcanice.

În materialele întocmite de V. PAPACOSTEA este amplu înfățișată concepția istorică ce a stat în trecut la baza activității I.S.C.B. și a revistei *Balcania*. Această concepție este înfățișată fără nici o nuanță măcar de apreciere critică, de unde se poate trage concluzia că există posibilitatea (dacă nu chiar intenția, cel puțin a lui V. PAPACOSTEA) de a menține și dezvolta aceeași concepție și în cadrul noului institut și a noii reviste. De aceea vom menționa unele aspecte ale acestei concepții, așa cum se reflectă în cele două materiale, fără intenția de a intra în probleme de specialitate în care sursa n-are competența necesară.

În prealabil, sursa ține să remarce însă că în cele 70 de pagini citite și redactate în anul 1961 (nu în 1938), nu a întâlnit niciodată măcar o singură formulare precisă și elementară (intrată în vocabularul obișnuit al oricărui

cetățean) cum ar fi: „România burghezo-moșierească” „capitalism”, „socialism”, „burghezie”, „marxism-leninism” etc. Asemenea formulări sunt evitate cu grije, încât materialele par a fi scrise în afară de timp, în afară de orânduire social-economice, exact așa cum ar fi fost scris de un istoric de acum 50 sau 80 de ani, care nici n-ar fi auzit de marxism-leninism. Aceasta nu este desigur o problemă de vocabular, ci de concepție. Ea se reflectă în toate tezele pe care autorul le dezvoltă înfățișând istoria balcanică de-a lungul multor secole.

În linii absolut generale, această concepție ar putea fi sintetizată în felul următor:

1) Balcanii reprezintă o singură unitate geografică, naturală. Sursa nu intră în discutarea acestei probleme de specialitate, pe care sunt chemați s-o rezolve geologii și geografii. Teza trebuie reținută numai datorită faptului că în concepția I.S.C.B. și a revistei *Balcania*, factorii naturali joacă rolul determinant în dezvoltarea social-istorică, concepție antiștiințifică pe care marxism-leninismul a combătut-o și demască-o de mult.

Astfel, pornind de la problema unității geografice V. PAPACOSTEA susține că ideea statului național este justă în Occidentul Europei, dar devine nejustă când este vorba de zona balcanică. Citează: „Ideea statului național – cu o concepție absolută despre frontiere – s-a născut în Occident. Acolo ea se întemeie pe opera naturii” (deci nu era rezultatul dezvoltării economico-sociale, ci a cadrului natural, idee pe care o dezvoltă în fraza următoare): „Anglia, Franța, Italia, Peninsula iberică (unde s-au format totuși două state naționale, ceea ce V. PAPACOSTEA uită, *n.n.*), perfecte unități geografice, separate prin frontiere naturale erau predestinate să constituie mari state naționale”.

2) În acest cadru natural unic au acționat de-a lungul istoriei o serie de „factori de unitate ai lumii balcanice”, care ar fi:

- a) „substratul traco-iliric și elenismul”;
- b) „federalismul macedonean și civilizația elenistică”;
- c) „romanitatea”;
- d) „Bizanțul”;
- e) „factorul slav”;
- f) „Islamul”;
- g) „factorul românesc”;

Sursa – tot din lipsă de competență – nu intră în analiza acestor „factori de unitate”, a modului în care ei sunt analizați și prezentați etc., dar nu poate să nu menționeze că pe baza lor se ajunge la concluzia evident falsă din punct de vedere istoric că în Balcani, în cadrul unei singure unități natural-geografice, n-ar exista mai multe naționalități și popoare, ci, ca rezultat al unui „haos etnic”, s-ar fi format o singură naționalitate balcanică.

Astfel, se scrie textual, propunându-se adoptarea pentru Balcani a noțiunii de „homo balcanicus”.

„Acesta este adevărul: omul din Peninsula Balcanică – din orice parte a ei – participă în fond, prin toată structura lui etnică, mentală și sufletească – la mai multe naționalități. Fără a nega, firește, diferența specifică care îl leagă de totalitatea membrilor națiunii în sânul căreia s-a născut și a cărei limbă o vorbește, vom constata totuși că, pe deasupra, el mai este membru – prin legături organice, ce vin dintr-o complexă și îndelungată ancestrăție și al mării comunități balcanice. Pentru a ilustra complexitatea acestui proces de etnogeneză, unic în felul său, vom înfățișa...” etc., etc. (*Sumar*, p. 4-5).

În analiza acestui proces de etnogeneză pe care și V. PAPACOSTEA trebuie să-l denumească „unic”, autorul pune din nou accentul pe factorii naturali; factorii geografiei, scrie el, „au avut un rol atât de important în nașterea și dezvoltarea acestui „vârtej” de rase și popoare din amestecul cărora a rezultat societatea balcanică din zilele noastre” (p. 5).

După ce trece în revistă „factorii” istorici de unitate, V. PAPACOSTEA ajunge la concluzia că prin încrucișări de rase și popoare s-ar fi format în Balcani un singur popor, care vorbește mai multe limbi.

„Aceste indicații sumare sunt suficiente pentru a ilustra vechimea și intensitatea încrucișărilor de rase și civilizații de pe pământul Peninsulei și totodată cât de precară și incertă rămâne ideea de naționalitate în această lume” (*Sumar*, pag. 8).

În alt loc, el vorbește despre „naționalitatea balcanică” (*Sumar*, p. 9), în alt loc critică faptul că „s-a ignorat, în sfârșit, fondul rasial comun și mai ales acel milenar amestec etnic care a făcut – încă din antichitate – ca valoarea ideii de naționalitate să fie foarte relativă în Balcani” (*Sumar*, p. 2), pentru ca, în sfârșit, în alt loc, să exprime și mai clar aceeași idee, referindu-se la „toți factorii din a căror fuziune a rezultat, la capătul atâtor veacuri de conviețuire, un singur popor – vorbitor a mai multor limbi” (I.S.C.B., pag. 5).

Făcând abstracție de rolul determinant acordat factorului natural-geografic în dezvoltarea socială, de rămășițele concepțiilor rasiale care apar în explicarea unor fenomene, de subaprecierea rolului pe care comunitatea de limbă îl joacă în formarea națiunilor, de referirea la ideea de naționalitate în societatea sclavagistă, etc. – trebuie reținut totuși faptul că în concepția I.S.C.B. și a revistei *Balcania* se nega faptul real al existenței mai multor națiuni în Balcani.

3) Pornind de la falsele premize amintite mai sus, se ajunge la negarea rolului progresist pe care l-a jucat formarea statelor naționale din Peninsula Balcanică și cucerirea independenței naționale de către aceste state în sec. XIX. Este criticat principiul autodeterminării popoarelor și aplicarea lui în Balcani, ca contravenind realităților „naturale” din această parte a lumii; formarea statelor naționale inclusiv a României, este atribuită nu cerințelor dezvoltării economico-sociale și năzuinței popoarelor, ci unei hotărâri arbitrare a

diplomaților din Occident care au transpus mecanic în Balcani principii valabile numai în Occident.

Lupta pentru formarea statelor naționale este denigrată, spre a fi proslăvită în schimb ideea unui stat federal balcanic, care ar fi trebuit să ia drept model Elveția!

Mai mult încă, frământările politice care au avut lor în Balcani la sfârșitul sec. XIX și în primele decenii ale sec. XX, războaiele interbalcanice, sunt atribuite nu intrigilor imperialiste și încercărilor diferitelor puteri imperialiste de a-și asigura aici poziții predominante, ci faptului că s-au format state naționale.

Aceste absurdități istorice și teze antimarxiste sunt afirmate în mod deschis. Dăm câteva citate.

Astfel, vorbind despre faptul că I.S.C.B. urmărea să pregătească drumul spre o federalizare balcanică, revista *Balkanica* nr. 8/1945 scria la pag. 188: „Din nenorocire, revoluțiile naționale s-au dezvoltat aici (în Balcani, n.n.), ca și în Europa centrală, cu disprețuirea brutală a tuturor factorilor de unitate care legitimau în gândirea politică a romanticilor de la 1821 visul îndrăzneț al unei Elveții a Orientului”.

Reluând aceeași idee, V. PAPACOSTEA scrie astăzi:

„Deși cu totul impropriu lumii balcanice și cadrului ei geografic, acest sistem de organizare (al statelor naționale – n.n.) – creat în Occident și pentru Occident – s-a impus în zona noastră. Pentru popoarele balcanice însă, reparațiunea totală a fost punctul de plecare al unui lung șir de catastrofe” (I.S.C.B., p. 5).

În alt loc se spune:

„Principiul naționalităților și, mai târziu, dreptul de autodeterminare al popoarelor nu și-a găsit în zona noastră, la timpul potrivit, soluția potrivită. Făurită în Occident și pentru Occident, ideea statelor naționale a fost împrumutată Balcanilor (sau impusă) cu întregul său conținut economic, juridic și politic; nu s-a făcut nici un efort (de către diplomații occidentali – n.n.) de adaptare a ideii la condițiile regiunii noastre ... Este greu de găsit în istoria universală un alt exemplu din care să se vadă mai bine ce serie catastrofală deschide aplicarea oarbă a unei idei, atunci când se face cu desconsiderarea marilor realități naturale. Astfel, la deschiderea succesiunii Imperiului Otoman, în loc să se adopte soluția federală – întrevăzută de Rigas, precursorul revoluției grecești – delimitarea noilor state s-a efectuat după concepția despre frontiere pe care o avea Europa occidentală la acea dată: o concepție rigidă, absolută, adevărate ziduri chinezești. S-a uitat mai ales că Peninsula Balcanică alcătuiește, sub raportul geografiei economice, o unitate, avându-și legile ei naturale, de compensație și echilibru, care n-au îngăduit niciodată în

trecut „frontiere” interioare de valoarea separativă a celor care au despărțit popoarele occidentale. Ieșirea pe calea principiului naționalității dominante din această „indiviziune” a dus la spargerea unității și la acaparări unilaterale, pe care un spirit elementar de organizare și justiție nu îl putea accepta (*Sumar*, p. 1-2).

Într-un alt loc, vorbindu-se despre proiectul fostului I.S.C.B., de pregătire a unei noi istorii a Peninsulei Balcanice, se menționează că era vorba de „o nouă sinteză de istorie balcanică tratată unitar; prezentarea fragmentară, pe naționalități, a fost acceptată de institut doar pentru secolul XIX, când iau naștere statele zise „naționale” (I.S.C.B., pag...).

În alt loc se susține că „Cauzele urii și luptelor fratricide din rândul popoarelor balcanice” ar fi constat în lipsa de frontiere naturale a noilor state, ceea ce a dus la constituirea de state naționale cu numeroase minorități, de unde și lupta noilor state spre a deznaționaliza minoritățile „pentru a omogeniza conținutul etnic al statului” (I.S.C.B., pag...).

După cum reiese din aceste citate – precum și din altele care ar putea fi date – I.S.C.B. și revista *Balcania* s-au preocupat de dezvoltarea cercetărilor privind legături interbalcanice în lumina unei concepții filozofice, istorice și politice antiștiințifice și antimarxiste, cu scopul nu de a restabili adevărul istoric, ci de a promova ideea unei federalizări balcanice. Nu este scopul acestei note să încerce a analiza legăturile existente între această orientare „științifico-istorică” și politica externă a regimului burghezo-moșieresc; ea vrea să atragă numai atenția asupra deosebitei vigilențe ideologice care va trebui manifestată față de materialele care vor apărea în noua serie a revistei *Balcania*, precum și față de lucrările care vor fi elaborate la viitorul Institut de Studii Balcanice, pentru a se evita reluarea acestor concepții sub o formă sau alta.

III. Câteva observații finale

Poziția țării noastre privind necesitatea promovării relațiilor economice, științifice și culturale interbalcanice, a luptei pentru crearea unei zone a păcii în această parte a lumii – poziție care izvorăște din cerințele generale ale luptei pentru asigurarea coexistenței pașnice, preîntâmpinarea unui nou război mondial și dobândirea victoriei socialismului asupra capitalismului în întrecerea economică pașnică – poate fi, fără îndoială, sprijinită în mod activ prin activitatea unui institut de studii balcanice și a unei reviste dedicate acestor probleme.

Un asemenea institut și o asemenea revistă ar putea servi strângerii legăturilor cu oamenii de știință și cultură din Balcani dispuși să sprijine ideea transformării Balcanilor într-o zonă a păcii; să contribuie la extinderea în Balcani a ideilor de colaborare expuse de conducerea Partidului și Guvernului

nostru; să contribuie la cunoașterea realizărilor științifice, culturale, artistice, tehnice ale țării noastre; să pregătească materiale documentare ample asupra diferitelor probleme care se pun în țările balcanice, materiale care să servească forurile de partid și de stat atunci când este nevoie etc.

Totodată, nu pot fi subapreciate greutatea mari care vor apărea în practica activității publice a Institutului, atât atunci când va fi vorba de anumite probleme de istorie, cât mai ales când va fi vorba de probleme actuale.

Institutul și revista vor trebui permanent să abordeze și să rezolve problemele legate de activitatea lor, căutând pe de o parte să contribuie la înlăturarea obstacolelor artificiale pe care imperialismul și diferitele sale agenturi din Balcani le ridică în calea dezvoltării relațiilor normale interbalcanice, iar pe de altă parte să vegheze ca în această activitate să nu se strecoare cedări ideologice față de concepțiile străine sau opuse marxism-leninismului.

Sarcinile științifice de cercetare a problemelor balcanice nu pot fi nici o clipă desprinse de cerințele politico-ideologice ale luptei pe care țara noastră o duce, ci trebuie permanent subordonate lor. Îndeplinirea acestei cerințe fundamentale presupune să fie în prealabil just rezolvate nu numai problemele de cadre și de orientare științifică menționate mai sus, dar și problemele privind scopul precis al Institutului și revistei, profilul lor, obiectivele principale de atins, metodele de lucru ce vor fi utilizate.

Impresia sursei este că aceste probleme au preocupat până acum prea puțin pe cei care au propus înființarea Institutului și reparația revistei *Balcania*, că există prea puțină claritate în aceste privințe în cadrul Academiei ceea ce naște pericolul ca în activitatea lor să se strecoare păreri confuze de genul celor ale lui V. PAPACOSTEA, în loc ca Institutul și revista să servească unor scopuri clar ale noastre. Poate ar fi necesar să se ia de aceea măsuri organizatorice precise, pregătitoare, în loc de a se lăsa loc diferitelor bâjbâieli, până în prețuia apariției revistei și înființării Institutului.

„Barbu Rîmniceanu”

N. B.

VICTOR PAPACOSTEA este suspectat de noi pentru atitudine dușmănoasă față de regimul nostru. A suferit o condamnare pentru activitatea sa ca director <sic!> în guvernele burgheze.

El este sprijinit direct de acad. IORGU IORDAN pentru ajutorarea unor elemente dușmănoase.

Considerăm necesar să informăm conducerea Ministerului despre conți-

nutul lucrărilor lui PAPACOSTEA la care se referă prezenta notă, deoarece aceste lucrări sunt întocmite cu scopul de a fi prezentate la C.C. al P.M.R.

Agentul a primit sarcina să continue a se informa despre activitatea lui PAPACOSTEA V. pe linia Institutului Balcanic. În legătură cu aceasta va fi folosit și agentul „Bianu”.

Maior. de Securitate
Ițcuș Dragoș

Nota informatorului Miron (22 februarie 1962)

Primit: Cpt. STANCIU C.
Sursă: „MIRON”
Casa: „IZVOR”
Data: 22 februarie 1962

312/SC/23 februarie 1962
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

În dimineața zilei de 12 februarie a.c., sursa a întâlnit pe stradă întâmplător pe VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în delegația permanentă a C.C. – P.N.L., cu soția și cu fiica sa, cu care mergeau la spital, fiind bolnavă, pentru internare.

A spus că nu a văzut pe sursă de mult și ar fi venit să o viziteze, dacă nu ar fi fost așa preocupat. Apoi a povestit cum evoluează refacerea revistei și Institutului de Științe Balcanice <sic!>, a avut satisfacția că i s-a adus oficial la cunoștință scris și verbal (la Academie, de IORGU IORDAN) că va fi „utilizat”. Dacă se hotărăște înființarea, într-o lună, el poate scoate revista. Mi-a mai spus că e mulțumit că a reușit o chestiune referitoare la cuantumul pensiei.

Apoi a adăugat: „ai văzut ce bine am interpretat evoluția situației generale și când te gândești că am fost bănuît adesea că gândesc și aștept altceva”.

La plecare a promis când va avea timp o să viziteze pe sursă.

Sursă: „Miron”

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este urmărit de noi în cadrul dosarului de problemă P.N.L. Ne-a fost semnalat și pe alte linii informative că este foarte prudent și evită să se manifeste dușmănos.

Înainte de război a fost director al fostului Institut Balcanic despre care se preconizează a fi reînființat (după cum se afirmă în această notă), iar PAPACOSTEA V., fiind cunoscător al problemelor să fie utilizat pe această linie.

Agentul a fost instruit să mențină contactul cu sus-numitul pentru a ne semnala în continuare atitudinea și legăturile lui.

Cpt. de Securitate
Stanciu C-tin

Comunicare de predare a dosarului de obiectiv Nr. 333 problema P.N.L. privitor la Victor Papacostea, lucrat de Locot. Major. Natalețu D. din 312 către Cpt. Dumitru Vasile din 370 și de luare în evidența dosarului de obiectiv nr. 270 problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962)

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
UNITATEA Dosar 3-a
Nr. 312/rol din 3 aprilie 1962
392423

STRICT SECRET
C Ț A T R E
Serviciul „C”

C O M U N I C A R E

Vă facem cunoscut că materialul privind pe numit PAPACOSTEA VICTOR născut la 8 ianuarie 1900, fiul lui GUȘU și al FANIA, de profesie profesor, domiciliat în Buc<urești>. Str. Caragea Vodă nr. 19, luat în evidența dosarului de obiectiv. Nr. 333 problema P.N.L. lucrat de mine (gradul și numele lucrătorului) Locot. Major. NATALEȚU D. din (unitatea și indicativul) 312 a fost predat la (gradul și numele lucrătorului) Cpt. DUMITRU VASILE din (unitatea și indicativul) 370, fiind luat în evidența dosarului de obiectiv nr. 270 problema Academia R.P.R.

SEMNĂTURA ȘEFULUI
(direcției, serviciului, biroului)
(ss) indescifrabil

**Proces-verbal de predare-primire a materialului compromițător
privitor la Victor Papacostea din dosarul nr. 333, problema PNL în
dosarul nr. 270, problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962)**

PROCES-VERBAL

Încheiat astăzi 3 aprilie 1962 cu ocazia predării și primirii materialului compromițător privind pe PAPACOSTEA VICTOR care a fost luat în evidență pe obiectiv în dosarul nr. 333 lucrat de mine (gradul și numele lucrătorului) Locot. Major. NATALEȚU DUMITRU problema P.N.L., pe viitor urmează să fie ținut în evidență <în> dosarul de obiectiv nr. 270 problema Academia R.P.R. lucrat de mine (numele lucrătorului operativ) Cpt. DUMITRU VASILE.

Materialul conține 39 (treizeci și nouă) file.

AM PREDAT

(ss) Lt.Mj. D.NATALEȚU
(gradul și numele)

AM PRIMIT

(ss) Cpt. D.VASILE
(gradul și numele)

**Hotărâre de deschidere a dosarului individual privind
pe Victor Papacostea (5 aprilie 1962 ?)**

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

STRICT SECRET

Dir<ecția>

SE APROBĂ

ȘEFUL DIRECȚIEI

.....

HOTĂRÂRE

de deschidere a dosarului individual privind pe Papacostea Victor⁵⁶

I. Datele de identificare: Numele PAPACOSTEA, pronumele <sic!> VICTOR, născut la 21 ian. 1900, în com. VIZIRU-BRĂILA, fiul lui Gușu și

⁵⁶ Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596, p. 8-10. Rubricile formularului tipizat sunt reproduse cu litere **grase**. Restul textului este, în original, scris de mână.

al Teofania, naționalitatea rom., domiciliul Buc. str. Caragea Vodă 19, **studii fac., profesiunea:** profesor universitar, **locul de muncă:** Academia R.P.R., **apartenența politică (în prezent):** neîncadrat, **activitatea politică (în trecut):** a fost membru al Partidului Național-Liberal, fost deputat al acestui partid, fost membru în delegația permanentă a Comitetului Central al PNL, **originea socială:** burgheză, **situația socială:** burgheză, **alte date:** pentru activitatea dușmănoasă, antipopulară desfășurată ca membru conducător în PNL, a fost arestat în 1950 și încarcerat la penitenciarul Sighet de unde a fost eliberat în 1955.

II. Conținutul pe scurt al materialelor compromițătoare. Din materiile verificate și neîndoielnice ce posedăm asupra ce(lor) de mai sus rezultă că: A fost membru al PNL din 1930. Având legături și desfășurând o serioasă activitate în acest partid, a reușit să obțină funcții importante care au fost arătate la punctul I. În 1957, deci după puțin timp de la eliberarea sa reintrând în legătură cu alți foști conducători liberali, printre care GHIORGHIU GEORGE și BENTOIU AUREL, a fost semnalat că împreună cu aceștia desfășoară activitate contrarevoluționară mergând pe linia reorganizării PNL. Au fost luate măsuri de arestarea lor în 1958. La câteva luni de la arestare PAPACOSTEA VICTOR a fost pus în libertate întrucât împotriva sa nu existau suficiente materiale. După acestea, V. PAPACOSTEA a limitat legăturile organizate cu foștii prieteni politici reluând însă mai frecvent legăturile cu foștii colaboratori de la Academia R.P.R., deoarece el a condus din 1937 până în 1948 activitatea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice. Cultivând aceste legături și punându-se problema reînființării Institutului de Studii Balcanice, VICTOR PAPACOSTEA a reușit să obțină un post destul de important: secretar al revistei „BALCANIA”. Din datele pe care le posedăm până în prezent rezultă că V. PAPACOSTEA are tendința ca în postul pe care-l ocupă, datorită de altfel și legăturilor pe care le are, să influențeze în sens negativ orientarea noului Institut, să lanseze unele teorii antimarxiste, antiștiințifice. Posedăm de asemenea materiale din care rezultă că și la domiciliul său are legături suspecte desfășurând activitate ostilă.

Dovezile neîndoielnice constau din: 1) materiale de arhivă în <sic!> care rezultă activitatea sa politică trecută, legăturile pe care le-a avut pe această linie; 2) materialele informative furnizate de ag<enții> „MIRON” și „VICTOR MARCEL” de la problema liberală, din care rezultă atitudinea lui față de diferite evenimente politice interne și internaționale precum și poziția lui față de foștii colaboratori politici și notele informative ale ag<entului> „BARBU RÎMNICEANU” în care se arată poziția și intențiile lui în postul pe care azi îl ocupă în cadrul Academiei R.P.R. Posedăm de asemenea un denunț al numitei Iliescu Silvia Vasilica care semnalează situația de la domiciliu.

Menționăm faptul că tot în cadrul Academiei R.P.R. mai lucrează fiica lui VICTOR PAPACOSTEA.

III. Categoria de evidență operativă. Din datele compromițătoare arătate reiese că desfășoară activitate de: *diversiune ideologică și are întâlniri-legături suspecte și urmează a fi trecut în evidența operativă ca (categoriile sunt arătate în Directiva cu evid. pag. 54-56)(necompletat)*

IV. Propunere de deschidere. În baza materialelor verificate și neîn-
doielnice anexate, care dovedesc activitatea contrarevoluționară împotriva
Republicii Populare Române, propunem deschiderea dosarului.

Scopul deschiderii dosarului este de a stabili (se va arăta concret):

– *de a stabili dacă VICTOR PAPACOSTEA nu caută, profitând de postul pe care-l ocupă, să lanseze diferite teorii antipopulare, antiștiințifice în rândul cunoscuților și prietenilor din Academia R.P.R. sau să le strecoare chiar în paginile revistei „Balcania”.*

– *de stabilit dacă legăturile sale din țară și străinătate nu au ceva influențe dăunătoare asupra sau dacă nu cumva el împreună cu acestea caută să acționeze în mod dușmănos pe frontul ideologic*

– *de văzut caracterul legăturilor sale de la domiciliu și din afara locului de muncă și stabilit dacă nu se încearcă ca prin acestea sau cu acestea a se desfășura o activitate dușmănoasă*

– *de stabilit poziția lui ȘERBAN PAPACOSTEA⁵⁷ și C<ornelia> T<eo-*
fana> PAPACOSTEA⁵⁸ față de VICTOR PAPACOSTEA și legăturile acestuia
avându-se în vedere că, din sesizarea existentă rezultă că la dom<iciliu> toți
împreună au legături suspecte și desfășoară activitate ostilă.

documentând astfel activitatea criminală practică și intențiile dușmănoase pentru demascarea completă a acestei activități.

Redactată astăzi195.....înînexemplare.

Urmează semnăturile indescifrabile.

ȘEF DE BIROU

(gradul, numele, semnătura)

LUCRĂTOR OPERATIV

(gradul, numele, semnătura)

ȘEF DE SERVICIU

(gradul, numele, semnătura)

⁵⁷ Istoricul Șerban Papacostea (n. 1928), fiul lui Petre Papacostea, fratele lui Victor Papacostea. Locuiau, pe atunci, în aceeași casă naționalizată a lui Petre Papacostea, din str. Caragea Vodă nr. 19, unde și-a găsit adăpost familia lui Victor Papacostea, după evacuarea din casa confiscată abuziv ulterior arestării lui și unde a locuit el însuși, după eliberarea din temnițele comuniste și până la decesul său din 1962.

⁵⁸ Cornelia Teofana Papacostea (1927-1998), fiica lui Victor Papacostea, căsătorită, după moartea tatălui ei, cu Gheorghe Danielopolu, fiul Acad. Prof. Dr. Daniel Danielopolu și al doamnei Pia Danielopolu, născută Pilat, sora poetului Ion Pilat, ulterior Pia Lascăr, în urma divorțului de primul ei soț și a celei de a doua căsătorii.

..... „C”

Înregistrat la data 195.....

Sub nr.

LUCRĂTOR OPERATIV

(gradul, numele)

**Notă cu măsuri ce vor fi luate pentru urmărirea
lui Victor Papacostea (7 mai 1962)**

370/7 mai 1962
STRICT SECRET
Ex<emplar> unic

NOTA

cu măsuri ce vor fi luate în dos<arul> individual ce se deschide
pentru urmărirea lui PAPACOSTEA VICTOR.

a) Agentul „Rîmniceanu Barbu”, care ne-a sesizat încă de la început atitudinea și legăturile suspecte a lui PAPACOSTEA VICTOR la locul de muncă, va fi dirijat în continuare cu sarcina de a stabili ce poziție are susnumitul în cadrul colectivului de la revista „Balcania”. Dacă nu cumva caută să influențeze pe cei ce conduc sau lucrează în comitetul de redacție al acestei reviste în sensul de a publica materiale necorespunzătoare sau articole cu idei antiștiințifice, antimarxiste; de a stabili dacă VICTOR PAPACOSTEA nu caută să imprime același fel de lucru care a existat și în perioada 1937-1948 când el a condus I<nstitutul de> S<tudii și > C<ercetări> B<alcanice>.

Tot prin agentul „Rîmniceanu Barbu” se va căuta a se stabili cu ce elemente are VICTOR PAPACOSTEA legături mai apropiate în cadrul I<nstitutului de> S<tudii și > C<ercetări> B<alcanice> și a editurii „Balcania” precum și caracterul acestor legături (dacă depășesc sau nu cadrul obligațiilor de natură profesională).

Prin agentul „Rîmniceanu Barbu” se pot rezolva aceste sarcini deoarece are pregătirea intelectuală corespunzătoare și deține în Academie un post ce-i creează posibilități în acest sens.

b) Agentul „Virgiliu” care lucrează în același loc cu obiectivul, dar are

mai puține posibilități ca primul agent, va fi și el folosit însă mai mult cu scopul de a verifica materialele ce se vor obține.

c) Se va folosi și agentul „Băleanu”, acesta mai mult pentru a se obține date cu privire la atitudinea lui PAPACOSTEA ȘERBAN, nepotul obiectivului și a lui CORNELIA TEOFANA PAPACOSTEA, fiica obiectivului, care deasemeni lucrează în Academie. Agentul va avea ca sarcină să stabilească ce influență a exercitat și exercită VICTOR PAPACOSTEA asupra lor, cum se reflectă aceasta la locul de muncă, în lucrări. Deocamdată agentul nu are posibilități, însă sunt perspective de a fi introdus în familia PAPACOSTEA.

d) Pentru a stabili în ce măsură VICTOR PAPACOSTEA mai menține legături cu foștii colaboratori liberali, în ce măsură le vorbește acestora despre activitatea lui de la Academie precum și dacă nu cumva este el influențat în sens negativ de aceștia, se va face apel la posibilitățile informative ale indicativului 312 (din câte cunoaștem și rezultă din materialul ce-l posedăm, posibilități au agenții „Miron”, „Victor Marcel”, „Mihăescu Gh.”).

Până la 10 mai se va discuta cu tov. în acest sens.

e) În vederea cunoașterii situației de la domiciliu și în special a clarificării caracterului raporturilor pe care le are cu RĂDULESCU ILIE, fost moșier, JIPA NICOLAE, fiu de fost moșier, BRÎNZĂ ELENA, ce primește pachete din străinătate (date rezultate din denunț), se va sta mai întâi de vorbă cu ILI-ESCU SILVIA VASILICA care a făcut denunțul, pentru a da amănunte și a preciza dacă mai este de actualitate. Se va avea în vedere faptul că în urma verificărilor făcute asupra lui ILIESCU SILVIA a rezultat că aceasta este cam neserioasă.

Dacă situația se prezintă așa cum a fost arătată inițial, se va încerca o pătrundere informativă. Audierea susnumitei se va face până la 15 mai a.c.

f) Se va intercepta corespondența întregii familii PAPACOSTEA precum și postul telefonic timp de o lună de zile.

În raport de rezultatele ce se vor obține, se vor lua noi măsuri.

Cpt. de Securitate
Dumitru V.

Nota autografă pe acest document a superiorului Căpitanului de Securitate Dumitru V.:

„ – Prin această acțiune trebuie să rezolvăm toate problemele pe care le ridică Institutul Balcanic, dat fiind că poziția lui Papacostea va influența direct alegerea colaboratorilor, tematica și realizarea ei, revista și conținutul, legăturile externe etc. „Rîmniceanu” nu va avea posibilități atât de multiple și mai ales de contact permanent cu toate aceste probleme și de aceea studiat

atent schema Institutului care e în curs de constituire și să recrutăm aici agenți corespunzători. Dat fiind că, cel puțin o perioadă de început, Papacostea se va controla mult în activitatea sa la Institut din prudență, adevărata sa poziție o vom cunoaște acasă. De aceea aici trebuie să ne asigurăm surse corespunzătoare. Trebuie analizate multilateral posibilitățile în acest sens a agenților serv. I”.

(ss) indescifrabil

Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (11 iunie 1962)

Primit: Mr. IȚCUȘ DRAGOȘ

Agent: „Barbu Rîmniceanu”

Locul: Casa „Mitroi”

Data: 11 iunie 1962

373/DV/13 iunie 1962

STRICT SECRET

Ex<emplar> nr. 1

N O T A

În ziua de 11 iunie 1962, sursa a primit vizita lui VICTOR PAPACOSTEA. Acesta a relatat sursei următoarele:

– Lucrările pentru înființarea unui Institut de Studii Balcanice și pentru apariția revistei *Balcania* sunt accelerate în ultima vreme, datorită faptului că, după cum s-a aflat, se înființează la Sofia o revistă de studii balcanice, iar în Berlinul Occidental s-a creat chiar un Institut de Cercetări Balcanice, la care au fost invitați să colaboreze și specialiștii de la București. Aceste inițiative luate în diferite țări fac cu atât mai necesară punerea la punct a Institutului și revistei de la București.

– La Consiliul de Miniștri s-ar fi introdus o modificare în propunerile Academiei R.P.R. privind structura Institutului de Studii Balcanice, în sensul că s-ar fi cerut crearea în cadrul acestui institut și a unei secții economice, care să se ocupe de aspectele relațiilor economice interbalcanice. PAPACOSTEA privea cu oarecare îngrijorare crearea acestei secții, spunând că nu vede de unde ar putea găsi oameni pregătiți pentru încadrarea ei.

– Pentru primele două numerele ale revistei *Balcania*, PAPACOSTEA a reușit să adune un mare număr de studii și articole. Aceste articole și studii acoperă în întregime cerințele primului număr și în bună măsură ale celui de-al doilea număr al revistei.

PAPACOSTEA a arătat sursei titlurile și autorii acestor articole. După părerea sursei, temele acestor studii și articole sunt extrem de variate și interesante. Fără îndoială că ele vor stârni interes printre specialiștii în probleme balcanice, nu numai din aceste țări, ci și din Occident. Sursa crede că este un fapt pozitiv că mulți dintre autorii acestor studii sunt specialiști vechi, cunoscuți unii și peste hotare și care în ultimii ani n-au apărut în literatura noastră (ca de ex. Prof. N. BĂNESCU, membru al fostei Academiei Române, I.D. PETRESCU).

În acelaș timp, atrage atenția faptul (relevat de sursă și într-o notă anterioară) că sumarul este orientat exclusiv spre trecut (probleme de istorie antică și medievală, lingvistică, muzică, etc.) și nici o problemă contemporană nu este abordată.

De asemeni, trebuie văzut în ce măsură se va asigura controlul științific ideologic al materialelor din revistă, deoarece din lista autorilor și numele referenților citați de PAPACOSTEA sursa n-a constatat că în munca de pregătire a revistei s-ar fi antrenat până acum și cadre cu pregătire și orientare fermă marxist-leninistă.

A reieșit din discuție și materialele văzute de sursă că munca practică este dusă exclusiv de VICTOR PAPACOSTEA, Acad. IORGU IORDAN fiind mai mult un fel de „președinte de onoare” al întregii acțiuni, fără a avea însă personal în mână problemele.

Tocmai în legătură cu deficiențele de tematică pe care nu le ignoră, VICTOR PAPACOSTEA a făcut sursei această vizită spre a o ruga să insiste ca un colaborator al Institutului de Cercetări Economice să scrie un articol cu conținut economic pentru primul număr al „Balcaniei”.

„BARBU RÎMNICEANU”

N. B.

PAPACOSTEA VICTOR, element din evidența noastră a mai relatat agentului că schema Institutului Balcanic este la C.C. al P.M.R., unde, față de propunerile făcute, s-a mai adăugat o secție economică. De asemenea, ca ajutor al lui PAPACOSTEA este un oarecare IONESCU VÎLCEA.

În discuțiile pe care le va mai avea cu PAPACOSTEA, agentul va stabili date legate de orientarea revistei, agentul va stabili date legate de înființarea institutului.

**Hotărâre de închidere a dosarului lui Victor Papacostea,
ca urmare a decesului lui (15 august 1962)**

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECȚIA

19.X.1962
operat la statistic
(ss) indescifrabil
STRICT SECRET
Data
15.VIII.1962

SE APROBĂ:
(ss) indescifrabil
15.08.62

H O T Ă R Î R E

La data de 05.IV.1962 a fost luat în evidența dosarului de obiectiv (problemă) nr. 270 numitul *PAPACOSTEA VICTOR*, născut la 21.I.1900 în *Viziru*, raionul *Brăila*, regiunea *Galați*, fiul lui *Gușu* și *Teofana*, domiciliat în *București*, str. *Caragea Vodă*, nr. 19, raionul 30 dec<embrie> pentru următoarele motive:

– *A fost deputat PNL, membru în delegația permanentă a C.C. al P.N.L.*

Motivele clasării materialului: *PAPACOSTEA VICTOR a decedat*

PROPUNERI:

– Scoaterea materialului de la dosarul de obiectiv (problemă) și clasarea lui la arhiva Serviciului „C” (cu menținerea individului în evidență sau scoaterea din evidența elementelor dușmînoase): *Scoaterea din evidență a lui Papacostea Victor și clasarea dosarului în arhiva Serv. „C”*

Dosarul conține 88 file.

DE ACORD
Șeful biroului
(ss) indescifrabil

De acord,
Lucrător operativ
(ss) indescifrabil

B. DOCUMENTE DIN ARHIVA LUI VICTOR PAPACOSTEA

I. MEMORII ADRESATE AUTORITĂȚILOR DE STAT ȘI DE PARTID DE VICTOR PAPACOSTEA ȘI CORNELIA V. PAPACOSTEA

Cornelia Papacostea către Procurorul General după a doua arestare a lui Victor Papacostea (martie 1958)

Tov. Procuror General,

Subsemnata, Cornelia Papacostea, profesoară, domiciliată în București str. Caragea Vodă nr. 19, vă aduc la cunoștință următoarele:

În noaptea de 24/25 decembrie 1957, în timp ce eu eram internată în Spitalul C.F.R. nr. 2 cu o fractură a piciorului, soțul meu, Victor Papacostea a fost ridicat de la locuința noastră cu mandat de reținere. De atunci (aproape 3 luni) nu știu nimic de el.

Toată activitatea soțului meu era închinată studiului. Lucra din februarie 1956 la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. ca cercetător științific – colaborator extern. În luna ianuarie 1958 trebuia să predea la acest institut „Istoria învățământului în sec. XVIII” în vederea publicării tratatului de istorie al Academiei R.P.R.

A răspuns întotdeauna când a fost solicitat să colaboreze cu vreo instituție. În octombrie a fost consultat de Ministerul de Externe, în noiembrie a scris pentru Institutul de relații cu străinătate o lucrare privind legăturile noastre cu Grecia în decursul veacurilor și a colaborat la Editura Științifică.

În momentul ridicării, era pe punctul să încheie un contract cu Editura Științifică pentru tipărirea unei lucrări mai mari.

Nu avea nici o preocupare în afară de lucrările în curs sau pe care le pregătea pentru tipar.

Toate acestea și faptul că era suferind de inimă și trebuia să-și îngrijească sănătatea, ne făceau să ducem o viață f. retrasă.

În tot lungul existenței noastre am dus o viață de muncă, atât soțul meu cât și eu personal, fiind împărțiți între școală și familie.

Nu am avut niciodată avere, nici noi, nici părinții noștri, așa că am muncit din tinerețe din greu. Am dus totdeauna o viață modestă.

Dacă aș avea cea mai mică bănuială că soțul meu a putut comite vreo greșală față de legile în vigoare, nu aș adresa această petiție. Cunosc însă viața și felul lui de a gândi și pot afirma că nici cu gândul nu a greșit.

Nu poate exista un om cinstit care să poată afirma că soțul meu a rostit sau a acceptat ca altul să rostească în fața lui un cuvânt care ar fi contravenit legilor țării.

Tov. Procuror General,

Aceasta fiind adevărul și dată fiind sănătatea sa șubredă și nevoia de a termina lucrarea pentru Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., vă rog respectuos să binevoiți a cerceta dosarul soțului meu și, în cazul când afirmațiile mele se vor dovedi exacte, să fie liberat pentru a-și putea îngriji sănătatea și a termina lucrarea, pe care nu a putut-o preda în termen din cauza reținerii.

Redându-i libertatea, îi veți da posibilitatea de a fi util societății.

Luptăm pentru pace!

(ss) Cornelia Papacostea

Răspunsul Procuraturii Generale la memoriul înaintat de Cornelia Papacostea

PROCURATURA GENERALĂ
SERVICIUL
RECLAMAȚII ȘI SESIZĂRI
Nr. 12.131/1958

Către:

PAPACOSTEA CORNELIA
București, str. Caragea Vodă nr. 19
Raionul Stalin

Ca răspuns la petiția dvs. adresată Procuraturii generale vă facem cunoscut că în urma verificărilor efectuate, s-a constatat că soțul dvs. Papacostea Victor este reținut legal și se află în curs de anchetă.

ȘEFUL SERVICIULUI,
(ss) indescifrabil

**Cornelia Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Prim Secretar al
Partidului Muncitoresc Român, cerând eliberarea lui
Victor Papacostea din a doua detenție (aprilie 1958)**

Tov. Prim Secretar,

Subsemnata, Cornelia Papacostea, profesoară, domiciliată în București, str. Caragea Vodă nr. 19, vă aduc la cunoștință următoarele:

În noaptea de 24/25 decembrie 1957, în timp ce eu eram internată la Spitalul C.F.R. nr. 2 cu o fractură a piciorului, soțul meu, Victor Papacostea, a fost ridicat de la locuința noastră cu mandat de reținere. De atunci – aproape 4 luni – nu știu nimic de el.

Suntem căsătoriți din 1924. Nu am avut niciodată avere, nici noi. nici părinții noștri, așa că am muncit din tinerețe din greu și am dus totdeauna o viață modestă.

Cu timpul am reușit, cu împrumuturi pe salarii, să ne facem o casă, pe care am locuit-o până la 30 iunie 1950, când am fost evacuată.

Eu nu am făcut niciodată politică.

Soțul meu, în 1930, nemulțumit de nedreptățile ce le-am întâmpinat în încadrarea și transferarea noastră în învățământul secundar – am avut amândoi mai multe procese cu Ministerul Instrucțiunii, pe care le-am câștigat – s-a înscris în Partidul Liberal, fracțiunea Gh. Brătianu, sperând ca grupul lor de oameni tineri și cinstiți să reformeze moravurile politice. Ca liberal, s-a văzut numit, în noiembrie 1944, în Guvernul de concentrare, subsecretar de stat la Ministerul de Instrucție, titular fiind tov. Șt. Voitec.

Nu a avut drept de semnătură, activitatea sa mărginindu-se aproape exclusiv la rezolvarea problemelor ce se creaseră în urma persecuțiilor din timpul guvernului Antonescu. Tov. Șt. Voitec poate să confirme aceasta.

La 5 mai 1950 a fost ridicat și reținut până în septembrie 1955.

Din februarie 1956 lucra la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. ca cercetător științific – colaborator extern.

Toată activitatea soțului meu era închinată studiului. În luna ianuarie 1958 trebuia să predea la acest institut *Istoria învățământului în sec. XVIII* în vederea publicării *Tratatului de istorie al Academiei R.P.R.*

A răspuns întotdeauna când a fost solicitat să colaboreze cu vreo instituție. În octombrie a fost consultat de Ministerul de Externe în legătură cu Institutul de Studii și Cercetări Balcanice al cărui director a fost. În noiembrie a scris pentru Institutul de Relații cu Străinătatea o lucrare privind legăturile noastre cu Grecia în decursul veacurilor. În noiembrie și decembrie a colaborat la Editura Științifică.

În momentul ridicării, era pe punctul să încheie un contract cu Editura Științifică pentru tipărirea unei lucrări mai mari.

Nu avea nici o preocupare în afară de lucrările în curs sau pe care le pregătea pentru tipar.

Toate acestea și faptul că, fiind suferind de inimă, trebuia să-și îngrijească sănătatea, ne făceau să ducem o viață foarte retrasă.

Dacă aș avea cea mai mică bănuială că soțul meu ar putea comite vreo greșală față de legile în vigoare, nu aș adresa această petiție. Cunosc însă viața și felul lui de a gândi și pot afirma cu toată tăria că nici cu gândul nu a greșit.

Nu poate exista un om cinstit care să poată afirma că soțul meu ar rosti sau a acceptat ca altul să rostească în fața lui un cuvânt care ar fi contravenit legilor țării.

Aceasta fiind adevărul și dat fiind că e un om la aproape 60 de ani, că e suferind de inimă, că are de terminat o lucrare importantă pentru Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. vă rog respectuos să binevoiți a dispune să fie cercetat dosarul soțului meu și, în cazul când afirmațiile mele se vor dovedi exacte, să fie eliberat pentru a-și putea îngriji sănătatea și a termina lucrarea pe care nu a putut-o preda din cauza reținerii.

Redându-i-se libertatea îi veți da posibilitatea de a fi util societății.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Cornelia Papacostea

BIOGRAFIE

Soțul meu, Victor Papacostea, s-a născut la 21 ianuarie 1900, în comuna Viziru, fostul județ Brăila, unde tatăl său era funcționar P.T.T. au fost 10 copii; nu au avut nici un fel de avere. De aceea soțul meu a fost nevoit să muncească imediat ce și-a luat bacalaureatul.

Studii

Este licențiat al Facultății de litere și filosofie, secția Istorie și geografie din București din anul 1922.

În 1923 a trecut examenul de capacitate pentru titlul de profesor secundar, iar în 1932, doctoratul în istorie (*magna cum laude*).

Activitate

În 1919 a intrat, prin concurs, copist la Curtea de Conturi. Apoi a fost suplinitor la diferite școli (Moteanu, Școala Ortodoxă, Seminarul Nifon, gimnaziul „Libros” al Comunității evreiești).

În 1926, la cererea Comitetului cetățenesc din cartierul Floreasca, a fost însărcinat de minister să întemeieze primul liceu de cartier din capitală (Mihai Eminescu) accesibil copiilor de muncitori și mici funcționari. Înțelegând să organizeze un liceu de tip nou, a încadrat corpul didactic cu profesori tineri și bine pregătiți, a încurajat educația artistică și polisportivă (echipa sportivă a luat din primul an medalia la concursul inter-școlar) și a introdus, pentru prima oară la noi, cooperarea în școală. Fruntașii mișcării cooperatiste au dat acest liceu ca exemplu de adaptare a pedagogiei la nevoile reale ale timpului.

Apoi a funcționat, pe rând, la Liceul Lazăr și Seminarul Central.

Paralele cu activitatea de profesor secundar și cariera soțului meu în învățământul superior.

În 1934 este numit conferențiar suplinitor de Istoria românilor la Facultatea de litere.

În 1937, conferențiar titular provizor, prin concurs, la conferința de Istoria românilor din Peninsula Balcanică.

În 1940, conferențiar titular definitiv, prin raportul profersorilor de specialitate și votul consiliului.

În 1942, profesor titular definitiv la catedra de Istoria popoarelor din Peninsula Balcanică.

Activitatea sa universitară a decurs, fără întrerupere, până în septembrie 1947, când a fost transferat cu titlul de consilier științific la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., unde a funcționat până la 5 mai 1950 (când a fost ridicat).

Din februarie 1956 a fost angajat de Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. colaborator extern – cercetător principal – unde a funcționat până la 24 decembrie 1957.

În afară de activitatea la catedră, soțul meu a mai împlinit următoarele însărcinări în serviciul învățământului superior:

La *Școala superioară de arhivistică*, din însărcinarea ministrului instrucției, Petre Andrei, a ținut în 1935–1937 cursul de Izvoarele istoriei românilor.

La *Școala normală superioară*, în 1939–1940, a ținut cursul de istoria românilor.

La *Universitatea muncitorească*, condusă de prof. Tudor Vianu (din însărcinarea ministrului muncii, prof. M. Ralea) a ținut în 1939–1940 cursul de Istorie economică.

Întemeierea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice.

Ca istoriograf, soțul meu a plasat studiul istoriei românilor în cadrul general al Sud-Estului european, socotind că cercetarea științifică nu trebuie ferecată în secțiuni naționale. Ea trebuie întregită printr-o strânsă cooperare intelectuală prin studii comparate asupra tuturor factorilor de unitate (substra-

tul traco-ilir, elenismul, romanitatea, Bizanțul, factorul slav, islamismul etc.) și scoasă de sub tirania și exclusivismul miop al vechii concepții lingvistice, dominantă până la începutul sec. XIX.

În sprijinul acestor idei și al metodelor de cercetare pe care le implică, a întemeiat în 1937 Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. La început acest Institut a funcționat modest, cu cursuri pentru diferite limbi balcanice și orientale (cu lectori onorifici), cu o revistă (unde a fost uneori nevoie de sacrificii) și cu o bibliotecă ce se dezvoltă aproape numai prin donații.

În 1942, fiind introdus în buget, Institutul a căpătat o mai mare amploare. Numeroasele colaborări din țară și din afară (savantul M. Budimir, rectorul Universității din Belgrad, marele romanist Petar Skok, de la Universitatea din Zagreb, Mihail Lascaris, savantul balcanolog grec, prof. Theodor Filipovici, Belgrad, Illo Mitke-Qafezezi, Albania, R.P. Laurent, H.Dj. Siruni, Cleobul Tsurkas, D.N. Economidis ș.a.) au contribuit la creșterea prestigiului Institutului.

Școala de limbi balcanice și orientale, care a funcționat în cadrul institutului avea cursuri predate de lectori specialiști pentru limbile: greaca veche, slava veche, turca osmană, rusa, turca modernă, greaca modernă, sârbo-croata, bulgara, armeană și albaneză. În 1947–1948, școala a avut 140 de elevi înscriși, dintre care peste 100 cu frecvența regulată.

Comunicări științifice se țineau de două ori pe lună, urmate de discuții, la care luau parte un mare număr de specialiști.

Cicluri anuale de conferințe, ținute de specialiști, în scopul de a împărtăși și marelui public rezultatele cercetărilor în diferitele sectoare ale balcanologiei.

Reviste. Organul principal al Institutului a fost revista *Balcania*, editată în limba franceză (cca. 500–600 pagini anual). Primul volum a apărut în 1938. Volumul IX (1946) a rămas în pagini, iar volumul X (1947), în șpalte. Toate studiile apărute în *Balcania* au caracterul comparativ, privind raporturi interbalcanice sau legături ale popoarelor balcanice cu restul lumii.

La începutul activității balcanologice, soțul meu a mai fondat o revistă științifică închinată studiilor istorice, lingvistice și folclorice privind romanitatea balcanică, sub titlul de „Revista aromânească” (1929); mărită și îmbunătățită în 1930, a scos-o în continuare sub titlul „Revista Macedoromână” (asociat la început cu prof. T. Papahagi, iar în forma a doua, cu prof. acad. Gh. Murnu și Th. Capidan).

Editura. În 1942, organizând planul de activitate al institutului pe trei ani, s-a dat în lucru unor specialiști români și străini un important număr de studii. Astfel a luat naștere Editura Institutului, în care au apărut: D.P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești în documentele slavo-române* (1946); A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești* (1945); H.Dj.

Siruni, *Monedele turcești în țările române* (1944); Theodor Trîpcea, *Românii dintre Timoc și Morava* (1946); N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion et de Bulgarie* (ars în bombardament în depozitul Cărții Românești, 1944 și retipărit); H.D. Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor române* (1944); A. Camariano, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limbile greacă și română* (1948); Cleobul Tsurkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans* (1947); Silviu Dragomir, *Les Roumains des Balkans au Moyen Age* (rămasă la fuzionarea institutelor în pagini) (1948), etc. Alte lucrări erau gata pentru tipar.

Bibliografia balcanică urma să apară sub forma unui corpus în mai multe volume. O echipă de 10 persoane lucra în mod gratuit la această bibliografie sub conducerea specialiștilor din Institut. Zeci de mii de fișe au rămas în depozitul Institutului.

Enciclopedia balcanică prezentată în două ședințe publice, cu raportul soțului meu și al tov. Radu Vulpe, a rămas în stare de proiect.

Tot timpul soțul meu a studiat diferite probleme de istorie, a scris și tipărit diferite studii istorice.

O altă latură a activității sale o formează manualele școlare pentru cursul primar și secundar.

Cred că este primul, la noi, care a arătat rolul maselor în desfășurarea evenimentelor, a folosit capacitatea economică în explicarea faptelor istorice (de ex. cruciadele etc.) și a afirmat importanța pe care o capătă clasa muncitoare, prevăzând rolul însemnat pe care îl va juca în viitor.

Răspunsul Ministerului Afacerilor Interne la memoriul adresat de Cornelia Papacostea C.C al P.M,R în legătură cu a doua arestare a lui Victor Papacostea

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

Nr. 0172.103 din 24 mai 1958

Către:

PAPACOSTEA CORNELIA
București, str. Caragea Vodă nr. 19

La scrisoare adresată C.C. al .P.M.R., vă facem cunoscut că situația soțului dv. este în curs de clarificare.

DIRECTOR,
(ss) indescifrabil

Victor Papacostea către Ministrul Învățământului Acad. Athanase Joja (februarie 1959)

Tovarășe Ministru,

Subsemnatul, prof. Victor Papacostea, am fost în serviciul învățământului și al istoriografiei vreme de aproape 40 de ani. De câteva luni mi-am reluat activitatea științifică. Redactez o istorie a învățământului și culturii românești în sec. XVII și XVIII și un tratat de istoria popoarelor balcanice (cursul ținut la Universitatea din București între 1937–1948).

Condiția materială a existenței mele este însă foarte grea. N-am nici salariu, nici pensie. Dispunem eu, soția și fiica noastră – în vârstă de 31 de ani – de o singură cameră, în care spațiul nu permite un al doilea pat. Soția mea doarme pe un pat improvizat, care se reface în fiecare seară, fiica mea doarme pe la prietene binevoitoare. Toate obiectele din camera ce locuim sunt împrumutate (și salteaua pe care dorm). Nu am nici masă de lucru și nici un raft pentru cărțile de uz zilnic (și nici loc unde să-l pun, dacă l-aș avea). Cărțile, câte mi-au rămas și materialul documentar al întregii mele activități (mii de copii documentare, cursuri, fișe și manuscrise) stau de 9 ani în lăzi într-o sală de trecere a blocului în care locuiesc.

Nu avem bucătărie și nici mașină de gătit. Reduși la bunăvoința locatarilor, a trebuit să recurgem, în cele din urmă, la cantină, și aici însă suntem numai tolerați. Din această pricină, plătim și regia, adică în loc de 4 lei masa, 5,85 lei.

Singura noastră sursă a existenței este salariul soției mele, profesoară la Otopeni și Băneasa.

Dorind a reintra în activitatea științifică a țării, vă rog să binevoiți a aproba:

1. o locuință pentru mine, soția și fiica mea;
2. reîncadrarea mea într-un post de cercetător științific al Academiei R.P.R.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Tov. Ministru al Învățământului și al Culturii⁵⁹

⁵⁹ Notă autografă a lui Victor Papacostea pe dactilograma păstrată a memoriului: „lui Joja, în februarie 1959, în audiență la Președinția Consiliului de Miniștri. Rămasă fără rezultat. V. P.”. Victor Papacostea, foarte decepționat de comportarea lui Athanasie Joja, care era și el un aromân, îmi povestea atunci, nu fără mândrie, debutul acestei audiențe: „I-am spus: Domnule Ministru, până astăzi, o singură dată în viață am făcut greșeala de a cere audiență unui Ministru, dar sunt nevoit să mă adresez dumneavoastră pentru că situația mea etc. etc.”

Victor Papacostea către Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri (23 februarie 1961)

Tovarășe Președinte,

Subsemnatul, Victor Papacostea, fost profesor titular al Catedrei de Istoria popoarelor balcanice la Universitatea din București, întemeietor și director al Institutului de Studii și Cercetări Balcanice, al Școlii de limbi balcanice și orientale, al revistei internaționale *Balcania* și al Editurii Balcanice, am fost în serviciul științei și învățământului vreme de aproape 40 de ani. O singură dată în toată viața mea am ocupat o funcțiune politică: subsecretar de stat la Ministerul Învățământului în guvernul de colaborare, *după 23 august*, din partea PNL; aceasta ca urmare a calității mele de membru în *Comitetul de acțiune* care, în vara anului 1944, împreună cu delegații Partidului Comunist Român, Social-Democrat și Național-Țărănist, am făcut pregătirea politică a acțiunii pentru ieșirea României din războiul antisovietic.

În prezent, situația mea este următoarea:

Nu am nici pensie, nici salariu (deși nu am avut niciodată nici o condamnare). Locuiesc împreună cu soția mea într-o cameră improprie activității intelectuale. Dispun de un singur pat, iar soția mea doarme de șase ani pe un pat improvizat din scaune și care se reface în fiecare seară. Toate obiectele din această cameră sunt împrumutate (și salteaua pe care dorm). Nu am nici masă de lucru și nici raft pentru cărțile de uz zilnic. Cărțile, câte mi-au mai rămas și materialul documentar al întregii mele activități (documente, manuscrise, cursuri etc.) stau de 11 ani în lăzi, într-o sală de trecere a blocului în care locuiesc. Nu avem nici bucătărie, nici mașină de gătit și nici un fel de gospodărie. Adaug că nu am reușit să obțin încă nici hainele, nici paltonul și sunt silit la vârsta mea să fac iarna în treni.

Sunt fiul unui telegrafist manipulant din comuna Viziru (fostul județ Brăila). Orfan de la vârsta de 12 ani, am muncit de copil și mi-am făcut studiile muncind: în clasele primare, la Loteria de stat, în adolescență, ca practicant la o drogherie și la școala P.T.T., iar ca student, am fost copist la Curtea de Conturi și apoi ziarist, exclusiv în presa democratică (*Țara Nouă*, *Aurora* și *Adevărul literar*). Toate pozițiile profesionale le-am ocupat *prin concurs*: postul de copist la Curtea de Conturi, catedra din învățământul mediu și apoi catedra universitară. Cât privește Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, ca și anexele lui, ele au fost opera mea personală.

Nu am moștenit nici eu, nici soția mea nici o avere, de nici un fel. Am făcut împreună cu soția mea – profesoară la acea dată – o casă prin împrumuturi

pe salariile noastre (Casa Corpului Didactic, Institutul de Credit al Funcționarilor Publici, Banca Sinistraților etc.). Aproape toată viața noastră am plătit datoriile acestei case. Am avut și nenorocirea să o dăruim primăria în 1938 pentru necesități de aliniere și să ne silească să o reconstruim cu etaj, iar apoi să ardă la bombardamentul din 7 mai 1944, când am refăcut-o prin Banca Sinistraților. În 1952, fiscul a vândut-o pentru neplata ratelor. Am recâștigat-o prin justiție, dar până astăzi nu mi s-a redat dreptul de proprietate.

Toate suferințele prin care am trecut și trec mi-au zdruncinat sănătatea. Nu am nici mijloace pentru procurarea medicamentelor și a regimului alimentar impus de medici. Fac apel la Dumneavoastră, în mod stăruitor pentru a fi pus din nou în situația de a munci în câmpul științei, pe care cu atâta elan și cu jertfe personale am servit-o. Îndeosebi, în perspectiva de reluare a conlucrării științifice interbalcanice, deschisă de inițiativa D-voastră, cred că pot fi util. De altfel, în vremea din urmă am și prezentat trei lucrări din domeniul balcanologiei, ce mi-au fost cerute de Academia R.P.R., de Institutul relațiilor cu străinătatea și de Consiliul Național pentru Balcani.

În ceea ce privește activitatea mea științifică, atitudinea mea față de clasa muncitoare și în general în problemele capitale (războiul antisovietic, persecuțiile rasiale etc.), vă înaintez o dată cu aceasta următoarele anexe:

1. Referințele tov. acad. Petre Constantinescu-Iași, Mihai Ralea, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, Em. Condurachi și prof. G. Vlădescu-Răcoasa.

2. Lecția de încheiere a manualului meu de Istorie universală pentru licee, în care încă din anul 1930 susțineam dreptul clasei muncitoare la guvernarea statelor.

3. Articolul din ziarul *Neamul Evreesc* din 3 noiembrie 1944 în care se face elogiul meu pentru atitudinea ce am avut în Universitate în perioada persecuțiilor rasiale.

Trăiască lupta pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Tov. Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri⁶⁰

⁶⁰ Chivu Stoica a fost Președintele Consiliului de Miniștri de la 3 octombrie 1955 până la 21 martie 1961. Notă autografă a lui Victor Papacostea pe dactilograma păstrată a memoriului: „Acest memoriu, cerut de M. Ralea pentru a-l da personal lui Chivu Stoica – cu toate referințele culese – mi-a fost restituit cu răspunsul că nu-l mai poate duce primului ministru. Mi-a dat în schimb o pagină de bune referințe din partea lui, evocând cele trei decenii de legături și afirmând democratismul meu fără rezerve. L-am înaintat ulterior prin Daicovici lui Voitec. Acesta mi-a reproșat prin Daicovici că nu m-am adresat lui direct și a făgăduit s-o rezolve direct cu Gh. Dej. Încurajat, am încercat să-l văd pe vechiul prieten al tinereții noastre socialiste. După 15 telefoane cu secretarul lui, a trebuit să renunț”. Există în arhiva lui V. Papacostea două variante, ușor diferite, ale acestui memoriu: una, din 1 februarie 1961, pe <https://biblioteca-digitala.ro>

Victor Papacostea și Cornelia Papacostea cer lui Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri repunerea în drepturile lor imobiliare sau acordarea unui apartament corespunzător nevoilor lor și restituirea mobilierului confiscat abuziv

Tovarășe Președinte,

Subsemnații, Victor Papacostea, fost profesor la Universitatea din București, în prezent colaborator extern al Academiei R.P.R. și Cornelia Papacostea, profesoară de limba franceză, vă rugăm să binevoiți a lua în considerare următoarele:

Ne-am făcut cu împrumuturi pe salariile noastre (la Casa de Credit a Corpului Didactic, la Institutul de Credit al Funcționarilor Publici, la Banca Albina, la Banca Sinistraților etc.) o casă. Iată pe scurt povestea acestei case:

- Casă veche, vagon, cu 2 odăi și săliță în 1928.
- Refăcută și mărită cu încă o odaie pentru copil în 1932.
- Dăruită de Primărie prin expropriere din pricina unei noi alinieri și refăcută în 1938.
- Incendiată (cu o mare parte din gospodărie) la bombardamentul din 7 mai 1944 și refăcută.
- Ocupată de familia Soare, cu absolut toată gospodăria în anul 1950 prin evacuarea familiei mele.

Toată viața ambii am plătit datoriile pe care mi le-a provocat această nefericită evoluție a casei noastre. Nici astăzi această datorie nu este complet achitată.

Situația în prezent:

– Locuim într-o cameră, în care nu este loc pentru două paturi, așa încât soția mea doarme pe două fotolii. Toate obiectele din această cameră sunt împrumutate.

– Fiica noastră divorțând, este nevoită totuși să coabiteze cu fostul soț, în spațiul locativ al familiei lui, noi fiind în imposibilitatea de a-i găsi un adăpost. (Aduș că ea și-a pierdut în 1950 locuința – deși apartamentul devenise prin act dotal proprietatea ei – ca o consecință a coabitării cu noi).

– Sunt angajat să lucrez două importante lucrări: *Istoria învățământului în Țările Române* (pentru Academia R.P.R.) și *Istoria popoarelor balcanice*,

care a fost așternută nota de mai sus, reprodusă aici, a doua, din 23 februarie 1961, recopiată apoi întocmai pentru a fi trimisă lui Gh. Gheorghiu-Dej (cf. al doilea document următor) prin care solicita „dreptul la pensia de profesor universitar pentru care Ministerul Prevederilor Sociale și-a dat aviz favorabil încă din iulie, 1960”

sinteză a cursurilor și cercetărilor ce am făcut în decursul întregii mele cariere.

Condițiile, în care locuim astăzi, sunt cu totul improprie activității noastre intelectuale.

În concluzie. Fiind toți trei în câmpul muncii intelectuale (eu la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., soția mea în învățământ, iar fiica noastră redactor la Enciclopedie), vă rugăm să binevoiți a dispune fie reintrarea noastră în apartamentul din care am fost evacuați, fie acordarea în altă parte a unui apartament care să cuprindă o cameră pentru mine și soția mea, o cameră pentru fiica noastră și o cameră de lucru, precum și restituirea întregului nostru mobilier).⁶¹

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

(ss) Cornelia Papacostea

Victor Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat (după 21 martie 1961)

Tovarășe Președinte,

Subsemnatul, Victor Papacostea, fost profesor titular al Catedrei de Istoria popoarelor balcanice la Universitatea din București, întemeietor și director al Institutului de Studii și Cercetări Balcanice, al Școlii de limbi balcanice și orientale, al revistei internaționale *Balcenia* și al Editurii balcanice, am fost în serviciul științei și învățământului vreme de aproape 40 de ani. O singură dată în toată viața mea am ocupat o funcțiune politică: subsecretar de stat la Ministerul Învățământului în guvernul de colaborare, *după 23 august*, din partea PNL; aceasta ca urmare a calității mele de membru în *Comitetul de acțiune* care în vara anului 1944, împreună cu delegații Partidului Comunist Român, Social-Democrat și Național-Țărănist am făcut pregătirea politică a acțiunii pentru ieșirea României din războiul antisovietic.

În prezent, situația mea este următoarea:

Nu am nici pensie, nici salariu (deși nu am avut niciodată nici o condamnare). Locuiesc împreună cu soția mea într-o cameră improprie activității intelectuale. Dispun de un singur pat, iar soția mea doarme de șase ani pe un

⁶¹ Notă autografă a lui Victor Papacostea pe dactilograma păstrată: „Trimisă prin <?> lui Ch<ivu> St<oica>”.

pat improvizat din scaune și care se reface în fiecare seară. Toate obiectele din această cameră sunt împrumutate (și salteaua pe care dorm). Nu am nici masă de lucru și nici raft pentru cărțile de uz zilnic. Cărțile, câte mi-au mai rămas și materialul documentar al întregii mele activități (documente, manuscrise, cursuri etc.) stau de 11 ani în lăzi, într-o sală de trecere a blocului în care locuiesc. Nu avem nici bucătărie, nici mașină de gătit și nici un fel de gospodărie. Adaug că nu am reușit să obțin încă nici hainele, nici paltonul și sunt silit la vârsta mea să fac iarna în trenchi.

Sunt fiul unui telegrafist manipulant din comuna Viziru (fostul județ Brăila). Orfan de la vârsta de 12 ani, am muncit de copil și mi-am făcut studiile muncind: în clasele primare, la Loteria de stat; în adolescență, ca practicant la o drogherie și la școala P.T.T., iar ca student, am fost copist la Curtea de Conturi și apoi ziarist, exclusiv în presa democratică (*Tara Nouă, Aurora și Adevărul literar*). Toate pozițiile profesionale le-am ocupat *prin concurs*: postul de copist la Curtea de Conturi, catedra din învățământul mediu și apoi catedra universitară. Cât privește Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, ca și anexele lui, ele au fost opera mea personală.

Nu am moștenit nici eu, nici soția mea nici o avere, de nici un fel. Am făcut împreună cu soția mea – profesoară la acea dată – o casă prin împrumuturi pe salariile noastre (Casa Corpului Didactic, Institutul de Credit al Funcționarilor Publici, Banca Sinistraților etc.). Aproape toată viața noastră am plătit datoriile acestei case. Am avut și nenorocirea să o dăruim Primăria în 1938 pentru necesități de aliniere și să ne silească să o reconstruim cu etaj, iar apoi să ardă la bombardamentul din 7 mai 1944, când am refăcut-o prin Banca Sinistraților. În 1952, fiscul a vândut-o pentru neplata ratelor. Am recăștigat-o prin justiție, dar până astăzi nu mi s-a redat dreptul de proprietate.

Toate suferințele prin care am trecut și trec mi-au zdruncinat sănătatea. Nu am nici mijloace pentru procurarea medicamentelor și a regimului alimentar impus de medici. Fac apel la Dumneavoastră, rugându-vă să dispuneți a mi se acorda pensia de profesor universitar pentru care Ministerul Prevederilor Sociale și-a dat avizul favorabil încă din iulie 1960. În ceea ce privește activitatea mea științifică, atitudinea mea față de clasa muncitoare și în general în problemele capitale (războiul antisovietic, persecuțiile rasiale etc.), vă înaintez încă o dată cu aceasta următoarele anexe:

1. Referințele tov. acad. Petre Constantinescu-Iași, Mihai Ralea, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, Em. Condurachi și prof. G. Vlădescu-Răcoasa.

2. Lecția de încheiere a manualului meu de Istorie universală pentru licee, în care încă din anul 1930 susțineam dreptul clasei muncitoare la guvernarea statelor.

3. Articolul din ziarul *Neamul Evreesc* din 3 noiembrie 1944 în care se

face elogiul meu pentru atitudinea ce am avut în Universitate în perioada persecuțiilor rasiale.

Trăiască lupta pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Tov. Gheorghe Gheorghiu Dej, Președintele Consiliului de Stat⁶²

ANEXA

Cuprinzând lista unora din realizările mele în decursul celor 33 de ani de activitate didactică și științifică:

1. Am întemeiat și organizat primul liceu de cartier din București în 1926–1928, ca inițiativă cetățenească (Mihai Eminescu devenit în urmă I.L. Caragiale) pentru copii populației mărghineș.

2. Două serii de manuale de isotrie pentru licee: prima în 1928, în colaborare cu I. Clinciu; a doua în 1934, în colaborare cu P.P. Panaitescu.

3. Reviste științifice: a) Revista Aromânească (1928) devenită în urmă Revista Macedoromână, pentru istorie, etnografie și folclor comparat. b) Revista Internațională Balcania în limba franceză (1938-1948).

4. Institutul de Studii și Cercetări Balcanice (1937-1948).

5. Școala de limbi balcanice și orientale în cadrul Institutului (1937-1948).

6. Biblioteca *Balcania* în care au apărut 12 volume /1940–1945).

7. Am scris circa 40 de lucrări personale (studii și articole științifice întemeiate aproape toate pe contribuții documentare noi).

Cornelia Papacostea despre avatarurile casei din str. Paris nr. 22 (după 20 iunie 1962)⁶³

ANEXA 1

ODISEEA CASEI NOASTRE

Cu împrumuturi pe salariul soțului meu și al meu de la Casa de Credit a

⁶² Gh. Gheorghiu-Dej a fost Președintele Consiliului de Stat de la 21 martie 1961 până la 19 martie 1965.

⁶³ Anexa la un memoriu neidentificat al Corneliei Papacostea pentru recuperarea casei din str. Paris 22.

Corpului Didactic, venitul de la manualele făcute de soțul meu, precum și cu un mic ajutor de la părinții mei (amândoi salariați ai statului), am cumpărat în 1927 o casă modestă compusă din două camere și antreu în str. Paris nr. 22 colț cu Argentina 45, pentru a asigura o locuință igienică fiicei noastre care se născuse cu câteva luni înainte într-o casă foarte nesănătoasă.

Fiind expropriați în vederea alinierii străzii Paris, am fost obligați să dă-râmăm în 1938 și să construim pe locul rămas (150 m²), ca să mai salvăm ceva (v. Anexa 4). Planul de sistematizare al orașului ne impunea să ridicăm două etaje, lucru imposibil pentru noi. Cu greu am obținut aprobarea pentru construirea unui singur etaj. Am făcut apartamentul nostru sus, iar la parter, am recurs la soluția de a face prăvălii, pentru că revenea mult mai ieftin decât un apartament de locuit.

La bombardament, casa a fost incendiată și am refăcut-o cu împrumuturi de la Banca Sinistraților.

În 1947, măritându-se fiica noastră și negăsind locuință, am fost nevoiți să-i amenajăm o garsonieră la parter, făcând iarăși un împrumut la Institutul General de asigurare. În același an i-am dat fiicei noastre, prin act dotal, apartamentul de la etaj.

La 6 mai 1950, soțul meu a fost ridicat o dată cu foștii demnitari. Fusese subsecretar de stat la Ministerul Învățământului după 23 august 1944, ministru fiind tov. Ștefan Voitec. A fost reținut pentru cercetări până în septembrie 1955. **Nu a fost judecat, nu a fost condamnat**, ba dimpotrivă, la întoarcere a fost numit consilier științific la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. Dau în Anexa 2 date și referințe privitoare la activitatea și la convingerile sale democrate.

Ca urmare a deținerii lui, am fost evacuată la 30 iunie 1950 împreună cu fiica mea, care divorțase între timp și locuia cu noi, confiscându-mi-se absolut tot din casă. Am avut voie să iau cu mine numai lenjeria și hainele mele personale, care nu erau multe. Nici măcar un pat, o saltea sau o masă, nimic nu mi s-a dat. După 26 de ani de muncă, părăseam căminul cu o mână de lucruri.

În gospodăria noastră s-a instalat familia Enache Soare, director de film la cinematografie. Cum tov. Soare refuza să achite chiria lunară de 104 lei, dar pretindea reparații la casă, fiica mea s-a văzut în imposibilitatea de a mai continua să plătească impozitele și suma ridicată a reparațiilor și a donat apartamentul ei Statului în 1965.

Unica vină a fiicei mele era că, în loc să locuiască singură ca divorțată, a ales calea cinstită să revină în familie. Toți copii care nu locuiau cu părinții lor, nu au suferit întru nimic de pe urma evacuării acestora.

După cum, dacă nu ar fi avut nenorocul să se mute în apartamentul ei familia Soare, cred că oricare ar fi plătit corect chiria și fiica mea nu ar fi fost nevoită să renunțe la singurul bun ce-l avea.

Pentru parter am plătit la zi impozitul până în 1952, când mi s-a spus la Secția Financiară că parterul nu ne mai aparține, fiind vândut și cumpărat de Stat pentru datoria de 600 lei, ce o aveam la acea secție. Ce reprezintă acea sumă? Este un rest din împrumutul pentru clădire făcut în 1947 la Institutul General de Asigurare (Anexa 3). I.G.A.F. desființându-se, datoria noastră a fost trecută la secția Financiară. Prin reforma monetară din 1952, a fost recalculată la 600 lei. Soțul meu fiind ridicat, eu fără slujbă și în curs de recalificare ca dactilografă (nu am fost reprimată în învățământ decât în septembrie 1956), iar fiica mea cu o leafă modestă de ajutoare de secretară la Școala de ucenici Tei, apoi dactilografă, nu putuse plăti această datorie.

În 1957, soțul meu a câștigat procesul la Tribunalul Popular al raionului I.V. Stalin prin sentința civilă nr. 230 din ședința publică de la 17 ianuarie 1957, dosar nr. 12589/1956 prin care se anulează vânzarea făcută în lipsa lui, fără să fiu anunțată cel puțin eu, dar nu a fost pus în posesie.

În iunie 1962, din cauza surmenajului, soțul meu a murit de congestie cerebrală. În acel moment era redactor șef adjunct al Revistei de Studii Sud-Est Europene a Academiei R.P.R.

Ministerul de Interne către Cornelia Papacostea despre detențiile lui Victor Papacostea (14 decembrie 1990)

ROMÂNIA

MINISTERUL DE INTERNE

DIRECȚIA SECRETARIAT

Nr. 75.809 din 14.12.1990

Domnului (Doamnei)
PAPACOSTEA CORNELIA
București Cal. Moșilor nr. 221 bl. 31/A
sc. II et. 6 ap. 56 – sector 2

La cererea Dumneavoastră, înregistrată cu nr. 897445/90, vă comunicăm următoarele:

PAPACOSTEA VICTOR, fiul (fiica) lui Gheorghe și (al) Teofania-Flora, născut(ă) la data de 21.01.1900 în com. Viziru-Brăila a fost arestat la 5.05.1950 pentru activitate contra clasei muncitoare. A fost pus în libertate la 17.09.1955 în baza ordinului nr. 562/1955 din lipsă de probe.

A mai fost arestat la 25.12.1957 pentru uneltire contra ordinii sociale. Din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal a fost pus în libertate la 29.05.1958.

ȘEFUL DIRECȚIE.
(ss) indescifrabil

II. REFERINȚE DESPRE VICTOR PAPACOSTEA

Lazăr L. Rosenbaum (3 noiembrie 1944)

PRIVELIȘTI UNIVERSITARE⁶⁴

În timpurile premergătoare regimului legionar-antonescian, hitlerizantii albaștri ai Frontului Renașterii Naționale facilitaseră pătrunderea curentului reacționar fascist-șovinist și în așezămintele de cultură mai înalte din Capitala țării noastre.

Tocmai în această perioadă de otrăvire spirituală a tineretului universitar din Capitală, undeva, într-o facultate bucureșteană, mai licărea o rază de lumină, servită de un profesor universitar înconjurat de un grup de studenți și studențe.

Activitatea acestora se desfășura mai cu seamă în orele de seminar – prin lucrări originale, alcătuite de studenți și studențe. Și fiindcă aceste lucrări erau cu caracter istoric – se aplicau în metodele de cercetare ale cauzelor diferitelor evenimente – principiile materialismului istoric. Însă activitatea acestui seminar nu se restrângea la atât. Se căuta să se explice și să se taie firul în patru – pentru a se afla cauzele care au determinat dezvoltarea istorică a poporului român până în aceeași perioadă. Și pentru a se lucra cu mai mult folos se alcătuiau monografiile istorice regionale, sociale, economice sau privitoare la populațiile conlocuitoare din țară: armeni, greci, evrei, sârbi, bulgari etc., arătându-se aportul real adus de fiecare categorie în parte.

Critica rațională făcută lucrărilor, prezentate în acest seminar avu un

⁶⁴ Articol publicat în ziarul „Neamul evreesc”, an. XXXVII, nr. 5, 3 noiembrie 1944 de Lazăr L. Rosenbaum, fost student și colaborator al lui Victor Papacostea la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. Ziarul se intitulează „organ independent fondat în anul 1908 de Jacques Laister”.

efect: înfrângerea ideilor naziste și înscăunarea conștiinței clare, însoțite de bun simț, în seminarul respectiv.

Astfel, din îndemnul profesorului mai sus amintit – d.prof. Victor Papacostea – a luat naștere o colecție de *Documente privitoare la istoria evreilor din România* precum și o lucrare intitulată *Din istoria evreilor în Țările Române. Activitatea lor economică în epoca fanariotă* prezentată la Facultatea de litere din București în sesiunea octombrie 1940.

Aceste două lucrări constituiau o replică adresată atacurilor naziste îndreptate împotriva populației evreești din țară.

Prof. Lazăr L. Rosenbaum

Alexandru Rosetti (19 ianuarie 1959)

VICTOR PAPACOSTEA, născut în 1900. După studii universitare la București (licențiat în istorie în 1922), a funcționat mai întâi în învățământul mediu, iar din 1934 în învățământul superior, ca conferențiar la Facultatea de Litere din București, iar apoi ca profesor (din 1942).

A avut o vie activitate didactică și științifică, întemeind în 1937 Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, instituție științifică de interes general, util pentru cercetarea trecutului tuturor statelor balcanice. Aici a publicat prețioasa revistă internațională *Balcenia* (1938-1948); precum și o bibliotecă științifică cuprinzând lucrări de o reală valoare științifică.

A publicat și manuale pentru învățământul mediu, bine apreciate.

Lucrările sale științifice în număr de peste 40, au adus importante contribuții la problemele studiate.

Pe lângă activitatea didactică la Facultatea de Litere din București, trebuie menționată cea desfășurată la Școala Superioară de Arhivistică și la Școala Normală Superioară (1935–1937, 1939–1940).

Relevăm comportamentul său democratic consecvent, în momente de grea cumpănă (1939–1944) și atitudinea sa pozitivă față de muncitorime, tradusă în scris, în articole în care vestea venirea la putere a clasei muncitoare. Astfel, în „manualul de istorie modernă și contemporană” (în colaborare cu I. Clinciu), pentru cl. II-a sec., tipărit la București în 1929–1930, el scrie la pag. 204–205: „Războiul cel mare a deschis drumul claselor muncitoare la conducerea statelor”. Și tot acolo: „Democratizarea conducerii statelor prin venire la cârmă a reprezentanților claselor muncitoare, ne dă nădejdea că popoarele vor păstra o cât mai îndelungată pace”.

Atitudinea sa antirasistă și umanitaristă a fost relevată de mai multe ori, în presa zilnică, astfel, de exemplu, în ziarul „Neamul evreesc” din 3 noiembrie 1944 (articolul „Priveliști universitare”, semnat de L. Rosenbaum).

Am considerat întotdeauna pe V. Papacostea drept un democrat convins și un om cinstit.

19.I.1959

(ss) Acad. Al. Rosetti

Emil Petrovici (20 decembrie 1960)

REFERINȚE

despre profesorul Victor Papacostea

Cu profesorul Victor Papacostea, am avut relații destul de strânse în timpul celui de al doilea război mondial. Pe atunci, dânsul conducea Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, al cărui întemeietor a fost, și publica revista internațională de o înaltă ținută științifică *Balcania*, la care am colaborat și eu. În tot timpul acesta, l-am cunoscut pe profesorul Victor Papacostea ca un democrat care la orice ocazie, într-un cerc mai restrâns sau în public, în conferințe chiar (de exemplu la Sibiu), și-a manifestat, cu curaj, convingerile sale anti-hitleriste și anti-legionare. Știu că, în toamna anului 1940, pe timpul teroarei legionare, la seminarul catedrei pe care o conducea, s-au discutat lucrări, în care s-a condamnat rasismul și ideile fasciste. Pe studenții legionari, care au încercat să împiedice lucrările seminarului, i-a exclus de la participare. A dezaprobat cu energie intrarea României în războiul antisovietic. A refuzat să intre în asociația germano-română. De asemenea, a refuzat să participe la lucrările și la orice altfel de manifestări ale Institutului german din România (conferințe, concerte, banchete etc.). A refuzat să primească, pentru Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, cărți provenite din jefuirea bibliotecilor sovietice, comunicând membrilor Institutului că, primindu-le, Institutul și membrii lui aderă la acest odios act. Profesorul Victor Papacostea a refuzat să execute normativul comisiei legionaro-hitleristă pentru revizuirea manualelor de istorie, astfel încât manualul său de istorie universală n-a mai fost publicat. Profesorul Victor Papacostea a introdus în literatura noastră didactică, pentru prima oară la noi în țară, elemente fundamentale din materialismul istoric (anul 1930), ilustrând, cu extrase documentare și cu material didactic, anume ales, lupta de clasă. A aprobat dreptul clasei muncitoare să guverneze țările. E firesc ca acest manual de istorie universală, în care se susțineau asemenea teze, să nu fi putut apărea în timpul teroarei fasciste.

Consecvent atitudinilor amintite mai sus, profesorul Victor Papacostea a acceptat să facă parte din Comitetul de acțiune care a pregătit ieșirea României din războiul anti-sovietic.

Având în vedere cele expuse și înalta valoare științifică a profesorului Victor Papacostea, sunt de părere că vastele și temeinicele sale cunoștințe istorice trebuie valorificate, dându-i-se ocazia să colaboreze la diferite lucrări de istorie, care sunt în curs la noi în țară.

Cluj, 20 decembrie 1960

(ss) Acad. E. Petrovici

Emil Condurachi (12 ianuarie 1961)

REFERINȚE

Am lucrat cu prof. Victor Papacostea de la Universitatea din București încă din 1942, când am devenit colaborator științific, apoi șef de secție la Institutul de Studii Balcanice, pe care l-a întemeiat Ministerul Învățământului, după lungi stăruințe depuse de el. Am avut astfel prilejul să-i cunosc atât activitatea științifică cât și ideile sale personale în numeroase probleme, legate de această activitate.

Ca om de știință, prof. Victor Papacostea s-a specializat în unul din sectoarele cele mai însemnate ale istoriei medievale și moderne și anume studiul popoarelor balcanice, la care a adus contribuții valoroase și bine apreciate. Mai însemnată însă decât această specializare, pentru care avem atât de puțini istorici calificați, este faptul că prof. Victor Papacostea a contribuit mai mult decât toți la înțelegerea justă a problemelor comune tuturor popoarelor balcanice. A luptat prin scris și prin viu grai la cercetarea științifică onestă, fără de accentele șovine atât de frecvente în istoriografia burgheză. Aceasta a și fost ideea călăuzitoare a Institutului Balcanic pe care l-a întemeiat și l-a condus până în 1947. Acest fel de a înțelege istoria popoarelor balcanice și legăturile indisolubile între ele a căpătat în zilele regimului democrat-popular în țările socialiste întreaga și adevărata sa semnificație. Revista *Balcania* la care au participat numeroși specialiști din aceste țări a reflectat, datorită concepției științifice a prof. V. Papacostea, această tendință, al cărei caracter democratic trebuie subliniat.

Și din alte lucrări ale prof. V. Papacostea reiese clar că el s-a situat pe o poziție mult mai înaintată decât alți istorici de dinainte de 23 august 1944. Manualul său de istorie pentru liceu este singurul manual tipărit în anii regi-

mului burghezo-moșieresc, în care se afirmă că „democratizarea conducerii prin venirea la cârmă a reprezentanților claselor muncitoare, dă nădejdea că popoarele vor păstra o cât mai îndelungată pace”.

Țin să menționez de asemeni poziția lui împotriva dictaturii fasciste, legionare și antonesciene, ca și faptul că în comunicările și lecțiile sale a luptat împotriva șovinismului și urii rasiale.

Înainte de a termina, cred că e just să subliniez faptul că pentru realizarea Institutului Balcanic și publicarea revistei *Balcania*, prof. Victor Papacostea n-a precupețit nici un efort de timp sau de bani. Din salariul său personal a acoperit adesea lipsurile bugetare ale Institutului sau ale redacției.

Pentru toate aceste motive consider justă fie încadrarea sa în munca științifică în vreunul din institutele Academiei R.P.R., fie acordarea unei pensii personale, pe măsura contribuției și devotamentului său pentru cercetarea științifică.

12.I.1961

Acad. Em. Condurachi

Mihai Ralea (februarie 1961)

Cunosc pe tov. Papacostea de peste treizeci de ani. Asupra comportării și convingerilor sale social-politice pot afirma următoarele:

1. Tov. V. Papacostea a fost membru al „Comitetului de acțiune” care în ilegalitate (aprilie – 23 august 1944) a făcut pregătirea politică pentru ieșirea României din războiul anti-sovietic.

2. A fost totdeauna, sub vechea orânduire socială, un *protestatar* energetic și – de pe pozițiile pe care se afla – a acționat constant alături de interesele muncitorimii și niciodată împotriva ei.

3. A avut totdeauna atitudini ferme și deschise împotriva fascismului, hitlerismului, legionarismului și persecuțiilor rasiale.

4. A propagat prin manualele sale didactice încrederea în victoria clasei muncitoare și în instaurarea ei la cârmă politică a lumii.

5. În cercetările sale istorice, la cursurile universitare ca și în manualele de liceu, a făcut un loc larg materialismului istoric. Se poate spune că a fost primul autor de cărți didactice care a lucrat în acest sens.

6. În timpul dictaturii legionare-antonesciene, a refuzat să facă adaptarea manualului de istorie universală la exigențele cenzurei fasciste și nu și-a mai tipărit acest manual.

(s.s.) Acad. Mihai Ralea

III. TEXTE AUTOBIOGRAFICE

Autobiografie

ACTIVITATEA MEA DIDACTICĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

I.

NOTE BIOGRAFICE

Sunt născut în comuna Viziru, fostul județ Brăila, în ziua de 21 ianuarie 1900. Părinții mei sunt: Gușu Papacostea, funcționar P.T.T. în comuna Viziru, decedat în 1912 și Teofana Papacostea, de ocupație casnică, decedată în 1938, ambii de naționalitate și cetățenie română.

Am fost zece frați și surori; am ajuns la vârsta adultă șase – în prezent patru.

Studiile elementare le-am făcut la școala primară din comuna natală, iar liceul precum urmează: trei clase la Seminarul Pedagogic din București, trei la Liceul „Matei Basarab”, după care am întrerupt din pricina războiului din 1916–1918.

La izbucnirea acestui război fiind în vârstă de 16 ani și șapte luni, am fost repartizat ca cercetaș sanitar la Spitalul nr. 134 (Liceul „Sf. Andrei”), apoi am fost evacuat în Moldova, unde am rămas până în toamna anului 1918, când am revenit la București. În acest interval, Ministerul acordând diferite sesiuni de examene (și cursuri pregătitoare la Iași), am trecut clasa VII-a în 1917, iar clasa VIII-a în toamna lui 1918, la întoarcerea în București.

Studiile universitare le-am făcut la București la Facultatea de Litere și Filozofie, Secția Istorie și Geografie, cu următorii profesori: Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Vasile Pârvan, Demostene Russo, Gheorghe Murnu și Simeon Mehedinți. În 1922 am luat licența în Istorie, Arheologie clasică și Geografie, în 1923 am trecut examenul de capacitate pentru titlul de profesor secundar, iar în 1932 doctoratul (*magna cum laude*) în Istorie.

M-am căsătorit cu Cornelia Manasian în 1924, profesoară de lb. franceză; am o fiică, Cornelia Papacostea, licențiată în Istorie – în prezent funcționară.

În anul 1925–1926 am făcut serviciul militar, eliberându-mă cu gradul de sergent.

Am început cariera didactică de timpuriu. Eram student în anul al II-lea când am primit suplینirea catedrei de Limba latină la Institutul de fete „Mo-

teanu” în octombrie 1919. Cu câteva luni înainte ocupasem prin concurs un loc de copist la Înalta Curte de Conturi.

II.

ACTIVITATEA MEA ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR

1. *Școlile la care am funcționat.* Trebuind să acopăr o mare parte din cheltuielile de întreținere a familiei, am fost silit să muncesc îndată după bacalaureat. Am intrat copist la Curtea de Conturi prin concurs (1919). De la 23 octombrie 1919, paralel cu această slujbă am început activitatea didactică, ca profesor suplinitor la catedra de limbă latină de la Liceul de fete „Moteanu”. În 1920–1921 am rămas în continuare la acest liceu, luând și orele de istorie la Seminarul „Nifon” (aceasta mi-a permis să părăsesc Curtea de Conturi). În anul 1921–1922, obținând un număr mai mare de ore la Liceul Societății Ortodoxe, am renunțat la Liceul „Moteanu”. În același an, am suplinit 8 luni și catedra de geografie de la Liceul „Gh. Lazăr”. În anul 1922–1923 am predat la Liceul Societății Ortodoxe, la Seminarul „Nifon” și la Gimnaziul „Libros” al Comunității evreiești. În 1923–1924 am rămas în continuare la Seminarul „Nifon”, la Liceul Societății Ortodoxe și la Gimnaziul „Libros”. În 1924–1925 situația mea a rămas aceeași.

În toamna anului 1925, trebuind să fac armata, am întrerupt activitatea didactică în perioada celor trei luni de instrucție, trecând la Corp (unde serviciul era numai dimineata) am putut funcționa după amiezile ca profesor și subdirector la clasele extrabugetare ale Liceului „Gheorghe Lazăr”.

În august 1926, la cererea „comitetului cetățenesc” din cartierul Floreasca, prelungirea Dorobanți etc., Ministerul mi-a dat însărcinarea de a întemeia și organiza primul „liceu de cartier” în Capitală.

2. *Întemeierea Liceului „Mihai Eminescu”.* Încă din anul 1924 începuse în cartierele mărginașe ale Capitalei agitația pentru descentralizarea școlară. Se cereau insistent „licee de cartier” accesibile și copiilor de muncitori, mici funcționari etc. În 1925, cetățenii cartierului Floreasca, prelungirea Dorobanți etc. încercaseră acest lucru, dar nu reușiseră. La 1 august 1926, luând conducerea acestei acțiuni cetățenești, am început opera de organizare. Cu multă trudă și alergătură s-au strâns primele fonduri pentru viitorul local (este vorba de monumentala clădire care astăzi aparține prin schimb Liceului „Caragiale”). Provizoriu am funcționat în localul Școlii Primare „A. Vlahuță”. Pentru o mai viguroasă încadrare m-am adresat unor distinse elemente din generația mea. Amintesc, între alții, pe criticul Pompiliu Constantinescu (a cărui operă a fost recent retipărită de ESPLA), Alexandru Cladian (fost profesor

universitar la Iași, astăzi cercetător științific al Academiei R.P.R.), P.P. Pănaiteanu (fost profesor universitar la București, astăzi cercetător științific al Academiei R.P.R.), Gheorghe Sofronie, profesor universitar, poetul și criticul Vladimir Străinul (astăzi cercetător științific al Academiei R.P.R.), Alexandru Beliş, profesor de limba franceză (doctorat francez), doctor Martin Block (azi profesor universitar în Germania), Vasile Bădulescu (astăzi lector la Politehnică) etc. La una din primele adunări cetățenești, la propunerea mea, s-a hotărât să se dea liceului numele poetului Mihail Eminescu.

Am dat acestei școli organizarea unui colegiu model, încurajând educația artistică și polisportivă (liceul a fost medaliat la concursurile interșcolare); am introdus, totodată, pentru prima oară la noi, cooperația în școală. În acest scop am cerut Cooperativei „Visarion” din cartier să creeze o secție pentru copii cu un program adecvat vârstelor și nevoilor școlarești, iar elevii Liceului „Mihail Eminescu” s-au înscris ca membri. Inițiativa mea de atunci a fost salutăată cu multă căldură de bătrânii fruntași ai mișcării cooperatiste din țară și dată ca exemplu de adaptare a pedagogiei la nevoile reale ale timpului.

Tot ce am plănuțit la Liceul „Mihail Eminescu” s-a executat într-un ritm viu și energic (La serbarea de fine de an am putut prezenta adunării o orcheștră de 20 de elevi). Prezența permanentă în mijlocul copiilor și contactul neîntrerupt cu părinții a fost una din primele griji atât pentru mine cât și pentru colegii mei.

Din nefericire, toată această muncă de entuziasm pedagogic și didactic a fost întreruptă de la al doilea an, deoarece Ministerul, bugetând școala, ne-a înlocuit pe toți cu profesori mai în vârstă, veniți prin tranferare de la alte școli.

Decepționat de pierderea unui câmp de activitate în care pusesem toată energia și pasiunea tinereții, m-am decis să mă dedic mai mult activității științifice și am acceptat propunerea prof. N. Iorga de a ocupa postul de secretar adjunct al Institutului Sud-Est European (onorific).

În cursul anului 1927–1928 am fost detașat la Liceul „Gheorghe Lazăr”; în același an am reluat și un număr de ore la Liceul „Moteanu”.

În anul următor, 1928–1929, am reușit să mă transfer la catedra de Istorie a Seminarului Central (unde am rămas până la definitivarea mea în universitate).

3. *Manuale școlare.* În intervalul 1924–1934, paralele cu activitatea mea didactică, pedagogică și științifică am scris, în colaborare, următoarele trei serii de manuale:

a) *Manuale de curs primar și complimentar.* Nemulțumit de cum se desfășurau manualele de curs primar și complimentar după Primul Război Mondial, am lucrat în colaborare o serie de nouă cărți didactice puse la curent cu cele

mai noi metode. Seria aceasta era formată din cărțile de citire (cl. II-a–VII-a), două geografii și un manual de gramatică a limbii române.

b) *Manuale de istorie pentru clasele gimnaziale*. În anul 1928, solicitat de profesorul Clinciu să colaborez la o serie de manuale de istorie pentru clasele gimnaziale, am redactat aceste manuale, care au fost apreciate elogios de comisiile de specialiști însărcinate cu controlul (v. referatul acestora reprodus ca prefață la manualul de Istoria românilor).

c) *Manuale de istorie pentru întregul liceu*. În urma reformei programelor analitice din 1933 s-a procedat la o refacere a tuturor manualelor. Am socotit această împrejurare potrivită pentru a face o nouă serie de cărți de istorie pentru întregul liceu, potrivit experienței didactice ce făcusem până atunci și modului meu de a gândi istoria (Această serie am lucrat-o în colaborare cu P.P. Panaitescu).

III.

ACTIVITATEA MEA ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR

1. *La Universitatea din București*. Până în anul 1933–1934, am funcționat fără întrerupere numai în învățământul secundar. De la această dată înainte, paralel cu activitatea de profesor secundar a început și cariera mea în învățământul superior, precum urmează: conferențiar suplitor de Istoria românilor în 1934 la Facultatea de Litere și Filozofie din București; conferențiar titular provizor, prin concurs, la conferința de Istoria românilor din Peninsula Balcanică, în 1937; conferențiar titular definitiv în 1940 (după trei ani, conform legii, prin raportul specialiștilor și votul Consiliului); profesor titular definitiv în 1942, în conformitate cu prevederile legii și după votul unanim al Consiliului, la catedra de Istoria popoarelor din Peninsula Balcanică. În anii 1938–1939 și 1939–1940, din însărcinarea Consiliului am făcut și cursul de Istoria generală a românilor, titularul catedrei fiind în concediu.

2. *La Școala superioară de arhivistică*. În afară de activitatea înfățișată mai sus, în intervalul 1935–1937 am mai împlinit următoarele însărcinări în serviciul învățământului superior: la cererea Consiliului Școlii Superioare de Arhivistică am ținut în anii 1935–1937 cursul de Izvoarele istoriei românilor la acea școală.

3. *La Școala Normală Superioară*. Din însărcinarea Ministerului Instrucțiunii (titular al departamentului fiind prof. Petre Andrei), am ținut în anul 1939–1940 cursul de Istoria românilor la Școala Normală Superioară, atunci întemeiată pentru pregătirea viitorilor profesori de liceu.

4. *La Universitatea muncitorească*. Din însărcinarea Ministerului Muncii

(titularul departamentului fiind prof. M. Ralea), am ținut cursul de Istoria economică la Universitatea Muncitorească, întemeiată în acel an și condusă de prof. Tudor Vianu (1939–1940).

Activitatea mea universitară a decurs fără întrerupere până în anul 1947, luna septembrie. De la această dată am fost transferat la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., cu titlul de consilier științific, unde am funcționat până în ziua de 5 mai 1950.

Din februarie 1956 am fost din nou angajat de Academia R.P.R. colaborator extern (cercetător principal) la Institutul de Istorie, situație în care mă găsesc și astăzi.

5. *Întemeietorul Institutului de Studii și Cercetări Balcanice.* În activitatea mea de istoriograf am fost atras de tânăr către studiul istoriei românilor în cadrul general al sud-estului european. Am socotit că în această parte a Europei cercetarea științifică (în istorie, etnografie, lingvistică, folclor etc.) nu trebuie ferecată în secțiuni naționale. Ea trebuie întregită printr-o strânsă cooperare intelectuală, prin studii comparate asupra tuturor factorilor de unitate (substratul traco-ilir, elenismul, romanitatea, Bizanțul, factorul slav, Islamul etc.) și scoasă de sub tirania și exclusivismul miop al vechii concepții lingvistice, dominantă până la începutul veacului nostru. Făcând din limbă criteriul unic și absolut în stabilirea diferențelor specifice, s-au ridicat adevărate ziduri chinezești între popoare atât de înrudite prin structura lor etnică și sufletească, precum și prin trecutul lor istoric de atâtea ori comun.

În sprijinul acestor idei⁶⁵ și al metodelor de cercetare pe care le implică, am întemeiat în anul 1937 (îndată ce am devenit titular) Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. Acest institut a început să funcționeze modest în 1937 cu cursuri pentru diferite limbi balcanice și orientale (cu lectori onorifici), cu o revistă (unde a fost nevoie uneori de sacrificii personale) și cu o bibliotecă ce se dezvolta aproape numai prin donații. În anul 1942, institutul fiind introdus în buget a căpătat, cum era și firesc, o mai mare amploare. Nu mai puțin colaborările din launtru și din afară, ce am primit, au contribuit la creșterea prestigiului lui. Amintesc aici dintre colaboratorii străini pe savantul M. Budimir, rectorul Universității din Belgrad până în anii din urmă, pe marele romanist Petar Skok, de la Universitatea din Zagreb, Mihail Lascaris, savantul balcanolog grec, prof. Theodor Filipovici (Belgrad), Ilko Mitke-Qafezezi (Albania), R.P. Laurent, directorul Institutului Francez de Studii Bizantine, eruditul în studii de istorie armeană, H.Dj. Siruni, Cleobul Tsourkas, D.V. Economidis ș.a. Amintesc totodată și pe savanții români, care mi-au acordat colaborarea

⁶⁵ Am înfățișat pe larg aceste idei și metode de lucru în studiul „La Péninsule Balkanique et le problème des études comparées” *Balcenia* VI (1944), p. I–XXI (Cf. *Balcenia* I 1938).

și încrederea lor: prof. acad. Gheorghe Murnu, prof. acad. Theodor Capidan, prof. acad. Sextil Pușcariu, prof. acad. N. Drăgan, prof. univ. A. Procopovici, prof. univ. I. Moga, prof. univ. Chr. Geagea, prof. Al. Iordan, prof. acad. N. Bănescu, prof. univ. Silviu Dragomir, prof. acad. Emil Petrovici, prof. acad. A. Oțetea, prof. univ. Vintilă Mihăilescu, prof. univ. Petru Caraman, prof. univ. Radu Vulpe, prof. univ. P.P. Panaitescu, prof. univ. Sever Pop, prof. univ. Emil Condurachi, prof. univ. Dan Simonescu, prof. univ. Arhitect Gr. Ionescu, prof. V. Mihordea, prof. univ. Mihai Berza, prof. univ. C. Andreescu, prof. univ. Victor Tufescu, prof. univ. A. Sacerdoțeanu, prof. Al. Elian, prof. univ. D. Bogdan, conf. univ. Fr. Pall, A. Camariano ș.a.

La finele anului 1947, când Institutul de Studii și Cercetări Balcanice a fost integrat în Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., avea la activul lui următoarele realizări:

a) *Școala de limbi balcanice și orientale*. Această școală a început să funcționeze într-o formă mai redusă încă din anul 1937–1938. După 1942, ea avea cursuri pentru următoarele limbi: greaca veche, slava veche, turca osmană, rusa, turca modernă, greaca modernă, sârbo-croata, bulgara, armeană și albaneza. Aceste cursuri erau predate de lectori specialiști și frecventate de cercetători, studenți și numeroși tineri care aspirau să intre în serviciile exterioare ale statului. În anul 1947–1948, școala a avut 140 de elevi înscriși, dintre care peste 100 cu frecvența regulată. Mulți dintre tinerii cercetători ai Academiei R.P.R. au fost elevii acestei școli și ai Institutului.

b) *Comunicări științifice*. De două ori pe lună aveau loc la sediul institutului ședințe de comunicări urmate de discuții, la care luau parte un mare număr de specialiști.

c) *Cursuri*. Institutul a pus la dispoziția tineretului studios și a publicului intelectual în genere cursuri privind istoria, geografia și cultura popoarelor balcanice.

d) *Cicluri anuale de conferințe*. În fiecare an avea loc un ciclu de conferințe ținute de specialiști (pe teme date de comitetul institutului) în scopul de a împărtăși și marelui public rezultatele cercetărilor în diferitele sectoare ale balcanologiei.

e) *Reviste*. Organul principal al institutului a fost revista *Balcania*, editată în limba franceză (cca. 500–600 pagini anual). Primul volum din *Balcania* a apărut în 1938, volumul IX (1946) a rămas în pagini, iar volumul X (1947), în șpalte. Toate studiile apărute în *Balcania* au caracterul comparatist, privesc adică raporturi interbalcanice (istorie, lingvistică, etnografie etc.) sau legături ale popoarelor balcanice cu restul lumii.

La începutul activității mele balcanologice, am mai fundat o revistă științifică închinată studiilor istorice, lingvistice și folclorice privind romanita-

tea balcanică sub titlul *Revista aromânească* (1929); mărită și îmbunătățită în 1930, am scos-o în continuare sub titlul *Revista Macedoromână* (asociat la început cu prof. T. Papahagi, iar în forma a doua, cu prof. acad. Gh. Murnu și T. Capidan).

f) *Editura*. În anul 1942, organizând planul de activitate al institutului pe trei ani, s-a dat în lucru unor specialiști români și străini un important număr de studii. Astfel a luat naștere Editura Institutului, în care au apărut:

1. D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești în documentele slavo-române* (1946).

2. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările române* (1945).

3. H. Dj. Siruni, *Monedele turcești în țările române* (1944).

4. Th. Tripea, *Românii dintre Timoc și Morava* (1946).

5. N. Bănescu, *Les duchées byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie* (arsă la bombardament în depozitul Cărții Românești, 1944 și retipărită).

6. H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică* (1944).

7. G. Loginescu, *Feria* (1944).

8. V. Diamandi Aminceanul, *Monografia orașului Mețova din Epir* (arsă la bombardament în depozitul Cărții Românești, 1944).

9. A. Camariano, *Spiritul revoluționar francez și Voltaire în limbile greacă și română* (1946).

10. Cleobul Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans* (dec. 1947).

11. Silviu Dragomir, *Les Roumains des Balkans au Moyen Âge* (rămasă la fuzionarea institutelor în pagini, există două exemplare la autor, 1948).

12. P.P. Panaitescu, *Învățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității*, 1946.

Alte 10 lucrări comandate conform planului erau gata în toamna lui 1947 pentru tipar.

g) *Bibliografia balcanică*. Aceasta urma să apară sub forma unui corpus în mai multe volume. O echipă de zece persoane lucra în mod gratuit la această bibliografie sub conducerea specialiștilor din Institut. Zeci de mii de fișe au rămas în depozitul institutului.

h) *Enciclopedia balcanică*, studiată în cursul anului 1946–1947 și prezentată în două ședințe publice cu raportul meu și al colegului Radu Vulpe – de față fiind tot grupul colaboratorilor români (22 persoane) – a rămas în stare de proiect.

Pe data de 1 septembrie 1947, fiind transferat de la Universitate la Insti-

tutul de Istorie al Academiei R.P.R., Institutul de Studii și Cercetări Balcanice și-a încetat activitatea (fiind integrat în Institutul de Istorie al Academiei R.P.R.).

Victor Papacostea evocă împrejurările în care a înființat Liceul „Mihail Eminescu” din cartierul Floreasca.

CUM A LUAT FIINȚĂ LICEUL „MIHAIL EMINESCU”

În anul 1926 funcționam ca profesor și subdirector la Liceul „Gheorghe Lazăr” din capitală, Director era profesorul Gh. Alexandrescu, titularul catedrei de limba latină. Către sfârșitul lunii august, am fost solicitat de dl. Niculescu-Slavea, profesor la Seminarul central, în numele „Comitetului de Construcții al Liceului din cartierul Floreasca”, să mă ocup de organizarea acestei școli. Mi-a vorbit cu căldură de mișcarea culturală a cartierului Floreasca și de dorința locuitorilor din această regiune românească a Bucureștilor, de a avea un liceu la îndemâna copiilor lor (Pe atunci nu existau în partea locului nici tramvaie electrice și nici autobuze). Mi-a mai spus cu acel prilej că Ministerul posedă un vast teren în Calea Dorobanților rezervat construirii noului liceu și că încă din 1925 Comitetul de construcție obținuse o aprobare de funcționare provizorie pentru clasele a I-a și a II-a în localul școlii primare „Alexandru Vlahuță”, că asupra terenului ridicase pretențiuni și directorul Seminarului Pedagogic Universitar, dar că, în urma unei discuțiuni cu d-l Ioan Petrovici, ministrul Instrucțiunii în acel an, s-a decis ca terenul să aparțină unui liceu de cartier.

Încercarea comitetului de a face să funcționeze încă din septembrie 1925 cele două clase, eșuase însă – după cum am aflat din chiar spusele d-lui Niculescu-Slavea –, fiindcă majoritatea cetățenilor au privit la început cu neîncredere această inițiativă. Curentul către vechile licee, din centrul capitalei, era atât de puternic, încât multe familii – chiar din straturile de jos ale societății – socoteau sub demnitatea lor să-și trimită copii la un liceu de cartier. Prea puțini au fost aceia care au înțeles valoare acestei inițiative de descentralizare școlară menită a reîntoarce liceul bucureștean la vechea lui structură, cu clase de un singur tip bugetar, cu cadru didactic permanent, cu efective mici. Pe mine, povestea eșecului suferit de „comitetul de construcție al liceului din Floreasca” nu m-a surprins, fiindcă aveam explicațiunea sub ochi: la Liceul „Lazăr” se îmbulzeau circa 1.500 de elevi într-un local clădit pentru 300!

Am acceptat propunerea d-lui Niculescu-Slavea; ideea că voi lucra la întemeierea unei școli noi mă atrăgea. N-am înțeles însă, dacă se urmărea o descentralizare, de ce noul liceu începea cu două clase și nu cu patru. Întregul curs inferior al liceelor centrale era, cum se știe, supraîncărcat (la liceul Lazăr de pildă aveau și clasa IV-a D). Am căzut de acord cu prezidiul comitetului cetățenesc să cerem o nouă aprobare pentru a putea începe din primul an cu patru clase. D-l Enric Oteteleşteanu, secretarul general al Ministerului, și pare-mi-se inițiatorul mișcării de descentralizare școlară, ne-a dat aprobarea și totodată ordinul de detașare a mea la orele de istorie ale gimnaziului, cu delegațiunea de director. A doua zi chiar, m-am dus în cartierul Floreasca, am vizitat Școala Primară 31 și am luat primele măsuri în vederea organizării.

Trebuie să mărturisesc însă că nici mie nu mi-a fost ușor să înfrâng sentimentul de neîncredere cu care erau primite liceele de cartier. A trebuit să recurg la un întreg sistem de lămurire și propagandă foarte ostenitor. Efectele acestor propagande – a celei din presă îndeosebi – au întrecut însă toate așteptările. O mare afinență la înscrieri, îndeosebi foarte multe cereri pentru clasa I-a, și – fapt semnificativ – destule pentru cursul superior. Cu mare greutate am putut convinge pe unii cetățeni că localul în care provizoriu funcționa școala nu ar îngădui mărirea numărului de clase. A trebuit totuși să cer curând Ministerului aprobarea pentru două clase I-a fiindcă, cu toată severitatea examenului de admitere ce am ținut, numărul celor reușiți trecuse de 90. În celelalte clase, de asemenea, toate locurile au fost ocupate din primele zile. Între elevi, două categorii bine distincte: de o parte cei din mediul modest al periferiei bucureștene, copii de lucrători, de mici funcționari și mici negustori; de altă parte copii de familii avute, de prin cartierele Bonaparte, Parcul Filipescu, Jianu etc. (A fost una din primele dificultăți aceea de a micșora distanța între unii și alții). Mai erau apoi elevii trimiși de alte licee, fără legătură cu cartierele deservite de noul gimnaziu. Aceștia mi-au dat, și mie și colegilor mai mult de lucru, căci majoritatea erau slabi la învățătură și lăsau de dorit adesea sub raportul educației și disciplinei. Chiar îndepărtarea unora dintre ei, din liceele respective, avea un caracter disciplinar.

În ceea ce privește corpul didactic, am avut din partea Ministerului mână liberă. Am putut apela la unele elemente tinere pe care le cunoșteam încă din viața studentescă și la diferiți colegi din învățământul bucureștean sau chiar din provincie, pe care îi prețuiam în mod deosebit. Personal am cerut și am obținut detașarea acestora din urmă la noul gimnaziu. Astfel, în primul an de funcționare am avut următorul corp didactic: preotul Stoica Ionescu la religie; Petre Haneș, Pompiliu Constantinescu și Eugen Ciuchi la limba română; Al. Beliş, Al. Claudian și Vladimir Streinu la limba franceză; dr. Martin Block la limba germană; P.P. Panaitescu, George Sofronie și Victor Papacostea la isto-

rie și geografie; I. Sălceanu și B. Bojinescu la șt. fizico-chimice; G. Niculescu și C. Niculescu-Slavea la șt. naturale; Vasile Bădulescu la matematici; Pictorii Tudor (Pupăzescu) și Foebus la desen și calligrafie; V. Stănescu la drept; Gheorghe Preoteșcu la gimnastică și George Petrescu la muzică. Pentru lucrările de secretariat am luat de la Liceul „Gheorghe Lazăr” pe cei doi secretari ajutoți de acolo: I. Del Neve și Gh. Mihailovici, iar pentru serviciul de ordine am avut de la început doi buni pedagogi: St. Chirișescu și I. Corniv.

Cursurile au început în mod normal, în ziua de 15 septembrie după un serviciu religios la care a participat o mare mulțime de cetățeni. În cuvântarea ce am rostit am cerut tuturor celor prezenți să ne dea concursul și am făgăduit la rândul meu nu numai o scrupuloasă aplicare a programului de studii dar și cursuri anume de educație morală, artistică și sportivă. Am fixat o taxă școlară de 3.000 lei și una de construcție de 500 lei. Am socotit bineînțeles pe toți elevii orfani de război sau săraci. Paralel cu colecta liceului, Comitetul de construcție a lansat, la rândul lui, lista de subscripție pentru a putea începe în primăvara lui 1927 construcția noului liceu. O armonie deplină și o colaborare din zi în zi mai strânsă mă lega de d-l Niculescu-Slavea pentru a cărui energie în colectarea fondurilor aveam o mare admirație.

Iată însă că într-una din zile, foarte curând după deschiderea cursurilor, întâlnind întâmplător pe d-l Petre Marinescu, inspector general, aflu de la dânsul că terenul din Dorobanți pe care urma să se construiască „Liceul Floreasca” (așa i se spunea pe atunci noului gimnaziu) aparține cu forme în regulă, Seminarului Pedagogic. Deși prin repartiția de atribuții între mine și d-l Niculescu-Slavea tot ceea ce privea terenul și viitorul local îl privea exclusiv pe cel din urmă, totuși informația ce căpătasem prezenta atâta gravitate încât am avut nevoia imediată de precizuni. Am descoperit, nu fără greutate, dosarul, și cu el odată tristul adevăr că, încă din 1921, Ministerul (Dr. C. Angelescu) hotărâse ca pe acest teren să se construiască localul Seminarului Pedagogic Universitar. Rezulta, după interpretările tuturor funcționarilor înalți din Minister, că cele patru clase extrabugetare pe care le organizasem și conduceam, erau un fel de clase divizionare ale Seminarului Pedagogic, menite a pregăti și selecționa efective școlare pentru ziua când Seminarul se va putea muta în noul său local și care se vor desființa îndată după aceea. Îmi amintesc că am văzut, spre surprinderea mea, nu numai o hotărâre ministerială în acest sens, dar și lucrări oficiale de arhitectură, planuri în toată regula întocmite anume pentru Seminar, ba chiar o primă deschidere de credite în legătură cu acestea. Și ca mirarea mea să fie completă, aflu că în Minister așa numitul „Comitet de construcție al liceului din Floreasca” era socotit ca aparținând Seminarului Pedagogic și că directorul însuși al acestei școli era membru al susnumitului comitet. Din chiar în momentul în care am aflat aceste lucruri, a

început divergența între mine și majoritatea membrilor „Comitetului de construcție”. Aceștia nu primeau în ruptul capului ca terenul și clădirea ce urma să se ridice să aparțină Seminarului Pedagogic; nici efectivele reduse ale acestei școale de aplicațiune și nici metoda de lucru de acolo nu le convenea. Ei vroiau un liceu obișnuit, o școală închinată exclusiv educației și instrucției copiilor lor. Exponentul principal al acestui mod de a vedea era (după cum se știe) Niculescu-Slavea; de altfel, eu însumi găseam – sprijinit însă și pe alte considerente – foarte întemeiată pretenția acestor cetățeni. Dar oricât de just era punctul lor de vedere, trebuie să recunosc că Ministerul decisese astfel, încă de la achiziționarea terenului. El dăruise Seminarului Pedagogic încă din 1921 terenul din cartierul Floreasca și întocmise pe numele acestuia planurile de construcție și primele alocări de fonduri; în consecință, orice ban colectat de „Comitetul de construcție a liceului Floreasca” și cheltuit pentru clădirea ce se plănuia ar fi de drept în patrimoniul Seminarului Pedagogic. Echivocul titlaturii de mai sus, departe de a servi dorința amintită a cetățenilor, se întorcea acum împotriva lor. Am reflectat cu toată seriozitatea asupra situației în care mă găseam și am văzut că două sunt căile de urmat: ori să rămân conducătorul acelor patru clase divizionare până în ziua mutării Seminarului Pedagogic – când elevii, zestrea și fondurile adunate se vor vărsa școalei „patroane”; ori să mă constituî în liceu aparte cu toate formele legale și măsurile dictate de prudență. Deciziunea trebuia luată repede, fiindcă „Comitetul de construcție” prin prezidentul său d-l Niculescu-Slavea mă somase să predau fondul ce rezultase din taxa de construcție și din alte sume.

Am ales firește calea cea de a doua. Îmi era foarte greu, atât mie cât și colegilor mei, să renunțăm la proiectul de școală nouă ce ne făurisem pentru a deveni o biată sucursală – cu existența efemeră – a Seminarului Pedagogic (N-a fost în hotărârea noastră de atunci ambiția unei situații – cum au spus unii – ci o sinceră pasiune de creație foarte firească mai ales acelei vârste). Am încercat în mai multe rânduri să conving pe aceia dintre membrii Comitetului pe care îi cunoșteam mai de aproape: că, dacă vom rămâne mai departe legați de terenul Seminarului Pedagogic, vom pierde toți banii strânși cu atâta trudă și că ar fi mult mai prudent să cumpărăm cu acele sume și cu altele în curs de colectare, un teren din șos. Bonaparte, care îmi păruse și mai propriu pentru o construcție de școală decât cel destinat Seminarului Pedagogic. Mi s-a răspuns că Ministrul Instrucției din acel timp d-l Petrovici era favorabil mișcării cetățenești și că a făgăduit chiar unei delegații conduse de d-nii Niculescu-Slavea și V. Haneș că va da o decizie prin care să răstoarne hotărârea d-rului C. Angelescu din 1921. Am arătat din nou acelor oameni inimoși și bine intenționați că formele împlinite până atunci fac foarte dificilă schimbarea dorită, că o așteptare în această iluzie este plină de riscuri și că, în consecință,

eu voi începe pe cont propriu acțiunea de separație (între timp aflasem din cercurile cele mai apropiate ale fostului Ministru că făgăduise unei delegații condusă de directorul Seminarului Pedagogic intervenția personală în Parlament în cazul că s-ar schimba destinația terenului cu pricina).

Prima măsură pe care am luat-o a fost să dau un comitet școlii, ales în conformitate cu legea, de adunarea generală a părinților și a profesorilor. În fruntea acestui comitet, ca președinte, am propus pe d-l general E. Nicoleanu, pe atunci Prefect al Poliției Capitalei. Pentru a da o dovadă mai mult de bunele mele intenții în ceea ce privește interesele cartierului, am propus ca în acest comitet să fie aleși și o parte dintre membrii „Comitetului de construcție”, în frunte cu d-l Niculescu-Slavea.

A doua măsură a fost aceea de a schimba numele școlii. Denumirea „Gimnaziul Floreasca”, cum am spus mai sus, nu-mi părea deloc sigură. Ea lega prea mult școala noastră de celălalt comitet a cărui menire era să strângă fonduri pentru o clădire destinată Seminarului Pedagogic (prezența d-lui Rădulescu-Pogoneanu în acest comitet era concludentă pentru orice om cu judecata obiectivă).

Am redactat în grabă o încheiere prin care ceream Comitetului de construcție, cu care nu rupsesem încă legăturile, să aprobe ca Liceul Floreasca să se numească pe viitor „Mihail Eminescu”. Am convocat pe colegi și i-am rugat să o semneze alături de mine; am luat în prealabil contact cu unii dintre membrii Comitetului care adoptaseră modul meu de a vedea și, cu ajutorul lor, am obținut apoi în ședința plenară aprobarea propunerii ca liceul să poarte numele poetului (între aceia care m-au sprijinit cu mai multă căldură în comitet a fost inginerul Bodnărescu, urmașul lui Samson Bodnărescu prietenul de la *Junimea* al poetului). Am fost siliți totuși să facem o concesie celor ce doreau să se păstreze vechea titulatură și am acceptat formula „Liceul Mihail Eminescu-Floreasca”, care a și fost folosită câțva timp în scripte, atât de Minister cât și de cancelaria școlii.

Am făcut îndată formalitățile necesare pentru recunoașterea oficială a acestei titlaturi, iar pentru a da o semnificație deosebită faptului am cerut să fie consacrat și printr-un decret regal. Astfel, în ziua de 22 noiembrie 1926, a apărut Înaltul Decret no. 3.790 prin care gimnaziul Floreasca devenea Liceul Mihail Eminescu. Satisfacția noastră a fost mare în ziua aceea; acțiunea de construire și constituire în școală de sine stătătoare se desfășura sub cele mai bune suspicii.

Rămânea acum introducerea în buget. Aici dificultățile au fost mult mai mari și lupta mea – o spun fără rezerve – mult mai grea. În primul rând, la Minister, mi se obiecta caracterul temporar al acestor clase socotite divizionare ale Seminarului Pedagogic Universitar; în al doilea rând, conducătorii de pe atunci ai ministerului erau în ceea ce privește învățământul secundar, adver-

sari „inflației”; erau mai ales împotriva nenumăratelor școale extrabugetare – majoritatea cu câte 2–3 clase – care împânziseră țara. Ei luaseră hotărârea să introducă în buget numai pe cele dovedite necesare și viabile și să le desființeze pe cele care se constata că nu corespund unei nevoi reale sau că nu au cadrele didactice necesare. Se decisese, pe de altă parte, desființarea tuturor acelor școale extrabugetare care, ca și „Mihai Eminescu”, nu avea încă, cel puțin o clasă din cursul superior. În această situație, singura măsură care ne creștea șansele de succes era – oricât ar fi părut de îndrăzneț faptul – imediata înființare a clasei a V-a. Deși timpul era foarte înaintat, am cerut-o totuși Ministerului; am arătat cât de mare era numărul cererilor ce primisem în septembrie din partea locuitorilor care aveau copii în clasa a V-a și că teoria școlii mai apropiate de cămin era tot atât de valabilă și pentru aceștia. Am obținut cu mare greutate aprobarea în principiu, fără nici o formă scrisă. De la prima înfățișare dată în gazete, că la Liceul „Mihail Eminescu” se primesc înscrieri pentru clasa a V-a (real modern), am primit un număr de peste 80 de cereri. (În ce măsură crescuse încrederea în noua școală ne-o arată faptul că mai toți elevii care îmi cereau locuri în clasa a V-a frecventau deja cursurile liceelor centrale). A trebuit să fac, firește, o selecție. Am încadrat fără întârziere și această clasă în programa școlii, așa încât în mai puțin de o săptămână de la aprobarea principală ce obținusem din partea Ministerului, clasa a V-a funcționa. Acum liceul nostru împlinea condițiile cele mai importante pentru a fi trecut în buget.

Pentru a-l pune pe picior de egalitate cu celelalte licee ale Statului, am cerut și ni s-a aprobat ca elevii particulari ai clasei a V-a modernă din Capitală să treacă examenele la noi. Încă o efortare pe lângă șeful departamentului și „Mihail Eminescu” intra în proiectul de buget ce tocmai se elabora. Teama de vreo sabotare de ultimă clipă m-a făcut să iau unele măsuri de precauție și la Parlament, dar lucrurile au decurs cu totul normal (Nu voi uita niciodată bucuria cu care am citit, puțin timp după aceea, în bugetul tipărit al Ministerului de Instrucție numele liceului, cadrele și sumele respective).

Prin aceasta, noul liceu ajunge de sine stătător. Dar mai presus de toate mă bucuram că numele lui Mihail Eminescu va rămâne de-a pururi pe frontispiciul unui mare liceu din capitala României Mari. Mi se părea că am învins acea putere ocultă care persecutase decenii de-a rândul amintirea poetului și care făcuse ce atâtea instituții botezate cu numele lui să nu poată trăi.

Din nefericire, în vremea aceasta, relațiile dintre „Comitetul de construcție” și Liceu se înrăutățeau zi de zi. Acțiunea de separație – cu toată componența dată Comitetului școlar – era suspectată și judecată în termeni foarte aspri care au dus, cu toată mâhnirea ce am resimțit, la ruperea raporturilor (Nu cred că mai este cazul să intru în detaliile neînțelegerilor de atunci; eve-

nimentele ce s-au succedat și care au sfârșit cu mutarea Seminarului în localul ridicat prin truda și energia d-lui Niculescu-Slavea, au arătat că văzusem bine și judecasem just).

Îndată după apariția bugetului, am luat măsurile convenite pentru întocmirea tabloului de catedre în vederea publicațiilor ce urma să se facă în conformitate cu legea.

Faptul că dădusem din mâinile noastre școala nu ne-a domolit entuziasmul. Dimpotrivă, numele ce i-l pusesem a sporit sentimentul de răspundere al fiecăruia. Ne dam seama că orice act, orice inițiativă, poate avea o rezonanță în viitor, că noi creăm primele deprinderi din care iau naștere ceea ce urmașii vor numi tradițiile școlii. Am căutat să trezim și în elevi sentimente corespunzătoare, făcându-i să se pătrundă de ideea că prin ei voim a realiza în învățământul bucureștean un adevărat model de instrucție și educație națională, alcătuit după ideile și simțămintele ce se desprind din opera poetului. Simțiri nobile, distincție intelectuală, iubire de neam cu considerarea și practica virtuților strămoșești; apoi veghea fiecăruia asupra primejdiilor care amenință alcătuirea noastră etnică și statală și supremația prin muncă asupra străinilor din lăuntru și din afară. Am instituit cultul lui Mihail Eminescu prin lecturi în clasă, adevărate adevărate, prin șezători, prin daruri din opera lui, prin concursuri de interpretări; am decis ca, în fiecare an, în ziua de Sf. Arhangheli Mihail și Gavril, poetul să fie comemorat dimineața printr-un pelerinaj cu serviciul religios la mormânt, iar după amiază, prin serbare la școală. Primul pelerinaj a avut loc la 8 noiembrie 1926 când, pe lângă elevii și profesorii liceului, au luat parte și un mare număr de părinți. Într-un lung cortegiu am mers la cimitirul Bellu; în ziua aceea mormântul a fost „troienit” cu flori și pioase aduceri aminte.

Încă înainte de Crăciun am organizat cursul de vioară, pentru cei mai înzestrați dintre elevi, al cărui conducător a fost d-l profesor Crăciunescu. Colegul nostru de muzică, d-l Gh. Petrescu ne-a format, de asemenea, un cor remarcabil. Cu sfatul și ajutorul pictorilor Tudor și Foebus am putut da o atenție deosebită educației artistice a elevilor noștri, completând programul cu vizita la muzeu, am adus filme la care venea și lumea din cartier. Am dat apoi, cu colegii și elevii noi, un larg concurs ateneului Al. Vlahuță. În scurt timp s-a putut încheia prin munca stăruitoare a d-lui Crăciunescu și o mică orchestră, care a făcut surpriza publicului adunat cu prilejul serbării Pomului de Crăciun.

N-am uitat nici educația fizică. S-au constituit și antrenat sub îngrijirea d-lui Gh. Preoteșcu echipe de oină, fotbal și atletism, făcând să se dezvolte și pe acest teren o serie de elemente dintre care unele au stârnit multă vreme admirația publicului amator de performanțe sportive. Am prezentat aceste echi-

pe și la concursurile interșcolare, unde s-au distins prin seriozitate, disciplină și măsură. Pentru aceste însușiri, comisiunea jocurilor interșcolare a distins echipa noastră cu o medalie, pe care inspectorul general Bădescu, animatorul acestor întreceri tinerești, a predat-o personal la școală, cu tot ceremonialul, șefului echipei.

În ordinea asistenței: toți elevii orfani sau lipsiți de mijloace au fost scutiți de taxe. Cifra scutiților trecea de 300.000 lei. Celor mai bogați li s-a cerut să contribuie la întreținerea orfanilor. Copiilor de lucrători li s-au dăruit cărți, caiete, ghiozdane etc. Din donații și din sume anume prevăzute în bugetul Comitetului școlar s-au făcut uniforme și ghetе pentru 30 de elevi (împărțirea acestora s-a făcut la Pomul de Crăciun 23 decembrie 1926).

Sub înrâurirea naționalismului economic al poetului, am căutat să explic elevilor, în orele libere, ideea de cooperatie și aspectele ei în diferite domenii de activitate. Am și cerut cooperativei Visarion din cartier să creeze o secție pentru copii; eram și sunt convins că numai printr-un exercițiu continuu pe terenul aplicațiilor practice, început la vârsta fragedă a copilăriei și continuat până la intrarea sub arme, vom reuși să-i deprindem pe viitorii cetățeni ou metodele de lucru ale acestei mișcări fără de care nu este cu puțință dezrobirea cea adevărată. Secția a fost întemeiată – cu un program adecvat vârstelor și nevoilor școlarești – iar elevii liceului Mihail Eminescu s-au înscris ce membri. Inițiativa aceasta e fost salutată atunci cu mare satisfacție de unii frunțași din vechea gardă a mișcării noastre cooperatiste, iar ziarul *Universul* i-a consacrat a doua zi un articol editorial.

*

Sunt firește și alte fapte care ar merita să fie amintite în legătură cu activitatea grupului de dascăli prin sfortarea și jertfa cărora a luat naștere acest liceu; o vom face cu alt prilej. Acum ne mărginim la aceste note privind împrejurările în care s-a înființat liceul și organizarea pe care am înțeles să i-o dăm.

IV. TEXTE ȘI DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA CA BALCANOLOG ȘI PROMOTOR AL SOLIDARITĂȚII BALCANICE (1927-1948)

**Nicolae Iorga îl informează pe Victor Papacostea că a fost numit se-
cretar al Institutului de Studii Sud-Est European de la data de
1 septembrie 1927**

INSTITUTUL DE STUDII
SUD-EST EUROPEAN
BUCUREȘTI
Strada Banul Mărăcine, 1
TELEFON 10|60

București, 1 septembrie 1927

Domnule Profesor,

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că, în urma cererii Dv. am dispus
numirea Dv. ca secretar al Institutului pe ziua de 1 sept. 1927, cu însărcinarea
în primul rând de a organiza relațiuni cu instituțiile similare din streinătate și
bibliografia românilor macedoneni.

DIRECTOR,
(ss) N.Iorga

D-Sale
Domnului profesor Victor Papacostea
Loco

**Statutul secției de studii macedo-române conduse de Victor Papa-
costea în calitate de secretar onorific al Institutului de studii sud-est
europene al lui Nicolae Iorga (1928-1929)**

STATUT

Art. 1. Se înființează în București, pe lângă Institutul de Studii Sud-Est
European o secție de studii macedo-române.

Art. 2. Scopurile urmărite de această secțiune sunt:

a) *Procurarea materialului* privind dezvoltarea elementului aromânesc dintr-un întreg punct de vedere: istoric, filologic și etnografic.

b) *Prelucrarea de monografii*, privind diferitele comune și centre aromânești, atât cele din Macedonia cât și pentru grupările ori alcătuirile de emigranți aromâni aflați prin alte părți.

c) *Organizarea unui muzeu etnografic*, care să oglindească viața diferitelor regiuni și grupuri.

d) *Organizarea unei biblioteci* care, îmbrățișând chestiunea macedoromână sub toate aspectele ei, să cuprindă ceea ce s-a scris mai de seamă privitor la aromâni.

e) *Traducerea în limba română sau franceză a studiilor și știrilor* importante apărute în tiparul statelor balcanice privind chestiunea macedoromână și regatul României în genere.

Art. 3. Atât biblioteca cât și muzeul etnografic ce se vor organiza vor trece în proprietatea „Societății studenților macedoromâni”, în ziua când numita societate, va avea un cămin propriu, cu săli anume prevăzute: aceasta pentru a se permanentiza în conștiința generațiilor următoare imboldul la cunoașterea și verificarea din ce în ce mai exactă a trecutului aromânesc.

Art. 4. Secțiunea de studii macedo-române, va organiza relațiuni temeinice de schimb și colaborare, între „Institutul de Studii Sud-Est European” și instituțiile similare din statele balcanice.

Art. 5. Membrii secției de studii macedo-române se împart în următoarele categorii:

a) *Membrii de onoare*: Acele persoane care prin activitatea lor culturală și științifică au contribuit în mod efectiv la cunoașterea românilor macedoneni, precum și acelea care prin donațiuni în bani, cărți și obiecte, vor fi contribuit la promovarea scopurilor acestei secțiuni.

b) *Membrii activi*: acele persoane care vor fi activat în chip sistematic și vor fi dovedit un imbold continuu în direcția scopurilor anunțate, lucrând în cadrele secțiunii.

c) *Membrii corespondenți*: acele persoane care contribuie într-o măsură cât de mică prin știri și corespondență, care să cuprindă material de informație istorică, etnografică și filologică.

d) *Membrii fondatori*: acele persoane semnatare ale actului de constituire al Secției (angajamentul de onoare) din 15 Ianuarie 1928.

Art. 6. Membrii secției de studii macedo-române se propun și se aleg indiferent de sex, confesiune, naționalitatea și profesiune.

Art. 7. Orice hotărâre privitoare la organizarea și funcționarea Secției se ia în adunarea membrilor activi și se supune aprobării Direcțiunii „Institutului”.

Art. 8. Conducerea și directivele mari, o are exclusiv Direcțiunea „Institutului”.

Art. 9. Legătura între Secțiune și organele de conducere ale Institutului se va face printr-o delegație de 7 membri aleasă în adunarea membrilor activi și dintre care unul va exercita funcțiunea de secretar general al Secției.

Art. 10. Secțiunea de studii macedo-române cuprinde șase subsecții după cum urmează: Subsecția I: Macedonia grecească. Subsecția II: Iugoslavia. Subsecția III: Bulgaria. Subsecția IV: Albania. Subsecția V: Turcia. Subsecția VI: Regatul României.

Art. 11. Secțiunea se va îngriji ca fiecare subsecție să aibă ca membrii activi cel puțin doi buni cunoscători ai limbii statului respectiv și cel puțin doi, trei membri corespondenți cu domiciliul în acel stat.

Art. 12. Secțiunea va organiza congrese anuale la care va invita erudiți și intelectuali străini, cunoscători ai problemelor balcanice.

Art. 13. Secțiunea va organiza excursii științifice în întreaga Peninsulă Balcanică, puse sub conducerea membrilor din comitetul de profesori ai Institutului.

Art. 14. Activitatea Secției este strâns legată de posibilitățile materiale ce va avea. În consecință fondurile Secției se compun din:

- a) *Subvenții* de la instituțiile statului sau particulare.
- b) *Donațiuni*.
- c) *Cotizații*.
- d) *Beneficii* rezultate din serbări, conferințe etc.

Programul „Revistei Aromânești” publicate de Victor Papacostea și Tache Papahagi (anul I, nr. 1, 1929, p. 3-4)

Manifestarea elementului aromânesc în domeniul publicisticii a fost pu-ternică și variată. Numeroase sunt publicațiunile periodice apărute—după cum se va putea constata într-un viitor număr al revistei din istoricul ce va fi consacrat acestei manifestări. Cu mici intermitențe, ea continuă și astăzi.

E firesc și explicabil ca asemenea manifestări să poarte caracteristicile timpurilor și conducătorilor lor. Dar, cumpănind adânc rostul pe care vrem să-l imprimăm revistei noastre, vom evita cât mai mult posibil tot ce ar putea constitui personalism inutil culturii și problemei naționale a neamului nostru aromânesc. Vom căuta să armonizăm laolaltă aspecte culturale, ba chiar științifice, cu cele literare, artistice etc., precum și cu probleme administrative

și politice referitoare la existența etnică a aromânilor. Revista va îmbrățișa și alte probleme balcanice care ar interesa poporul român în genere. O fundamentală preocupare pe care o vom avea-o pururi în vedere va fi cultivarea sinceră de îndurerați frați călăuzitori ai sufletului aromânesc din cele patru state balcanice (Grecia, Albania, Serbia și Bulgaria): toți aromânii vor putea găsi în inimile noastre ecoul drept și bun al dorințelor lor. Nu vom neglija însă niciodată ca, în desfășurarea acestui program parțial schițat aci, să aducem și noi contribuțiunile noastre necesare unor cât mai strânse legături ale poporului român în genere cu fiecare din cele patru state sus-numite. Căci: o înstreinare sufletească româno-albană ne-ar întrista; vreo suspiciune sau dificultate grecească în contra probității etnice a aromânului ar fi reciproc dăunătoare; o revenire jugo-slavă pentru respectarea drepturilor noastre istorice ar fi săr-bătorită de însuși Dumnezeu; orice sinceritate programatică bulgară va folosi.

Am pornit, așa dar, pe drum. Ca unii care cunoaștem efectiv obstacolele unor asemenea înfiripări, am asociat prevederilor chibzuinței noastre dorința vie de a servi tot ce privește ființa etnică aromânească. Ezitarea și amânarea, realizării acestei hotărâri a fost îndelungă: cu o mult mai îndelungată rezistență vom contribui ca această revistă să vieze⁶⁶.

T. P. și V. P.

**Apeluri și recomandări redacționale publicate în
„Revista Macedoromână”, continuatoarea „Revistei Aromânești”,
editate de George Murnu, Teodor Capidan și Victor Papacostea
(an II, nr. 1, 1930, p. 149-150).**

REDAȚIONALE

Revista Aromânească apărută în cursul anului precedent sub direcția dd. Tache Papahagi și Victor Papacostea, își continuă viața sub numele *Revista Macedoromână*, după dorința rezultată din consultarea noii direcțiuni alcătuită din dd. profesori G. Murnu, T. Capidan și V. Papacostea.

În consecință, tot ce se referă la schimb, colaborare, corespondență și abonamente se vor adresa, ca și până acum, d-lui **Victor Papacostea, strada Paris, 22, III, București.**

⁶⁶ Această revistă urma să apară sub același titlu încă din 1923, totul fiind pregătit. anumite împrejurări au amânat-o. Datorită perseverenței entuziaste a lui Victor Papacostea, ea apare acum, în colaborare. (T.P.)

*

În dorința de a înlesni și deschide cât mai larg drumul cercetărilor de istorie aromânească, *Revista Macedoromână* inaugurează o dată cu acest număr *capitolul bibliografic*. Începem cu *Bibliografia călătorilor* [din secolul XII–XX] pe care o redactează D-l. Gh. Cardaș; vom continua apoi cu alte monografii bibliografice, raportate la problemele de romanitate balcanică mai importante.

*

Începând cu numărul viitor se va organiza în paginile acestei publicațiuni o rubrică nouă pe care o dorim permanentă: *Aromânii în literatura popoarelor balcanice*. Orice colaborare în acest sens este binevenită. Ținem la dispoziția tinerilor dornici de lucru unele indicațiuni bibliografice și metoda de lucru adoptată la această revistă.

*

Rugăm pe toți aceia care au avut un rol în lupta națională macedoromână – profesori, institutori, preoți, frunțași etc. – sau pe urmașii lor, să ne descrie cât mai amănunțit, sub formă biografică, activitatea lor și întâmplările mai însemnate din viața familiei lor. Totodată îi rugăm să anexeze acestor autobiografii și câte o spiță genealogică a familiei. Acelora care au nevoie de un plan de lucru sau de alte lămuriri, le stăm la dispoziție.

*

Tinerii aromâni care doresc să se devoteze studiilor de istorie, etnografie, filologie și folklor aromânesc sunt invitați a se adresa Direcțiunii acestei publicațiuni pentru a li se da subiecte de lucrat în intervalul vacanței de vară precum și bibliografie. Lucrările se vor publica apoi în numerele de toamnă și iarnă ale revistei noastre.

ADMINISTRATIVE

Acest număr apare în mod excepțional mai voluminos decât celelalte, care au apărut sub numele de „*Revista Aromânească*”. Din această cauză, prețul de librărie al acestui număr se mărește la 120 lei.

*

Rugăm pe toți cei care au primit revista încă de la apariția primului număr – Iulie 1929 – și nu și-au trimes încă abonamentul, să-l trimeată fără întârziere, pe adresa d-lui Victor Papacostea. Cei care nu vor înapoia nici acest număr – vor fi considerați ca abonați.

Theodor Capidan, George Murnu și Victor Papacostea fac Societății de Cultură Macedoromână oferta de a-i preda în proprietate „Revista Macedoromână”, pentru asigurarea unei apariții regulate, cu condiția păstrării caracterului ei strict științific și al conducerii ei științifice (1935)

Domnule Președinte,

În conformitate cu cele discutate în mai multe rânduri cu D-v. am onoare a vă comunica hotărârea noastră de a preda Societății de Cultură *Revista Macedoromână* asigurându-i astfel o regulată apariție. Înțelegem ca această pre-dare să se facă de îndată prin însăși această scrisoare și în următorii termeni, asupra cărora vă rugăm să binevoiți a ne răspunde în scris:

1. Revista să-și păstreze caracterul strict științific, cuprinzând probleme de balcanologie generală (etnografie, filologie, istorie, folklor).

2. Să cuprindă un număr de colaborări românești dar și străine, de preferință din partea învățaților din țările balcanice.

3. Conducerea științifică a revistei rămâne și de aci înainte întemeietorilor ei (Th.Capidan, Gheorghe Murnu și Victor Papacostea); acestora li se va adăuga președintele societății și eventual încă o persoană pe care Societatea va găsi cu cale s-o delege.

4. În ceea ce privește latura tehnică, este de dorit ca Societatea să găsească o tipografie care să dispună de literă greacă și slavă, precum și de semnele diacritice ce vor fi necesare.

5. Societatea să solicite colaborarea tuturor oamenilor de știință din țară și străinătate în același timp cu comitetul revistei.

6. Este de dorit ca revista să apară în trei caiete anuale însumând în total de 25-30 coale. Datele apariției ar putea fi: primul caiet la 1 ianuarie, al doilea la 15 aprilie, iar al treilea la 15 septembrie.

7. Tot ceea ce privește lucrările redacției va cădea în sarcina subsemnatului; în ceea ce privește administrația și latura financiară, cade în sarcina Societății care poate dispune cum va voi de toate veniturile revistei.

8. Cărțile și revistele ce se primesc prin acest periodic vor trece la fondul bibliotecii Societății de Cultură Macedo-române.

9. Societatea să oblige tineretul universitar pe care-l ajută – și care își dedică activitatea cu deosebire disciplinelor umaniste, să vină în ajutorul revistei, prin adunare de material bibliografic, documentar, folkloristic și etnografic necesar diferitelor monografii privitoare la ramura noastră etnică ce ar urma să se întocmească. Încheind, vă rog să credeți, Domnule Președinte, că în oferta ce facem nu ne conduce decât dorința de a alătura străduințelor Dvs.

pe terenul cultural și pe acelea ale noastre – pentru realizarea acelui prestigiu spiritual pe care-l datorăm Societății noastre.

Cu distinsă considerație,
(ss) Victor Papacostea

Domniei Sale
Domnului Președinte al Societății de Cultură Macedoromână

**Societatea de Cultură Macedoromână acceptă oferta
„Revistei Macedoromâne“ (23 octombrie 1935)**

SOCIETATEA DE CULTURĂ MACEDOROMÂNĂ *București, 2 noembrie 1935*
RECUNOSCUTĂ PERSOANĂ JURIDICĂ
prin legea votată de
Corpurile Legiuitoare și promulgată prin Înaltul
Decret Domnesc Nr. 1298 de la 15 Aprilie 1880
Publicat în „Monitorul Oficial” Nr. 93
de la 20 Aprilie 1880
și înscrisă în registrul persoanelor juridice sub
Nr. 53/933, Dos. 7211/933, Trib. Ilfov,
Secția I C.C.
SEDIUL: CALEA RAHOVEI Nr. 29-
TELEFON
Nr. 613

Domnule Profesor,

La cererea Dvs. înregistrată sub No.613/935, avem onoare a vă aduce la cunoștință că, în ședința din 23 Octombrie, Comitetul de Conducere a admis oferta făcută de Dvs. cu privire la cedarea “Revistei Macedo-Române” Societății, cu condiția ca în Comitetul de Conducere al revistei să fie, în afară de Președinte, încă doi membri din partea Societății.

Cu toată stima,
PREȘEDINTE,
(ss) Petre Topa

Secretar General,
(ss) D. Balamaci

Domniei Sale
Domnului Profesor Victor Papacostea, str. Paris No. 22
<https://biblioteca-digitala.ro>

**Victor Papacostea este numit conferențiar universitar suplinator
de istoria românilor la Universitatea din București (31 ianuarie 1934)**

ROMÂNIA
MINISTERUL INSTRUCȚIUNII, AL CULTELOR ȘI ARTELOR
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI – FACULTATEA DE LITERE ȘI
FILOSOOFIE
București I, Str. Edgard Quinet

Domnului VICTOR PAPACOSTEA.
Profesor, Seminarul Central. București.

Dosarul și nr. dv.	Data dv.	Dosarul și nr. nostru	Data : 9 febr<uarie>
Privește:		(a se repeta în răspuns): 7429	1934

Domnule Profesor,

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că în ședința de la 31 Ianuarie 1934, Consiliul Facultății v-a numit conferențiar suplinator, la conferința de Istoria românilor, pe timpul de la 1 Ianuarie-1 Martie 1934, în care d-l conferențiar I. Vlădăscu, titularul conferinței a fost suspendat.

Ministerul Instrucțiunii cu adresa Nr. 20395 din 1934 a luat act de această delegație.

L.S.

DECAN,
(C. Rădulescu-Motru)

Secretar,
(M.M.Popescu)

**Referatul lui George Murnu pentru crearea unei conferințe
de istoria românismului din Peninsula Balcanică și atribuirea ei
lui Victor Papacostea (1937)**

PENTRU CREAREA UNEI CONFERINȚE PE LÂNGĂ
CATEDRA DE ISTORIA ROMÂNILOR⁶⁷

Domnilor Colegi,

Dați-mi voie ca prin temeiul cuvintelor ce voi aduce mai la vale să mă realizez la propunerea colegului nostru dl. Giurescu.

⁶⁷ Concursul pentru conferința de Istoria românilor din Peninsula Balcanică a fost pu
<https://biblioteca-digitala.ro>

Vă declar de la început că <eu> consider ca neapărat trebuitoare pe lângă Catedra de Istoria Românilor înființarea postului de conferențiar pentru istoria românismului din Peninsula Balcanică. Prin aceasta se va întregi în modul cel mai natural cuprinsul acestei catedre care ar rămâne, în primul rând, consacrată trecutului istoric al românilor din nordul Dunării. Istoria ramurii balcanice a românilor, la prima vedere, mai ales pentru cei mai mulți dintre noi care nu sunt familiarizați cu acest domeniu de cunoștințe istorice, e cunoscută îndeobște unilateral, e așa de restrânsă în imaginația lor încât cu greu își pot închipui amploarea și complexitatea ce ea cuprinde în spațiu și în timp, ca și marea importanță ce o are pentru cercetarea și adâncimea mai multor laturi ale vieții și activității noastre naționale și mai întâi de toate nu se mărginește la studiul uneia dintre cele trei mari grupări sau ramificații medievale ale neamului nostru, și anume al românilor care, rupându-se din masa centrală a românismului dunărean, se coboară de la nord prin secolul al IX-lea și se așează definitiv în părțile muntoase ale Tesaliei și Epirului, care în scurtă vreme devin țări românești, Vлахia Mare și Vлахia Mică, și păstrează acest caracter timp de secole, în decursul cărora joacă un rol istoric mai ales politic, cultural și economic, de o astfel de însemnătate pentru noi și pentru popoarele balcanice, încât a trece peste rostul lor și a nu-l integra în istoria noastră generală ar fi a ne lipsi de una din marile pagini în care se fixează meritele și titlurile datorite extraordinarelor însușiri dinamice ale poporului românesc de pretutindeni. Aceasta ar fi nu numai un caz de miopie dezonorantă pentru noi ci o nedreptate dureroasă pentru rămășițele lor de astăzi, care, grație inconștienței și dezinteresării noastre, duc o viață de agonie prelungită sub strivitorul jug al sovinișmului balcanic. Dar specialistul susținut de noi are a se ocupa și cu o altă ramificație de români. E vorba de vlahii medievali, care locuiau în mase compacte de-a lungul masivului balcanic și cărora, cum se știe, se datorește întemeierea așa-zisului „Imperiu româno-bulgar”. Ca unul care m-am ocupat în mod special cu istoria acestei epoci, constat cu regret că știința noastră nu i-a dat până acum decât o importanță accesorie și nu una întreagă și meritată. Nu e deci de mirat că unii dintre noi confundă pe românii medievali din Balcani cu cei din Pind, ba chiar confundă Balcanii cu Pindul, deși-i desparte o distanță de câteva sute de kilometri. Acești români medievali au o istorie proprie foarte interesantă și destul de complicată și îngreuiată de mijloacele de investigație care se cer pentru cunoașterea trecutului lor. Sunt dintre puținii

blicat în „Monitorul Oficial” nr. 67 din martie 1937. Reproduc mai jos toate documentele păstrate referitoare la acest concurs. Comisia de concurs, desemnată de Consiliul Profesorat al Facultății de Litere și Filosofie la 19 mai 1937 a fost alcătuită din: Acad. Prof. George Murnu, Președinte, Prof. C.C. Giurescu și Prof. P.P. Panaitescu, membri, Prof. S. Lambrino și Prof. P. Cancel, membri supleanți. Concursul a avut loc la 24 mai 1937, cu începere de la orele 8 și 30. Candidat unic, Victor Papacostea a primit nota maximă 20 (douăzeci).

care i-au studiat mai de aproape. Am absoluta convingere că ei merită tot așa de mult, dacă nu și mai mult, să fie obiectul unor adânci și îndelungate studii universitare, întrucât și împreună cu ramura carpatină sau daco-română, după credința mea, formează o indivizibilă unitate lingvistică și istorică, e unul și același popor. Dispariția de mai târziu a maselor de români de pe munții Balcani nu se explică prin asimilarea lor cu bulgarii – lucru absolut cu neputință, fiindcă slavii n-au putut asimila niciodată mase compacte de români, ci e vorba pur și simplu de o retragere a lor în țara de baștină a tuturor românilor. Specialistul nostru va avea să se ocupe în același timp și de celelalte popoare balcanice, a căror cunoaștere se impune nu numai pentru încadrarea istorică a românismului de peste Dunăre, ci și pentru stabilirea raporturilor multilaterale și uneori intime dintre ele și românii carpatini.

Astfel, creația bugetară ce o cerem va îmbrățișa un câmp vast și de cel mai mare interes științific în ansamblul istoriei românești de care Universitatea noastră, dacă e și trebuie să fie cu adevărat românească și țină la rangul de primă Universitate din țară, nu poate să nu ție seamă fără a scădea prestigiul acestei instituții.

Dacă am acceptat cu atâta plăcere propunerea colegului Giurescu, e nu numai pentru că înțeleg pe deplin excepționala ei importanță pentru catedra D-sale, care, ca materie centrală a disciplinelor noastre universitare merită tot sprijinul și toate atențiile din partea noastră, ci și în același timp pentru că se găsește între noi și acela care e bine pregătit și are toate calitățile morale și intelectuale pentru a ocupa cu cinstea și competența dorită locul cerut de noi. Este profesorul Victor Papacostea, pe care-l cunoaștem nu numai după remarcabilele sale publicații științifice și demnitatea cu care a condus o revistă istorică, ci și după cursul valoros ce l-a ținut la facultatea noastră. „O catedră se creează, cum îmi spunea răposatul meu profesor Karl Krumbacher⁶⁸, numai atunci când există și omul care e vrednic s-o ocupe”. Am siguranța că, având în vedere interesul general ce-l prezintă propunerea noastră, ea va găsi un ecou unanim de aprobare din partea domniilor voastre.

(ss) George Murnu

⁶⁸ Este vorba de ilustrul profesor Karl Krumbacher (1856-1909), socotit părintele bizantinologiei germane moderne, fondatorul Institutului de bizantinistică și filologie neogreacă de la München (1892) și al revistei „Byzantinische Zeitschrift“ (1892), existente și astăzi.

Cererea lui Victor Papacostea de înscriere la concursul pentru ocuparea conferinței de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității București (6 martie 1937)

COPIE

Nr. 528/6 aprilie 1937

7 aprilie 1937.

La Consiliu (ss) C.R.Motru

23 mai 1937

Văzut (ss) G.Murnu

Domnule DECAN,

Publicându-se în Monitorul Oficial nr. 67 din martie 1937 vacantă conferința de Istoria Românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere din București, vă rog să binevoiți a dispune să fiu înscris la concursul pentru ocuparea acestei conferințe.

Alătur aci următoarele acte, doveditoare ale condițiilor cerute de lege :

1. Certificatul de cetățenie română.
2. Livretul de serviciu militar.
3. Diploma de doctor în Litere.
4. Memoriu de titluri și lucrări.
5. Câte trei exemplare din lucrările mele.

Primiți, vă rog, Domnule Decan, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

(ss) Victor Papacostea

Str. Paris nr. 22.

Buc.

6 Aprilie 1937

Domniei Sale

Domnului Decan al Facultății de Filosofie și Litere

**Decanul Facultății de Litere și Filosofie a Universității București
convoacă pentru 19 mai 1937 Consiliul profesoral în vederea
constituirii comisiei de concurs pentru conferința de istoria românilor
din Peninsula Balcanică**

ROMÂNIA
MINISTERUL INSTRUCȚIUNII, AL CULTELOR ȘI ARTELOR
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI – FACULTATEA DE LITERE ȘI
FILOSOFIE
București I, Str. Edgard Quinet

COPIE

Dosarul și nr. dv.	Data dv.	Dosarul și nr. nostru	Data : 14 mai 1937
Privește:		(a se repeta în răspuns):	

Domnilor COLEGI,

Avem onoarea a vă ruga să binevoiți a vă întruni în Consiliu, miercuri, 19 mai 1937, ora 11 dim. la ordinea zilei fiind :

1. Formarea comisiunilor pentru ocuparea prin concurs a conferințelor de „Istoria literaturilor clasice” și de „Istoria românilor din Peninsula Balcanică”.
2. Cereri pentru ocuparea unui loc de membru la Școala Română din Paris.
3. Comunicări și chestiuni eventuale.

DECAN,
(ss) C. Rădulescu-Motru

Secretar,
(ss) M.M. Popescu

**Convocarea Comisiei pentru ocuparea prin concurs
a conferinței de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la
Facultatea de Litere și Filosofie a Universității București și Procesul
Verbal al primei ședințe (23 mai 1937)**

ROMÂNIA
MINISTERUL INSTRUCȚIUNII, AL CULTELOR ȘI ARTELOR
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI – FACULTATEA DE LITERE ȘI
FILOSOFIE
București I, Str. Edgard Quinet

COPIE

Dosarul și nr. dv. Data dv. Dosarul și nr. nostru Data:
Privește: (a se repeta în răspuns):

Domnilor COLEGI.

Avem onoarea a vă ruga să binevoiți a vă întruni la decanatul Facultății în
ziua de 23 mai 1937, ora 11 dim. în ședință de constituire spre a începe lucră-
rile examenului de ocupare prin concurs a conferinței de Istoria românilor din
Peninsula Balcanică

DECAN,
(ss) C.Rădulescu-Motru

Secretar,
(ss) M.M.Popescu

Membrii: G. Murnu
C. C.Giurescu
P. P. Panaitescu

Membri supleanți: S. Lambrino
P. Cancel

COPIE

PROCES-VERBAL Nr. I.
23 mai 1937

Comisiunea pentru concursul conferinței de Istoria românilor din Pe-
ninsula Balcanică s-a întrunit azi 23 mai 1937, în sala Decanatului Facul-
<https://biblioteca-digitala.ro>

tății și s-a constituit astfel: președinte d-l profesor G.Murnu, membri: d. prof.C.C.Giurescu și P.P.Panaiteescu.

Comisiunea primește dosarul lucrărilor. Constată că s-a înscris d-l Victor Papacostea care a prezentat toate actele cerute de art.80 din Regulamentul legii învățământului universitar.

De asemenea comisiunea constată că toate termenele cerute sunt îndeplinite: Conferința a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 67 din 29 martie 1937, iar cererea de înscriere a candidatului a fost introdusă la 6 aprilie 1937 (nr.528/6 aprilie 1937). Comisiunea a fost delegată de Consiliul Facultății la 19 mai 1937.

Comisiunea ia act de hotărârea Consiliului din ședința de la 19 mai 1937 și decide ținerea concursului cu toate că s-au produs deciziile nr. 72134/1937 și nr. 60026/1937, dată fiind publicarea vacanței conferinței în Monitorul Oficial și adresa Rectoratului ce se găsește aci în copie.

Comisiunea fixează lucrările concursului în felul următor:

Proba de titluri și lucrări va avea loc luni, 24 mai, ora 8 în sala Seminarului de Istoria Românilor.

După această probă va urma colocviul public ce se va ține în aceeași sală.

Domnul Președinte semnează anunțul pentru public și adresa pentru chemarea candidatului pentru acest examen.

PREȘEDINTE,

(ss) G. Murnu

Membri (ss) C.C. Giurescu

(ss) P.P. Panaiteescu

Convocarea candidatului Victor Papacostea la concursul pentru ocuparea conferinței de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere și Filosofie (23 mai 1937)

COPIE

Domnule Candidat,

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că luni, 24 mai 1937 ora 8 dim. va începe examenul pentru ocuparea conferinței de Istoria românilor din Peninsula Balcanică.

Examenul se va ține în Seminarul de Istoria românilor de la Facultate .

PREȘEDINTE,
(ss) G. Murnu

Am luat cunoștință și mă voi prezenta la data fixată.

(ss) Victor Papacostea

23 Mai 1937.

Domnului Victor Papacostea
Strada Paris nr.22.

**Procesul Verbal al concursului pentru ocuparea conferinței de
istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere
și Filosofie câștigat de Victor Papacostea (24 mai 1937)**

COPIE

PROCES-VERBAL nr. 2

Astăzi, 24 Mai 1937, ora 8 1/2 dim.

Comisiunea pentru ocuparea prin concurs a conferinței de Istoria românilor din Peninsula Balcanică, s-a întrunit în sala de Istoria românilor de la Facultatea de Litere, așa cum prevede Procesul-verbal nr.1.

La apel a răspuns prezent d.Victor Papacostea.

Comisiunea, în conformitate cu art.43 din Lege și 83 al. a din Regulament, începe concursul cu prima probă care consistă dintr-o expunere orală făcută de candidat în public asupra titlurilor și lucrărilor sale personale.

Proba a început la ora 8 1/2 și a ținut până la ora 9 1/2

Comisiunea apreciind expunerea d-lui Victor Papacostea o socotește ca foarte mulțumitoare și, în unanimitate, îi acordă nota 20 (douăzeci).

După această probă, comisiunea hotărăște să se înceapă imediat a doua probă adică colocviul public așa cum cere legea și regulamentul.

PREȘEDINTE,
(ss) G. Murnu

Membri (ss) C.C. Giurescu
(ss) P.P. Panaitescu

**C.C. Giurescu, Raport pentru numirea Conf. Victor Papacostea
ca profesor titular al catedrei de istoria popoarelor balcanice
cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării
de la Universitatea București (1942)**

R A P O R T

pentru recomandarea ca profesor a d-lui Victor Papacostea,
conferențiar definitiv la Facultatea de Filosofie și
Litere din București

În urma votului dat de Consiliul Facultății de Filosofie și Litere din București, prin care conferința de „Istoria românilor din Peninsula Balcanică” se transformă în catedră de „Istoria popoarelor balcanice cu specială privire la Românii din sudul Dunării”, am onoarea a propune și ridicarea actualului conferențiar definitiv Victor Papacostea la rangul de profesor al catedrei noi înființate.

Întemeiez această propunere pe convingerea – izvorâtă din cercetarea activității sale – că atât sub raportul didactic, cât și sub raportul științific, d. Victor Papacostea va corespunde sarcinei pline de onoare, dar și de răspundere ce i s-ar încredința.

Într-adevăr, sub raportul didactic, d-sa a dovedit în cei aproape douăzeci și trei de ani de profesorat la liceu și la universitate (e conferențiar din 1937), că posedă însușiri remarcabile, făcând pe elevi și pe studenți nu numai să învețe, dar și să capete dragoste pentru disciplina istorică. Spirit clar și viu, temperament puternic, d-sa a impresionat seriile succesive de ascultători, care-și amintesc nu numai cu plăcere, dar și cu stimă de fostul lor profesor de istorie.

Sub raportul științific, d. Victor Papacostea a fost preocupat încă de la începutul activității sale, de problemele istorice, privind în general Peninsula Balcanică și în special ramura românească trăitoare acolo.

În anii 1927–1929 a funcționat ca secretar al Institutului Sud-Est European – pentru problemele românilor sud-dunăreni – inițiind legături și schimburi cu cercurile științifice din statele balcanice. A putut în felul acesta aduce în țară un număr apreciabil de publicații istorice, izvoare, studii și periodice grecești, bulgărești, sârbești și albaneze – pe care le-a pus la dispoziția cercetătorilor noștri (Vezi, de pildă, Gh. Brătianu, *Privilèges et franchises municipales de l'Empire byzantin*, prefata: P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, pag. 51; N. Iorga, *În jurul lui Mihai Viteazul*, Mem. Sect. Ist., Seria III, t. 18, pag. 13).

Trebuie amintit aici faptul că d. Victor Papacostea a prezentat pentru prima oară în țară, în 1927, prin articole și conferințe, lucrarea profesorului sârb Dușan Popovici, *O Țințarima*, care arată marea însemnătate a elementului aromânesc în formarea burgheziei din Serbia și din împărăția austriacă. Din îndemnul și cu sprijinul d-sale, s-a făcut în „Revista Aromânească” prima traducere a acestei importante lucrări, care a stârnit un adevărat curent de cercetări în aceeași direcție.

Tot d-sale i se datorește organizarea sub auspiciile Institutului Sud-Est European a unei secțiuni de studii macedo-române, în care au lucrat mai mulți tineri intelectuali aromâni, ca d-nii: Dr. S. Țovaru, Valeriu Papahagi, Vasile Christu, Nicolici Al., N. Zdrula etc. Primele studii ale acestor tineri – azi autori bine cunoscuți în cercurile de specialitate – au apărut în cele două reviste întemeiate și editate – cu bani proprii – de d. Victor Papacostea și anume în „Revista Aromânească” (în colaborare cu d. Tache Papahagi) și „Revista Macedoromână” (în colaborare cu d-nii Th. Capidan și Gheorghe Murnu). Un al treilea organ de specialitate și anume „Balcania” – închinat studiilor comparate privind istoria, etnografia și limbile popoarelor balcanice – a fost publicat de d-sa împreună cu d-nii Th. Capidan și Gh. Murnu.

*

Activitatea științifică scrisă a d-lui Victor Papacostea e consacrată în cea mai mare parte problemelor de istorie a popoarelor balcanice, cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării. Ea poate fi împărțită în chipul următor (înșirarea în fiecare grupă e în ordine cronologică):

I. STUDII GRECO-ROMÂNE

1. *Revoluția din 1821 privită de un misionar catolic*, în „Revista Istorică” an. 15 (1929), no. 1–3, pag. 8–13. Cuprinde date dintr-un memoriu italian publicat de învățatul bulgar Miletici, într-un sbornic al Academiei Bulgare (tom. 19, Sofia, 1903). Izvor contemporan prețios pentru noi deoarece îndreptățește atitudinea lui Tudor Vladimirescu și a pământenilor față de Eterie.

2. *Vocabularul convențional al d-lui Hr. Suli* în „Revista Macedoromână”, vol. II (1930), no. 1, pag. 36–47. Se arată că așa zisul vocabular „convențional” studiat de doctorul H. Suli (Grecia) în revista „Ipirotika Chronika” cuprinde în realitate resturi din dialectul macedo-român; el constituie deci o dovadă categorică a originii aromânești pe care o are populația greacă din anumite regiuni epirote. Articolul d-lui Papacostea a fost reprodus în periodicul grec, cu invitația din partea mitropolitului Epirului (care a intervenit în discuție), de a colabora la revista greacă amintită. În scrierea sa *aromânii*,

profesorul Capidan discutând acest prețios document lingvistic care dovedește că ținuturi întregi – azi elenizate – au fost mai înainte românești, arată că meritul de a-l fi relevat aparține d-lui Victor Papacostea.

3. *Theodor Anastasie Cavaliotti – trei manuscrise inedite*, București, 1932, 65 pagini + reproduceri și anexe. Nu e numai un studiu asupra lui Cavaliotti, ci și asupra vieții intelectuale în haină greacă din sud-vestul Peninsulei Balcanice, acum două veacuri. Studiul se întemeiază pe manuscrise inedite și pe scrisori aduse de d. Papacostea în țară. Se arată însemnătatea Moscopolei pentru renașterea popoarelor balcanice, circulația ideilor filosofice, lupta între scolastică și raționalism; se înfățișează apoi trei scrieri inedite ale lui Cavaliotti.

Acestu studiu al d-lui Papacostea a făcut o foarte bună impresie atât în țară cât și în străinătate. N. Iorga în „Revista Istorică” anul <...>, p. <...> are următoarea apreciere: „excelent studiul d-lui Victor Papacostea asupra lui Cavaliotti și manuscrisele lui”. Profesorul Capidan îl caracterizează astfel: „Le second savant macédo-roumain est Theodor Anastase Cavaliotti, dont la vie et l'oeuvre ont été si bien étudiées par M. Victor Papacostea” (vezi „Les Macédo-Roumains”, 1937, p. 63). Iar un cercetător al istoriei filosofiei, d. N. Bagdasar spune: „O severă metodă științifică, sprijinită pe o bogată documentare, un stil vior și totuși ponderat, sunt calitățile acestui studiu” („Revista de filosofie”, ianuarie–martie 1933).

În străinătate, în Grecia și în Albania, studiul d-lui Papacostea a provocat un mare interes și a stimulat noi cercetări asupra acestui important centru aromânesc. Învățăatul grec Evloghie Curilas, autorul unei recente monografii asupra Moscopolei, reproduce pagini întregi din studiul d-lui Papacostea, însușindu-și adesea și concluziile.

4. *Ilie Fotino*, studiu biografic și noi precizii asupra operei istorice: București, 1940, 42 pag. În 8° (pe baza unor memorii inedite descoperite de d. Victor Papacostea). Se cercetează amănunțit izvoarele de care s-a folosit Fotino, combătându-se părerile istoriografului grec N. Svoronos.

5. *Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l'Epire*, în „Balcania”, I, 1938, pag. 230–244. Se face istoricul legăturilor dintre această regiune locuită în Evul Mediu în mare parte de aromâni. Se citează și izvoare necunoscute, între care o scrisoare a Patriarhiei din Constantinopol, din care se vede că mișcarea intelectuală de la Ianina („Atena veacului al XVIII”, cum spune Cumas) era susținută cu bani din Muntenia.

II. CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA TURCILOR

1. *Viețile Sultanilor. Scriere inedită a lui Dimitrie Fotino*, București, 1940, 128 pag. În 8° (pe baza unor manuscrise inedite descoperite de d. Victor Papacostea). Se cercetează amănunțit izvoarele de care s-a folosit Fotino, combătându-se părerile istoriografului grec N. Svoronos.

1935, 62 pag. Este vorba de o istorie ilustrată a turcilor, scrisă de Dimitrie Fotino și rămasă necunoscută. A fost descoperită de d. Papacostea și studiată amănunțit; d-sa a reușit să găsească izvorul principal al textului folosit de Fotino – *Cronica lui Ducas* – și să extragă pasagiile și chiar frazele împrumutate de Dimitrie Fotino.

2. *O istorie a turcilor în românește*. În „Revista Istorică Română”, tom. V, fasc. 1–4, 18 pag., manuscris românesc din 1711. Prin analiza și comparațiile făcute, se demonstrează că izvoarele acestei scrieri aflate în Polonia (Biblioteca Ossolineum) sunt comune cu acelea din textul folosit de Dionisie Fotino.

III. CERCETĂRI PRIVIND RAPORTURILE ROMÂNILOR CU BULGARII ȘI SÂRBII

1. *Papa Pius VII și Francisc Ferreri, Episcop de Nicopole și Administrator al Munteniei*, „Revista Istorică Română”, XI, 1925, no. 10–12, pag. 289–297. După un manuscris în limba latină. Conține 29 „facultates” în care se poate urmări ecoul acțiunii ultramontaniste în Peninsula Balcanică în timpul conflictului dintre Biserica Catolică și Napoleon.

2. *Trecerea românilor din cazana Silistrei sub exarhatul Bulgariei*, în „Graiul Românesc”, II (1928), no. 8, pag. 1–8 și aparte, București, 1928, 9 pag.

Se arată cu dovezi noi – extrase dintr-o colecție bulgară adusă în țară de d. Papacostea – cum a fost deznaționalizată vechea populație românească a Cadrilaterului. Numai în cazaua Silistrei au trecut de partea exarhiștilor bulgari la anul 1870, 1500 de familii românești, azi bulgarizate.

3. *Despre Românii deznaționalizați dintre Rusciuc și Silistra*, în „Graiul Românesc”. III (1929), no. 1, pag. 1–5. O scrisoare a marelui slavist rus Venelin din 1830 și alte izvoare în care se mărturisește caracterul turcesc și românesc al Cadrilaterului la acea dată. Scrisoarea lui Venelin a fost găsită de d. Papacostea în „Sbornic za narodni...”, XI, kn. 1 (Aceste două lucrări cuprind, cred, dovezile cele mai serioase ce avem asupra trecutului etnic românesc al Dobrogei de sud).

4. *O narațiune bulgară despre românii din regiunea Ohrida-Monastir*, în „Revista Aromânească”, vol I (1929), no. 2, pag. 137–147.

Această lucrare cuprinde o cercetare atentă a memoriilor lui K. Šapkarrev (unul dintre fruntașii renașterii bulgare în Macedonia). În aceste memorii scrise în limba bulgară, se oglindește conviețuirea macedoromânilor, bulgarilor și albanezilor între 1800–1848; înrâurirea elenismului; macedoromânia la Athena; cartierele românești ale Ohridei; moscopolenii la Ohrida etc.

5. *Conflict româno-bulgar la Veles, relatat de un diplomat austriac*, în „Revista Aromânească”, vol. I (1929), no. 1, pag. 66–73.

Lupta între macedoromâni și bulgari cu prilejul despărțirii celor din urmă de Patriarhia din Constantinopol, românii rămân credincioși Bisericii grecești. Au loc ciocniri sângeroase, intervine armata turcă, care ocupă orașul.

6. *Aromânii la Kraguevatz (Serbia veche)*, în „Revista Aromânească”, vol. I (1929), no. 2, pag. 202–204. Informații sârbești caracteristice pentru procesul de formațiune a burgheziei sârbești prin coloniile de emigrați macedoromâni.

În Bulgaria, activitatea d-lui Victor Papacostea este urmărită cu interes. În revista „Bălgarska Misal” (an. XIII, ian. 1938, pag. 51–59) de sub conducerea d-lui M. Arnaudof, s-a reprodus în întregime broșura intitulată „Balcania”, apărută în anul 1936. Totodată acest important periodic bulgar a consacrat și un articol elogios activității și ideilor d-lui Papacostea pe terenul colaborării științifice inter-balcanice.

IV. STUDII ALBANO-ROMÂNE

1. *Sur l'Abécédaire albanais de Vechilhargi*, în „Balcania”, 1938, vol. I. Cuprinde scrisoarea locuitorilor din orașul albanoromân Corița, în legătură cu primul abecedar albanez, opera lui Vechilhargi, precursorul renașterii albaneze și fost fruntaș al Eteriei în 1821 (în statul major al lui Al. Ypsilanti).

Dar și celelalte studii ale d-lui Papacostea au capitole care interesează raporturile albanoromâne. Astfel acțiunea Bisericii din Moscopole asupra regiunilor cu populație albaneză islamizată poate fi urmărită în Theodor Anastasie Cavalioti, în studiul asupra memoriilor lui Șapkarev etc.

V. STUDII MACEDO-ROMÂNE

1. *Însemnările lui Ioan Șomu-Tomescu cu privire la arhimandritul Averchie*, în „Revista Aromânească” vol. 1, no. 1/1929, pag. 38–56.

Aceste memorii cuprind o povestire a vieții monahului Averchie, de care s-au folosit fruntașii generației din 1848 pentru redeșteptarea națională a Românilor din Macedonia. Se arată legăturile cu Cuza-vodă, întâlnirea la Athos cu Cristian Tell (1849), întemeierea Institutului macedo-român de la Sfinții Apostoli.

2. *Documente aromânești dintre 1860–1870*, în „Revista Aromânească”, vol. I (1929), no. 1, pag. 81–87 și no. 2, pag. 166–177.

3. *Câteva note asupra familiei Sina*, în „Revista Macedoromână”, vol. II (1930), no. 1, pag. 78–83. Rolul macedoromânilor în mișcarea capitalistă a ve-

cului XVIII și XIX, cu deosebire în Austria și Ungaria, cu privire specială asupra familiei de bancheri maoscopoleni Sina. Ultimul a fost invitat de Cuza să vie în Principatele Unite unde „les grands capitaux pouvant trouver un emploi très profitable”.

4. *Cuza Vodă către baron Sina*. Scrisoare, „Revista Macedoromână”, vol. II (1930), no. 1.

5. *Căpitan aromân în Eterie, mort la Iași în 1821*, în „Revista Macedoromână”, vol. II (1930), no. 1, pag. 104–110.

6. *Știri polone despre Andrei Șaguna*. „Revista Macedoromână”, III (1930), no. 1.

7. *Memoriul macedoromânilor către Napoleon III*, în „Revista Macedoromână”, vol. III (1931), no. 1–2 și aparte București 1931, 16 pag. Influența propagandei franceze în Orient. „Memoriile” către Napoleon III. Mișcarea grecilor și a bulgarilor. Reacția macedoromânilor. Proiect de autonomie românească în Balcani.

8. *Balcania*, în „Libertatea” din 20 iunie 1936 și aparte, București, 1936, 16 pag.

9. *Povestea unei cărți – Protopiria lui Cavalioti*, în „Omagiu lui Const. Kirițescu” și aparte București, 1937, 16 pag. Vicesitudinile unei cărți rare aromânești.

10. *Corporațiile moscopolene*, în „Revista Istorică Română”, IX–1939. Studiu de istorie socială. Se folosește ca de obicei, literatura greacă, necunoscută la noi și izvoare noi (statutele unei bresle).

11. *Pentaglosarul lui Neculai Ianovici*, în „Revista Istorică Română”, IX–1939. Acest vocabular în 5 limbi, oglindește caracterul poliglot al orașelor maghiare de la finele veacului XVIII și începutul veacului XIX. Prezența dialectului macedo-român în acest vocabular scris și pentru nevoile practice ale acestei societăți polietnice, alături de limbile germană, ungară și greacă, arată cât de răspândit era acest dialect, cât de mare era procentul aromânilor în Ungaria.

12. *Drepturile Româniilor la Renașterea Ungariei*, în „Revista Lamura”, I, 1940. Este vorba despre rolul aromânilor la formarea burgheziei maghiare.

13. *Peninsula Balcanică și studiile comparate*, în „Gândul Vremii”, no. 2, 1942.

VI. DIVERSE

1. *O listă de întemnițați olteni (1823)*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, vol. VIII (1929), pag. 17–25. Se dă alături de numele întemnițaților vina fiecăruia și modul cum a fost penalizată infracțiunea. Între întemnițați, numeroși panduri care au participat la răscoala lui Tudor.

2. *Vechimea Seminarului Central*, „Universul” din 18 iulie 1937. În polemică cu d. I.C. Filiti, a făcut dovada că Seminarul Central nu trebuie confundat cu școala de preoți de la Antim înființată în anul 1795 și desființată la 1861.

3. *Seminarul Central 1836–1936*. Documentele întemeierii. Culegere făcută cu prilejul centenarului școlii la care d. Papacostea a servit un număr mare de ani. Este cuprinsă în acest volum și corespondența elevilor care acum 100 de ani au urmat teologia la Athena.

4. *Drepturile Românilor asupra Basarabiei*, în „Libertatea”, August 1940.

5. *Das Recht der Rumänen auf Bessarabien*. Bukarest, Die Dacia Bucher, 1941, pag. 31.

*

Din cele de mai sus rezultă în mod limpede că într-adevăr și activitatea științifică scrisă a d-lui Victor Papacostea se referă în cea mai mare parte la problemele de istoria popoarelor balcanice cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării. Ea a pus în circulație, în istoriografia română, izvoare inedite sau studii străine care nu erau cunoscute la noi. Metoda de lucru a d-lui Victor Papacostea prinde momentele științifice stabilite, stilul este îngrijit și cu o notă personală. D-sa are în pregătire sau sub tipar încă o serie întreagă de lucrări în aceeași direcție. Și nu ne îndoim că, prin ridicarea la rangul de profesor, intensitatea lucrului său va spori și mai mult. De aceea, convins că fac un serviciu atât învățământului cât și științei, propunem Consiliului Facultății de Litere, ridicarea d-lui conferențiar Victor Papacostea la rangul de profesor la catedra „Istoria popoarelor balcanice, cu specială privire la românii de la Sud de Dunăre”.

(ss) C.C.Giurescu

**Propunerea lui Victor Papacostea adresată Ministrului Culturii
Naționale și Cultelor de organizare a Institutului de Studii și
Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din București (1942)⁶⁹**

Domnule Ministru,

Popoarele Europei se îndrumează către o eră de mai strânsă colaborare.

⁶⁹ Păstrată în ciornă în arhiva personală a lui Victor Papacostea.

Este de nădăjduit ca în organizarea viitoare a continentului nostru legile geografiei și ale istoriei vor fi cu grijă observate. Marile despărțăminte naturale nu vor mai putea fi nesocotite. Sud-Estul – Balcania – cum se spunea în epoca federalismului romantic – va părăsi un regim de frontieră fundat cu desconsiderarea legilor naturale și unei evoluții istorice de multe ori milenare, pentru a obține organizarea ce îi este proprie.

Un mare proces de lămuriri a început; se scot în lumina cercetărilor științifice temeiurile comune – de rasă, cultură și civilizație – care leagă într-o mare familie popoarele Sud-Estului. Primele semne de biruință ale noului curent de gândire s-au văzut încă înainte de trecutul război mondial; de atunci ele au sporit necontenit.

Poporul român – cel mai numeros dintre toate aceste popoare – este desigur și cel mai indicat să sprijine și să protejeze această activitate științifică la care urmează a fi solicitați reprezentanții științei balcanologice, de pretutindeni.

Pentru aducerea la îndeplinire a dezideratului de mai sus, am onoarea a vă propune organizarea Centrului de Studii și Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din București.

Primiți vă rog, Domnule Ministru, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

<Victor Papacostea>

Raportul Nr. 280.028/1942 prin care Ion Petrovici, Ministrul Culturii Naționale și Cultelor propune Mareșalului Ion Antonescu proiectul de Decret-Lege privind organizarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice⁷⁰

Domnule Mareșal,

Popoarele Europei se îndrumează către o eră de mai strânsă colaborare. Este de nădăjduit ca în organizarea viitoare a continentului nostru legile geografiei și ale istoriei vor fi cu grijă observate. Marile despărțăminte naturale nu vor mai putea fi nesocotite. Sud-Estul – Balcania – cum se spunea în epoca federalismului romantic – va părăsi un regim de frontieră fundat cu desconsiderarea legilor naturale și unei evoluții istorice de multe ori milenare, pentru a

⁷⁰ O versiunea franceză a fost publicată în „Balcania”, VI, 1943, p. 583. Așa cum se poate ușor constata, Ion Petrovici transcrie, în numele său, cu deosebiri neesențiale, propunerea ce-i fusese adresată de Victor Papacostea.

obține organizarea ce îi este proprie.

Un mare proces de lămuriri a început; se scot în lumina cercetărilor științifice temeiurile comune – de rasă, cultură și civilizație – care leagă într-o mare familie popoarele Sud-Estului. Primele semne de biruință ale noului curent de gândire s-au văzut încă înainte de trecutul război mondial; de atunci ele au sporit necontenit.

Poporul român, care a susținut cândva cu atâta generozitate marea comunitate ortodoxă, este chemat din nou să sprijine și să dezvolte această activitate menită să contribuie în chip esențial la apropierea și cunoașterea popoarelor balcanice. În acest domeniu, el nu poate lăsa întâietatea nimănui altcuiva.

Pentru aducerea la îndeplinire a dezideratului de mai sus, am onoarea de a supune aprobării și semnăturii dumneavoastră proiectul de decret pentru organizarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din București, în virtutea dispozițiilor decretelor-lege no. 3052 din 5 septembrie și no. 3072 din 7 septembrie 1940.

Primiți, vă rugăm, Domnule Mareșal, asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

Ministrul Culturii Naționale și al Cultelor
Prof. I. PETROVICI

Decret-Lege nr. 255 din 2 februarie 1943 pentru înființarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice⁷¹

Legea Nr. 60
MINISTERUL CULTURII NAȚIONALE ȘI AL CULTELOR

ANTONESCU
MAREȘAL AL ROMÂNIEI
ȘI
„CONDUCĂTOR” AL STATULUI

⁷¹ Cf. Monitorul Oficial Nr. 28 din 3 Februarie 1943; „Balcania”, VI, 1943, p. 581-583 (în traducere franceză). În arhiva lui Victor Papacostea se găsește o ciornă de proiect de Decret-Lege, în care au fost făcute cu creionul corecturi și precizări privind organigrama ISCB („6 directori de secție, 2 șefi de lucrări și 2 asistenți”) și valoarea bugetului alocat (inițial 726.000 lei, apoi 522.800 lei „până la 31 mai 43”). Cred că aceste note dovedesc, dacă mai era nevoie și în această împrejurare, sprijinul acordat lui Victor Papacostea de Alexandru Neagu, ministru de finanțe la acea dată și statornic prieten personal al istoricului.

Văzând raportul domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul Culturii Naționale și al Cultelor nr. 280.028/1942 și în virtutea dispozițiilor Decretelor-Legi nr. 3052 din 2 septembrie și nr. 3072 din 7 septembrie 1940:
Am decretat și decretăm:

Decret-Lege
pentru înființarea Institutului de Studii și
Cercetări Balcanice

Art. 1. – Se înființează Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, persoană juridică de drept public, funcționând pe lângă Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor.

Art. 2. – Scopurile Institutului sunt:

a) încurajarea cercetărilor științifice și studiilor comparative, privind istoria, civilizația și cultura popoarelor balcanice;

b) Stabilirea de legături de cooperare intelectuală între Instituțiile de Cultură din România și diferite centre de activitate științifică din peninsulă.

Art. 3. – Titularul catedrei de istoria popoarelor balcanice de la Facultatea de Litere din București este de drept directorul Institutului. Directorul reprezintă Instituția în Justiție și fața de autorități și particulari.

Art. 4. – Personalul Institutului de Studii și Cercetări Balcanice este de două feluri: științific și administrativ:

a) Personalul științific este compus din: 7 membri permanenți asimilați în salariu cu directorii de secție de la Institutele de cercetări științifice, 2 șefi de lucrări și 2 asistenți. Membrii permanenți se recrutează dintre profesorii și conferențiarilor universitari cu o autoritate recunoscută în domeniul specialităților respective. Șefii de lucrări și asistenții, dintre doctorii cu pregătire în domeniul istoric, etnografic sau linguistic;

b) Personalul administrativ se compune dintr-un secretar și un bibliotecar, recrutați potrivit legii învățământului superior.

Art. 5. – Numirea personalului științific și administrativ se face, la propunerea directorului Institutului, de Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor. Acest personal va fi retribuit conform tabelului de încadrare și salarizare anexat, care face parte integrantă din prezenta lege.

Art. 6. – Cheltuielile de personal și material, necesare funcționării Institutului, vor fi înscrise în bugetul Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor.

Art. 7. – Se deschide pe seama Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, pentru Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, un credit extraordinar bugetar în sumă de 522.800 lei, pentru plata salariilor și accesoriilor cuvenite personalului arătat în articolul precedent, până la 31 Martie 1943, cu acoperire din fondul pentru deschideri de credite prevăzut în bugetul general al

Statului pe exercițiul 1942/1943.

Art. 8. – Un regulament va determina modul de organizare și funcționare al Institutului.

Dat în București, la 2 februarie 1943

ANTONESCU

Mareșal al României

și „Conducător” al Statului

Ministrul Finanțelor

Ministrul Culturii Naționale și al Cultelor

ALEXANDRU NEAGU

Prof. I. PETROVICI

Nr. 255

Tabel de salarizarea personalului științific și administrativ al Institutului de Studii și Cercetări Balcanice.

Directorul.....	grupa A 20,	tip de salariu 18.
Membrii permanenți	grupa A 20,	tip de salariu 20.
Șefi de lucrări	grupa A 20,	tip de salariu 26.
Asistenți	grupa A 20,	tip de salariu 28.
Secretar	grupa A 33,	tip de salariu 27.
Bibliotecar	grupa A 34,	tip de salariu 29.

Dezavuarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și a directorului său în oficiosul hitlerist „Das Reich”, nr. 8, Berlin, 30 ianuarie 1944

BALCANUL UNITAR

“Nu este cu puțință să studiem în chip separat viața fiecăruia dintre popoarele Balcanilor, deoarece aceste popoare au prea multe lucruri comune care îndeamnă la comparație”.

Această constatare a fost făcută la București în conferința de deschidere a unei serii de conferințe ale Institutului român pentru cercetări balcanice având ca temă colectivă *Factori de unitate în viața popoarelor balcanice*. Desigur România veghează asupra particularităților și specificului său național cu un zel nu mai puțin viu decât celelalte țări din sud-est. Cu toate acestea întemeie-

rea acum un an a Institutului balcanic, seria de conferințe inițiată anul acesta și fraza citată mai sus trădează tendința către caracterele unitare ale acestui spațiu care în concepția Reichului german este privit ca o regiune a deosebiriilor și multiplicității.

„Românii și bulgarii“. Unul dintre textele privitoare la raporturile românilor cu popoarele balcanice, înmânate spre lectură tuturor elevilor Școlii de limbi balcanice în scopul familiarizării lor cu realitățile balcanice și metoda balcanologică.

ROMÂNII ȘI BULGARII

Scurtă privire istorică

Dintre toate popoarele cu care ne învecinăm, cele mai strânse legături le-am avut *în toate vremurile* cu bulgarii. Nu este vorba numai de legăturile obicinuite care decurg dintr-o bună vecinătate; ne referim în primul rând la *afinități*. Cu Bulgarii ne înrudit în gradul cel mai înalt.

Și unii și alții stăm pe un întreit substrat comun: tracii, romanitatea și slavii. Aceleași seminții trace, aceleași elemente romanice, același grup slav – firește în proporții diferite – sunt cuprinse atât în geneza poporului bulgar cât și a celui român. Și arheologia și istoria au dovedit cu prisosință lucrul acesta.

Peste această veche plămadă comună s-a adăugat, veac de veac, condițiuni istorice identice: invaziunile, cultura bizantină, ortodoxia, influența și stăpânirea turcească și nu mai puțin înrăurirea puternică a acelorași condițiuni geografice. fice. Acestea au sporit la rândul lor, în cea mai mare măsură afinitățile izvorâte din procesul acestor origini comune, dându-le și unora și altora o structură socială de o identitate absolută. Ambele popoare sunt în primul rând neamuri de țărani, plugari. Agricultură a fost și este ocupația de căpetenie a mării majorități a populațiilor de pe ambele țărmuri ale Dunării și viața sătească este caracteristică și fundamentală pentru economia și cultura lor. Pe această structură socială și economică comună s-a întemeiat puternica solidaritate spirituală și politică care a legat aproape zece veacuri, într-o singură istorie, viața celor două popoare.

Primul imperiu bulgar – care nu trebuie conceput în sensul strict etnic – cuprinde și pe români în sfera autorității lui directe sau nominale. Cronicile bizantine mărturisesc strânsa fraternizare în lupta comună dusă de cele două popoare pentru apărarea libertății lor.

Datorită acestei conviețuiri în marginile aceluiași stat, românii au adoptat

liturghia slavă așa cum au propovăduit-o frații Metodie și Kiril și discipolii acestora. Și astfel, limba liturgică, în care s-au rugat strămoșii noștri aproape opt veacuri, a fost limba veche bulgară. Adoptarea culturii religioase bulgare de către români a contribuit și ea în mod esențial la încheierea acelei solidarități spirituale sub semnul căreia s-a dus veacuri de-a rândul lupta atât contra stăpânirii bizantine, cât și împotriva cotropirii otomane. Atât de intimă era această comunitate de cultură între bulgari și români, încât atunci când bizantinii desființează Imperiul bulgar, ei n-au putut să-i despartă sub raportul spiritual și au fost nevoiți să dea un edict prin care ambele popoare au fost reunite sub raportul religios *într-o unitate* cu organizație comună, *sub jurisdicția Arhiepiscopiei bulgare de la Ohrida*.

Tăria acestei solidarități spirituale a înfrânt și frontierele statelor naționale întemeiate mai târziu, menținând pe deasupra lor marea comunitate de cultură ortodoxă. Sute de ani, scrierile în vechea limbă bulgară au fost singurele care au circulat prin mănăstirile noastre și pe la Curțile Domnești din țările române.

Dar perioada cea mai strălucită sub raportul politic al fraternității româno-bulgare în Evul Mediu începe la finele sec. XII, când ambele popoare, nemai-putând suporta stăpânirea spoliatoare a Bizanțului, ridică steagul revoltei sub conducerea Asanizilor. Invocând, după cum povestește un cronicar pe "Dumnezeul bulgarilor și al valahilor", mulțimile bulgaro-române biruiră pe bizantini și înființară imperiul de altădată. Această luptă a prins în vârtejul ei toată suflarea bulgaro-română, din Balcani și până la Carpați. Caracterul bulgaro-român al noului imperiu s-a vădit în titlul lui Ioniță (al treilea dintre Asanizi), care își zicea: "împărat al valahilor și al bulgarilor".

Legăturile politice din veacul al XII-lea și al XIII-lea – din vremea lui Ioniță și a urmașilor săi – vor influența și mai târziu, în sec. XIV, organizația de stat și cultura țărilor române nou întemeiate. Acestea și-au luat modelul întocmirii lor prin organizarea vecinului de peste Dunăre. Astfel, titlul domnului Țării Românești a fost imitat în parte după acela al țărilor bulgari. Numele de Ioan (prescurtat în *Io*) pe oare și-l adăuga fiecare țar bulgar din acea epocă la numele său propriu (ca o dovadă a descendenței din Ioan Asan II) a fost introdus în titulatura domnilor români, ca un împrumut de cancelarie. Principalii demnitari ai curții domnești de la Argeș purtau aceleași titluri ca ale demnitarilor de la Târnova și aveau aceleași atribuții, unii : logofăt, stolnic, stratornic, comis, vestiar etc. O sumă de clerici mari ai Bulgariei au contribuit atunci la organizarea noastră ecleziastică, ca patriarhul Eftimie al Târnovei și vestitul Grigore Țamblac.

Lupta împotriva invaziei turcești va reuni din nou puterile bulgarilor și românilor într-o mare efort comun. Poporul bulgar a păstrat amintirea

ajutoarelor militare date de români atunci. Figurile domnilor noștri Mircea, Radu și Dan sunt – se poate spune – mai familiare folklorului bulgar decât celui român!

În general, putem afirma că, după căderea Bulgariei sub turci, s-au inversat rolurile. De aci înainte, românii – rămași într-o semi-independentă – vor fi aceia care vor lua asupra lor ajutorarea fraților bulgari, căzuți în robia grea a Islamului. Folklorul bulgar este plin de amintirea expedițiilor de ajutorare pe care voievozii români le fac peste Dunăre, în ajutorul bulgarilor. Cronicele și pomelnicele bulgare amintesc sprijinul dat de români bisericii bulgare robite.

Apariția lui Mihai Viteazul în Bulgaria și lupta aprigă deschisă de el contra Imperiului otoman ridică la finele veacului XVI răscoala poporului bulgar. Iar când Domnul român – silit de împrejurări de forță majoră – părăsește pământul Bulgariei, înduișat de suferințele poporului frate, strămută în Țara Românească mari mase de țărani bulgari pe care îi așează în șesul muntean, unde urmașii lor trăiesc și astăzi. Și amintirea acestui voevod român este cantată de folklorul bulgar.

De atunci și până în pragul vremurilor noastre, pământul României a fost refugiul ospitalier al tuturor bulgarilor pe care îi exaspera apăsarea feudalității și administrației otomane. Către finele sec. XVIII și începutul sec. XIX, asistăm la un adevărat exod. Astfel se explică numărul important de colonii bulgare de pe pământul țării noastre. Din rândul lor se vor recruta la începutul sec. XIX primele oștiri naționale bulgare, care vor trece peste Dunăre pentru eliberarea Patriei bulgare. Și tot dintre ei se va ridica acea elită de intelectuali care vor pune bazele mișcării de renaștere a poporului bulgar; la București s-a întrunit primul Parlament neoficial al Bulgariei și sub influența proclamației de la Islaz s-a redactat primul proiect al Constituției bulgare. De sub teascurile tipografiei muntene a ieșit prima carte în limba bulgară modernă și tot aci s-a format și promotorul școalei noi bulgare. La Brăila, s-au pus temeliile și s-au desfășurat primele manifestări științifice ale Academiei Bulgare. Pe pământul României au funcționat mai bine de 20 tipografii bulgare și au văzut lumina tiparului peste 500 de cărți și aproape 50 de periodice bulgare. Tot la noi, în sfârșit, au avut loc și primele începuturi ale teatrului bulgar. Desigur că toată această mișcare de renaștere s-a bucurat de un sprijin neprecupețit din partea fruntașilor democrației românești de atunci, în frunte cu C.A. Rosetti, I. Brătianu și Zamfir Arbore.

O frumoasă expresiune de sentimente recunoscătoare pentru România și poporul român pentru concursul dat, găsim într-o scrisoare din 1886 a lui Zaharia Stoianoff, președintele primei Sbranii bulgare către Zamfir Arbore.

Iată un pasaj din această scrisoare: <.....>⁷²

⁷² Dactilograma se termină aici. Notă autografă a lui Victor Papacostea pe prima pagină.

Îndreptarul pentru activitatea serviciilor științifice din Institutul de Studii și Cercetări Balcanice

Î N D R E P T A R PENTRU ACTIVITATEA SERVICIILOR ACTIVE ȘTIINȚIFICE

a. Fiecare secțiune a Serviciilor active științifice are un director de secție și un secretar. Directorul secțiunii va fi unul dintre membrii permanenți; în cazuri speciale, va putea fi delegat și unul dintre ceilalți membrii ai personalului științific.

b. Fiecare secțiune a Serviciilor active științifice va întreține un registru de procese-verbale ale ședințelor secției respective, care nu vor putea fi mai puține de una pe lună. Aceste procese-verbale vor oglindi mersul activității secțiunii și contribuția fiecărui membru.

c. Fiecare secțiune va ține un repertoriu cuprinzând numele tuturor specialiștilor din țară și străinătate, cu date biobibliografice asupra lor. Pentru completarea acestui repertoriu, secțiunea va colabora cu Serviciul Relațiilor.

d. Fiecare secțiune va ține la zi registrul de informațiune bibliografică privind sfera ei de activitate.

e. Fiecare secțiune va îngriji să fie prezentă în termen cu materialul științific (studii, articole, comunicări, conferințe, recenzii, note bibliografice etc.) la toate manifestările Institutului.

f. Fiecare secțiune își va întocmi un program de activitate de mai lungă durată și un alt program cu lucrările fiecărui an. Atât programul de mai lungă durată cât și programul activității anuale vor fi comunicate – precum și eventualele modificări – Direcțiunii Institutului.

g. Secțiunile sunt datoare să organizeze colaborarea specialiștilor străini.

h. Secțiunile vor îngriji ca dezvoltarea bibliotecii Institutului să se facă ținându-se seama de nevoile fiecărei discipline, făcând la timp propuneri scrise pentru achiziții sau schimb și colaborând efectiv la procurarea cărților necesare.

i. La sfârșitul fiecărui an, Directorul secțiunii va înainta un raport de activitate a Secției, însoțit de rapoartele personale ale membrilor.

**O listă a secțiilor și colaboratorilor Institutului de Studii și Cercetări
Balcanice din București**

INSTITUTUL DE STUDII ȘI CERCETĂRI BALCANICE

1. Secția de studii bizantine și neogrecești:	Dl. Alexandru Elian
Dra. Ariadna Camariano
Dl. Nicolae Gh. Sinefache
Dl. Cleobul Tsurkas
Dl. Tache Mărgărit
Dl. Economidis
Dl. Cristea Forfolea
Dl. Fotie Gunopol
2. Secția de studii iugoslave:	Dl. Silviu Dragomir
Dl. Emil Petrovici
Dl. Boguslav Pissarov
Dl. Teodor N. Trâpcea
Dl. Mioc
Dl. Sava Iancovici
3. Secția de studii bulgare:	Dl. Petre Caraman
Dl. Emil Petrovici
Dl. Al. Iordan
Dl. Pirin Boiaigiev
Dl. Teodor N. Trâpcea
Dl. Vl. Diclescu
4. Secția de studii turcești:	Dna. Maria Matilda Bulgaru
Dl. Abdulah Abduraman
Dl. Guboglu
Dl. Haralambie Tărărașcu
Dl. Iogu
Dl. Matei
Dl. Beldiceanu
Dra. Corina Niculescu
5. Secția de studii albaneze:	Dl. Francisc Pall
Dra. Djamo
Dl. Polena

6. Secția de studii ruso-balcanice: Dl. Emil Petrovici
Dl. Silviu Dragomir
Dl. Victor Papacostea
Dna. Ștefania Petrescu
Dl. Teodor N.Trâpcea
Dl. Nicolae Popescu
7. Studii de geografie și etnografie balcanică: Dl. Victor Papacostea
Dl. Vintilă Mihăilescu
Dl. Ion Conea
Dra. Vera Iordăchescu
8. Preistorie, arheologie și antichități: Dl. Radu Vulpe
Dl. Emil Condurachi
Dl. Dumitru Berciu
Dl. Dumitru Tudor
9. Literatură și folklor: Dl. Petre Caraman
Dl. Dan Simonescu
Dl. Emil Turdeanu
Dl. F. Gunopol
10. Bibliotecă și bibliografie: Dl. Victor Papacostea
Dl. Al.Iordan
Dra. Maria Vulcu
Dl. I. Matei
11. Școala de limbi balcanice și orientale: Dl. V. Papacostea
Dra. Maria Vulcu
Dl. Teodor N.Trâpcea
12. Publicațiunile: Dl. Emil Condurachi
Dl. I. Matei
Dl. L. Rosenbaum
13. Conferințe, cursuri, comunicări: Dl. Alexandru El Ian
Dl. F.Gunopol
Dl. Mircea Voicana
14. Secția relațiilor: Dl. M.Bădescu
Dna. Maria Matilda Bulgaru
Dl. Nicolae I. Sinefache
Dl. Abdulah Abduraman
15. Administrația: Dl. Mihail Regleanu
Nicolae I. Sinefache
Dactilografă

Decizia nr. 266.979, din 14 octombrie 1947, semnată de Ministrul Educației Naționale Ștefan Voitec, prin care, între mulți alții, Prof. Victor Papacostea este înlăturat din Universitatea București și încadrat <sic!> la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București⁷³

Noi, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Educației Naționale, Având în vedere dispozițiunile art. 55 din legea Nr. 139 din 1947;

Având în vedere decizia Comisiunii ministeriale pentru redresarea economică și stabilizarea monetară nr. 18, publicată în Monitorul Oficial cu Nr. 184 din 13 august 1947;

Având în vedere propunerile făcute de Comisiunea interministerială instituită prin jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 920, publicat în Monitorul Oficial Nr. 160 din 16 iulie 1947;

Decidem:

Art. 1. – Pe data de 1 septembrie 1947, se fac următoarele comprimări și raționalizări în învățământul superior:

*Universitatea din București
Facultatea de Drept*

Catedra de drept roman: Dumitriu George. se comprimă persoana și catedra.

Catedra de istoria dreptului românesc: Fotino Gheorghe. Se comprimă persoana și temporar catedra.

<....>

Facultatea de Litere și Filosofie

Catedra de istorie universală: Brătianu Gh. Se comprimă persoana.

Catedra de slavistică cu limbile bulgară și sârbă: 1. Nandriș Gh. Se comprimă persoana și se suprimă salariul; 2. Cancel P. Se comprimă persoana cu drept de pensionare.

Catedra de limbă și literatură engleză: Protopopescu Dragoș. Se comprimă persoana.

Catedra de pedagogie și istoria pedagogiei: Narly Gh. Se comprimă persoana.

Catedra de limba română și dialectele ei, al doilea post: Pop Sever. Se suprimă salariu. Persoana se încadrează la Facultatea de Litere și Filosofie Iași.

⁷³ Monitorul Oficial, partea I, an. CXXV, nr. 239, joi 16 oct. 1947, p. 9293-9299

Catedra de pedagogie socială: Petrescu C.I. Se comprimă persoana și catedra.

Catedra de istoria popoarelor balcanice cu specială privire la românii din sudul Dunării: Papacostea V. Persoana se încadrează cu titlul și salariul său de prof. la Institutul de Cercetări Balcanice București.

<...>

Art. 2. – Dl. director al învățământului superior și dl. director al contabilității sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a prezentei deciziuni.

Data la 14 octombrie 1947

Ministru, Șt. Voitec

Nr. 266.989

Decizia nr. 266.980 din 14 octombrie 1947, semnată de Ministrul Educației Naționale Ștefan Voitec, prin care, ca și la celelalte institute de cercetări, este drastic redus personalul științific și administrativ⁷⁴

Noi, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Educației Naționale, Având în vedere dispozițiunile art. 55 din legea Nr. 139 din 1947;

Având în vedere decizia Comisiunii ministeriale pentru redresarea economică și stabilizarea monetară nr. 18, publicată în Monitorul Oficial cu Nr. 184 din 13 august 1947;

Având în vedere propunerile făcute de Comisiunea interministerială instituită prin jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 920, publicat în Monitorul Oficial Nr. 160 din 16 iulie 1947;

Decidem:

Art. 1. – Pe data de 1 septembrie 1947 se comprimă temporar, pentru economii bugetare, salariile posturilor de personal didactic din învățământul superior prevăzute în alăturatul tablou, care face parte integrantă din prezenta deciziune.

Art. 2. – Dl. director al învățământului superior și dl. director al contabilității sunt însărcinați cu aducerea la îndeplinire a prezentei deciziuni.

Data la 14 octombrie 1947

Ministru, Șt. Voitec

Nr. 266.980.

<...>

⁷⁴ Monitorul Oficial, partea I, an. CXV, nr. 239, joi 16 oct. 1947, p. 9299- 9307.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Institute de Cercetări Științifice

Institutul de Istorie Universală N. Iorga

Subdirector (Berza Mihai)

Consilier științific (Pippidi M.D.)

Institutul de cercetări geografice

Director de secție (Mihăilescu Vintilă)

<...>

Institutul de studii și cercetări balcanice

Director de secție (Dragomir Silviu)

Director de secție (Elian Alexandru)

Director de secție (Petrovici Emil)

Director de secție (Condurache Emil)

Lector (Sinefache Nicolae)

Șef de lucrări (Regleanu Mihail)

Asistent (Gheorghe Constantin)

Institutul de istorie națională

Director (Giurescu, C.)

Director de secție (Ștefănescu D.I.)

Director de secție (Pâclișeanu Z.)

Director de secție (Grecescu Constantin)

<...>

Personalul Institutului de Studii și Cercetări Balcanice după fuziunea cu Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (1948)

T A B E L N O M I N A L

de salariați ai Institutului de Istorie al Academiei R. P. R.

sec<ția> slavo-bizantină, str. Nic<olae> Iorga nr. 21.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Funcția	Sindicalist	Membr<u> de> partid	Obs<ervații>
1.	Emil Condurachi	Director	da	da	la Universitate

2.	Victor Papacostea	Consilier șt<iințific>	da	nu	la Universitate
3.	Petre P Panaitescu	Cons<ilier> șt<iințific>		nu	
4.	Mihail Guboglu	Șef lucr<ări>	da	da	
5.	Pirin Boiagieff	lector	da		la Șc<oala> bulgară
6.	Trifu Selea	lector	da	da	la Minist<erul> naționalităților
7.	Năsturel Petre	asistent	da		la Inst<itulul de> Arhivis- tică
8.	Ion Matei	asistent	da		la Minist<erul de> Externe
9.	Tatiana Golim	lectoră	da	da	la Academia Comercială
10.	Claudia Mihăilescu	Asistentă	da	da	la Universitate
11.	Theodora Soreanu	Bibliotecară	da	nu	
12.	Chișcă Eugenia	Traducătoare	da	nu	
13.	Țelnik T.Emma	Traducătoare	da	da	la Fălciu-Huși
14.	Veronica Popp	Femeie de serviciu	da	nu	
15.	Valter Ruxandra	secretară	da	nu	

La Obs<ervații> s-a arătat unde sunt sindicalizați și activează ca membri de partid unii dintre tovarășii și tovarășele mai sus amintiți.

Tineri în secție nu avem, afară doar de tov. care are 22 de ani.

<Notă manuscrisă autografa a lui M.Guboblu>:

Tov. resp<onsabil> sind<ical> M. Guboglu

Grupa X-a sindicală

Salariați : 15 (cincisprezece)

bărbați: 8 (opt)

femei: șapte (șapte)

înscriși în P.M.R. : 6 (șase)

**Victor Papacostea către Acad. Athanase Joja, Ministrul
Învățământului, despre Institutul Sud-Est European al lui
Nicolae Iorga și Vasile Pârvan (1959)⁷⁵**

Tovarășe Ministru,

În convorbirea ce mi-ați acordat, venind vorba de Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, pe care l-am întemeiat și condus între anii 1937–1947, ați amintit și de Institutul Sud-Est European fondat de Nicolae Iorga, V. Pârvan și Murgoci. Preocupat de obiectul audienței mele, am regretat mereu de atunci că nu m-am oprit mai mult asupra întrebării ce mi-ați pus. Îngăduiți-mi să o fac acum pe această cale.

Ideea centrală în concepția predecesorilor mei era aceea a *substraturilor*. Pentru ei principalul factor de unitate a lumii balcanice îl constituia ancestrăția comună traco-iliră. Sub influența descoperirilor arheologice și a lui Pârvan personal, N. Iorga vedea pretutindeni în omul balcanic de azi pe traco-ilirul de ieri. Departate de mine gândul de a contesta însemnătatea substratului comun; dimpotrivă i-am dat toată importanța meritată atât în cursurile mele, cât și în organizarea Institutului, unde pentru factorul traco-ilir întemeiasem o secție specială. Tratată însă unilateral și cu un anume patetism, ea a provocat – cum era și firesc – unele susceptibilități. Nu trebuie uitat că această „pledoarie” în favoarea substratului traco-ilir venea într-un moment de vie activitate paneleonică și panslavă. Mulți au avut impresia că cei doi istorici români făceau, la rândul lor, prin teoriile tracizante tot un fel de naționalism românesc. În aceste condiții, era firesc ca acțiunea Institutului Sud-Est European să nu aibă ecoul dorit în Peninsula; să fie chiar suspectată de „imperialism” iar protagoniștii și emulii lor să ajungă la polemici penibile tocmai cu aceia cu care trebuiau să colaboreze.

Institutul de Studii și Cercetări Balcanice și-a propus să cerceteze lumea

⁷⁵ Cf. mai sus memoriul lui *Victor Papacostea către Ministrul Învățământului Acad. Athanase Joja (februarie 1959)*.
<https://biblioteca-digitala.ro>

balcanică în toată complexitatea etnografiei sale, fără a manifesta vreo preferință afectivă. A fost un laborator în care s-au studiat, cu egal interes, *toți* factorii din a căror fuziune a rezultat, la capătul atâtor veacuri de conviețuire, un singur popor – vorbitor a mai multor limbi. Substratul traco-ilir, elenismul, civilizația și cultura elenistică, romanitatea, Bizanțul, factorul slav, Islamul, ortodoxia etc. – nici unul din factorii care au intrat în componența etnică și sufletească a omului balcanic nu a fost uitat. Studiul reflexelor pe care această vastă fuziune le-a provocat în limbă, în folclor, în literatură și în artă era chemat să înfrângă toate prejudecățile și să lichideze un trecut odios de ură și crime.

Dar a mai fost ceva nou în gândirea științifică pe care s-a întemeiat Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. Fără a nega importanța lingvisticii comparate pentru determinarea între marile grupări de popoare, noi nu am putut admite, totuși, ca în această zonă a continentului, caracterizată printr-un permanent haos etnic, să se facă din limbă criticul unic și absolut pentru stabilirea înrudirilor dintre popoare. Am ridicat un steag de luptă științifică împotriva acestui nefericit abuz care a separat cu ziduri chinezești popoare deosebite prin limbă, dar atât de înrudite prin structura lor etnică și sufletească, precum și prin trecutul lor istoric de atâtea ori comun. Am semnalat, încă de acum aproape un sfert de veac, riscurile „dezintegrării” noastre din mediul uman în care ne-am născut – și suntem obligați a trăi – și am încercat să preîntâmpinăm tristește ei consecințe printr-o tenace aplicațiune a metodelor comparate în câmpul tuturor disciplinelor amintite mai sus.

Astfel s-a încheiat, pentru prima oară într-un ansamblu mai complet și sistematic, legile fundamentale ale Balcanologiei. Am arătat colegilor din Peninsula că, mai ales în această zonă europeană, cercetarea științifică nu mai poate fi ferecată în compartimente naționale, ci unificată printr-o strânsă cooperare intelectuală și prin studii comparate asupra tuturor factorilor de unitate amintiți mai sus.

Am trecut apoi la realizările următoare: 1. Am întemeiat în anul 1937 revista *Balcania* în limba franceză cu importante colaborări internaționale. Această revistă a apărut până la fuzionarea institutelor în anul 1948. 2. Am pus – tot în 1937 – bazele unei școli de limbi balcanice și orientale (moderne), dublată de trei clase speciale pentru limbile moarte (elină, slavă și turcă osmană) în scopul de a pregăti cercetători în bizantinologie, slavistică și turcologie, precum și buni funcționari pentru serviciile noastre exterioare, cunoscători ai limbilor și problemelor balcanice. În ultimul an de existență, diferitele clase ale școlii de limbi balcanice și orientale erau frecventate de circa 140 de tineri. 3. Am fondat, în 1943, o editură din al cărei plan de lucru – în numai trei ani de activitate – au apărut 12 studii mari în spiritul și metoda de lucru

înfățișate mai sus; alte 15 erau sub tipar sau în pregătire. 4. Am creat, în 1942, oficiul bibliografic inter-balcanic în scopul de a obține și furniza tuturor secțiilor o promptă și cât mai completă informație bibliografică. Lucrările acestui oficiu se efectuau gratuit de către studenții catedrei de Istoria popoarelor balcanice, în centrul lucrărilor de proseminar. O echipă selecționată dintre acești tineri urma să publice un buletin bibliografic semestrial și să întocmească un fișier al cărții balcanice aflătoare la diferitele biblioteci bucureștene, pe materii. Sute de mii de fișe se află și astăzi în depozitul ce a aparținut institutului. 5. Am organizat în 1944 *Enciclopedia balcanică* și am redactat proiectul acestei mari lucrări de cooperare interbalcanică. Într-o ședință publică, am înfățișat grupului colaboratorilor români prospectul general al lucrării și primele rapoarte de sector, în septembrie 1947. Această Enciclopedie proiectată în zece volume pivota tot pe ideile factorilor de unitate, fără însă a neglija diferențele specifice. Țelul urmărit era tratarea mai completă și obiectivă, în cadrul culturii universale, a fenomenelor balcanice. Enciclopedia urma să fie redactată întâi în limba franceză, iar apoi în toate limbile balcanice. 6. Am organizat încă din 1937 – cu participarea istoricilor, geografilor, arheologilor, etnografilor, lingviștilor și folcloriștilor – colocviul săptămânal în cadrul căruia se dezbătea întregul material de studii și comunicări destinat revistei, iar pentru informarea corectă în noul spirit, a marelui public, am organizat cicluri anuale de conferințe pe teme fundamentale ale balcanologiei.

Adaug că toată această activitate s-a îndeplinit la început fără asistența financiară a statului, doar cu mijloace adunate de la diferite persoane și instituții, care au apreciat inițiativa noastră.

Prin ideile de care s-a condus și prin realizările sale, Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București a obținut în tot decursul existenței sale adevărată morală și colaborarea unora dintre cei mai reprezentativi savanți balcanologi străini.

Am ținut să vă comunic dvs., ministru al învățământului și culturii, aceste date Sumare referitoare la o muncă științifică închinată, de la început și până la sfârșit, exclusiv adevărului și păcii.

Primiți, vă rog tov. ministru, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

(ss) Victor Papacostea

V. DOCUMENTE ȘI TEXTE PRIVITOARE LA TEME ȘTIINȚIFICE ȘI PROBLEME POLITICE BALCANICE SAU CU CONTINGENȚE BALCANICE

Ziarul turcesc Yildirim din Bazargic relatează despre intervenția lui Victor Papacostea, ca deputat liberal georgist de Caliacra, în favoarea dreptului musulmanilor din România la reprezentare senatorială (10 septembrie 1932)

CHESTIUNEA REPREZENTĂRII CULTULUI ÎN DISCUȚIA PARLAMENTULUI⁷⁶

Articolul se referă la intervenția d-lui Victor Papacostea, deputat al jud. Caliacra, în legătură cu drepturile musulmanilor din Dobrogea și reprezentarea cultului musulman (în Parlament).

Citat: „*Faptul că d-l. Victor Papacostea, șeful organizației din Caliacra a partidului George Brătianu, a cerut și a apărut în Parlament, în fața Primului Ministru și a Ministrului Cultelor, pentru prima dată și în mod temeinic și cuprinzător, precum și argumentat, chiar înaintea tuturor problemelor județului Caliacra, drepturile musulmanilor din Dobrogea, prin aceasta domnia sa a câștigat încă pe atât încrederea și prietenia turcilor din Caliacra, care l-au sprijinit în mare măsură pentru alegerea sa ca deputat. Turcii, care i-au acordat votul lor, sunt mulțumiți pentru faptul de a nu se fi înșelat. Întâmpinăm cu satisfacție prietenia acestui prețios deputat față de noi, precum și serviciile pe care se străduiește să ni le facă și îi aducem mulțumirile noastre. Sperăm că d-l Papacostea, în a cărui capacitate și sinceritate avem încredere, va duce până la capăt, cu succes, această sarcină demnă de laudă pe care a inițiat-o*”.

Mai departe, se dau fragmente din raportul d-lui Victor Papacostea, care a reprodus, printre altele, art. 73 din Constituție : “*Marele reprezentant al musulmanilor din Romania este senator permanent*”, ceea ce se spune și în art. 5 din Legea electorală. „*Cu toate acestea – a declarat d-l Victor Papacostea – musulmanii nu au un reprezentant religios în Senat*”.

În continuare, articolul se referă la cererea deputatului Victor Papacostea pentru ca Ministerul Cultelor să inițieze alegerea unui reprezentant al cultului

⁷⁶ Rezumat și extrase traduse în română din articolul cu acest titlu apărut în ziarul turcesc *Yildirim*, nr. 28, Bazargic, 10 septembrie 1932, comunicate lui Victor Papacostea, împreună cu originalul, de Mustegiu M. Fazic în anexa scrisorii ce urmează.

musulman, deși acest lucru ar fi trebuit rezolvat încă de mult, luându-se ca model, de pildă, cultul ebraic.

De asemenea, în cuvântarea sa, deputatul V <ictor> P<apacostea> remarca totodată și faptul că, „rezolvarea cu o clipă mai devreme a acestei situații este necesară pentru folosul musulmanilor și al statului român, iar continuarea stărilor de lucruri de astăzi este dăunătoare și înjositoare atât cinsiei și onoarei musulmanilor, cât și intereselor statului”.

De asemenea, V<ictor> P<apacostea> se referise și la simpatia și devotamentul musulmanilor față de statul român și față de țară, chemând totodată statul român să acorde un sprijin mai mare musulmanilor din România.

Victor Papacostea propusese trei soluții pentru desemnarea unui reprezentant al cultului musulman în Parlament (Vezi scrisoarea lui Mustegip Hadji-Fazîl, avocat din Bazargic, adresată deputatului V <ictor> P<apacostea> drept mulțumire pentru intervenția sa).

În articolul din ziarul amintit se propune, mai departe, convocarea unui congres al musulmanilor din România în scopul alegerii unui reprezentant în Parlament din rândurile musulmanilor din România. Se mai arată ca la acest congres să fie invitați 12 categorii de delegați (Vezi și scrisoarea menționată mai sus).

În continuare, se afirmă:

„Faptul că un deputat român, care nu este turc sau musulman, critică în Parlamentul român statul său și, lăudând o minoritate, prezintă un raport prin care cere drepturile musulmanilor, acest fapt trebuie să constituie o pildă și un exemplu pentru fiecare deputat și intelectual musulman”.

Scrisoarea de mulțumire adresată de Mustegip M. Fazîc, în numele comunității musulmanilor din Dobrogea, lui Victor Papacostea care a apărât în Parlament dreptul acestora de a fi reprezentați în Senatul României (11 septembrie 1932)

MUSTEGIP M. FAZÎC

Str. Ardealului No. 7

Telef. No. 29 | 2

BAZARGIC

ROMÂNIA

Bazargic, 11 septembrie 1932

Prea Stimate Domnule Deputat V. Papacostea,

Comunicarea D-stră în sedința de ieri a Camerei, în privința susținerii drep-

turilor musulmanilor din Dobrogea, mai ales în chestiunea "reprezentantului religios superior, prevăzut de art.73 din Constituție și 5 din leg.elect., a stârnit o bucurie și mulțumire în toate rândurile musulmanilor, nu numai din jud. Ciacra, ci din întreagă Dobrogea. Primul articol cu elogii despre D-stră și cu comentarii favorabile despre comunicarea D-stră l-a publicat ziarul nostru săptămânal "YILDIRIM" din care ziar vă trimitem un exemplar.

Solicitudinea D-stră binevoitoare față de elementul musulman din România Mare este foarte mult apreciată de acest element recunoscător și leal, de al cărui devotament sincer și sprijin politic puteți fi sigur.

Toată populațiunea musulmană așteaptă cu mare nerăbdare ca frumoasa și creatoare acțiune a D-stră să se încoroneze cu succes deplin și să dea roadele dorite.

Asupra soluționării grabnice a chestiunii reprezentantului cultului musulman în Senat D-stră ați propus trei formule:

1/ Muftiul cel mai în vârstă,

2/ Muftiul cel **mai** vechi în funcție și

3/ Un congres musulman sau întrunirea Uniunii Comunității Musulmane să aleagă un reprezentant.

Noi, ne permitem a vă exprima dorința și părerea noastră asupra susținerii și realizării a a treia formulă, anume de a convoca un congres general musulman.

În realizarea acestei propuneri, după cum am scris și în ziarul "YILDIRIM" dorim ca acest congres să se convoace de către Ministerul Instrucțiunii Publice, Direcțiunea Cultelor, cel mai târziu într-o lună, la Constanța sau Silistra, convocarea făcându-se prin ziarele din București și din Dobrogea, către:

1/ Actuali și foști muftii ai județelor din Dobrogea;

2/ Actuali și foști parlamentari musulmani din România;

3/ Muftiul și foști cadii ai județelor din Dobrogea;

4/ Profesorii musulmani ai Seminarului Musulman din Megidia;

5/ Profesori musulmani ai Seminarului din Silistra;

6/ Actuali și foști președinți de la 1920 încoace ai Comunităților Musulmane din capitalele celor patru județe ale Dobrogei;

7/ Absolvenți musulmani ai Universităților sau vreunei școli superioare din România sau din vreo altă țară;

8/ Toți hatipii din Dobrogea ;

9/ Președintele Asociațiunii Absolvenților Seminarului Musulman din Megidia

10/ Câte un reprezentant de la fiecare revistă și ziar care apare în limba turcă din România;

11/ Președintele Asociațiunii hogilor din România;

12/ Câte un reprezentant al învățătorilor de limba turcă din cele patru jud<ete> ale Dobrogei.

Vă rugăm cu respect și insistent, Donnule Deputat V. Papacostea, să bine-voiți a lua în considerație dezideratul nostru mai sus expus și a stăruii cu toată căldura în realizarea reușită și ducerea, la capăt a acțiunii D-stră atât de dorită și așteptată de populațiunea musulmană, pe care veți câștiga, cu tot sufletul și sincer și devotat.

Cu toată considerația,

În numele organizației musulmane din jud. Caliacra

(ss) M. H. Fazâc
avocat

Cuvântare funebră la moartea doctorului George Badralexî (7 mai 1934)⁷⁷

Întristată adunare,

Un călător neostenit în căutarea neîncetată a adevărurilor veșnice,

⁷⁷ Dr. George D. Badralexî (1880-1934), descendentul unei familii de mari celnici aromâni, a fost unul dintre fruntașii mișcării de redeșteptare națională a aromânilor din Macedonia. Era strănepotul celnicului Alexie Bardă sau Badralexî, care, traversînd Peninsula Balcanică împreună cu familiile din „fălcarea” al cărei conducător era și cu numeroasele lor turme de oi, s-a strămutat din Avdela Pindului în preajma Veriei, pe muntele Vermion, unde a întemeiat, pe ruinele așezării *Seli*, satul pastoral aromânesc *Călivele al Badralexî*, azi stațiunea montană *Kato Vermion*. După absolvirea liceului românesc din Bitolia, el studiasse medicina la București, dobîndind diploma de doctor în 1908. Revenise la Veria, unde trăia familia sa, practicasse acolo medicina cu o generozitate care i-a adus reputația de „medic fără arginți”, fusese președintele comunității românești din acel oraș, editase revista *Flambura Pindului*, fusese președintele Congresului aromânilor din Grecia (1924) care a decis emigrarea aromânilor cu sentimente românești în România Mare și colonizarea lor în Cadrilaterul dobrogean. S-a stabilit el însuși cu familia la Bazargic, în 1927, devenind medic al orașului, dar a murit prematur, în 1934. Era un apropiat personal al lui Victor Papacostea, pe atunci deputat liberal georgist de Caliacra, cu al cărui tată, institutorul Gușu Papacostea-Goga, fusese coleg propriul său părinte, Dumitru G. Badralexî, întemeietorul primei școli românești din Selia, în prima serie de zece elevi aromâni recrutați de călugărul Averchie, la Institutul aromânesc de la Sfinții Apostoli din București. La înmormântarea d-rului George D. Badralexî au mai rostit discursuri importante personalități dintre fruntașii aromâni, precum acad. George Murnu, Nicolae Batzarîa, Cola Ciumetti. Mormântul d-rului Badralexî a fost îngrijit cu dragoste, la Bazargic, după cedarea Cadrilaterului, de bulgari, iar osemintele lui au fost aduse la București de o prietenă bulgăroaică a familiei la sfîrșitul anilor 1960.

străbătea acum câțiva ani lumea, chinuit de o mare taină. El mergea din țară în țară, pe la casele tuturor marilor personalități ale omenirii și tuturor le punea aceeași întrebare: în ce constă geniul uman, ce este genial în alcătuirea firii omenеști, ce este supraomenesc în oameni, în ce constă, cu alte cuvinte, dumnezeirea risipită în noi ?

I-au vorbit unii pe larg despre puterea de muncă; alții i-au vorbit de forța judecății; au pomenit savanții de memorie, artiștii de fantezie, poeții de inspirație, oamenii politici de voința dominatoare și așa mai departe. Călătorul își însemna cu grijă, dar mereu nemulțumit, răspunsurile și pleca mai departe. Ajuns în colțul de retragere din lume al celui care a fost cel mai mare scriitor al Franței contemporane, călătorul nostru i-a înfățișat răspunsurile primite de la toți învățații și glorioșii pământului. A. France, ajuns în anii din urmă ai bătrânețelor sale, le-a citit, a zâmbit cu amărăciune, a luat condeiul și a scris în carnetul călătorului un cuvânt, unul singur: *bunătatea*. Cu deosebire în vremea noastră, vreme de prăbușiri și războaie, de ură și de revoltă, de vărsări de sânge, de dementă progresiune a științelor și tehnicii distrugătoare, cu deosebire astăzi, când omul, de la vârsta cea mai fragedă învață să ucidă și este crescut pentru aceasta, cu deosebire astăzi, noi prețuim mai mult *bunătatea*.

Și nu mai puțin aici, ba cu deosebire aici, ținut în care se ciocnesc zgometos întocmirile mai vechi ale istoriei cu noile întocmiri ale dreptății, ținut în care lupta pentru pâinea cea de toată zilele trezește uneori fatal resorturile lumii – cu deosebire aici, marea bunătate a d-rului Badralexî îndeplinea rolul său corectiv, compensatoriu, dumnezeesc în iradiațiunea sa de binefacere și iubire.

Și ca o confirmare a celui ce a spus odată, că „*în opera lui Dumnezeu nimic nu este întâmplător*”, soarta a așezat atâta lumină și bunătate în spiritul unui medic, unui *tămăduitor*. Aci stă dumnezeescul menirii celui dus; aci stă sensul aproape religios al acestei vieți. Cei vechi spuneau acestor predestinați „trimisul lui Dumnezeu”.

Și atunci nu ne mai mirăm că d-rul Badralexî n-a trăit pentru sine și n-a agonisit pentru familia sa. Dar el nici n-a fost creat pentru aceasta. Sensul acestei vieți pornește din legile mari ale firii și nu poate fi încadrat și supus legilor mărunte, ale uzanțelor și convențiilor noastre sociale.

Cunoscuți sau necunoscuți, români sau străini, creștini sau musulmani – familia lui Badralexî era alcătuită din *toți oamenii* pe care îi putea cuprinde nemărginita sa iubire și sfera activității lui. Aceasta a fost familia lui: obștea întreagă care plânge aici și care presimte că cel ce a murit nu era nici de măsura noastră, nici de ei; că cel ce a murit nu poate fi înlocuit, că el n-a venit pe lume în serie, ci într-un exemplar unic. Se simte, toți o simțim: *n-a murit un profesionist, ci un misionar!*

Dacă este adevărată maxima scrisă odinioară pe frontispiciul școalelor ce recrutau pe slujitorii bisericii – „*Nu există intrare fără chemare!*” – apoi cu atât mai adevărată este ea în așezarea societății moderne, la intrarea celor ce au să officieze în templul suferințelor umane. Doctorul Badralexî a avut această chemare în gradul cel mai înalt.

Sunt rari soldații cei buni ai războiului, dar mai rari încă sunt soldații cei buni ai Păcii. O țară se cucerește cu avântul și voinicia celor dintâi, dar nu se stăpânește fără contribuția de fiecare zi a celor de al doilea. Justificarea, legitimarea cuceririi în fața oamenilor și a lui Dumnezeu, aceștia ni-o dau.

Este mare opera de război a românilor, dar încă mai mare este opera lor de pace și de civilizație, de construcție și de dreptate. Meritul d-rului Badralexî acesta este: el a adus în câmpul cuceririi românești de aici tăria unei înalte legitimerii morale a ei, geniul acelei umanități superioare care caracterizează rasa românească de pretutindenea. Prezența minoritarilor în număr atât de mare și pelerinajul lor, pe care l-am privit mișcat astă noapte, arată cât de puternică a fost forța de cucerire suflătoare a celui care a înnobilit, cu ființa sa, stăpânirea românească pe aceste meleaguri. Căci ce s-ar mai alege de prestigiul unei rase, dacă ea n-ar înfățișa ochilor lumii decât pe maeștrii agonisitei personale, pe strângătorii de averi. Iată de ce un popor întreg se mândrește cu figura reprezentativă a doctorului Badralexî.

Dar voi, popor al Veriei de odinioară, voi cunoașteți taina grandioasă a acestui suflet de aristocrat ce ne vine de peste veacuri și pleacă spre eternitate.

Voi știți că el coboară dintr-aceia care și *dincolo* ne-au păstorit pe noi și toți morții noștri și au condus, ca patriarhii lui Israel odinioară, poporul nostru chinuit, peste pustiuri, peste înfrângeri și peste biruințe. Așa a vroit destinul, așa potrivește Firea: el moare azi în mijlocul poporului său, căruia cu jertfa sa prematură i-a clădit o nouă viață, o nouă țară. Sufletul lui străjuiește de acuma îngropat între zidurile ctitoriei lui și, ca legendă, el garantează cu veșnica lui pomenire, trăinicia lor.

Iar pentru cei rămași, soția și copiii lui, se poate o mai sublimă mângâiere decât aceea că el și-a împlinit menirea?

Să-i fie țărâna ușoară!

Scrisoarea deschisă adresată primului ministru Gh. Tătărescu de Victor Papacostea care dezvăluie blocarea procesului colonizării aromânilor în Cadrilaterul dobrogean în urma acaparării fostelor domenii funciare turcești de către înalți oficiali români și cere curmarea acestui abuz (26 octombrie 1935)⁷⁸

COLONIZAREA MACEDONENILOR, ÎN DOBROGEA NOUĂ
O scrisoare a d-lui Victor Papacostea

Din partea d-lui prof. Papacostea, fost deputat de Caliacra, primim următoarea scrisoare deschisă, către d. Prim Ministru Gh. Tătărescu:

Domnule Prim Ministru,

Am onoare a vă aduce la. cunoștință următorul fapt:

Cu toate măsurile luate de Ministerul Domeniilor, achiziționarea de latifundii în Cadrilater continuă pe o scară întinsă. În fruntea acaparatorilor sunt nu numai străini, dar și o seamă de autohtoni, foști înalți demnitari ai statului, foști miniștri național-țărăniști, bancheri, hotelieri, și acum în urmă chiar foști membri ai guvernului ce prezidați. *Sate întregi părăsite de populația otomană sunt ocupate de către un singur om.*

Veți recunoaște, d-le Prim-Ministru, cât de potrivnice sunt aceste metode vremurilor în care trăim și cât de grele perspective de ordin național și social deschide lăcomia acaparatorilor – într-o vreme în care freământul plugarilor români fără pământ începe a fi iarăși nu numai o temă de agitație din partea partidelor care înșeală și exploatează țărănimea, dar și o tristă realitate. Cercetați arhiva oficiului de colonizare și vă veți convinge.

De asemenea nu trebuie să uitați dvs., primul în ierarhia demnităților, dar și în aceea a răspunderilor, că Dobrogea Nouă reprezintă în ordinea juridică internațională nu numai un drept străvechi al României, dar și unul mai nou, de *compensațiune și azil în favoarea populației macedo-române, dezmoștenită de popoarele balcanice la împărțirea teritoriului otoman în 1913*. Cercetați arhiva Ministerului de Externe pentru a vă convinge și în această privință. După războiul mondial, dizlocările provocate de schimbul de populație intervenit între Turcia, Grecia, Bulgaria și Iugoslavia au întărit statului român drept în favoarea macedoromânilor.

Guvernarea național-țărănistă și dvs. interzicând intrarea macedoromânilor în țară, calcă în picioare acest drept și cu el odată unul din temeiurile stă-

⁷⁸ Scrisoarea a fost publicată în jurnalul *Universul*, 295 din 26 octombrie 1935 după care o reproduc aici.

pânirii românești acolo. Dar lucrurile apar într-o lumină de-a dreptul odioasă când vedem foști miniștri în guvernele care au rostit interdicția, acaparând ei ogoarele cuvenite coloniștilor.

Așteptăm, d-le Prim Ministru, de la patriotismul dvs., actul de energie care să curme de îndată acest nedemn și primejdios abuz și să lăsați liberă intrarea macedoromânilor în țară, așa cum se permite oricărui străin.

În speranța că veți da înțelegerea cuvenită acestui apel pornit din cele mai legitime îngrijorări – străine de orice socoteală politică – vă rog să primiți, d-le Prim Ministru, a-sigurarea distinsei considerații ce vă păstrez.

Victor Papacostea

Victor Papacostea despre confederarea popoarelor balcanice („Libertatea“, 20 iunie 1936)

BALCANIA

Balcania este un termen de factură – și poate chiar de origină – mazziniană⁷⁹. A circulat în corespondența conspiratorilor, între anii 1848–1877. El rezuma, pe atunci, o întreagă concepție politică. Prin magia lui, agenții liberalismului romantic sperau să realizeze o efortare colectivă și simultană a popoarelor din Peninsula împotriva sultanului. După luptă, *Balcania* și-ar fi prelungit sugestia; popoarele eliberate ar fi rămas înfrățite pe anume temeuri sufletești, etnice, politice și economice. De altfel, ideea unei confederații a popoarelor din Peninsula, la care ne-am fi adăugat și noi românii, este mult mai veche; în vremea revoluției franceze a predicat-o poetul tesalian Riga Fereul⁸⁰.

Azi ideea este din nou în aer. Aproape în toate statele balcanice s-au produs reacțiuni împotriva stărilor de învrăjbire care apasă viața popoarelor. S-au ținut numeroase conferințe inter-balcanice și s-a lucrat pentru apropiere și cooperare. S-au pus bazele unor camere comune de comerț, industrie și agricultură, s-au proiectat tarife preferențiale inter-balcanice, convenții sanitare și se vorbește de o dezvoltare «în comun» a căilor de comunicații, terestre, maritime și aeriene. De curând, înțelegerea balcanică a dat o nouă dovadă de vitalitate, iar în Bulgaria, stat dominat încă de porniri revanșarde, o parte din personalul politic s-a manifestat public pentru reîntoarcerea către „amicițiile seculare”.

⁷⁹ Vezi Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii politice a României*. Tot acolo citatele din Mazzini și din răspunsul lui Dim. Brătianu.

⁸⁰ În reluarea acestor inițiative azi, cercurile ateniene au avut un rol foarte activ.

Obişnuiţi cu creaţiile şubrede sau artificiale ale cabinetelor diplomatice, mulţi privesc cu scepticism aceste lucrări. S-ar părea că nici spiritul vremii nu prea este prielnic ideii de asociere a popoarelor. Şi totuşi – progresele realizate, dispoziţia şi atmosfera generală, ne face să credem că, în Balcani, ideea aceasta va putea avea o evoluţie cu totul deosebită. Realităţile geopolitice, interesele economice, tradiţii istorice comune şi mari afinităţi de ordin etnic – toate vor concura pentru a o impune. *De altfel, cu mici intervale de separaţie, popoarele balcanice au trăit aproape întotdeauna laolaltă.* Sub forma dominaţiunii macedonene, romane, bizantine sau turceşti – aceste realităţi au impus lumii balcanice, aproape totdeauna, ritmul unei respiraţii unitare. Ori de câte ori aceste sisteme politice unificatoare slăbeau, Peninsula recădea în anarhie. Tendinţele particulariste ofereau atunci aspecte de totală năruire; dar reacţia unificatoare venea fără întârziere, dorită, chemată de toată lumea. Faza bizantină premergătoare năvălirii turceşti este tipică în această privinţă; căderea sub o putere capabilă să creeze o disciplină colectivă în rândul popoarelor din Peninsulă a fost o necesitate a acelui timp. Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului va rămâne în istorie prin puterea de pătrundere de care a dat dovadă în această privinţă. El a simţit cel dintâi, în pragul vremurilor moderne, necesitatea acelei mari unităţi pontice şi dunărene, capabilă a rezista şi asalturilor apusene şi celor ce se pregăteau la răsarit. Această idee a inspirat întregul său program de cucerire şi organizare. Pentru aceleaşi nevoi de pacificare el a extins autoritatea patriarhilor ecumenici – care ajunsese a nu se mai exercita decât în grupul redus al romeilor – asupra tuturor popoarelor creştine din Peninsulă, punând astfel temelia unei mari societăţi creştine a cărei coeziune şi unitate s-a menţinut veacuri întregi. Dar brutalitatea regimului turcesc, decadenţa lui pretimpurie, iar mai târziu aservirea Patriarhiei către interesele de rasă ale elenismului, au dus la ruină această aşezare. Veacul al XIX-lea – principiul naţionalităţilor – a dat lovitura mortală acestui sistem politic dovedit sub misiunea sa. Vechiul particularism a reapărut în forma explozivă a revoluţiilor naţionale; o luptă pe viaţă şi pe moarte s-a dezlănţuit între supuşi şi tirani.

Toată lumea europeană a privit cu simpatie – cum era şi firesc – lupta popoarelor balcanice pentru eliberare, dar puţini şi-au dat seama de perspectivele grave pe care le deschidea desfiinţarea Imperiului otoman. Intr-adevăr, două mari primejdii încep a ameninţa viaţa Peninsulei, înainte ca lanţurile care robeau popoarele să fi căzut:

Prima primejdie venea din interferenţele etnice ce s-au produs în decursul veacurilor de convieţuire; datorită lor părea imposibilă o delimitare de frontiere care să împace în mod absolut popoarele ce se separau. Ce a însemnat şi ce înseamnă această imposibilitate, o pot spune acei care au urmărit studiile

învățăturii iugoslav Jovan Cvijić⁸¹: Peninsula Balcanică înfățișează unul dintre cele mai variate aspecte etnice, nu numai din Europa, dar de pe întregul glob. Triburi albaneze, aromânești și slave până în inima Greciei, expansiune greacă asupra Epirului, Traciei și Macedoniei până în Albania meridională și de-a lungul tuturor coastelor, infiltrații bulgare în Dobrogea și mase românești compacte până în văile Balcanilor și până în centrul Serbiei Vechi – iată câteva numai din aspectele amalgamului etnic pe care îl conține Peninsula. Sunt unele regiuni, cum ar fi Epirul și Macedonia, în care găsești, alături unele de altele, sate slave, grecești, românești, albanezești și turcești. Nu este de mirare că în Banovina Vardarului, Macedonia, Epir, etc. – amestecul este atât de intens încât persistă fenomenul cunoscut sub numele de *bilinguism*.

În toată Peninsula, se poate spune, sunt doar câteva regiuni muntoase – Peloponezul, Munții Albaniei sau Pindului – în care s-a mai păstrat vechiul tip *grec, ilir sau tracoroman*.

Această mare confuzie etnică a dăinuit în Peninsula Balcanică în toate vremurile. Datele ei istorice nu pot fi enumerate în cadrul acestui articol: pe terenul lingvisticeii comparate, ele pot fi urmărite în lucrările unui Sandfeld, Capidan etc. Minunată pentru a demonstra această veche promiscuitate etnică a Peninsulei ni s-a părut caracterizarea pe care o cronică bizantină o dă voevodului Vanco, care a ocupat orașul Arta la anul 1400: „*era de neam serbo-arvanito-bulgaro-vlah*”.

A doua primejdie era încă și mai gravă. Ea decurgea din tendințele imperialiste a unora dintre marile puteri care se prefăceau că luptă pentru eliberarea popoarelor subjugate, dar care, în realitate, urmăreau împărțirea Peninsulei în zone de influență, asemeni concesiunilor din continentele de culoare. Îndosebi Rusia și Austria au trădat aproape de la început un formidabil apetit anexionist. *Una* vroia Dunărea, Marea Neagră și Constantinopolul, *cealaltă* Salonicul și țărmul egeean. Între altele, deschiderea moștenirii turcești s-a amânat, multă vreme, și datorită acestor două primejdii.

*

Pentru evitarea lor, mazzinienii au combătut ideea separatismului total. Trecând peste ideile dominante ale veacului, ei s-au gândit la înlocuirea sistemului otoman, îndată după desființarea lui, cu o formă politică care să asigure, pe plan economic și militar – cu respectul ideii de stat național – acea unitate pontică și dunăreană pe care o întrezărise cuceritorul otoman la 1453. De aceea, odată cu ideea libertății naționale, ei propovăduiau și ideea solidarității balcanice în fața marilor puteri care manifestaseră tendinți imperialiste. Mazzini însuși reproșa englezilor, pe la 1855, că nu ajută popoarele balcanice, „... să *alcătuiască, uniți, o mare confederație, sustrăgându-i astfel influenței ru-*

⁸¹ Jovan Cvijić, *La Péninsule Balkanique*, Paris, 1918.
<https://biblioteca-digitala.ro>

sești, ajutându-i să obțină acea existență pe care zadarnic o sperau de la Rusia; să ridice în fața împărăției moscovite un zăgaz viu, de tinere Națiuni asociate". Nu trebuie să creadă nimeni că aceasta ar fi însemnat o amendare sau o atingere cât de mică adusă ideii naționale în esența ei spirituală; dimpotrivă, prin realizarea acelei confederațiuni, popoarele balcanice își apărau și garantau, în măsura cea mai deplină, integritatea suveranității lor naționale împotriva statelor acaparatoare, de la Apus ca și de la Răsărit. Între mazzinienii convinși a fost, după cum se știe, și Dimitrie Brătianu, care, în numele *Comitetului Național Român*, a răspuns, la 11 Septembrie 1851, la apelul *Comitetului central democratic european*. În apelul lui Mazzini sta scris: „*Podul lui Traian are acum numai câte un stâlp pe amândouă țărmurile Dunării; este simbolul stării de astăzi. Trebuie ca, cu mâinile voastre, să-i puneți arcuri noi; aceasta este datoria voastră pentru viitor*". La care Brătianu răspundea: „*Românul nu va înșela nădejtile pe care democrația și le-a pus în el; noile bolți ale podului lui Traian le-am înfipt în pământ... și podul sfintei alianțe a popoarelor se va arăta strălucitor de frumusețe și tărie... Fi-va acest pod simbolul marii înfrățiri europene...*". Și pentru a câștiga încrederea popoarelor, Brătianu ținea să precizeze: „*Vecinii noștri să fie fără grijă, Confederația dunăreană, ori dacă se preferă, sfânta alianță a popoarelor de la Dunăre, nu va fi o societate universală, un consorțiu al tuturor bunurilor. În asociația noastră, fiecare asociat va continua să se bucure de libera dispunere de averea sa și nu va fi angajat decât cu o parte a sa. Fiecare își va păstra individualitatea și acțiunea*". Apoi către încheiere: „*Nu vă fie frică fraților; țarul și împăratul austriac nu ne mai pot înșela: le-am smuls masca*". Eminescu⁸², creatorul doctrinei naționaliste, s-a declarat și el partizanul regroupării popoarelor balcanice, pentru a se evita astfel mandatul vreunei mari puteri – în speță al Austro-Ungariei care se oferea neconținut. Fiindcă propaganda austriacă în acest sens se întesise, Eminescu a simțit pericolul și a reacționat. El a scris în acest sens un foarte frumos articol intitulat *Planul unei confederațiuni balcanice*.

Ziarul austriac „Post”, exploataând cu rea credință tema că „micile state din Peninsula Balcanică, ieșite din letargia în care le ține domnia turcească, ar forma, prin rivalitățile lor, politice, naționale și religioase un pericol mult mai mare pentru liniștea Europei decât letargia acestor provincii produsă prin apăsarea Semilunei”, propunea confederarea lor sub mandatul Austriei; totodată, numitul oficios propunea să se lase Rusiei – pentru a o

⁸² Mihai Eminescu, *Opere complete*, ed. A.C. Cuza, I, București, 1905, p. 124-126. În ediția Perpessicius = *Chestiunea Orientului* < „Ziarul oficios...” >, M. Eminescu, *Opere*, IX, studiu introductiv de Al. Oprea, ediție îngrijită de P. Creția (coordonator, stabilirea textului și a variantelor), D. Vatamaniuc (comentariile și notele de istorie literară), Anca Costaforu și Eugenia Oprea (descifrarea și transcrierea literală a textelor), Gherhardt Csejka (textele germane). București, 1980, p. 154 (textul articolului publicat de M. Eminescu în *Curierul de Iași*, IX, nr. 79, 16 iulie 1876, p. 3 (*Revista externă*)), p. 583 (comentarii).

împăca – posibilitatea de a cuceri Constantinopolul, și drumul deschis către alte mari compensații în Asia.

Răspunsul lui Eminescu are o viguroasă ținută polemică. Referindu-se la situația de stat clientelar Austriei – stare către care lunecasem deja din teama, desigur legitimă, de ruși – el spune: „Robia economică a noastră și a Orientului întreg, supremația culturii extrafine din Buda-Pesta și Viena, poate fi visul diplomaților de la „Post”, dar exemplul României ar trebui întipărit în mintea popoarelor de peste Dunăre; ar trebui să li se spună că protectoratul Austriei este echivalent cu sărăcirea, cu stoarcerea populațiilor prin agenți economici fără patrie și că acelea (popoarele balcanice) n-ar forma decât terenul de nutrițiune al dezvoltatelor sisteme intestinale de la bursa din Viena”. Continuând pe un ton din ce în ce mai vehement, Eminescu respinge cu indignare ideea mandatelor și ajunge la concluzia unei *confederații independente*, întemeiată pe o politică comercială protecționistă, „*sub protectoratul său propriu și al nimănui altcuiva*”. Totodată, Eminescu socotește că aceasta este forma de organizare care „*conține în sine sâmburi de dezvoltare adevărată*”. Iată cum Eminescu, deși dominat de ideologia naționalistă, și creator de geniu în acest domeniu – a înțeles printre cei dintâi în România această necesitate și s-a pătruns de tot sensul marilor comandamente geopolitice, economice, etnice și istorice care impun ideea unei asociații a popoarelor din Peninsulă.

*

Dreptul de autodeterminare al popoarelor a fost satisfăcut în ultima sută de ani în mod aproape absolut. Cel puțin în Europa. S-a rupt Banatul în două, Macedonia în trei – pentru că linia de demarcațiune între statele respective să urmărească cât mai exact limitele etnice. La Fiume, frontiera evoluează în mod ireproșabil printre cartiere și străzi, alegându-le pe cele italiene de cele iugoslave ... (S-au produs firește și unele nedreptăți; aceea a Banatului nu este singura).

Când a apărut noua hartă a continentului nostru, unii publiciști de peste ocean au reluat atacurile împotriva particularismului statal european. S-a vorbit atunci de „atomismul” care împinge la anarhie și ruină civilizația bătrânului continent. Criticele n-au fost luate însă în seamă de oamenii de stat din Europa. Este drept că multe din ele erau lipsite de cunoașterea exactă a particularităților de ordin etnic, istoric, geografic și economic pe care le prezintă continentul nostru. Astăzi însă trebuie să recunoaștem că unele din criticele rostite atunci își găsesc o crudă îndreptățire. Să *recunoaștem, că aplicarea integrală, până la ultimele consecințe, a dreptului de autodeterminare, obliga – pentru anumite considerente de ordin economic și geopolitic – la o modificare a vechii concepții despre frontiere*.

Sistemul frontierelor absolute, – adevărate ziduri chinezești – supor-

tabile pentru viața economică a marilor imperii, constituie o absurditate în fărâmițarea de astăzi. Este păcat că acest lucru nu a fost înțeles la vreme de cârmuirii popoarelor europene. Ei au uitat că oamenii nu vor putea trăi și în „atomismul” creat de autodeterminare, și cu vechiul sistem al frontierelor înalte și ermetice. De aci marea contradicție a vremii noastre: contradicția între *etnic* și *economic*; între *unitatea etnică* și *diversitatea economică* indispensabilă vieții. Prin „atomismul” statal european, s-a ajuns la violentarea celui neiertător determinism geografic a cărui sensibilitate economică și politică a reacționat. De aci, în primul rând, starea de nevroză generală.

Nevoia *concentrării* a început să se simtă acum din nou. În cabinetele diplomatice ideea câștigă teren; în curând, ea se va impune. Popoarele mici trebuie să fie atente. Să nu piardă iarăși, ceea ce au câștigat după atâtea așteptare și cu atâtea jertfe. Căci, încurajat de noul curent de gândire, spectrul marilor imperialisme a reapărut la toate punctele cardinale. Cei interesați vor încerca, fluturând necesitatea concentrării economice, să reînvie despotismul – așa cum Austria de altădată, însușindu-și federalismul mazzinian, a căutat să înglobeze în hotarele ei popoarele balcanice. Nu este vreme de pierdut. Să opunem puterilor necurate ale trecutului cetatea naturală a unei mari unități geografice. Dacă este vorba să intrăm, pe viitor, într-o asociație de state – s-o preferăm pe aceea a Peninsulei. Pe aceasta, a făcut-o Dumnezeu. În cadrul ei, popoarele își vor păstra neatinsă organizația statală națională. România va putea relua acel mare oficiu – în slujba umanității sudesteuropene – pe care l-a mai avut și altădată, dar nu în condițiuni atât de prielnice.

Să organizăm deci – micșorând cât mai mult cu putință rigorismul frontierelor intermediare – acea mare solidaritate balcanică menită a împiedica renașterea imperiilor acaparatoare. Să organizăm Confederația – *așa cum au văzut-o Dimitrie Brătianu și Eminescu* – împotriva tiraniei ce dă ocol caselor noastre.

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe privind situația aromânilor sau macedoromânilor (aprilie 1941)⁸³

A R O M Â N I I

I. DATE ISTORICE

Poporul român este urmașul întregii *Romanității orientale* și nu numai a

⁸³ Referat publicat parțial în volumul coordonat de Gh. Zbucnea și Stelian Brezeanu, *Românii de la sud de Dunăre*, București, 1997, p. 313-315. sub nr.146, în traducere românească după versiunea franceză păstrată în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond România, dosar 71/1920-1944, f. 2-9. Îl public aici în întregime după textul românesc păstrat în arhiva lui Victor Papacostea. Cele două versiuni sunt ușor diferite pe alocuri.

cele din Dacia Traiană cum se credea odată. Vatra lui de formațiune urmează la Sud faimoasa linie de demarcație trasată de învățatul Jirecek: de-a lungul Balcanilor și apoi în prelungirea acestui lanț de munți până la Marea Adriatică (Dunărea nu era deci *limita*, ci axul suprafeței etnice ocupată de străromâni).

Invaziunea popoarelor slave, averse de câmpie, a împins către regiunile muntoase populațiile românești din șesurile sud dunărene. Astfel se explică faptul că, în Evul Mediu, Munții Balcani, Munții Muntenegrului, ai Bosniei și Herțegovinei, ai Albaniei și Epirului (masivul Pindului) au fost ocupați – ca și coroana carpatică de către români. În aceste regiuni muntoase au luat naștere diferite „Vlahii” sau „Valahii”.

Astfel între Dunăre și Balcani avem Vлахia Asăneștilor, în Epir Anovlahia (Vlahia de Sus); în Pind și Tesalia Meglovlahia (Vlahia Mare); în Acarnania și Etolia Microvlahia (Vlahia Mică).

Dar cu încetul unele din aceste grupuri de populație românească s-au topit în mijlocul populațiilor slave sau grecești; amintirea lor s-a păstrat în toponimie. Numai în Serbia Veche, termenul vlah intră de 250 ori în alcătuirea numelor de localitate. Grupul care s-a păstrat cel mai bine până în zilele noastre este *grupul meridional*, adică aromânii (sau macedoromânii, cum li se zice foarte adesea).

Centrul așezărilor românești a fost Epirul și îndeosebi masivul muntos al Pindului cu Tesalia. Aceste regiuni alcătuiau în secolul XI–XIV, în cadrul Imperiului Bizantin, o organizație politică autonomă cunoscută în cronicile bizantine sub numele de *Megalovlahia*, adică Vlahia Mare.

În scriitorii bizantini – ca de pildă Nicetas Choniates și Kekaumenos – se găsesc numeroase pasagii care amintesc despre acest Stat valah și de luptele purtate de românii de acolo împotriva împăraților bizantini pentru independență. De asemenea, pomenesc de Vlahia Mare și cronicarii occidentali: Geoffroy de Villehardouin (ed. Wailly); Henry de Valenciennes (ed. Wailly); Robert de Cléry (*Chroniques gréco-romaines*, Berlin, 1873); Ansbertus (ed. *Fontes Rerum Austriacarum*).

Toți scriitorii sunt de acord în a-i descrie pe aromâni ca pe un element energetic, războinic și independent.

Iată acum – cu titlu de exemplu – și un pasagiu din vestita descriere de călătorie a lui Benjamin de Tudela care a trecut prin Vlahia Mare prin anii 1163–64. El confirmă starea de independență în care trăiau locuitorii Vlahiei Mari.

„Aci (la golful Lamia) începe – spune el – regatul Vlahiei, ai cărei locuitori ocupă munții. Ei înșiși se numesc Valahi. Nimeni nu poate să-i atace cu război; nici un rege nu poate să-i supună.”

Cu diferite peripeții, autonomia aromânilor s-a păstrat până la finele Im-

periuului Bizantin (între 1342–1349, duce al Valahiei Mari era I<oan> Anghel, care se înrudea cu Împăratul Ioan Cantacuzino).

Invazia turcă găsește pe aromâni în această situațiune privilegiată. Ca și frații lor din Țara Românească și din Moldova, aromânii au știut să obțină din partea turcilor respectul integral al organizației lor naționale.

Astfel și-au conservat vechile lor privilegii – garantate acum prin capitulațiuni din partea Sultanilor – până la începutul secolului 19, iar sub forma dreptului consuetudinar până în zilele noastre.

Pouqueville, învățatul scriitor francez, care a servit lui Napoleon I ca observator în aceste regiuni, a întreprins cercetări minuțioase asupra aromânilor.

În scrierea sa *Voyage de la Grèce* se găsesc o sumă de informații privind originile acelei stări de autonomie de care încă se bucurau aromânii la data când călătorea scriitorul francez.

Iată ce spune Pouqueville, în vol. IV, pag. 335: „Ces peuplades demeurées en place depuis Michel Paléologue, restèrent indépendantes longtemps même après la conquête de l’Epire par les Mahométans. Fortes de leurs libertés et des positions redoutables où elles étaient embusquées, mais prévoyant que tôt ou tard elles devaient succomber sous les coups d’un gouvernement ennemi des Chrétiens elles eurent la sagesse de rechercher, en se soumettant au grand Seigneur, une capitulation, qui rendit longtemps leurs conditions meilleures que celles des autres Chrétiens. Par suite de leur bonheur, les Valaques se trouvèrent placés sous la protection des Sultanes Validés ou mères au trésor desquelles ils versaient une redevance annuelle qui était plutôt un hommage de vasselage qu’un tribut de servitude. A ce prix, ils furent exempts du mélange des Turcs; et restés comme pays d’Etat, chargés de répartir eux mêmes les impôts, ils ne connurent ni exacteurs, ni agents de l’autorité. Gouvernés dans leurs bourgs et villages par un conseil de sages, composé de vieillards, ils vivaient sous des lois aussi simples que leurs mœurs patriarcales dont elles étaient l’expression. Libres dans leur culte, libres dans leurs familles, ils avaient traversé les orages des révolutions qui agitèrent tant de fois l’Epire, jusqu’à l’avènement fatal d’Ali Pacha au gouvernement de cette province”.

Aravantinos, scriitor grec din prima jumătate a secolului XIX-lea <care>, ca *epirot* și ca *istoriograf* al patriei sale, era cel mai în măsură să cunoască stările de lucruri căroră le-a fost aproape contemporan, ne dă în scrierea sa „Chronografia Epirului” următoarele detalii asupra autonomiei aromânilor:

„Valahii, cuprinși între frontierele Epirului și ale Tesaliei, conservând multă vreme autonomia lor și considerând că, dacă ar continua să reziste, ar fi fără îndoială subjugăți și distruși, s-au hotărât să se supună de bună voie, cu condiția însă de a fi administrați direct de către mama Sultanilor eventuali. Obținând satisfacție, ei au conservat astfel un regim democratic, popular, păstrându-se intacti și fără nici un amestec din partea turcilor, în timp ce vecinii

și coreligionarii lor erau supuși la tot felul de nenorociri. Comunitățile valahe au păstrat acest regim și neamestecul din partea turcilor până în timpul tiraniei lui Ali Pașa, când au fost despuiate de privilegiile lor.”

Aromânii au încercat în 1863 să-și recapete, cu concursul lui Napoleon III, vechile lor privilegii. În fruntea mișcării era Anastasie Panu, fostul cai-macan al Moldovei – el însuși de origine macedoneană. Dar această încercare n-a reușit.

Cu prilejul războiului european (1914-1918) aromânii au făcut noi încercări în acest sens. Au și proclamat – pentru scurtă vreme însă – independența Pindului, au trimis delegația la Conferința de pace (1919) din Paris – dar nici de data aceasta n-au obținut satisfacerea cererii lor.

II. DATE STATISTICE

O statistică precisă privind pe românii din grupul meridional (Macedonia, Epir, Tesalia și Albania) nu avem.

Sub stăpânirea turcească – până la 1913 – lucrul nu era cu puțință, fiindcă turcii nu recunoșteau criteriul *național* în clasamentul populațiilor din Imperiu, ci pe acela *confesional*. Naționalităților care nu putuseră obține o *organizare ecleziastică autohtonă* erau clasate sub rubrica acelei naționalități sub a cărei organizație religioasă trăiau. *Românii, aparținând Bisericii grecești, erau socotiți greci.*

După înlăturarea stăpânirii turcești, popoarele succesoare (grecii, bulgarii, sârbii, albanezii) luând în stăpânire ținuturi cu populații foarte amestecate – în care adesea nu aveau nici măcar o majoritate relativă – au căutat să-și sporească numărul însumând și pe români la rubricile lor și încercând pe toate căile să-i deznaționalizeze. Astfel, în statisticile oficiale grecești, bulgărești, sârbești și albaneze, apare un foarte mic număr de români: numai aceia care, înfruntând toate riscurile, au avut curajul să se declare membri ai comunității românești.

Pentru a se vedea lipsa de seriozitate a statisticilor balcanice: Goptchevici – autor sârb – care indică numărul sârbilor din Macedonia la 2.048.320, iar pe acela al bulgarilor îl scade la 57.600; în schimb Kauceff, autor bulgar, abia admite existența a 700 de sârbi în Macedonia.

1. Primul învățat european pe care l-a preocupat problema aromânilor (macedonenilor) a fost profesorul Johann Thunmann de la Universitatea din Halle. El afirmă în 1774 că „valahii alcătuiesc jumătate din populația Turciei și trei sferturi din *aceea* a Macedoniei și Tesaliei”. Același învățat spune că „orașele din Turcia de mijloc, Macedonia și Tesalia sunt locuite în cea mai mare parte numai de valahi”.

2. W.M. Leake, scriitor și călător englez, ale cărui cercetări – după cum afirmă E. Picot – au servit multă vreme ca punct de plecare tuturor studiilor etnografice ce s-au făcut mai târziu în Macedonia, spune că populația românească alcătuiește 500 de comune „dintre care nici una nu este prea mică” (W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London, 1835).

3. Ami Boué, scriitor și călător francez, în a sa *Turquie d'Europe*, tome II, Paris 1840, crede că aromânii sunt între 3–600.000.

4. Ubicini, în *Lettres sur la Turquie*, apărută la Paris în 1859, crede că aromânii sunt în număr de 600.000.

5. Hahn, călător și scriitor german, în *Albanischen Studien*, apărută la Jena în 1854, evaluează la 500.000 numărul aromânilor.

6. Kanitz – autor și călător maghiar – scrie în a sa *Serbien*, apărută în 1868, că aromânii sunt în număr de 500.000.

7. Rizos Rangabé, unul dintre cei mai de seamă scriitori și om politic grec a stabilit în 1856 (într-un studiu apărut în revista „Pandora”) că numărul aromânilor se ridică la 600.000.

8. Eugen Poujade, scriitor, călător și diplomat francez, în a sa *Chrétien et Turcs*, Paris, 1859, afirmă că aromânii apropie cifra de 800.000 suflete.

9. E. Picot, om de știință francez și romanist de mare reputație (care a criticat cu asprime lipsa de onestitate a statisticilor balcanice) în a sa *Les Roumains de la Macédoine*, 1875, evaluează de asemenea la 800.000 numărul aromânilor.

10. Gaston Paris, cercetător și scriitor francez, în a sa *Romania*, Paris, 1878, crede că numărul aromânilor este de 1.000.000.

11. L. Lamouche, scriitor militar francez, și-a petrecut o bună parte din viață – până la războiul mondial – în Peninsula Balcanică. În a sa *Péninsule Balkanique*, Paris, 1895, el conchide că aromânii sunt în număr de 500.000.

12. Von den Glotz, reorganizatorul german al armatei turcești (în preajma războiului mondial) afirmă în diferite scrisori că aromânii sunt circa 800.000.

Am avut și noi scriitori și călători care, însuflețiți de zel naționalist, au ridicat numărul aromânilor până la 2.000.000. Acesta este, de pildă, cazul lui Bolintineanu.

Făcând media între cifra pe care ne-o dă Dl. Lamouche – care admite 500.000 – și aceea de 800.000 a generalului Von den Goltz, putem conchide că numărul aromânilor era, în ajunul războiului european, de 6–700.000. Ea se confirmă și în statistica parțială (Vilaetul Monastir) făcută de contele de Visaret – fostul consul al Italiei la Monastir – în anul 1906. Foarte meticuloasă, de Visaret a cercetat sat cu sat, această statistică arată că în unul dintre cele 5 vilaete locuite de aromâni, numărul acestora este de 142.000.

Dar această medie se confirmă și în statistica întocmită de profesorul Const. Noe în anul 1913. Aceasta dă pentru vilaetul Ianinei 115.898.

	29.506	În vilaetul Skutari
	184.390	<în vilaetul> Monastir
	161.629	<în vilaetul> Salonic
	25.209	<în vilaetul> Cosovo
	115.000	nomazi sau răspândiți prin prin orașe
Total:	631.632	

În prezent, o parte din acești români, lipsiți cu totul de școală și Biserică românească – cum este cazul celor căzuți sub stăpânirea Jugoslaviei – dau impresiunea că și-au pierdut naționalitatea. Aceasta deznaționalizare este însă numai aparentă; în casele lor, acești oameni vorbesc tot dialectul macedonean. De asemenea, românii din Tesalia (ca și cei din unele regiuni epirote sau macedonene) lasă impresiunea că ar fi elenizați, iar uneori slavizați. Dar îndată ce călătorul pătrunde în casele lor și le câștigă încrederea, aude limba românească.

Toți bunii cunoscători ai stărilor etnografice din Macedonia au făcut constatarea că așa numiții greci macedoneni sunt de cele mai multe ori aromâni. Iată ce spune de pildă L. Lamouche, care și-a petrecut o bună parte din viață studiind Macedonia:

„Si l'on va au fond des choses, on s-aperçoit que les Grecs de Monastir ou de Prilep, par exemple, ne sont en réalité que des Macédo-Roumains”.

Iar Battista Pellegrini afirmă în modul cel mai categoric:

„Arracher les Koutzo-Valaques à l'hellénisme signifie, en réalité, supprimer l'hellénisme en Macédonine dans une période très courte”.

Conferință despre românii din Peninsula Balcanică (1941)

<PĂMÂNT ȘI SUFLET ROMÂNESC ÎN PENINSULA BALCANICĂ>

Înainte de a intra în tratarea subiectului ce mi s-a propus, să-mi îngăduiți a face câteva observațiuni în legătură cu denumirea ce s-a dat în vremea din urmă acestei Peninsule.

„Balcan” este un cuvânt turcesc și însemnează pe românește *muntos*. Cu acest termen au numit Turcii lanțul muntos care brăzdează Bulgaria – ramificație meridională a Carpaților – de la Porțile de Fier și până la Marea Neagră.

După cum se vede pe hartă, acest munte acoperă o mică regiune septen-

trională, foarte neînsemnată față de suprafața totală a Peninsulei. Față de masa arhaică a masivului tracic – care grupează în jurul lui elemente geologice și geografice esențiale – Rodope, Alpii Dinarici, Olimpul și Pindul – Balcanul ne apare ca o cută cu totul secundară, atât sub raportul vechimii, cât și sub acela al altitudinii. Pe scurt, el nu caracterizează câtuși de puțin relieful Peninsulei. Arid, cu înfățișarea sumbră, fioroasă, Balcanul poartă cu el o umbră grea, amenințătoare – contrastând violent cu priveliștele însozite, surâzătoare ale regiunilor vestice sau meridionale, adriatice, egeene sau propontide.

Cine a străbătut la Est de Vardar, prin podgoriile și câmpurile de tranșafiri ale vechii Tracii – din credințele căreia s-a hrănit și teatrul și muzica HeIadei de odinioară, și gândirea nemuritorului Platon; cine a coborât cu caravana prin bătrâna Beroe, cu bărbații ei evlavioși și înțelepți, unde Sf. Paul a câștigat cea mai mare dintre bătăliile spiritului – hotărâtoare pentru biruința Nazarineanului –; cine a rătăcit printre meandrele coastelor dalmate, locuite de populațiuni cu caracterul cavaleresc și generos (care au dat Romei atâția împărați și demnitari); cine a privit pădurile de portocali, oleandri și chiparoși, care încunună Ragusa; cine a urcat printre măslini, pe potecile Olimpului, spre Panteonul helenic sau spre Pindul plin de amintirea păstorilor și rapsozilor lui Homer, or spre Parnasul lui Apollo și al muzelor, acela nu va înțelege niciodată cum a fost cu puțință ca știința să accepte o atare denumire.

Era mult mai firese ca numele acestui bloc arhaic denumit *masivul tracic* – care, sub raportul fizic, este inima Peninsulei – să treacă asupra întregii regiuni. El ar fi fost cel mai caracteristic și pentru istorie, și pentru etnografie, căci este un adevăr astăzi recunoscut de știința obiectivă că fondul rasial al întregii umanități balcanice este în primul rând trac și ilir. Spunând Peninsula Tracică – cum se spunea altă dată ilirică (adică după numele celor mai vechi populații care i-au fixat caracterele umane) – am fi consecvenți cu o metodă aplicată și altor mari unități europene, cum ar fi peninsula italică, iberică, scandinavă sau arhipelagul britanic.

*

Pământ și suflet românesc în Peninsula Balcanică – iată lucruri despre care nu se putea vorbi tocmai lesne acum câteva decenii.

Căci multă vreme, oamenii noștri de știință s-au temut să recunoască o românităte balcanică, ca nu cumva să valideze în chipul acesta, teoriile istorice ale unui Roesler sau Hunfalvy – după care neamul românesc își trage obârșia din Peninsula Balcanică. Concepția acestor înaintași ai noștri era – cu cu privire la originile poporului român – legată exclusiv de Dacia, de Carpați. Dunărea era pentru ei limita istorică și etnică a poporului nostru spre Sud. Atât de mult îi stăpânea această concepțiune exclusiv carpatică asupra originilor,

încât Dim.Onciul – de pildă – susținea că așa numita “Vlahie a Asăneștilor” nu trebuie pusă în vechea Moesie – cum rezultă din izvoarele bizantine – ci în Muntenia. I se părea desigur primejdios – față de reaua credință a adversarilor noștri – să accepte existența unei “Vlahii” dincolo de Dunăre. Tot astfel cum Xenopol, neliniștit de prezența grupului meridional în Epir și în masivul Pindului, nu recunoștea graiul aromânesc ca un dialect al limbii române, ci îl socotea pur și simplu ca o altă limbă neolatină.

Astăzi, aceste temeri au dispărut. Cercetările pe terenul lingvistic, istoric, etnografic, au dovedit cu prisosință că poporul român nu s-a format numai în Carpați sau numai în Balcani. El este urmașul întregii romanități orientale, în limitele pe care le-a fixat cu atâta precizie – spre sud – învățatul Jireček. Dunărea nu este, deci, *limita*, ci *axa* teritoriului pe care s-a născut limba și poporul nostru. Această vastă suprafață cuprindea, pe lângă Dacia și Panonia, Dardania și cele două Moesii, și tot Vestul Dinaric, până la Marea Adriatică.

De altfel, energia etnică românească a acoperit în toate vremurile – până târziu în epoca contemporană – o mare parte a teritoriului dintre Dunăre și Balcani, din Dobrogea și până în văile Timocului și Moravei. Numai așa se explică tendința tenace a Basarabilor de a pune stăpânire pe ambele țărmuri ale fluviului – la Vidin, Nicopole sau Durostor; stăpânirea politică se desfășura în mod firesc către limitele etnice. Invasia otomană a făcut din Dunăre *un front* de rezistență și apoi, încetul cu încetul, *o frontieră*. Dar să ne oprim câteva momente asupra acestei romanități balcanice de care nu mai avem astăzi nici un motiv să ne sfiim.

Intensitatea ei, fără a o depăși pe aceea a regiunilor carpatice și dunărene, a fost totuși remarcabilă. Judecând după bogata rețea de drumuri, după mulțimea orașelor, după organizația municipală, după numărul mare al negustorilor și al legăturilor economice pe care le întreținea și către Vestul italic, și către Estul micrasiatic, trebuie să credem că locul ei pe harta Imperiului Roman era dintre cele mai însemnate, atât sub raportul militar, cât și sub cel financiar. În marina romană, ca și în armata de uscat, ilirii și tracii devin elementele de bază. În marile războaie împotriva barbarilor, s-au relevat în mod excepțional corpurile de armată recrutate dintre acești oameni viguroși și curajoși. (Un scriitor latin ne spune că soldatul trac în luptă era imaginea zeului Marte însuși).

De altfel, de multă vreme, arenele romane erau pline de alergătorii și gladiatorii traci. S-a ridicat, astfel, din regiunile Moesiei, Dardaniei și Dalmației, o puternică elită militară, ale căror pronunțăminte vor avea un răsunet din ce în ce mai mare în viață.

Vor deține cele mai înalte comandamente, vor stăpâni efectiv provinciile, vor fi purtați pe scut la tronul Imperiului. Vorbind de acești imperatori prove-

niți din romanitatea balcanică, Sextus Aurelius Victor, marele comentator al acelor vremi, spune: "*Deși inculți, dar plini de mizeriile satului și ale lagărului, ei au fost foarte buni pentru Stat*".

Dacă nu ar fi să amintim decât de Aurelian, originar din Dacia Ripensis, de Dioclețian, născut în preajma Salonei și de Constantin cel Mare, născut ca și mama sa Sf. Elena la Naissus – Niș-ul de azi – și încă ar fi de ajuns pentru a vă da seama de rolul precumpănitor pe care romanitatea balcanică îl juca în viața politică și militară a imperiului Roman. Dar numărul lor era mult mai mare.

Amintim în treacăt pe Maximin, pe Galerius, pe Decius, pe Licinius, pe Valens, pe Valentinian I, pe Jovian, pe Sextus Martinianus – toți născuți fie pe valea Timocului, fie pe a Moravei, pe lângă Niș sau pe lângă Sofia.

Că exista în marginile acestei romanități orientale o viață militară și politică locală, care se mărturisea cu toată cutezanța, o vedem din faptul că cei mai mulți dintre acești împărați își petrec mare parte din carieră în războaie pentru apărarea Peninsulei. Ei luptă și adesea mor în provinciile natale. Aurelian aduce pentru apărarea Dunării aproape jumătate din forța militară a Imperiului. Dioclețian își face din Salona reședință permanentă, o adevărată Romă balcanică, iar Constantin cel Mare, fixat de necesități militare în Moesia, spune prietenilor săi: "*Serdica este Roma mea*".

Din cealaltă Romă – din Roma italică – viața fugea. Centrul politic și militar al lumii se muta pe nesimțite în Peninsula Balcanică. Mergem spre Bizanț.

Cât de puternică era criza unității romane, cât de puternică era agitația acestei romanități daco-moesice – cu mari veleități regionale – se vede din acțiunea acelui vestit aventurier militar Regillianus, contemporan al lui Gallienus, care pretindea – spun izvoarele – că se trage din însuși Decebalus, ultimul rege al Daciei.

La două veacuri și jumătate după moarte, amintirea marelui nostru strămoș încă nu se stinsese în această lume, pe care elementele militare ieșite din rassa noastră, o dominau din ce în ce mai mult.

[Dacă condițiunile economice ar fi îngăduit ca Roma răsăriteană, în loc să se așeze la Bizanț, să se fixeze la Serdica, unde Constantin cel Mare părea, la un moment dat, înclinat să rămână, *sau oriunde în cuprinsul teritoriului ocupat de populațiunile romanice*, desigur capitala Imperiului ar fi fost dominată politicește de masa noastră etnică, din Carpați până la sud de Balcani. În aceste condiții, poate că romanitatea orientală nu ar fi înregistrat la Sudul Dunării marea catastrofă, care a redus la mai puțin de jumătate suprafața teritorială ocupată odinioară de strămoșii noștri].⁸⁴

⁸⁴ Text radiat de autor.

Dar nevoia unei baze economice puternice a împins Statul roman spre Răsărit, spre Bizanț, prea departe de centrele romanității orientale.

În noua Capitală, o luptă de întâietate necruțătoare se va da între elementul local grecesc și cel roman lipsit de rădăcini, alcătuit doar din militari și funcționari. Așezarea la Bizanț a salvat de pieire partea răsăriteană a Imperiului Roman, dar ceea ce s-a salvat nu a mai aparținut romanității. Economicul a subjugat politicul.

[Invadat de o talasocrație greacă cultă și energică – care stăpânea de aproape un mileniu acest mare centru de intersecție al drumurilor care legau Europa de Asia și Africa – Bizanțul era sortit să devină centrul economic și politic al lumii elenice.

Trebuie să recunoaștem, totuși, că triumful elenismului nu a fost ușor. Elementele militare romane – de care se simțea mereu nevoie din pricina luptelor cu barbarii – au continuat să domine încă aproape trei veacuri Bizanțul.

Analizând împrejurările acestea de tranziție, învățatul Tomaschek spune în vestita sa lucrare *“Brumalia und Rosalia”*: *“Imperiul roman de Răsărit prezintă până la Justinian și chiar până la Mauricius – la începutul veacului VII – atât de mult caracterul roman în toate privințele, încât, cu excepția Heladei propriu-zise, limba greacă se întrebuința numai de învățați prin orașele grecești, mai ales de pe coastă și la Curte”*. Iar Jireček citează pentru această perioadă, zeci de generali cu nume curat romane, ca: Celer, Patriciolus, Rusticius, Vitalianus, Maxentius, Sabinianus, Valerianus, Marcianus, Longinus, Traianus, Probus și alții.

În vreme ce organizația de Stat, inclusiv conducerea armatei, se greciza, provinciile cădeau sub loviturile slavilor și bulgarilor. Puhoiul acestora a acoperit curând întreaga Peninsulă, până dincolo de Corint, în Peloponez.⁸⁵

După potolirea marilor curenți migratorii, elementul romanic răsăritean reapare, de data aceasta, însă, mult mai risipit. Începând de prin secolul al X-lea, el este menționat în izvoarele bizantine, sub numele de vlahi. În mase compacte sau în grupuri izolate, îi găsim în Macedonia, alături de sârbi și de bulgari, apoi în Nordul Greciei – în Pind – în Epir și în Tesalia – în Moesia și pe teritoriile ce aparținuseră altă dată Daciei Aureliane – și, în grupuri mai mici, prin Muntenegru, Croația, Bosnia și Herțegovina. Secol de secol, aceste grupuri vestice s-au pierdut în masa slavă, lăsând însă o puternică amintire despre ei, în documentele Evului Mediu, în cele raguzane și venețiene mai ales – și în toponimie. Harta localităților în care au trăit acești români, reconstituită, arată că din marginea sudică a Banatului și până în Dalmația a fost odată pământ românesc. Cităm doar câteva din sutele de denumiri românești: Vlașca, Vlaci, Vlășina, Vlahoșița, Stupari (în Bosnia și Herțegovina), Batrina,

⁸⁵ Text radiat de autor.

Vrăbie, Sintilia, Medinți, Schela, Drăgănești (în Slavonia); în Muntenegru, avem munții Durmitor, Visitor și Pîrlitor.

În anul 1607, încă mai existau în Croația, pe lângă râul Sava, cnezi români. Prin documente, întâlnim adesea unele din cele mai veci nume românești: Micula, Mohor, Mogoș, Tomșa. Astăzi, din grupul vestic nu au mai rămas decât câteva mii de istro-români, și aceia pe cale de dispariție.

Grupul românilor din Bulgaria – între Dunăre, Balcani și Rodope – nu a rezistat nici el mai bine. A reușit totuși, asociat cu bulgarii, să desfășoare o mare acțiune militară și politică, în urma căreia a luat ființă Imperiul româno-bulgar, care sub împăratul Ioniță părea un moment că va reintra în orbita politică și religioasă a Romei latine. Ar fi fost poate o șansă de oprire în loc a procesului de descompunere și de slavizare a latinității balcanice. Din nefericire, proiectele romane ale lui Ioniță s-au izbit de imperialismul cavaleriei apusene. Și astfel, drama a continuat.

Ca și în Vest, la fel și în Bulgaria, românii asanizi nu au dispărut fără urmă. Pe lângă toponimie – și aci foarte bogată în numiri românești – ei au lăsat o puternică influență în limba bulgară. Un etnograf cu experiența etnosului balcanic va descoperi ușor în Bulgaria, ca și în Iugoslavia, grupurile care au aparținut odată blocului romanic. Căci – ca și individul – un grup etnic nu-și pierde de îndată și cu totul caracterele sale de rasă numai fiindcă și-a părăsit limba. Rămâne tipul fizic, anume trăsături de caracter, temperamentul și, mai ales, persistă vreme îndelungată dispozițiunile spirituale; toate acestea laolaltă denunță cercetătorului originea convertitului.

Ei bine, sufletul strămoșilor noștri din anume regiuni balcanice sau din Vestul Dinaric, nu a murit încă. El se zbate în etapele unei triste metempsihoze, nu însă fără a înnobila de toate atributele originii sale casa în care sălășluiește.

Printr-o selecțiune naturală, elitele s-au recrutat adesea în Peninsula Balcanică din mijlocul acestor regiuni cu substrat românesc. Vorbind de populațiile din Srednagora, din bazinul Sofiei și din depresiunea sud-balcanică – într-un cuvânt din centrul Bulgariei – marele etnograf iugoslav Iovan Cvijić spune că *stau pe baze etnice românești*. El citează în sprijinul afirmațiunii ce face localități ca Cercel, Bănișor, Cârnul, Păsărel, Ursulica și multe altele cu vechi nume valahe.

Cine vrea să vadă urme din străvechea civilizație balcanică – spune el – să cerceteze populația din aceste regiuni. „*Ceea ce le caracterizează în primul rând și le deosebește de restul populațiilor slave, este vivacitatea intelectuală. Au mai multă sensibilitate, mai multă imaginație și un suflet mult mai deschis. Poate de aceea* – continuă Iovan Cvijić – *oamenii din Srednagora au jucat un rol preponderent înainte de eliberarea Bulgariei și mai ales în epoca redeșteptării naționale. Principalii luptători, propovăduitorii și scriitorii sunt*

originari din această regiune a Srednagorei. Oamenii politici născuți în aceste regiuni au manifestat adesea un deosebit gust literar și au totdeauna ceva care îi distinge de restul bulgarilor”.

Dar tot Cvijić ne dă una din cele mai mișcătoare mărturisiri asupra uimitoarei înrâuriri pe care după atâtea veacuri de la pierderea limbii o exercita acest substrat românesc din adâncuri asupra suprafeței bulgare. Trecând prin târgurile și satele Srednagorei, el observă că *locuitorii tineri au înfățișarea tipului slav, dar că, pe măsură ce îmbătrânesc, ei capătă o fizionomie vlahă. Fondul rasial – strigoiul (duhul vlah) – nu este încă cu totul ucis și îngropat.*

Teama că, recunoscând acest lucru, am putea valida teoriile lui Roesler și Hunfalvy nu mai poate fi luată în serios astăzi. Reprezentanți de seamă ai științei europene au recunoscut că aromânii sunt cei ce au coborât de la Nord spre Sud, iar nu românii carpatici din Sud spre Nord.

Ne mărginim aci – pentru a nu intra în argumentația lingvistică – să cităm izvorul istoric cel mai prețios în sprijinul acestei afirmații. Este un pasagiu din vestitul scriitor Kekaumenos din secolul al XI-lea, în care se spune categoric: *“Acești vlahi (din Pind, Epir și Tesalia) sunt așa zișii daci și bessi, care locuiau mai întâi în apropiere de Dunărea și de râul Sau – numit acum Sava – unde de curând locuiesc sârbii”.*

Așa dar, românii din Sud sunt români dunăreni, dislocați prin expansiunea sârbească. Istoriografia greacă – prin reprezentanții ei cei mai de seamă (cu excepția scriitorilor șovini) – a recunoscut totdeauna originea dunăreană a aromânilor.

Astfel, Aravantinos, istoriograful Epirului, afirmă: *“În secolul al X-lea, o parte din dacii din Moesia merseră să se stabilească spre Pind, în părțile Epirului și Tesaliei, iar înainte de această epocă, nu se face mențiune deloc de această rasă în aceste părți”.* S-ar putea cita și alte izvoare bizantine din care se vede același lucru, că românii din Pind s-au rupt din grupul dunărean înainte de veacul al X-lea, în epoca invaziunii slave.

Grupul acesta al românilor din Marea Vlahie este desigur cel mai însemnat, fiindcă, cu excepția celor câtorva mii de istro-români, el este singurul care supraviețuiește încă marii catastrofe ce s-a abătut asupra românimii balcanice.

Rezistența lor atâtea veacuri în mijlocul unui popor cu puterea de asimilare a celui grecesc este incontestabil un miracol. El se explică prin pozițiile muntoase, foarte puțin accesibile, în care s-au așezat. De pe aceste poziții, adevărate cetăți naturale, ei au rezistat și bizantinilor și turcilor și au trăit într-o totală independență. Acest lucru este limpede mărturisit de izvoare, în care amintim celebra povestire de călătorie a rabinului Veniamin de Tudela, care îi vizitează în secolul XII.

Impresionat de măreția munților ce apărau Marea Vlahie, un cronicar occidental spune în scrierea sa: "*Vlahia este cea mai redutabilă țară din lume*".

Ca și românii din Moldova și Muntenia, ei datorează energiei cu care s-au apărat condițiunile atât de favorabile în care au trăit, atât în raport cu Bizanțul creștin, cât și cu cel otoman.

Iată – după scriitorul grec Aravantinos – o parte din privilegiile pe care, prin Firman special, turcii le-au acordat orașului românesc Aminciū – sau Mețova – din Pind:

1) "*Românii din Mețova își vor păzi singuri frontierele și locurile primejdioase din ținutul lor și nici un dregător turc nu va putea locui în acest ținut.*"

2) "*Orice persoană, de orice religie și condiție ar fi, care se va refugia în districtul Mețova și oricare ar fi motivele pentru care s-a refugiat acolo, nu va putea fi niciodată urmărită și cerută de turci.*"

3) "*Orice musulman va trece prin ținutul Mețovei, trebuie să considere acest ținut ea pământ sacru; și la ieșirea sa din ținut, să scoată potcoavele de la cai, ca să nu ia din această țărână nici praful*".

Astfel de privilegii și cărți de libertate au avut foarte multe sate și târguri românești de prin Epir și Tesalia. Între acestea, amintim Moscopolea, Siracul, Călări, Avdela, Perivole și San Marina.

Astfel, într-o lume pe care turcii au aservit-o din zi în zi mai mult, legând-o de pământ, românii s-au bucurat de o libertate de mișcare care le-a îngăduit nu numai păstoritul, dar și comerțul. Ei au ajuns astfel, în mod firesc, deținătorii principali ai drumurilor din Peninsulă și chiar deschizătorii multora dintre ele.

O concluzie se impune la capătul acestei expuneri:

Din toate faptele și citatele folosite rezultă cu prisosință valoarea latină a sufletului românesc din Peninsulă.

Din Moesia și până în Vestul dinaric, din Balcani și până în Etolia – el ne apare, cu mici deosebiri, mereu același: activ, constructiv, cu spiritul mereu lucid – refractar misticismului – tenace și econom.

Au apărat în comunele și orașele lor – împotriva tuturor barbarilor, cu o putere de rezistență inepuizabilă (cincisprezece veacuri) cetatea antică, cetatea romană, cu disciplinele ei severe, cu ordinea ei socială și administrativă, cu respectul religios al familiei și al morților, cu setea de justiție a vechiului spirit latin.*

* Dactilograma acestei conferințe poartă avizul cenzurii: "19.XI.1941 – Bun de difuzat textul acestei conferințe. I. Vișoianu.

Un articol de largă promovare a principiilor balcanologiei: „România și studiile balcanice“ (1944)⁸⁶

ROMÂNIA ȘI STUDIILE BALCANICE

Se știe că, sub influența ideii latine, unii învățați români s-au lăsat antrenati, în cursul secolului al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea, la anumite excese care aveau să ducă, nici mai mult, nici mai puțin, decât la destrămarea legăturilor organice care determină solidaritatea poporului român cu această lume pe care o constituie, în oarecare măsură, Sud-Estul Europei. Astfel, după ce i se atribuiseră, în mod greșit, origini pur balcanice, poporul român a fost tratat în secolul al XIX-lea ca un element periferic al lumii occidentale, opus Orientului atât prin sensul existenței sale, cât și prin tradiții. Realitatea, așa cum este ea determinată de geografie, se opune atât unuia cât și celuilalt din aceste excese.

Născut la punctul de întâlnire a două lumi și a două culturi, poporul român a reușit – deși puțin numeros – să-și păstreze personalitatea cu strășnicie. Între două Europe – ale căror ideologii și interese materiale se înfruntă de milenii – poporul român a dat dovadă în toate timpurile de o mare înțelegere față de una și de cealaltă, izolându-le în antinomiile lor ireductibile, nu fără a le reconcilia adesea, așa cum vedem, de exemplu, în fuziunea care se produce în creațiile sale artistice și spirituale. *Dar el nu s-a lăsat niciodată anexat ca o regiune periferică, nici de către una, nici de cealaltă.* Românii au participat cu toată puterea lor militară la bătăliile ce s-au dat în secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea pentru apărarea Occidentului, tot așa cum au format în secolele următoare un dig de rezistență împotriva presiunilor imperialiste ale regatului coroanei Sfântului Ștefan, ale Poloniei, Casei de Austria și Imperiului țărilor.

O anumită teamă de a recunoaște raporturile cu Peninsula Balcanică s-a

⁸⁶ Acest articol, scris de Victor Papacostea în 1944, trebuia să apară în periodicul *Le monde balkanique*. Era o tentativă de a oferi, prin acesta din urmă, un supliment, adresat marelui public, al revistei *Balcania*, organul principal al Institutului de Studii și Cercetări Balcanice din București. *Le monde balkanique* avea să servească la formarea unei opinii publice favorabile apropierii popoarelor din Sud-Estul Europei, subliniind trăsăturile comune care le leagă. Revista era editată de Marin Bădescu, jurnalist și fost colaborator al lui Nicolae Titulescu, promotorul dinamic al acestui spirit de înțelegere balcanică. Așa cum am aflat de la regretatul Ioan Matei, cercetător principal la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București, care era la data aceea unul dintre cei mai tineri membri al Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și-l ajuta pe M. Bădescu în această misiune, bombardamentul aerian asupra Bucureștilor de la 4 aprilie 1944 a întrerupt realizarea proiectului. Articolul a fost publicat în limba franceză, de Cornelia Papacostea-Danielopolu și Nicolae-Șerban Tanașoca, în „Revue des Études Sud-Est Européennes” XXII, 1984, nr. 3, pp. 229-232
<https://www.biblioteca-digitala.ro>

simțit multă vreme în știința românească. Principala cauză trebuie căutată în discuția despre continuitatea Românilor în Dacia, care a avut loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aprehensiunea unor savanți români era atât de mare, încât ei mergeau până la a refuza să recunoască însăși existența unei romanități balcanice, pentru a nu furniza dovezi în sprijinul teoriilor care susțineau că poporul român se formase la sudul Dunării. Din acest motiv, ei limitau patria lor primitivă numai la Dacia Traiană. Dunărea era pentru ei frontiera istorică meridională a poporului român. Această concepție exclusiv carpatică asupra originilor românilor avea o asemenea forță, că Dimitrie Onciul, de exemplu, susținea că "Valahia Asăneștilor" nu trebuie așezată în vechea Moesie, așa cum rezultă din cronicile bizantine, ci la nordul Dunării, în Țara Românească. Dată fiind reaua credință a scriitorilor maghiari, ar fi părut cu siguranță periculos să admitem existența unei Valahii dincolo de Dunăre. În același fel, Xenopol, îngrijorat de prezența unui grup de români în Epir, în Albania și în masivul Pindului, refuza să recunoască în macedoromână un dialect al limbii române, el vedea în aceasta pur și simplu o altă limbă neo-latină.

Astăzi, continuitatea poporului român în Carpați și în tot spațiul vechii Dacii este un adevăr definitiv dobândit pentru știință. Temeri ca cele care puteau să existe odinioară nu mai au motiv să fie. Știința românească, sprijinindu-se pe argumente arheologice, lingvistice, istorice și etnografice, poate afirma cu putere că Dunărea nu a fost limita meridională a vetrei în care s-a născut poporul român, tot așa cum Carpații nu au fost limitele sale septentrionale. Poporul român nu s-a format deci numai în Carpați sau numai în Balcani, ci el este moștenitorul întregii romanități orientale, în limite pe care știința le-a fixat astăzi destul de clar. Acest vast spațiu cuprindea pe lângă vechea Dacie și o mare parte a Panoniei, ale celor două Moesii și tot Vestul dinaric până la Marea Adriatică.

De altfel, de câțiva vreme ideea apartenenței românilor la grupul popoarelor neo-latine pune accentul mai mult pe factorul lingvistic decât pe cel al structurii etnice, astăzi se recunoaște pretutindeni, sub influența săpăturilor și a descoperirilor arheologice, rolul *substratului* în geneza popoarelor moderne. Se recunoaște, de exemplu, în România, importanța fondului trac, așa cum se admite din ce în ce mai mult, în Franța, influența vechiului fond galic. Firește, cercetările etnografice și arheologice cu privire la substratul Sud-Estului european au dus la aceleași concluzii în ce privește popoarele balcanice care vorbesc limbile slave. Nici chiar acestea nu pot fi asimilate de acum înainte în mod total și exclusiv familiei slave.

Nu se opun la aceasta numai *substratul* și geografia, ci și datele lingvistice balcanice.

Reacția în favoarea ideii substratului a cunoscut în România, încă din 1913

un adevărat triumf, cu ocazia inaugurării *Institutului pentru studiul Sud-Estului European*. În fruntea sa se găseau un mare geolog și geograf Gh. Murgoci, V. Pârvan, conducătorul mișcării arheologice și N. Iorga, care se afirmase deja ca primul istoric al țării sale. Iată ce spunea N. Iorga în discursul său inaugural:

“Va trebui să ținem din ce în ce mai mult seamă de noile unități teritoriale ale acestei regiuni a Sud-Estului Europei în care limitele noastre pătate de sânge lasă urme atât de efemere și neînsemnate. Va trebui să ținem seamă de marea unitate de rasă a străbunilor noștri traci și iliri, unitate mai vie decât se crede, de rezistența obstinată a acelor forme politice și sociale care, chiar dacă au fost denumite, de-a lungul secolelor, grecești, bulgare, sârbești, românești, turcești, aceasta nu însemnează că nu sunt forme comune; și, în sfârșit, va trebui să avem în vedere caracterul comun al tuturor marilor influențe occidentale, orientale, rasiale, religioase și ale dominațiilor pe care le-au suferit aceste regiuni.” Iar puțin mai departe, el adaugă: *“Urmele pe care le întâlnim astăzi nu trebuie să ne înșele: în spatele bulgarului se află foarte des tracul, în spatele sârbului, uneori romanul, în spatele muntenegrinului, albanezul illric, în spatele grecului, elementele umane care nu au nimic în comun cu sângele elen; limbile au dat o conștiință diferitelor grupe care poartă în anumite cazuri numele cuceritorilor – dar fondul este comun.”*

Făcând această afirmație, N. Iorga era incontestabil sub impresia puternică produsă, de descoperirile arheologice care confirmau într-un mod strălucit ceea ce știam din scrierile antichității despre marea unitate etnică din Sud-Est. Prezența lui V. Pârvan la întemeierea Institutului era de asemenea semnificativă.

La rândul nostru vom adăuga că *“fondul rasial”* trebuie să fie considerat mai curând ca o *rezultantă* a condițiilor biogeografice și istorice care își pun amprenta pe om. De oriunde ar veni, *omul sfârșește prin a se supune acestor condiții*. Aceasta ne-a determinat să afirmăm că *“știința secolului al XIX-lea a greșit atunci când a făcut din limbă criteriul unic și exclusiv pentru clasificarea popoarelor”*. În afară de limbă, trebuie să se țină seamă de toți factorii susceptibili de a exercita o influență și mai ales de forța daterminantă a factorilor naturali, într-un cuvânt, de *regiune*.

Așadar, deși ar putea să pară, judecând după limbă, că este vorba de popoare diferite, în realitate popoarele balcanice sunt legate unele de altele prin înrudiri puternice. Chiar în domeniul lingvistic, afinitățile sunt atât de remarcabile, concordanțele atât de numeroase, încât știința contemporană a acceptat ideea unei *“uniuni a limbilor balcanice”* care se suprapune fondului genealogic al acestor limbi.

Se poate deci conchide că românii au, prin *limbă* și prin alte trăsături ale caracterului lor, afinități puternice cu Occidentul neolatin și chiar cu ramurile cele mai îndepărtate ale acestei vaste *familii* (spaniolii, portughezii și popoa-

rele Americii latine); dar *fondul rasial*, ansamblul condițiilor fizice și spirituale, biologice și istorice ne leagă nu mai puțin puternic de această lume a Sud-Est-ului, oare se întinde de la Capul Matapan până la vârfurile Carpaților nordici, așa cum foarte bine văzuseră, încă din 1913, N. Iorga, Gh. Murgoci, V. Pârvan. Această situație intermediară pe care o ocupă poporul român între cele două Europe a creat la noi, în toate timpurile, o atmosferă senină, climatul cel mai propice discuțiilor obiective *în toate domeniile vieții spirituale*. Nu am cunoscut nici un fanatism religios, nici un fanatism politic, ci, dimpotrivă, am oferit întotdeauna un azil celor persecutați, atât în epoca lui Hus și a revoltei permanente a sicililor, cât și în aceea a luptei pentru libertate a popoarelor balcanice. Am jucat rolul unui amortizor al tuturor exceselor venite din vest și din est.

Acestea sunt considerațiile care justifică ambiția de a crea în capitala României un centru de informare științifică și de documentare care să nu albă alt scop decât de a servi adevărul și pacea.

**Cuvântare rostită la postul de radio București,
sâmbătă 28 septembrie 1944, într-o emisiune festivă oficială
închinată zilei eliberării Greciei**

CUVÂNTUL DOMNULUI PROFESOR VICTOR PAPACOSTEA

Din nou sărbătoarea Greciei este sărbătoarea Umanității. Din nou geniul și sufletul ELADEI s-au ridicat pe culmile Istoriei Universale. Încă odată lecția democrației atheniene a servit lumii întregi.

Așa cum guerilla spaniolă din 1808 a trezit națiunile și a făcut dovada că Bonaparte poate fi învins, că nu este nimic miraculos și supraomenesc în despotismul militar ce așezase asupra lumii – tot astfel Elada are meritul nemuritor de a fi făcut prima spărtură gravă în prestigiul militarismului fascist și nazist. A fost lovitura de sondă care a scos adevărul la lumină, descoperind și celor mai orbiți că forța nu poate sugruma dreptul, că spiritul înfrânge materia. Întreaga lume balcanică, asupra căreia diaspora elenismului țese de 30 de veacuri firele unei mari solidarități familiale, s-a arătat demnă de pilda Greciei: lupta de o vitejie legendară a maselor jugoslave ca și guerilla albaneză, reacțiunea atât de bogată în consecințe a poporului român ca și gestul recent de adeziune al Bulgariei.

Niciodată filo-elenismul spiritelor superioare n-a căpătat o ratificare mai strălucită ca aceea din zilele noastre și nicăieri ca în Grecia nu s-au afirmat mai făgăduitor veșnicia și puterile de renaștere ale vechiului spirit european.

Manii Prințului Orloff și ai Lordului Byron plutesc astăzi împăcați în sine printre steagurile armatelor care încoronează de biruință lupta și jertfa pentru libertate a poporului grec.

Deie Dumnezeu ca miracolul grec să se desăvârșească; să reverse asupra popoarelor toată forța tradițiilor lui universale; să ajute la înlăturarea a tot ceea ce le separă și le învrăjbește; să redea, ca în visurile lui Isocrat, unitatea spirituală a lumii și să vedem aevea, sub torțele de lumină reaprinse, ceea ce Platon numea atât de frumos în secolul al IV-lea *armonia totului*.⁸⁷

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe, în vederea Conferinței de Pace, cu privire la restabilirea frontierei româno-bulgare din Dobrogea (1945-1946)

PROBLEMA FRONTIEREI ROMÂNNO-BULGARE DIN DOBROGEA

I

Termenul Cadrilater nu este o expresiune geografică; el aparține cartografiei militare și a intrat în circulație încă din prima jumătate a sec. XIX, pe vremea războaielor ruso-turce. Se referă la puternicul câmp militar – de veche colonizare turcească – cuprins între cetățile Silistra – Rusciuc – Caliacra – Varna, pivotând la centru pe reductul Șumlei. El alcătuia în sistemul defensiv otoman, după Bugeac și Dunărea de Jos, al doilea dig menit a închide culoarul dobrogean spre câmpia prebalcanică.

În geografia politică, acest termen a fost folosit prima oară la anul 1878, cu prilejul controverselor ridicate de problema delimitării frontierei româno-bulgare și, a doua oară, și într-o formă mult mai largă, oarecum și administrativă, în 1913, după Pacea de la București, când o parte a acestui Cadrilater a fost alipită României.

Pentru știința geografiei fizice, acest termen nu exprimă nimic, Cadrilaterul fiind parte integrantă a unei mari sinteze geologice – Dobrogea – zonă de întâlnire a domeniului central european (prin intermediul Carpaților românești), cu cel continental și balcanic. Înrudirea cu Carpații se vede mai bine la

⁸⁷ Text preluat din ziarul *Curierul*, an I, nr. 43, marți 31 octombrie 1944, p. 2, unde este publicat alături de extrase din cuvântul rostit în aceeași emisiune de Acad. Prof. Nicolae Bănescu. Extrasul din ziar a fost dăruit în 1985 Doamnei Cornelia Papacostea-Danielopolu, „în amintirea aceluia care a fost compatriotul meu” de aromânul Mihai Fârșirotu, fost militant și înalt funcționar de stat comunist, Președinte al Societății de Cultură Macedoromână în primii ani după instaurarea regimului comunist în România.

Nord (Tulcea), cu continentul la mijloc, iar cu Balcanii la Sud (Deliormanul), pe linia Lom-Provadia.

Influențele venite din cele trei domenii se întrepătrund, în așa fel, încât limitele dintre cele trei regiuni dobrogene au mai mult o valoare convențională. Trebuie să admitem astfel că „Peninsula” aceasta – cum i s-a zis – dintre Dunăre și Mare este o unitate geografică destul de complexă, însă o unitate care nu poate fi fragmentată fără a nu prejudicia asupra caracterelor ei funcționale pe planul geografiei economice.

Toate drumurile acestui complex continental, în care sunt angajate interesele economice ale României, Ungariei și, într-o măsură, ale Poloniei și Cehoslovaciei, n-au altă ieșire la mare decât prin Dobrogea. Își poate închipui cineva aceste capete de drumuri în alte mâini decât într-acelea ale poporului carpatic, care a populat din cele mai vechi timpuri întregul spațiu până la litoral și a cărui prezență politică acolo, în vremea regilor daci ca și în timpurile moderne, s-a întemeiat constant pe ideea de libertate, ordine, progres și omenie?

Din nenorocire, în 1878, când s-a hotărât alipirea Dobrogei la România (pentru accesul la Mare) au lipsit Congresului și atmosfera de obiectivitate și materialul de informație științifică de care trebuia să se țină seama la trasarea unei atari frontiere. Atât de neinformați sau răuvoitori a fost acel Congres la aplicarea pe teren a propriului său punct de vedere, încât l-a anulat în parte prin modul cum a trasat frontiera. În scurt: a dat României o mică porțiune de litoral, inaccesibilă unei serioase instalații portuare, iar la Dunăre a lipsit-o de punctele de trecere istorice: Vest-Silistra și Est-Turtucaia. După zadarnice încercări la Orșova, am fost trimiși să facem legătura prin bălți, în condițiuni extrem de grele, obligându-ne astfel să construim unul dintre cele mai lungi poduri de pe planetă. Tehnica românească a obținut o mare biruință, dar numai pentru legătura feroviară; *am rămas fără șosea*.

La 1913, – cu prilejul ultimei împărțiri a Turciei europene – problema ameliorării legăturilor noastre cu Dobrogea și cu Marea s-a redeschis și – întemeiată și pe alte considerațiuni – Conferința de Pace de la București a decis alipirea unei părți din Cadrilater la România. Ea căpătă în felul acesta, la Mare, Caverna și Balcicul care, deși mici, erau menite conform proiectelor întocmite, să descongese în parte Constanța, iar la Dunăre, acele puncte de trecere istorice și deci, șoseaua de asemeni istorică pentru legăturile spațiului carpatic și muntean cu Marea Neagră.

Dacă Conferința de la București nu s-a mărginit în delimitarea de atunci numai la teritoriul aferent șoselei și litoralului până la Balcic, a fost, cum s-a spus, din pricina unei nevoi de *compensație și azil*. *Compensație*, fiindcă nu participam la împărțirea Macedoniei (unde o parte a populației era românească) și de *azil*, pentru că această populație, împărțită în trei, prin noile deli-

mitări, și zdrobită economiceste, prin întreruperea unor *comunicații transhumante* milenare, urma a fi colonizată în țară.

Să examinăm acum împrejurările în care am pierdut, în 1940, această regiune meridională a Dobrogei.

II

Agitația revizionistă a Germaniei hitleriene și a Italiei fasciste a avut, în Sud-Estul Europei, două permanente puncte de reazăm: Ungaria și Bulgaria.

Amintirile alianței din primul război de agresiune al Germaniei și afinitățile de regim (guvernele hortiste la Budapesta ca și guvernele întemeiate la Sofia pe diverse formațiuni ofițerești au stat sub o constantă sugestie musoliniană) au menținut caracterul satelitar și revanșard în politica externă a Bulgariei și Ungariei chiar de la 1919.

Astfel, când Germania a dezlănțuit Al Doilea Război Mondial împotriva așezărilor Tratatului de la Versailles, cele două puteri vecine României au trecut îndată de partea agresorilor. La 17 zile după ultimatum-ul sovietic, prin care ni s-a impus cedarea Basarabiei și Bucovinei, adică la 15 iulie 1940, Adolf Hitler cerea, în cunoscuta scrisoare adresată regelui Carol al II-lea, într-o formă amenințătoare, „o soluție definitivă” în problema revendicărilor teritoriale ungare și bulgare. Dacă România nu consimte de bună voie la „riscul” unor sacrificii, scria șeful celui de al III-lea Reich, atunci „sfârșitul poate fi mai curând sau mai târziu – posibil chiar în scurt timp – distrugerea României”. Singura cale „pe care o poate propune este înțelegerea leală cu Ungaria și Bulgaria”. Două săptămâni mai târziu – la 31 iulie 1940 – după ce a primit delegația bulgară, Hitler comunică din nou Guvernului român (prin Ministrul german la București, Fabricius), părerea sa că „Dobrogea de Sud trebuie retrocedată Bulgariei în granițele ei dinainte de 1913”. După numai două zile, Ministrul României la Berlin este iarăși convocat de subsecretarul de stat Weisăcher, care îi repetă conținutul comunicării din 31 iulie „*insistând asupra dorinței Reichului ca să se înceapă, cât mai curând, tratativele directe cu Ungaria și Bulgaria, tratative ce trebuie să fie duse la bun sfârșit în scurt timp*”. Concentrări militare masive și la Sud și la Vest întovărășeau presiunea diplomatică germană.

Guvernul român, considerând gravitatea situației, și în imposibilitatea de a găsi o ieșire, trimite la Sofia pe Dl. V. Cădere, cu propuneri care, dând Bulgariei largă satisfacție teritorială, păstra României – pentru a se salva unitatea funcțională a sistemului de comunicație pe care Dobrogea îl reprezintă pentru România – Silistra și Balcicul, cu coasta maritimă aferentă și sugera, o dată cu rectificările de frontieră și schimbul obligatoriu de populație. Dl. V. Cădere s-a întors fără nici un rezultat și cu sentimentul net că, la Berchtesgaden, șeful statului german făgăduise delegației bulgare întregul Cadrilater.

Evenimentele au confirmat curând, în totul, impresiile plenipotențiarului român. La 10 august, Ministrul Germaniei „informează” pe Ministrul de Externe român, asupra *„posibilității ca luni sau marți să ne trezim cu un ultimatum concomitent din partea ungarilor și a bulgarilor, dacă tratativele cu cele două țări trenează”*.

Încercarea guverului român de a explica la Berlin problema Cadrilaterului în raport cu interesele și drepturile României de a păstra anumite teritorii s-a lovit de aceeași atmosferă glacială și ostilă. Ministrul României la Berlin comunică, cu acest prilej, că *„șeful protocolului german îi aduce la cunoștință că răspunsul la cererea noastră va fi negativ, lăsând și o rea impresie, dăunătoare în tratativele viitoare, sfătuindu-ne să terminăm cât mai curând cu Bulgaria”*.

Astfel, sub presiunea și amenințările continui ale puterilor Axei, România a fost determinată să accepte „tratativele” de la Craiova și să consimtă la cedarea Cadrilaterului până la frontiera din 1913, inclusiv Silistra, care nu fusese atribuită României prin Pacea de la București, ci prin hotărârea Marilor Puteri, consfințită în protocolul de la Petersburg (din 1913).

Încă de la prima întâlnire a delegaților români și bulgari la Craiova, Ministrul Pomenov a ținut să declare D-lui Cretzianu că *„delegația și guvernul bulgar se mențin pe promisiunea cedării întregului Cadrilater, în limitele de la 1913, făcută oamenilor politici bulgari în întrevederile de la Salzburg, unde Führer-ul german a fost impresionat de modestia cererilor Bulgariei”*.

De altfel, presiunea germană și italiană n-a lipsit nici în timpul „tratativelor”. În scrisoarea din 30 august 1940 a Miniștrilor de Externe ai Axei (von Ribbentrop și Ciano) se spune Ministrului de Externe român: *„Am onoarea a confirma primirea scrisorii Dvs. cu data de astăzi, prin care îmi comunicați că guvernul Dvs. precum și guvernul regal al Bulgariei au și căzut de acord, în principiu, asupra chestiunilor relative la cedarea Dobrogei de Sud, în spiritul recomandării Führer-ului și a Ducelui și că guvernul regal va face totul spre a aduce la îndeplinire și în mod formal acest acord în cel mai scurt timp posibil”*.

În concluzie: tratatul de la Craiova s-a încheiat sub presiunea și amenințările Axei și fără ca această cedare să fi fost investită vreodată de ratificarea poporului român prin reprezentanții lui chemați constituțional și legal să-și exprime părerea și votul într-o chestiune atât de gravă ca aceea a înstrăinării teritoriului național. În conformitate cu principiile stabilite de marile națiuni democratice în Charta Atlanticului (*„... ils désirent ne voir aucun changement territorial qui ne soit pas conforme aux vœux librement exprimés des intéressés...”*), Tratatul de la Craiova, rezultat al politicii de forță și agresivitate dusă de puterile Axei, cu complicitatea regimurilor satelitare din Ungaria și Bulgaria, nu poate avea ființă juridică internațională. De altfel, antrenată mai depar-

te în această politică nefericită, Bulgaria a ocupat și în Grecia și în Iugoslavia – urmărite ca și România de politica revanșardă a Axei – provincii pe care a trebuit să le părăsească o dată cu prăbușirea ocupației militare germano-italiene. (Tot astfel, cum Ungaria a fost silită să se retragă din regiunile pe care le-a smuls, tot sub protecția militară a Axei, din trupul Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României).

Odată înlăturat acest tratat care, atât prin originile sale, cât și prin metodele ce l-au impus României (în cele mai triste și umilitoare împrejurări ale vieții sale istorice) a lăsat o umbră grea asupra dezvoltării viitoare a raporturilor româno-bulgare, se va putea păși cu seninătate și în spiritul amicitiei care lega în veacurile trecute poporul român de cel bulgar, spre o soluție firească și definitivă a problemei Cadrilaterului. Această soluție, investită cu toate formele pe care le implică reintrarea Europei sub regimul ordinei de drept, va trebui să ducă la:

a) lichidarea tuturor cauzelor de conflict dintre cele două popoare și

b) să deschidă drumul spre raporturi de solidaritate, cât mai strânse, între poporul român și cel bulgar, prin modificările regimului de frontieră, în spiritul ideilor care au însușit altădată gândirea și acțiunea lui N. Titulescu.

Dar, pentru ca buna credință a ambelor părți și a terților ce vor arbitra și decide să nu fie expusă de data aceasta a primi unele judecăți sumare sau falacioase, se cuvine să facem un scurt examen al aspectelor istorice, cu totul particulare, pe care le are această problemă.

III

Prezența strămoșilor românilor în Dobrogea și la litoral este semnalată în Comentariile scriitorilor antici, într-o străveche și strânsă simbioză cu centrele de colonizare elenă stabilite acolo.

Primul rege dac – semnalat în inscripții – care ține sub protecția sa litoralul Mării Negre, este Remaxos (200 a.Chr.). Într-o inscripție – 48 a.Chr. – găsită la Dionysopolis (Balcic) se spune că regele dac Burebista este „*stăpânitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre*”. În aceeași inscripție, Burebista este arătat ca „salvator” al orașului Dionysopolis (Balcic). Chiar sub regii daci, mai slabi, care au urmat lui Burebista, această strânsă legătură politică – cu temeieri economice care interesau nu numai Dacia dar și siguranța comerțului mediteranean, s-a menținut neștirbită până la cucerirea romană. Dar, această stăpânire a forțelor politice din Carpați, asupra Dobrogei, de la Delta și până la Dionysopolis (Balcic) – uneori și dincolo de aceste limite – n-a fost rezultatul unei expansiuni militare; ea se întemeia pe o puternică realitate etnică. O arată scriitorii antichității și o declamă, în forme impresionate, Ovidiu, în poemele sale. El arată că la Tomis, nu numai în

Hinterland, dar chiar în cetate, limba elină era „învinsă” de limba dacă. (El însuși a trebuit să învețe limba strămoșilor noștri).

Cucerirea Dobrogei de către romani, ușurată de disensiunile care au urmat după moartea lui Burebista, a scos, o dată mai mult, în relief legile acestui ineluctabil determinism geo-economic care leagă destinul Daciei de al Dobrogei.

Dacă cucerirea romană s-ar fi limitat la Dobrogea, făcând din Dunăre frontieră, s-ar fi ajuns la o întrerupere a legăturilor economice dintre această regiune și restul Daciei. Romanii și-au dat însă seama că principala sursă de prosperitate a cetăților dobrogene sta în comerțul cu Dacia. Erau prea importante aceste legături, în cadrul general al comerțului răsăritean, pentru ca tocmai romanii – care își asumaseră răspunderea ordinei economice internaționale – să provoace dezorganizarea lor.

Dar nici dacii nu puteau renunța la străvechile lor legături cu marea și cu cetățile grecești. Îndată ce se refăce unitatea statului, Decebal atacă până în inima Dobrogei (asociat cu dacii din regiunea Durostor), așa cum Mircea, principele valahilor, în secolul XIV, pentru a împiedica instalarea turcilor între Dunăre și Mare, va ataca și va ocupa *el* țara lui Dobrotici și Silistra.

Astfel cucerirea Dobrogei și a gurilor Dunării a condus în mod firesc pe romani la cucerirea Daciei, pentru reintegrarea ei în circuitul economic al lumii vechi. Numărul mare al inscripțiilor și monumentelor romane în Dobrogea arată o colonizare intensă, o mare înflorire orășenească și o rapidă fuziune cu elementul dac. Dintre vechile aglomerațiuni, care au continuat să se dezvolte și în perioada romană, izvoarele amintesc, în afară de Durostor și Tomis, orașele: Odyssus (Varna), Dionysopolis (Balci) și Callatis (Mangalia).

În istoria creștinismului daco-roman, Dobrogea ocupa de asemenea un loc de frunte prin forța ei prozelitară și de organizare. În timpul persecuțiilor, Durostorul, singur, a dat 11 sfinți calendarului creștin, iar Tomisul, 65. Tomisul și Durostorul devin centre de iradiere pentru lumea romană sau barbară înconjurătoare; o impunătoare ierarhie episcopală (care a stârnit admirația sinoadelor și conciliilor) reflectând odată mai mult persistența civilizației greco-romane, puternic întemeiată pe realitatea etnică daco-romană.

Invaziile au dăunat, firește, mult legăturilor economice mai sus amintite. Dar trebuie să remarcăm cerbicia cu care bizantinii au luptat pentru salvagardarea acestui sistem. Înainte ca Bizanțul să fie capitală, când nu era decât vechea colonie greacă, văzând neputința Romei de a stăvili invazia goților, ia asupra-și apărarea Dobrogei, a litoralului și a Dunării, trimițându-și aici flota și ingineri militari vestiți. Când centrul politic al Imperiului se instalează la Bizanț (devenit Constantinopol), această politică de continuă apărare și reconstituire a legăturilor cu Dacia, prin canalul dobrogean, a continuat cu o energie sporită.

Este de asemenea bine cunoscută uriașa efortare a lui Justinian pentru a salva libertatea sistemului de comunicații pontico-danubian. Astfel se explică tezaurele de monede și alte urme ale negoțului bizantin cu Dacia, găsite în văile îndepărtate ale Carpaților, în sec. VI și VII.

Năvălirile slavilor și avarilor – oricât de puternice – au întrerupt numai temporar acest sistem de comunicații. O nouă zvâcnire de energie a Bizanțului, în această regiune, de interese vitale, a restabilit ordinea și autoritatea Imperiului. „*Sigur este* – spune istoricul bulgar Mutafchiev – *că pe la ultimul pătrar al sec. VII, toată Sciția Minor (Dobrogea) și probabil și cea mai mare parte din Moesia Inferioară, au redevenit provincii bizantine*”. Astfel, după fiecare redresare militară bizantină, monezile imperiului reapar în văile Carpaților.

Venirea Bulgarilor a avut, incontestabil, efecte politice mai însemnate decât cea a goților, hunilor, avarilor sau slavilor. Grupul bulgar, condus de Asparuh, – câteva zeci de mii de oameni – cu femei și copii la un loc – a venit în Imperiu sub presiunea altor grupuri nomade, obținând azil și sarcini militare în slujba împăratului. Datorită acestui fapt, bulgarii grupează și încadrează și alte populații (slavi, avari, croați etc.) și fundează, în regiunea Șumla-Varna un nucleu statal, având ca centre principale Pliska și Preslavul, de unde apoi au roit până la mari distanțe.

„*Tulburările religioase din Imperiu*, – spune Mutafchiev – *n-au permis Bizanțului să oprească acest mers al evenimentelor, probabil cu speranța să-și aranjeze mai târziu socotelile cu acel trib puțin numeros, care s-a instalat așa de insolent într-o provincie a sa...*” Într-adevăr, reacțiunea bizantină s-a produs – când cu mijloace persuasive, asimilative, când prin războaie – sfârșind – cum se știe – cu desființarea radicală a acestui stat în stat. Firește, nimeni nu contestă poporului bulgar din zilele noastre, născut din fuziunea lentă cu slavii, să ocupe un teritoriu în Peninsula, dar istoricii bulgari fac, ca și ungurii, greșeala de a sprijini, pe amintirea acestui stat medieval polietnic (și fără putere de dăinuire), cu frontiere pe care știința n-a reușit încă să le definească (unii le împing până la Budapesta) *revendicări în folosul statului bulgar modern*. De aici pretențiunile asupra teritoriilor Daciei pontice (Dobrogea de azi, inclusiv Cadrilaterul), asupra Basarabiei de Sud, asupra Traciei și Macedoniei, Salonicului etc. Deși raza de acțiune militară a acestui stat a fost, ca și aceea a statului Sfântului Ștefan, foarte întinsă, el n-a putut exercita nicio dată asupra vastelor întinderi ce pretindea să controleze, o autoritate continuă și efectivă. Hărțuit înlăuntru de armatele imperiale, hărțuit și din afară (prin sistemul bizantin de a arunca pe barbari unii contra altora), având să lupte neîncetat împotriva particularismului provincial puternic ancorat în tradițiile politice și spirituale greco-romane, minat continuu de forța morală pe care o reprezintă prestigiul și legitimitatea imperială bizantină, statul bulgar a sfârșit

prin a fi desființat. Reînviat prin inițiativa Asanizilor români, el n-a dovedit mai multă viabilitate, cu toată criza gravă pe care și atunci o traversa Bizanțul.

Dobrogea de Nord sau de Sud, regiune excentrică față de ținuturile atât de ambițioase ale hanilor bulgari, (orientați mereu spre Sud, spre Bizanț), s-a resimțit prea puțin de efectele celor trei veacuri ale perioadei bulgare. Nici resturi de orașe, nici resturi de cetăți, nici monumente, nici inscripții, nici monezi. Chiar în Dobrogea de Sud (Cadrilaterul), care a stat în vecinătatea imediată a centrelor bulgare amintite mai sus și, care alcătuia, cu vechile ei întăriri, spatele de rezistență în luptele cu bizantinii, cercetarea științifică nu găsește nici pe planul istoriei culturale, nici pe cel al istoriei politice și nici în structura etnică, elemente care să justifice invocarea dreptului istoric pentru determinarea frontierei statului bulgar de azi și, în nici un caz, înlăturarea dreptului istoric al poporului român. Stăpânirea Dârstorului (Silistra), de pildă, de către bulgari, este un fapt care nu poate fi negat și nici încercarea lor de a întemeia pe vechea cetate romană și bizantină un centru militar de rezistență și chiar unul religios. Dar această stăpânire, sprijinită pe elementele locale grecești și romanice, a fost fără rădăcini și efemeră, atât în vremea primului imperiu bulgar, cât și după aceea (Patriarhia, de pildă, a durat 40 de ani).

Dobrogea, care reușise chiar sub stăpânirea romană – neîntrecută ca forță unificatoare – să-și păstreze individualitatea și să formeze o provincie romană aparte, cu capitala la Tomis (V. reforma lui Dioclețian) va realiza încă mai complet acest regim de libertate (strâns legat de caracterul ei maritim comercial) în faza de decădere a imperiului asanid, când se va desprinde din frontierele imperiului româno-bulgar ca „despotat” al lui Dobrotici. S-a discutat mult în jurul acestui personaj și în jurul „despotatului” Dobrogea. Cercetările din ultima vreme au demonstrat în modul cel mai evident caracterul său net bizantin și maritim. Dobrotici avea centrul la Caliacra și grupase toate vechile cetăți grecești, de la Varna până la Mesembria, iar spre Nord, până la gurile Dunării, inclusiv Chilia, stăpânea, în numele Paleologilor, cu care se înrudea, purta titlul de „despot” iar nu de țar și a bătut monede cu inscripții în grecește, limba oficială a statului său.

Nu se mai poate vorbi, deci, de „caracterul bulgar” al statului dobrogean din sec. XIV. Singur Drâstorul (Silistra) a aparținut temporar, în această epocă, țarului bulgar de Târnova, Șişman.

În fața năvălirii turcești însă, nici urmașul lui Dobrotici și nici bulgarii lui Șişman, n-au putut opune o rezistență serioasă. Cetățile cad una după alta. Șişman le oferă și Silistra (care însă se va apăra cu strășnicie) așa încât Mircea s-a văzut silit să intervină (ca și regii daci altă dată) pentru a apăra legăturile țării sale cu Marea și libertatea comerțului dunărean și maritim.

Prin lupte, el smulge din mână turcilor Silistra și Dobrogea, intitulându-se în documentele din 1390 și 1391 „*terrarum Dobroticii et Dristi despo-*”
<https://www.cimec.ro>

tus". Iar în hrisovul mănăstirii Cozia (1387) Domnul Țării Românești scrie: „...și de amândouă părțile de peste toată Dunărea, până la Marea cea mare, și Dârstorului stăpânitor”.

Dar nici domnia românească asupra Dobrogei n-a durat mult. Turcii, luând asupra lor rețeaua economică pontico-danubiană, întemeiată de greci și continuată de romani și de bizantini, au apreciat, ca și aceștia, însemnătatea economică și militară a Dobrogei. Ei vor smulge din *mâinile românilor* chiar în timpul domniei lui Mircea și vor funda, în Dobrogea – rezemați pe străvechile cetăți și orașe cel mai de seamă câmp militar al stăpânirilor lor europene.

IV

Stăpânirea turcească – cu regimul ei economic închis – a întrerupt pentru sute de ani libertatea comerțului dunărean și pontic și a adus, cum se știe, decăderea economică a țărilor române și toate urmările de ordin politic și social cunoscute. Totodată, o bună parte din populația românească a dispărut, cu deosebire în regiunile rezervate colonizărilor militare făcute de turci. Vechea toponomie turcească a Cadrilaterului (V. de pildă Vlaholici și Vlahar, lângă Balcic) – adică regiunea unde această colonizare a fost mai intensă – arată că la instalarea lor acolo, Turcii au găsit o populație românească pe care au dislocat-o.

Dar dacă raporturile economice ale țărilor carpatice cu Marea au fost întrerupte de stăpânirea turcească, o populație românească în Dobrogea a continuat să existe și după aceea. Puterile persistenței ei au fost mereu împrăștiate cu valul natural și neîntrerupt al transhumanților și de acela al pescarilor, la care s-a adăugat, din sec. XVI înainte, grupuri masive de clăcași exasperați de decăderea regimului agrar din Principate. Caracterul etnic turcesc și, în parte, românesc al Dobrogei de Sud, în perioada stăpânirii otomane este confirmat de cercetarea științifică; de asemenea, absența, până în sec. XIX, a populației bulgare este recunoscută de savanții de seamă bulgari, ruși, cehi etc.

Primul dintre acei ce atestă caracterul turc și român al Cadrilaterului (și în același timp absența bulgarilor) este slavistul rus Iurii Venelin. În corespondența sa din 1829 cu scriitorul bulgar Aprilov, el observă: „Trecând de mai multe ori prin Bulgaria, *armata rusă ar fi putut, spuneți Dvs., să cunoască pe bulgari... Vă dau următorul răspuns: armata rusă n-a văzut niciodată bulgari pentru că la ei (în regiunile ocupate) erau numeroase orașe unde nu întâlneai decât turci și români, ca de ex. la Rusciuc și Silistra*”.

Mai târziu, călugărul rus Partenie, în descrierea călătoriei sale la Muntele Athos confirmă afirmațiile lui Venelin. Sătenii români din Dobrogea, care îi arată drumul, îi spun: „Sunt două drumuri de aici la muntele Athos. Unul, peste dealuri... va fi neplăcut pentru Dvs., care nu știți turcește. Celălalt, ducând

pe țărmul Dunării până la Rusciuc, e populat de creștini de la noi, români... iar de la Rusciuc înainte sunt bulgari.”

Călugărul rus confirmă apoi că, până la Rusciuc a mers „*mereu prin sate românești*”. Începând de la Rusciuc – „*înaintarăm printre bulgari*.”

În 1878, musulmanii din Cadrilater făcură o opoziție impresionantă la unirea lor cu statul bulgar nou creat. S-a spus... „*cât despre bulgari, ei nu formează decât o minoritate neînsemnată în raport cu musulmanii, adică, în proporție de la 1 la 10.*” (V. Al. Arbore, *Nouvelles Informations Éthnographiques*, Annales de Dobroudja, XI, 1930, p. 89).

Jireček însuși, care a locuit mai mulți ani în Bulgaria, recunoaște, la anul 1870, că: „*În Cadrilater se călătorește ca într-o țară turcească: sunt regiuni unde Bulgarii nu locuiesc decât în orașe.*” În schimb marele balcanolog confirmă prezența românilor în partea nordică a Cadrilaterului, adică spre Dunăre: „*Șirul satelor românești, pe țărmurile Dunării, cuprinde trei părți: prima, legată de coloniile românești din Dobrogea, cuprinde țărmul Dunării de la Silistra la Turtucaia*” (Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, Wien, 1891, p. 116).

În fine, știința bulgară modernă mărturisește prin savantul Miletitch că populația din districtele Varna, Balçic, Bazargic, Silistra și din toată Dobrogea reprezintă „*o colonizare recentă nedepășind 100 de ani sau cel mult 150*”. Și apoi: „*a crede că ar exista în Dobrogea, cu excepția orașelor, o veche populație bulgară, ar fi să ne înșelăm pe noi înșine.*”

Nu se cunoaște care a putut fi numărul românilor din Cadrilater la stabilirea dominației bulgare acolo, în 1878. O bună parte din români ca și din turci plecară la prima apariție a autorităților noului stat. Altă parte, și aceasta foarte numeroasă, s-a supus jurisdicției Exarhiei bulgare și a fost astfel deznaționalizată mult mai ușor. Putem bănuî, însă, cât de importantă era populația românească în raport cu cea bulgară după numărul mare al celor din grupul Silistrei care au rămas pe loc și au aderat la Exarhatul Bulgariei. Actul lor de adeziune, păstrat în colecția de documente publicată de dl. Michev (*Recueil de Silistra et Dobroudja*, Sofia, 1922, p. 192 și urm.) menționează un număr de 1.500 familii care au trecut sub jurisdicția Bisericii bulgare. Dar cine ar putea să ne spună numărul românilor din alte localități din Dobrogea nouă care, atunci sau mai târziu, au făcut la fel?

Unde pot fi actele de adeziune la Exarhat a celorlalte grupuri? Trecerea la Exarhia bulgară a fost fatală românilor din Dobrogea nouă. Bulgarizarea s-a făcut într-un ritm accelerat; 37 de ani mai târziu, un preot plin de zel a scris asupra actului de adeziune a grupului de la Silistra cuvintele următoare: „*toți acești români sunt astăzi bulgari curați.*”

Dar satele de bulgari din județul Caliacra ai căror locuitori de abia cu ocazia operațiilor de expropriere a treimii și-au adus aminte că strămoșii lor au fost păstori din Carpați?

V Concluzii

Din datele obiective de ordin geografic – fizic și economic – istoric și etnografic amintite mai sus, judecătorul imparțial poate conchide că nici un popor nu are drepturi mai puternice ca cel românesc asupra Dobrogei întregi, până la limita ei firească spre Sud.

Suntem acolo, pe șesurile și litoralul ei, din primele veacuri ale mileniului I înainte de Hristos – ca daci, ca romani, ca daco-romani și ca români. Și unitatea Dobrogei, pentru buna împlinire a funcțiilor pe care le determină natura, este una și nedesmințită, până la limitele amintite, sub regii daci, sub romani sau bizantini, sub despotul Dobrotici ca și sub Voievodul român Mircea. N-a stricat-o decât Congresul european de la Berlin, în 1878.

Firește, s-a abuzat în Europa de formula „dreptului istoric”. Dar abuzul l-au practicat popoarele sau rasele cuceritoare. În cazul Dobrogei este vorba de ceva mai mult: un impresionant fenomen de repetiție, din vremi imemorabile – expresiunea istorică a unor constante, pe care le determină geografia.

La 1878, un Congres european a recunoscut acest lucru, dar l-a aplicat greșit; în 1913, s-a încercat prin tratative o reparație – dar ne-am lovit de intransigența bulgară la început, iar apoi, după prăbușirea militară a Bulgariei, la București, *printr-o motivare hibridă s-a compromis pe plan internațional și ceea ce are legitim și drept, în revendicările noastre.*

România este în drept să ceară astăzi aplicarea corectă, pe teren, a unui principiu recunoscut la 1878: liberul ei acces la Mare, pe temeiurile dezvoltate mai sus. Reducând revendicările la limitele strict necesare funcțiilor geoeconomice pe care Dobrogea le împlinește față de spațiul carpatic și domeniul central european, România cere o frontieră care să cuprindă căile de acces istorice și naturale către Mare, cu o minimală întregire a litoralului, adică: șoseaua Vest-Turtucaia, Silistra, Caraomer și porturile Caverna și Balcic cu coasta maritimă aferentă.

Pentru populația bulgară, care eventual s-ar disloca de pe această suprafață de cca. 2.000 km², propunem schimb în egală proporție cu românii din regiunea Vidinului; această soluție prezintă avantajul de a lichida, o dată cu rectificarea definitivă a frontierei, și ultima sursă de iritațiuni în raporturile bulgaro-române. (Se știe că statul bulgar n-a vrut niciodată să aplice dreptul minorităților acestei populații).

În sfârșit, pentru o echilibrare încă mai adâncă a raporturilor dintre poporul român și cel bulgar, pe planul existenței materiale și spirituale, România propune Bulgariei un nou regim vamal, cu facilități pentru o largă circulație a persoanelor dintr-o țară într-alta și cu liberul lor acces în comerț, industrie și

școală. Ar fi o introducere demnă de trecutul nostru pentru viitorul unei lumi mai bune.

În 1940, în momente tragice pentru civilizația și democrația continentului, sub protecția militară a Axei, guvernul bulgar ne-a luat Dobrogea de Sud în întregime – deși punctul de vedere cel sănătos fusese comunicat la Sofia. Primisem, la 1913, o provincie părăsită, excentrică pentru Bulgaria, fără legătură de cale ferată, fără șosele, fără școli și mai ales fără biserici, cu stepe pustii și cu târguri tătarăști mici și murdare. Lăsam, în 1940, un ținut înfloritor, populat, cu sute de noi localități pline de gospodării moderne, unde s-au investit averi considerabile, cu palate administrative, cu orașe ca Bazargicul și Balcicul crescute ca prin farmec (Bazargicul de la 17.000 la 42.000 locuitori) și cu cea mai bogată burghezie rurală din toată Bulgaria. O populație de 130.000 de locuitori români a fost smulsă și aruncată, în pragul iernii, în regiunea bălților și a Deltei; mii de copii s-au stins de friguri și de ger.

Amintirea acestui fapt apasă tot atât de greu, astăzi, ca și aceea a atacului sângeros din 1916, la Turtucaia, când armatele române atacau Puterile Centrale pentru a ușura rezistența la Verdun a democrațiilor europene, în fața primei agresiuni germane.

Numai o atitudine înțeleghătoare și o judecată dreaptă vor putea înlătura astăzi și in justiția și amintirea ei.

Schiță istorică privind relațiile româno-grecești redactată pentru Institutul român de relații internaționale (1958)

SCHIȚĂ ISTORICĂ. RELAȚIILE DINTRE GRECI ȘI ROMÂNI ÎN DECURSUL VEACURILOR

S U M A R

I

ANTICHITATEA

1. Cele mai vechi legături ale strămoșilor noștri cu grecii
2. Coloniile grecești pe țărmul dobrogean
3. Daci în circuitul economic al lumii elenistice și romane

II EVUL MEDIU

1. Legăturile românilor din Dacia cu Bizanțul
2. Legăturile românilor cu grecii după așezarea turcilor în Europa

III EPOCA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

1. Bizanțul românesc
2. Fanarioții
3. Grecii, promotori ai spiritului revoluționar, Tudor Vladimirescu și Eteria
4. Secularizarea averilor mănăstirești
5. Grecii în perioada de formație a statului modern român
6. Take Ionescu și E. Venizelos

IV ROMÂNII DIN GRECIA

1. Evoluția elementului latin din Peninsula Balcanică după mutarea capitalei în Bizanț
2. Contribuția românilor din Grecia la renașterea elenismului

SCHIȚĂ ISTORICĂ. RELAȚIILE DINTRE GRECI ȘI ROMÂNI ÎN DECURSUL VEACURILOR

I. ANTICHITATEA

1. Cele mai vechi legături ale strămoșilor noștri cu grecii.

În antichitate, Peninsula Balcanică se împărțea, sub raportul etnic, în două zone. Nordul și o parte din centrul Peninsulei era locuit de strămoșii noștri, traco-ilirii (din care făceau parte și dacii); sudul era locuit de greci și de alte popoare grequizate. Cu oarecare aproximație zona traco-iliră cuprindea, după geografia de azi: România, Bulgaria și Iugoslavia (fără Macedonia), vechea Tracie (azi împărțită între Turcia europeană și Grecia) și Albania până la frontiera Greciei. Rămăneau în zona grecească sau de influență grecească, în afară de Elada propriu-zisă, Macedonia, Epirul și țărmurile Traciei până la

Bosfor. În interiorul Macedoniei și Epirului, limba greacă era vorbită numai de clasele conducătoare.

Într-adevăr strămoșii noștri traco-iliri au intrat în legături cu grecii din cele mai vechi timpuri. De ei se face pomenire chiar în războiul troian (Iliada), deci în epoca zisă homerică. Un mare savant german, Willamowitz, a demonstrat că un prim amestec între strămoșii noștri și greci a avut loc *înainte de așezarea acestora în Grecia de azi*, pe când se aflau în Valea Moravei (în vechea Serbie), adică pe la anul 2000 î.e.n.

După ce au ocupat Elada, ariditatea solului i-a silit pe greci să caute noi așezări, unde să-și agonisească mai ușor existența. Astfel a început faimoasa „diaspora”, adică mare mișcare de colonizare din veacurile VIII și VII î.e.n.; atunci au întemeiat grecii colonii și orașe pe toate țărmurile mărilor balcanice (Egeea, Adriatica, Marmara, Marea Neagră) și apoi de-a lungul întregii Mediterane.

Popoarele trace de pe lângă țărmuri au intrat repede sub influența grecilor. Li se spunea chiar *mixelines* (jumătate greci). Cât de intim a fost, din cele mai îndepărtate vremuri, amestecul grecilor cu strămoșii noștri (și influențele reciproce) ne-o arată prezența în religia lor a unor divinități de origine tracă, cum sunt, de pildă, Dionysos, zeul vegetației și al viilor, și Orfeus, zeul muzicii. Din formele de cult pe care tracii le practicau în onoarea lui Dionysos s-a dezvoltat încetul cu încetul tragedia greacă, iar faptul că Orfeus era de origine tracă arată cât de puternică trebuie să fi fost influența muzicii trace asupra celei grecești.

Dar religia tracilor – privită de specialiști ca o religie superioară – a avut și alte înrâuriri asupra spiritului grec. Astfel, filozoful Platon a fost el însuși influențat în gândirea lui de credințele religioase ale strămoșilor noștri. Din aceste credințe împrumută și dezvoltă el concepția despre suflet și despre nemurire (expusă în *Phaidon* de ex.). Iată dar că atât în domeniul religiei, cât și în acela al artei și al filozofiei, strămoșii noștri au înrâurit profund pe greci. Aceste influențe sunt atât de importante că nu se pot explica *decât prin amestecul popoarelor însăși*. Acest amestec trebuie să fi fost intens și continuu. Că tracii – cei meridionali, mai ales – se elenizau ușor este lucru neîndoios. Figuri mari ale culturii grecești (ca celebrul orator și om politic Demostene, istoricul Tucidide, autorul de tragedii Eschil și alții) s-au născut din această încrucișare de greci cu tracii.

Baza relațiilor dintre greci și tracii a fost, firește, comerțul. Tracii procurau grecilor materii prime în schimbul diferitelor produse ale industriei grecești (stofe, vase etc.).

Una dintre cele mai fericite regiuni de colonizare greacă în zona tracă a fost, așa cum se va vedea, țărmul dobrogean (cu bazinul Dunării) prin care negustorii greci au luat contact cu Dacia.

2. Coloniile grecești de pe țărmul dobrogean. Părerile grecilor despre daci.

Primele legături cunoscute între țara noastră și Grecia încep în secolul VII î.e.n. În acest veac, atrași de bogățiile Daciei, grecii pun bazele celor din-tâi colonii pe țărmul dobrogean al Mării Negre: Histria, întemeiată la anul 656 î.e.n.; Tomis, astăzi Constanța; Callatis, întemeiată în sec. VI, astăzi Mangalia. Pe țărmul dobrogean al Bulgariei se găseau între altele Dionysopolis (azi Balcicul), Bizone (Cavarna). Cu vremea, corăbierii greci au pătruns și pe Dunăre, întemeind *antrepozite* cum este acela ale cărui urme s-au descoperit la Barboși. O așezare grecească mai importantă tot pe Dunăre era Axiopolis lângă Cernavoda.

„Descoperirea” Daciei este deci meritul corăbierilor greci. Lumea civilizată din acele vremuri a luat cunoștință despre strămoșii noștri din descrierile și povestirile corăbierilor, negustorilor și călătorilor greci. Unul dintre aceștia, vestitul Herodot, și-a scris impresiile și observațiile, făcându-se astfel intrarea noastră în istorie. Grecii numeau pe strămoșii noștri *geți* (numele de *daci* l-au dat romanii).

Coloniile grecești amintite mai sus introduc Dacia în circuitul economic al lumii. Astfel avuțiile pământului nostru au început să fie mai prețuite. Comerțul cu grecii nu se mai face doar prin troc, ci pe bani; intrăm și noi, datorită acestor colonii în *zona economiei monetare*. Grecii cumpărau de la strămoșii noștri geți grâu, miere și ceară, pește, piei, blănuri și sclavi. Amintirea cea mai tristă a raporturilor noastre cu grecii, în aceste îndepărtate vremuri, este comerțul cu sclavii. Servind piețele unei mari părți din civilizația mediteraneană (unde munca în industrii mai ales se făcea cu sclavi) comerțul acesta a căpătat cu timpul o mare dezvoltare. La rândul lor, grecii vindeau în Dacia diverse produse fabricate: stofe, obiecte de podoabă, obiecte de metal, ceramică pictată, undelemn, vinuri grecești etc.

Se poate afirma că aceste colonii de pe țămurile Mării Negre și în general comerțul grecesc pontic a avut o evoluție mai fericită ca în alte părți. Unele din aceste cetăți au cunoscut o mare înflorire chiar *înaintea Atenei* ! Acesta este motivul pentru care grecii au spus Mării Negre *Pontul Euxin*, adică *marea iubită de străini* (amintire a ospitalității popoarelor de pe țămurile ei).

Descoperirile făcute la Tomis, Histria și Callatis ne arată cât erau de înfloritoare și sub raportul artistic aceste orașe grecești. Muzeul de Antichități din București este plin de rămășițele artei grecești provenite din cetățile sus amintite (statui, sarcofage, obiecte de artă, podoabe, inscripții etc.). Cu vremea și strămoșii noștri au început, imitând pe greci, să facă unele lucrări de artă.

O cercetare metodică la Tomis este însă aproape imposibilă, deoarece vechiul oraș se află sub construcția celui nou; la Mangalia (Callatis) lucrurile stau tot cam așa; singura care poate fi săpată în întregime este Histria, deoarece aici nu s-a mai dezvoltat o altă așezare omenească.

Existența orașelor grecești pe țărmurile noastre n-ar fi fost cu puțință dacă în aceste regiuni n-ar fi preexistat o ordine politică, adică cristalizări de state dace mai mici sau mai mari. Regii acestor state garantau pacea coloniilor și a căilor de comunicație terestre, necesare afacerilor. În schimbul acestei „protecții” ei primeau din partea cetăților respective anumite sume de bani, prin tratate în regulă. Ia naștere astfel o adevărată „simbioză” daco-elenă, în care dacii alcătuiau clasa agricolă și pastorală, iar cetățile grecești, burghezii. Primul rege dac din Carpați, pe care inscripțiile ni-l arată într-o astfel de „simbioză” cu orașele grecești din Dobrogea se numea Remaxos și a trăit cam cu vreo 200 ani î.e.n. Abia 130 ani mai târziu (pe la 70 î.e.n. o altă inscripție descoperită la Dionysopolis (Balcic) ne arată că și Burebista și-a întemeiat puterea sa politică între altele și pe sprijinul dat de aceste bogate orașe grecești, cărora el le-a fost scut de apărare aproape 40 de ani.

După Herodot, mulți istorici și geografi, de asemenea greci, au scris despre daci. Ei vorbesc cu simpatie și uneori cu admirație de religia lor. Herodot este impresionat că „geții se cred nemuritori”.

Un alt scriitor grec, Dio Crisostomul, explică foarte bine factorul psihologic care a contribuit – alături de interesele comerciale – la strânsa prietenie dintre strămoșii noștri și greci. El spune: „Geții mai înțelepți decât aproape toți barbarii și mai asemenea grecilor”. Pentru cine cunoaște faimosul orgoliu al grecilor din antichitate – care făceau o disprețuitoare deosebire între ei și restul omenirii – cuvintele lui Dio Crisostom spun foarte mult. La aceasta trebuie să adăugăm încă un element: grecii stimau pe daci. Herodot, care i-a prezentat cel dintâi omenirii, spune: „Geții sunt cei mai viteji și cei mai cinstiți dintre traci”.

Tot un grec – medicul lui Traian, care l-a însoțit în campania din Dacia – a scris o lucrare dezvoltată despre daci și războaiele lui Traian cu ei. Această lucrare, intitulată *Getica*, ar fi fost de un folos neprețuit pentru noi. Din nenorocire s-a pierdut.

3. Dacia în circuitul economic al lumii elenistice și romane.

Începând din sec. IV, Elada decade din pricina luptelor fraticide. În schimb, se ridică la mare putere statul macedonean care era condus, cum am spus mai sus, de o clasă feudală grecizată. Speculând față de cetățile grecești primejdia invaziei persane în Europa, regii macedoneni, Filip și fiul său Ale-

xandru cel Mare au reușit să unifice toată puzderia cetăților grecești. În felul acesta ei au putut, într-adevăr, răpune Imperiul persan. Astfel a luat naștere cea mai mare unitate politică a lumii vechi de până atunci: *Imperiul macedonean*. În fond, acesta era un imperiu mai mult grecesc, căci principala lui bază economică și culturală o alcătuiau grecii cu rețeaua lor de orașe și colonii presărate din Peninsula Balcanică până în Asia Mică și din Egipt până în fundul Persiei. Limba în care se înțelegeau mulțimea neamurilor din acest imperiu era limba greacă. Din această pricină i s-a spus Imperiul elenistic. Chiar când el s-a sfârșit în mai multe state (după moartea lui Alexandru, 323 î.e.n.), acestora li s-a zis *state elenistice*, fiindcă limba, cultura și civilizația greacă erau dominante (și mereu în expansiune).

Acum ajunge elenismul, rezemat pe mașina de război macedoneană, la culmea puterii lui politice. Biruința spirituală este de asemenea mare: personalitățile și scriitorii tuturor neamurilor vorbesc, gândesc și scriu grecește. Dacia rămâne politicește în afara acestui vast *Commonwealth* din antichitate, dar economicește se integrează în circuitul ei economic. Acum este faza cea mai prosperă a legăturilor economice dintre Dacia și lumea greacă, fie europeană, fie microasiatică sau egipteană. Se poate judeca volumul afacerilor după numărul mare de tezaură cu monede grecești și macedonene ce se descoperă atât de des pe pământul țării noastre (tetradrahmele din Thassos, drahmele lui Alexandru cel Mare și staterii lui Filip). Dar tot acum, se pare, a crescut și comerțul cu sclavi din țara noastră. Aceștia erau atât de numeroși prin orașele grecești și elenistice, încât numele etnic – Geta sau Daos – ajunge să însemneze sclav. (Așa cum în Evul Mediu *rumân* ajunge să însemne *io-bag*). În opera unui scriitor grec, Menandru, se poate citi acest lucru.

Alexandru cel Mare este cel dintâi cuceritor venit din sud după Darius care socoate că Dunărea *este* o frontieră și că Dacia trebuie să rămână în afara Imperiului său. Cezar își va însuși această idee; la fel și August. Tot astfel vor face și bizantinii, iar după ei turcii. Singurul care a judecat altfel a fost Traian.

Romanii cucerind statele elenistice se prezintă pretutindeni drept continuatori ai lui Alexandru cel Mare (în multe orașe ei îi ridică statui, act de abilitate politică, dat fiind cultul de care se bucura amintirea eroului). În vremea lui Burebista, presiunea legiunilor începe să se simtă și asupra cetăților din Dobrogea, care împlineau un rol atât de important în viața economică a Daciei. Lupta dintre Cezar și Pompei îl găsește pe Burebista, regele Daciei, în înțelegere cu Pompei. De altfel, Pompei și senatul roman se găseau în refugiu la Salonic și se bucurau de sprijinul activ al unora dintre forțele elenistice. Poziția politică alături de Pompei era firească deci, iar acțiunea diplomatică a fost condusă de un destoinic magistrat grec din Dionysopolis (Balcic), anume Acornion. Din inscripția care amintește acest lucru, se vede că Acornion a

avut roluri importante în politica externă a statului dac și înainte de Burebista, în vremea când domnea tatăl acestuia. De aici se vede o dată mai mult cât de bine funcționa „simbioza daco-elină” și cât de potrivită este expresia noastră.

Conflictul dacilor cu Roma are, așadar, între alte cauze, și întinderea cuceririlor romane în Dobrogea. Făcând din Dunăre o frontieră (conform proiectului lui Cezar, executat apoi de August), *romanii au rupt legătura dacilor cu cetățile grecești, fapt ruinător și pentru greci și pentru daci*. Pe de altă parte și dacii, din pricină că li s-au rupt aceste legături economice (adică principalele surse de venituri pentru întreținerea organizației lor de stat), au intrat și ei într-o mare agitație războinică, care exaspera pe romani. Aceasta este – repet – cauza adâncă a sângeroaselor războaie dintre daci și romani în tot veacul I e.n. și care se vor încheia cu cucerirea Daciei de către Traian. Astfel a căzut ideea frontierei romane pe Dunăre.

Cucerirea Daciei de către romani a însemnat reintegrarea sa în complexul geoeconomic ce-i era firesc, adică acela al lumii elenistice. Dar cu ce preț! Curând însă romanii și-au dat seama că statul dac cu puternica lui mașină militară împlinesc un mare rol istoric: zăgaz împotriva valurilor gotice (istoricul roman Tacit recunoaște acest lucru). Era însă prea târziu. Nu se putea înlocui un stat național cu o armată pe care scriitorul grec Strabo o evaluează la 2.000.000 de oameni, cu o biată provincie păzită de două legiuni, cu soldați recrutați din toate provinciile Imperiului roman. Cucerirea Daciei a folosit mult romanilor în primii ani, căci – cum se vede din izvoare – i-a ajutat să treacă un moment de criză financiară, dar foarte curând și-au dat seama cât este de grea și costisitoare apărarea ei. (Chiar urmașul lui Traian, împăratul Adrian, a voit s-o abandoneze).

Adevărații beneficiari însă ai cuceririi Daciei au fost tot elementele elene și elenistice în primul rând. Ei au venit în număr mare, de pretutindeni și au pus în exploatare (cu alte mijloace și cu altă tehnică decât dacii) bogățiile noii provincii.

Procesul de urbanizare, care și pe vremea statului dac liber era destul de înaintat (geograful Ptolemeu înseamnă pe harta sa 44 de orașe dace) ia acum un avânt excepțional. Orașele Daciei romane se vor dezvolta după tipicul și regulamentele municipale ale orașelor elenistice. (În treacăt fie-zis, chiar Roma împrumutase regulamentul ei municipal de la marea cetate elenistică Pergamul). Vor avea canalizare, apeducte, terme, amfiteatre etc.

Intensitatea și volumul afacerilor în Dacia romană (în fond, sub raportul economic, mai mult elenistică!) era atât de mare încât, dacă stăpânirea romană s-ar fi menținut, Dacia ar fi egalat și depășit nivelul civilizației din celelalte provincii elenistice. Dar stăpânirea romană nu s-a putut menține. La anul 274 e.n. Dacia este ocupată de goți, după care vin hunii, alte seminții germane,

mongole, slave etc., încât de data aceasta legăturile Daciei cu lumea greacă și elenistică rămân rupte. În aceste împrejurări, cetățile grecești de la Marea Neagră au dispărut una după alta.

II. EVUL MEDIU

1. Legăturile românilor din Dacia cu Bizanțul.

Pe măsură ce războaiele cu popoarele migratorii se înteteau, statul roman intra într-una din cele mai grele crize economice și financiare din întreaga lui existență. Mai ales în partea occidentală (care era mai mult agrară, deci mai săracă) ruina și a provinciilor, și a cetățenilor era deosebit de gravă. Faimoasa plutocrație parazitară, tributară Orientului pentru întreținerea luxului și desfrâului ei, era acum ruinată. Către finele secolului III, criza atinge paroxismul; la Roma soldele militarilor și salariile se plăteau în saci de grâu, la fel impozitele. În schimb Orientul, lumea grecească îndeosebi, în plină evoluție economică⁸⁸, rezista mai bine acestei crize. Iată principala cauză pentru care Imperiul roman își mută sediul din Occident în Orient, de la Roma la Bizanț.

Bizanțul era o veche cetate grecească pe Bosfor; era socotită regina cetăților grecești din Marea Neagră. Mutarea sediului imperial roman într-o cetate grecească, de către împăratul Constantin cel Mare (320 e.n.), a dus cu timpul la grecizarea Imperiului. Acum statul roman își pierde cu totul vechiul caracter aristocratic-agrar și intră în slujba intereselor economice grecești. De aici reînvierea interesului pentru *Dacia*. Constantin cel Mare construiește și el un pod (al lui Traian fusese dărâmat) și ia din nou în stăpânire Dunărea și porțiuni din șesul muntean. Grecii bizantini, care conduc din zi în zi tot mai mult politica de război și pace a Imperiului nu mai fac o politică de forță (ca romanii), ci una de „acorduri” și tranzacții în raporturile lor cu popoarele ce ocupau Dacia. *În felul acesta, țara noastră își reia în cadrul economiei grecești bizantine rolul pe care îl avusese în cadrul celei elene și elenistice.*

Aceasta este deci o constantă a istoriei noastre. Până departe în munții Transilvaniei se găsesc tezaure de monezi care amintesc acum faza bizantină a raporturilor noastre cu grecii.

Firește aceste legături au fost deseori întrerupte de noile popoare – dar totdeauna reluate. Pe Dunăre, flotele grecești au circulat fără întrerupere în tot timpul existenței acestui imperiu, iar în vechile cetăți romane de pe țărmul Dunării – rezidite acum – se așează garnizoane bizantine care țineau totuși

⁸⁸ În varianta inițială a textului, autorul scrisese „evoluție burghezo-capitalistă” în loc de „evoluție economică”. Modificarea este operată de mâna fiicei istoricului, probabil în vederea publicării. V.P. vedea în capitalism o formă de viață economică recurentă în istorie și nu, ca în marxism-leninism, o orânduire specifică lumii moderne.

în frâu pe noii sosiți. Sub scutul lor s-a menținut o continuitate romană în Câmpia Dunării (nu numai în munți, cum s-a crezut până de curând). Cuvintele Vlașca și Vlășia dovedesc această continuitate. Fără protecția Bizanțului poporul român din șesul Dunării, chiar dacă nu ar fi dispărut cu totul, totuși nu ar fi reușit să se păstreze compact, pe o suprafață atât de întinsă (Vlașca cea veche depășea cu mult limitele fostului județ cu același nume, iar Vlășia acoperea aproape întreg restul Munteniei, până în marginea Bărăganului).

În această perioadă influența grecească asupra strămoșilor noștri a continuat să se exercite nemijlocit secole întregi. Îndeosebi Biserica grecească a avut acum un rol foarte însemnat, fiindcă ea domina Imperiul.⁸⁹

Episcopii greci din această vreme erau adevărate căpetenii populare; clerul nu înfățișa încă caracterul feudalizat și corupt de mai târziu. Tânără încă și dinamică, Biserica creștină era prezentă chiar acolo de unde administrația și armata Imperiului pleaseră. Acesta este cazul Daciei. Ea a primit continuu propaganda creștină a episcopilor greci. Așa se explică faptul că însăși popoarele migratoare, care staționează prin Dacia, se convertesc la creștinism (Cine ar crede că faimosul Wulfilas, episcopul goților din regiunile Dunării și traducătorul Bibliei în limba gotă este un grec din Asia Mică, răpit de goți împreună cu părinții săi, la unul din raidurile lor asupra orașelor grecești din regiunea Capadociei?).

De altfel, cazurile în care prizonierii greci și romani convergeau pe stăpânii lor sunt foarte numeroase (Ni s-au păstrat și reprezentări sculpturale ale unor astfel de scene). Așa se explică faptul desăvârșitei creștinări a poporului român chiar sub ocupația diferitelor popoare migratoare.

Deosebit de importantă este în această privință o scrisoare a Papei Grigore al IX-lea din anul 1234, în care el se plânge împotriva unor popoare ce se numesc vlahi și care „disprețuind Biserica romană, nu primesc tainele bisericești de la venerabilul frate al nostru, episcopul cumanilor, care are diocesa acolo, *ci de la oarecare pseudo-episcopi ce țin de ritul grecilor*. Mai mult decât atât, Papa constată în aceeași scrisoare și faptul că acești vlahi nu numai că nu se convertesc ei la catolicism, dar că ungurii și germanii coloniizați pe teritoriul Daciei de altă dată, *trec ei la credința lor și făcându-se una cu acei vlahi, primesc zisele taine, disprețuind pe episcopul /catolic/ al cumanilor*. Iată dar că, deși Dacia nu mai aparținea Imperiului, iar principatele române încă nu erau întemeiate, cât de puternică era această rețea a ierarhiei episcopale grecești, sau cum îi numește Papa Grigore al IX-lea în supărarea sa „oarecare pseudo-episcopi ce țin de ritul grecilor”. Pentru ca acești episcopi greci să aibă nu numai puterea de a-și păstra credincioșii, dar încă pe

⁸⁹ Autorul a șters din varianta textului inițială a textului fraza următoare, închisă între paranteze: “(Erau la Bizanț mănăstiri în a căror conclav era decisiv în problemele statului și uneori chiar în alegerea împăraților)”.

aceea de a converti la ritul grec pe germanii și ungurii de sub jurisdicția Papei, trebuie să fi avut de la început o organizare puternică, pe care Biserica bizantină a întreținut-o secole întregi. Când s-a întrerupt oare această legătură pe care elenismul bizantin a reușit s-o țină cu strămoșii noștri chiar sub ocupația popoarelor migratoare? Sunt toate motivele să credem că aceasta s-a întâmplat în intervalul când între noi și Bizanț s-a interpus statul bulgar. S-ar putea crede că bulgarii au întrerupt odată cu aceste legături și influența grecească în viața poporului nostru. Dimpotrivă, această influență s-a continuat într-o formă mai sistematică și mai tenace. Se știe că statele slave nou întemeiate (fie bulgărești, fie sârbești) au împrumutat aproape întreaga lor civilizație de la grecii bizantini. Începând cu instituțiile statale sau bisericești și sfârșind cu literatura și arta, ei au imitat diferite modele bizantine. De la acești slavi, în perioada de întemeiere a principatelor, aceste modele au fost împrumutate și de noi. Astfel, când spunem, de pildă, că am împrumutat slujba religioasă de la slavi, trebuie să înțelegem că în realitate este vorba de slujba bizantină. Așa s-a întâmplat în toate domeniile amintite mai sus (instituțiile politice, bisericești, artă, literatură, drept). Slavii au vehiculat civilizația greacă bizantină pe suprafețe imense, de la coasta Adriaticei până la Kiev și Moscova. (De aceea dau rușii mai mult decât toate celelalte popoare o dezvoltare atât de mare studiilor de bizantinologie).

2. Legăturile românilor cu grecii după așezarea turcilor în Europa.

După 1453, când Constantinopol este cucerit de turci, o parte din grecii constantinopolitani emigrează în Italia (unde aduc cunoscuta contribuție la mișcarea Renașterii), alții vin în țările noastre.

Acești emigranți exercită acum din nou o influență greacă directă asupra noastră și au tendința să înlăture modelele venite prin intermediarii slavi. Datorită lor se accentuează caracterul bizantin al culturii și civilizației românești.

Curând după instalarea lor la Constantinopol, turcii osmanlii – care erau pe atunci mai mult o tagmă militară decât un popor – (lipsiți de o clasă de agricultori, lipsiți de o burghezie, având și altă religie decât masa supușilor) s-au văzut siliți să-și asocieze pe învinși, adică pe greci (cum făcuseră și romanii). Le-au încredințat de la început Biserica și organizarea economică a Imperiului. Pe plan religios, turcii au dat grecilor prin Patriarhia constantinopolitană o mare autoritate asupra tuturor popoarelor ortodoxe supuse de ei. Nici în vremea împăraților bizantini Biserica greacă nu avusese stăpânire atât de întinsă și atât de puternic sprijinită din spate (ea a alcătuit un adevărat stat în stat). Pe plan economic, turcii au încredințat elementului grecesc (prin sistemul concesiilor de stat și al monopolurilor) întreaga aprovizionare a Imperiului.

Stăpâni pe viața economică a Imperiului otoman, stăpâni și pe rețeaua Bisericii răsăritene, era firesc ca grecii să influențeze și viața politică a statului turcesc. Prin influența și banii lor *ajung să decidă foarte adesea chiar numirea domnilor români*. Unul dintre cei mai bogați concesionari greci ai monopolurilor turcești în sec. XVI, Mihail Cantacuzino (care se pretindea urmașul împăraților cu același nume) avea palate mai luxoase ca ale sultanilor, flote, o armată de funcționari, protocol de curte regală și gardă de ieniceri. Pentru a arăta puterea politică la care ajunseseră acești oameni citez un singur exemplu din care se vede, între altele, cum a ajuns la tron Mihai Viteazul: Andronic Cantacuzino, fiul lui Mihail, într-o scrisoare din 14 noiembrie 1513 către Petru Șchiopul, fost domn al Moldovei, scrie: „*Până astăzi țineam Țara Românească pentru Domnia Ta, însă văzând nevoile împrejurărilor și zăbava Domniei Tale, și purtarea rea și ticăloasă și viclenia lui Alexandru Vodă / domnul Munteniei/, n-am mai putut răbda și am azardat de am făcut pe banul Mihai domn al Țării Românești...*”. În continuare, Andronic scrie lui Petru Șchiopul că păstrează tronul Moldovei pentru el, invitându-l să se grăbească să vină la Constantinopol, căci mai sunt și alți pretendenți și nu-l va putea ține multă vreme vacant.

Țările Române, fiind principala piață de aprovizionare a turcilor și cea mai lesnicioasă sub raportul comunicațiilor (Dunărea, Marea Neagră), au avut de suferit un regim de exploatare crâncenă. Grecii, ca executanți ai sistemului economic turcesc, au avut un rol ingrât, care i-a dus la dese conflicte cu pământenii și îndeosebi cu elementul feudal. (Mai ales când au început să se amestece și în sectorul politic). Astfel, în tratatul de alianță încheiat de Mihai cu Principele Transilvaniei, feudalitatea pământească impunea un articol prin care se prevede scoaterea grecilor din demnitățile publice românești. După căderea lui Mihai, au loc chiar mai multe mișcări antigrecești, atât în Moldova, cât și în Muntenia (Una din ele a fost condusă de Matei Basarab). Cu toate aceste mișcări, elementul grecesc a câștigat neconținut teren, căci așa cereau interesele sistemului economic și financiar pe care se întemeia Imperiul otoman.

Un scriitor grec, Mitropolitul Matei al Mirelor, care a scris și o cronică a Țării Românești între anii 1602-1618 (publicată de N. Bălcescu), a văzut mișcările antigrecești din Țara Românească. El a lăsat o frumoasă pagină, în care sfătuiește pe români să nu persecute pe greci, căci de la ei au primit legea pravoslavnică și cultura, iar grecilor le spune să se poarte bine cu românii, în a căror țară se îmbăgățesc; să nu fie hrăpăreți și asupritori, căci altfel atrag ura acelora cu care trebuie să trăiască în prietenie frățească (*Cronica*, pag. 413-444).

III. EPOCA MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

1. Bizațul românesc.

Odată cu domniile lui Matei Basarab în Țara Românească și a lui Vasile Lupu în Moldova (ambii ridicați la tron prin răscoalele antigrecești) se potolesc urile între cele două națiuni, obligate de stăpânitorul comun să conviețuiască în pace. Acum se înmulțesc căsătoriile mixte și se intră într-o nouă fază a raporturilor dintre români și greci. Începe o nouă „simbioză”, care va dura până la 1821, când ideile revoluției franceze sfarmă regimul politic întemeiat pe această „simbioză”.

Au contribuit la această apropiere și unele acte de cruzime pe care turcii le-au săvârșit în contra grecilor cu toate imensele servicii pe care aceștia le făcuseră Imperiului (Faimosul Mihai Cantacuzino, de care am vorbit mai sus, a sfârșit spânzurat de turci, fapt care a contribuit la emigrarea în Țările Române a celor mai de seamă dintre urmașii acestei familii). Atât de atașați sunt intereselor românești, încât în sec. XVII, Cantacuzinii sunt în fruntea partidului care se opune exceselor turcești.

Se naște acum atât în Moldova, cât și în Muntenia o nouă feudalitate – greco-română – stăpânită de cultura greacă și crescută în iluzia reînvierii împărăției bizantine. Această idee pune stăpânire pe gândirea unei mari părți din clasa noastră conducătoare și influențează politica Principatelor Române, îndeosebi sub domni ca Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Constantin Brâncoveanu etc. Curțile acestor voievozi iau înfățișarea celor bizantine prin luxul și măreția lor; domnii și familiile lor vorbesc și scriu grecește. La București și Iași, se pun bazele unor „Academii” de înalte studii clasice și filozofice. Cea din București este frecventată în vremea lui Constantin Brâncoveanu de peste 200 de tineri români și greci. Acești tineri, a căror cultură se mărginea înainte vreme la lectura ceaslovului și octoihului (de multe ori nici atât), acum citesc în original tragediile lui Sofocle, filozofia lui Platon și Aristotel. Astfel se ascute spiritul românesc și apar din mijlocul acestei societăți greco-române cărturari savanți și scriitori de o valoare europeană, ca Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Constantin Duca, Constantin Cantacuzino Stolnicul și alții.

În ordinea juridică, dacă la început am primit unele elemente de drept bizantin prin slavi, acum se întocmesc canoane și legi în toată regula, direct pe baza celor imperiale bizantine (*Vasilicalele*). Astfel, *Pravila* lui Vasile Lupu din 1646 și *Îndreptarea legii* lui Matei Basarab (1652), iar mai târziu legislația lui Ipsilante, a lui Caragea, a lui Calimachi etc. sunt alcătuite pe baza dreptului bizantin și sunt scrise în limba greacă.

Curtea fastuoasă a lui Vasile Lupu și activitatea acestui voievod în domeniul artelor, învățământului și dreptului se inspira din vechea organizare bizantină. Ea trezea atât grecilor, cât și românilor mari iluzii, iar turcilor suspiciuni primejdioase. Astfel, un denunț din 1645 către turci acuză Patriarhia greacă din Constantinopol că a sfințit deja coroana de aur cu care domnul moldovean va fi încoronat ca împărat bizantin. „Toți mitropoliții – spune acel denunț – s-au înțeles ca să adune trupe în clipa când flota turcească va ieși contra venețienilor în Marea Egee și să-l proclame împărat”.

Rușii încurajează și ei ideea bizantină care stăpânește o parte din societatea românească atât în Moldova, cât și în Muntenia. Petru cel Mare dă speranțe voievodului muntean Șerban Cantacuzino (tip reprezentativ al acestei feudalități greco-române) că va putea ocupa chiar tronul Imperiului bizantin dacă va ajuta la războiul pentru izgonirea turcilor din Europa.

Tot ideea bizantină face pe acești voievozi români să ia asupra lor o bună parte din întreținerea materială a vieții culturale din țările grecești. Cele mai bogate mănăstiri românești sunt închinete (cu imensele lor averi) fie Patriarhiei grecești din Constantinopol, fie diferitelor mănăstiri grecești de la Muntele Athos, Epir etc. Școli grecești superioare – cu un învățământ filozofic, care va pregăti spiritele pentru eliberare – iau naștere în diferite orașe grecești, susținute cu bani românești, fie din visteria țării, fie din a domnului, fie din averea mănăstirilor închinete. Tipografii grecești iau naștere pe pământul Munteniei și Moldovei prin grija voievozilor și vlădicilor și se tipăresc astfel la noi sute de cărți *pentru toate popoarele creștine supuse turcilor*.

Pe una din numeroasele cărți grecești tipărite pe cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu (*Pravoslavnică mărturisire*), studenții celor două colegii din Ianina care se țineau cu bani din Muntenia, au scris un mișcător elogiu în versuri pentru generozitatea domnului român în domeniul culturii. Ei compară rolul lui Constantin Brâncoveanu pentru Orientul grecesc cu acela al Nilului pentru Egipt.

Pasiunea pentru limba și cultura greacă este atât de mare, încât copiii lui Constantin Brâncoveanu sunt între primii ca studenți ai Academiei eline de la București. Unul dintre ei – Radu – compune un discurs în limba greacă clasică atât de frumos, încât a fost tipărit și trimis la Paris, unde pe acea vreme studiile de limbă greacă erau de asemenea foarte prețuite.

Între acești tineri greco-români, o figură cu totul remarcabilă prin cultura sa filozofică și prin ideile de dreptate socială ce exprimă, este Constantin Duca, care domnește în Moldova (ginere al lui Brâncoveanu). Instrucția filozofică și distincția educației ce a primit acest tânăr greco-român arată către ce nivel superior tindea clasa conducătoare rezultată din amestecul celor două națiuni. Acestui tânăr domn boierii moldoveni i-au cerut să dea o hotărâre domnească prin care *cine au sezut în sat boieresc 12 ani să rămână vecin*

(adică iobag). Iată răspunsul lui Constantin Vodă Duca, așa cum îl reproduce cronicarul Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin:

„Cu păcat este să-l robești pe frate-tău; căci păgânii își cumpără robi pe bani, și /totuși/ în al șaptelea an îi iartă, iară alții și mai curând le dau slobozire; eară tu ești creștin, și deși nu l-ai luat pe bani, și fiind creștin ca și tine, tu vrei pe veci să-l vecinești” (să-l iobăgești).

Iată dar, cu o sută de ani înainte revoluției franceze cum ideile de generozitate socială își deschid drumul în viața satelor noastre – și împing treptat la modificarea stărilor de fapt. Căci ideile lui Constantin Duca, exprimate timid la 1693, vor fi biruitoare prin reformele lui Constantin Mavrocordat în cursul domniilor lui atât în Muntenia, cât și în Moldova, în perioada 1730–1769.

Pentru administrarea mănăstirilor închinat sunt trimiși în țările noastre călugări greci de la mănăstirile patroane. Se produce o mare imigrație monahală. Pretutindeni în Moldova și Muntenia își fac apariția acești călugări. Mulți dintre ei, este adevărat, erau lacomi și incorecți; dar mulți erau oameni de mare cultură și au avut în mediul nostru înapoiat – trebuie să o recunoaștem – o acțiune intelectuală binefăcătoare, ca profesori prin școlile bisericilor și mănăstirilor, sau prin familiile celor avuți. Tot din sfaturile lui Matei al Mirilor, amintite mai sus, vedem cât de mult scăzuse nivelul intelectual la noi pe la începutul sec. XVII. El cere domnului să întemeieze și în Țara Românească școli, pentru că atât mirenii, cât și clericii sunt incuți, neavând unde să învețe carte. Preoții, spune el, nici nu știu să boteze pe copii și nici să slujească în biserici; și câtă vreme mai trăiesc și aceștia, buni, răi, tot e bine, dar după ce vor muri, dacă nu se vor înființa școli, nu va mai exista aici nici preot, nici gramatic. *Pasionați ai problemelor de educație și instrucție, călugării greci au reeditat la noi, în mic, opera de pedagogi ai lumii pe care vechii elini o împliniseră odinioară în Imperiul roman. Într-adevăr, ei au fost primii pedagogi ai națiunii noastre.* Tot ei eu ridicat și nivelul intelectual, atât de coborât la acea dată, al clerului nostru.

Deci, în problema mănăstirilor închinat și a călugărilor greci, judecata noastră trebuie să fie foarte obiectivă. Peste toate amărăciunile legitime, pe care această mare înstrăinare de avere și muncă românească ni le-a provocat (până la secularizarea făcută de Cuza Vodă), va trebui totuși să recunoaștem că profitul a fost și el considerabil. Aici se aplică cuvântul de înțeleaptă moderație a lui Socrate „binele și răul sunt legate cap la cap”.

2. Fanarioții.

Politica feudalității româno-elene din Moldova și Muntenia (de adeziune la proiectele lui Petru cel Mare) a fost calificată de turci ca „haină”, adică tră-

dătoare. În dimineața de 15 august 1714, Constantin Brâncoveanu a fost decapitat după chinuri grele, împreună cu cei patru fii și cu sfetnicul său I. Văcărescu. Curând veni rândul și Cantacuzinilor. Unii dintre ei se expatriară, dar savantul Stolnic Constantin Canatcuzino – primul dintre istoricii noștri care concepu o istorie generală a tuturor românilor (ardeleni, moldoveni, munteni, macedoneni) – fu dus cu fiul său Ștefan Vodă Cantacuzino la Constantinopol și sugrumați în închisoare. Cantimireștii singuri s-au salvat, Dimitrie, prin refugiul în Rusia, iar Antioh, surprins de evenimente la Constantinopol, a scăpat printr-o adevărată minune.

Cu dispariția Brâncovenilor, Cantacuzinilor și Cantemireștilor, s-a prăbușit acest Bizanț românesc, moment culminant al simbiozei româno-elene, creatoare de valori artistice și culturale, de tehnică și organizare statală și iscusință diplomatică.

După „hainirea” lui Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu au fost temeri serioase că turcii vor purcede la o transformare în pašalâcuri a țărilor române. Dar instalarea unor pașale la București și Iași nu era totuși ușoară! Provocarea ar fi fost prea gravă și față de ruși și față de austrieci. Atunci turcii au recurs la un compromis: au trimis ca domni înalți demnitari turci – greci în slujba Porții – din personalul diplomatic (mari dragomani). Soluție ingenioasă pentru turci și foarte utilă pentru greci. Pentru români – pentru clasa noastră conducătoare mai ales – înjositoare; totuși datorită ei s-a evitat alta, mai rea.

Epoca domnilor fanarioți începe în Moldova la anul 1711, după plecarea lui Dimitrie Cantemir în Rusia; în Muntenia, începe la 1716, după ce turcii sugrumă în închisoare la Constantinopol pe Ștefan Cantacuzino și pe tatăl său Stolnicul. Aceste domnii țin până la 1821, când mișcarea lui Tudor Vladimirescu duce la restabilirea domniilor pământene în ambele principate.

Domniile fanariote au împlinit în țările române rolul pe care în Occident l-au avut monarhiile absolute: să frâneze și să stăpânească feudalitatea și apoi să-i desființeze unul după altul privilegiile. Iar grecii care însoțeau în număr mare pe acești domni au fost – cum am arătat și mai sus – agenții de disoluție ai feudalismului pământean, împlinind astfel rolul pe care în Apus îl aveau burgheziile. Această mulțime anonimă de greci constantinopolitani, insulari, moreeni, epiroți, macedoneni etc. au ros și măcinat ca termitele la temeliiile tuturor vechilor așezări; le revine astfel o parte însemnată la promovarea revoluției burgheze în Țările Române. Dintre ei și dintre boiernașii pământenii mercantilați și chiar din țărani îmbogățiți prin comerțul de vite, se formează, în timpul domniilor fanariote, o nouă clasă, un început de burghezie. Pe mulți dintre acești „ciocoi”, cum li se spunea, domnii fanarioți îi „căftănea”, adică le dădea mici ranguri boierești pentru a-i putea manevra împotriva marilor boierimi. Ei sunt la baza mișcării „cărvunarilor” din Moldova (care imita

faimoasa asociație revoluționară italiană a *carbonarilor*), iar în Muntenia ei alcătuiau cadrele mișcării lui Tudor Vladimirescu. Iată deci că *regimul fanariot, pe măsură ce își împlinea misiunea lui de a surpa feudalismul, în aceeași măsură pregătea el singur clasa care îl va dărâma pe el*.

Acesta fiind rolul domnilor fanarioți și al grecilor, era firesc să fie urâți de clasele privilegiate și de întreaga lor clientelă. Unui membru al claselor conducătoare i-ar fi trebuit o obiectivitate supra-omenească și o mare putere de înțelegere a fenomenelor istorice pentru a pricepe că fenomenul fanariot de la noi se încadrează într-un proces european de transformări economice și sociale.

Cel care a avut-o – deși era atât de aproape de evenimente și de categoria uzurpată – a fost Bălcescu. În scrierea sa *Mersul revoluției în istoria românilor* scrie: „Înălțarea fanarioților la putere avu cu totul caracterul înălțării orașeniei în Apusul Europei”.

Resentimentele contemporanilor deci trebuie înțelese; în asemenea procese de transformări istorice, neajunsurile cu tot cortegiul de neplăceri – le trăiesc contemporanii; avantajele revin generațiilor ce urmează. Dacă mai ținem seama și de „metodele” adesea necruțătoare folosite de aparatul fanariot, precum și de faptul că cei mai mulți dintre agenții lui, începând cu șeful statului, erau greci (din care unii nici nu vorbeau românește), atunci vom înțelege și mai bine valul antipatiei contemporane.

Dacă domnitorii fanarioți și-au împlinit cu succes această misiune istorică, faptul nu se datorește însă numai evoluției generale și nici numai mulțimii imigranților, care operau în procesul de transformare, ci și reformelor de o îndrăzneală nedepășită nici în Apus ale unora dintre acești domnitori. Mulți dintre ei erau oameni de cultură clasică, educați în ideile filozofice ale antichității grecești; aduceau în mediul nostru înapoiat ideile umanismului și democrației eline, cum am văzut, încă din faza prefanariotă, cazul lui Constantin Duca. În fruntea acestor inițiative stau, în sec. XVIII, reformele lui Nicolae și Constantin Mavrocordat, Al. Ipsilante, Mavrogheni etc.

Corespunzător acestor transformări în sectorul economic și social, se produc schimbări pe planul ideilor și al culturii. Profesorii greci de la cele două Academii din Iași și București fac loc încă din a doua jumătate a sec. XVII curentelor filozofice noi, ostile scolasticii și în genere gândirii teologice. În secolul al XVIII-lea când începe mișcarea gânditorilor francezi în spirit revoluționar, tot profesorii greci devin difuzorii în Principate ai acestor scrieri. Operele reformatorilor și revoluționarilor francezi – ca Voltaire de pildă – se citează la noi întâi prin traduceri grecești. Chiar limba și cultura franceză – atât de binefăcătoare asupra spiritului românesc – tot grecii au introdus-o în Principate (Alexandru Ipsilante introduce cel dintâi limba franceză în învățământul muntean). Dar tot grecii, cu sprinteneala lor de circulație și cu vocația

către universal, ne-au pus în contact și cu cultura altor popoare (filozofia germană și engleză, literatura italiană, teatrul german etc.). Tiparul grec ia avânt zi de zi mai mare; în sec. XVIII s-au imprimat în tipografiile țărilor noastre circa 500 de cărți grecești. Ia naștere comerțul de cărți și reviste cu Occidentul, se formează mari biblioteci, în care cititorul putea găsi clasicii greci și latini, scriitorii bizantini din toate epocile, literatura filozofică veche și nouă, literatura occidentală, istorie, astronomie etc. Numai în București erau trei mari biblioteci în sec. XVIII: a Mavrocordaților (cea mai prețioasă din întreg Sud-Estul Europei), instalată la mănăstirea Văcărești, a doua la Academia domnească de la Sf. Sava și a treia la Mitropolie.

În rezumat, se poate spune că epoca domniilor fanariote face începutul reintegrării noastre nu numai în marea mișcare economică a burgheziei europene, dar și în cultura ei.

3. Grecii, promotori ai spiritului revoluționar în Principate și în Sud-Estul Europei. Tudor Vladimirescu și Eteria.

Printre cele dintâi popoare europene care au îmbrățișat ideile revoluției franceze au fost grecii și, în special, cei din Principatele Române. Aici, în București, a trăit, a iubit și s-a format eroul precursor al revoluției grecești, Riga din Veleștin, autorul celebrei Marseillaise grecești (de origine aromân). Prins de austrieci și predat turcilor, el a fost executat la Belgrad, în 1797. (Riga este și autorul celui dintâi proiect de federație balcanică).

Profesorii și studenții Academiei domnești din București și chiar unii membri ai clerului, urmând lui Riga, erau între cei mai viguroși agitatori ai ideilor revoluționare. La popoarele din Sud-Estul Europei, revoluția a luat – cum se știe – un caracter național și creștin ortodox, împotriva Semilunii. Între clericii greci de mare cultură, care au făcut carieră în țara noastră către sfârșitul epocii fanariote, era și episcopul Ilarion al Argeșului, căruia un contemporan i-a zis „popă voltairian” (pentru a sublinia situația paradoxală, Voltaire fiind autorul curentului anticlerical care premergea revoluției). Episcopul Ilarion are o parte însemnată în formația revoluționară a lui Tudor Vladimirescu. El a fost, în tot timpul revoluției, singurul care a încercat să mențină în mod onest legătura dintre Tudor și Eteria.

În anul 1819, se întemeie în Sudul Rusiei – unde fenomenul de imigrație grecească avea aproape aceeași intensitate ca la noi – o societate secretă (de tip carbonar) cu scopuri revoluționare anti-turcești. La această societate, *Filiki Eteria*, aderă Caragheorghe, șeful mișcării naționale sârbești, Tudor Vladimirescu, căpetenia pandurilor olteni în războiul ruso-turc din 1806–1812 și diferiți fruntași ai celorlalte popoare creștine din Peninsula Balcanică: bulgari, albanezi, aromâni. Astfel Eteria devine o adevărată ligă balcanică. Șef a

fost ales Alexandru Ipsilante, fiul fostului domn fanariot Constantin Ipsilante. Din umbră Eteria era sprijinită de cancelarul rus Capodistria, unul dintre numeroșii greci care făcuseră carieră politică în Rusia.

În anul 1821, Ipsilante dă semnalul de răscoală. Tudor ridică Oltenia, iar Ipsilante trece din Rusia în Moldova. Aceasta a fost *prima greșeală* a eteriștilor: în loc să înceapă răscoala în Grecia, unde aveau din toate părțile marea – prietena predestinată a națiunii elene – au început-o în Țările Române, de a căror ordine turcii – din pricinile economice cunoscute – erau interesați în cel mai înalt grad; nu mai puțin austriecii erau extrem de sensibili față de orice fenomen revoluționar în vecinătatea Transilvaniei, unde feudalismul maghiar încremenise viața societății într-o constituție draconică. *A doua greșeală* a fost acceptarea în rândurile armatei de răscoală a unui mare număr de oameni fără căpătâi, inapți să servească unei idei și care trăiseră toată viața integrați ei înșiși în abuzurile administrative ale regimului fanariot. Acești oameni au început lupta pentru credința creștină – *za vera*, cum se spunea atunci – prin diferite fărâdelegi la sate și prin târguri; nu s-au dat în lături nici de la jefuirea bisericilor poporului al căror sprijin îl cereau. Nu este de mirare deci că masele populare românești – ostile regimului fanariot – au stat atât de rezervate față de tânărul prinț fanariot, care venea înconjurat astfel și care începea revoluția asociat cu mulți dintre împilatorii de până ieri. S-au mișcat numai oltenii datorită autorității excepționale pe care o exercita Tudor asupra lor. Participarea moldovenilor și muntenilor a fost nulă.

Ipsilante a sperat – a spus-o și în manifeste – că va fi ajutat de armata rusă. Dar țarul Alexandru I, care era membru al Sf. Alianțe (un fel de asociație a regilor pentru înăbușirea spiritului revoluționar), a fost silit să dezavueze public mișcarea lui Ipsilante și a lui Tudor. Dezarmați, supravegheați de agenții Sf. Alianțe, pândiți de represiunea turcească, Tudor și Ipsilante și-au dat seama că partida este pierdută. Tudor, mai ales, acumulasă răspunderi grave față de țara și poporul căruia aparținea. Fără armata rusă și cu adversitatea hotărâtă a Sf. Alianțe (decă a tuturor statelor membre ale Alianței), o răscoală românească însemna un act de nebunie eroică pentru cei ce ar fi încercat-o și o catastrofă pentru colectivitatea națională. Urmărind o ieșire din impas a țării sale, Tudor s-a adresat turcilor, arătând care sunt doleanțele Țării Românești: înlăturarea regimului fanariot, revenirea la domnia pământenii și, în general, respectarea vechilor drepturi ale țării. Din moment ce armata rusă nu mai venea, tot proiectul de revoluție în Balcani era caduc. Voind să cruțe țara de ocupația militară otomană de represiune, el a făcut această supremă încercare. Eteriștii, descoperind demersul lui Tudor, l-au calificat ca trădător și s-au precipitat într-un act necugetat: l-au ucis pe șeful răscoalei românești pe pământul țării lui, în momentul în care făcea încercarea firească de a scoate țara din primejdia în care o aruncase fie ușurința lui Ipsilante, fie inconsecvența

țarului. Încercarea lui Tudor era desigur iluzorie; turcii nu puteau trata cu un rebel; nici Sf. Alianță n-ar fi permis-o. Dar această încercare – care în cazul cu totul improbabil al unei reușite ar fi pus un final pacific întregii chestiuni – nu justifica în nici un caz actul sângeros al eteriștilor. Cu Tudor în viață, chiar bătălia disperării în munții Olteniei ar fi avut, desigur, altă amploare.

Uciderea lui Tudor a risipit pe panduri. Un mic număr a rămas lângă steagurile Eteriei. Tovarășii lui Ipsilante, cu puține dar impresionante excepții, s-au dovedit sub toate așteptările: au fugit de pe câmpul de luptă de la Drăgășani, abandonând eroica trupă formată din studenții Academiiilor domnești din Iași și București. Ipsilante, trecând frontiera în Austria (unde avea să moară în închisoare), a dat un celebru ordin de zi, în care aruncă tovarășilor săi de arme epitetul de *lași*. Pușkin, care alături de Byron a fost un mare filelen al timpului, cunoscându-i pe acești eteriști în refugiul lor de la Chișinău și Odessa, le-a făcut un portret ce depășește invectivele lui Ipsilante.

Dar sufletul Eladei nu era în inimile acestora, ci în valea de la Drăgășani, unde a pierit până la unu, într-un cadru de măreție epică, întregul batalion sacru alcătuit din tinerii studenți ai Academiiilor din București și Iași. Alături de jertfa acestor tineri, trebuie amintită aceea a grupului comandat de căpitanul aromân Gheorghe Nicolae (cunoscut sub numele de Căpitan Iordache), care nevroid să treacă nici în Austria, nici în Rusia, a preferat să moară, aruncând în aer turnul mănăstirii Secu, în care el și tovarășii săi se închiseseră, dând o ultimă luptă.

4. Secularizarea averilor mănăstirești.

Un alt fapt important în evoluția raporturilor dintre români și greci este măsura lui Cuza Vodă de a seculariza averile mănăstirilor închinat. Sistemul de a închina unor biserici din afară mănăstirile românești este foarte vechi. Încă mult înainte de căderea Constantinopolului sub turci s-a produs primul caz de închinare a unei mănăstiri. Voievodul Dragoș s-a dus la Constantinopol și a cerut Patriarhiei ca o mănăstire a familiei sale din Maramureș să fie transformată în stravopighie, adică să intre sub jurisdicția directă a Patriarhului. Aceasta însemna că ieșea de sub autoritatea episcopului eparhiei locale (1391). Închinările au sporit ca un semn de pietate față de locuri și lăcașuri socotite sfinte. Este îndeobște cunoscută sărăcia în care se zbăteau Patriarhia Ierusalimului, a Alexandriei, a Antiohiei, Muntele Athos, Mitropolia Epirului etc.

Nu numai domnii făceau închinări, dar și boierii, care aveau ctitorii mănăstirești. Când grecii încep să pătrundă în clasa conducătoare și la tronuri, atunci închinările devin tot mai numeroase. Numărul mare al imigraților epiroți face să crească închinările mănăstirilor noastre. Când aceste închinări au

început să depășească limitele admisibile s-au produs reacțiuni atât în Moldova, cât și în Muntenia. În concepția creștină ele se justificau prin ideea că cel bogat trebuie să poartă grija celui sărac (Sărăcia Epirului este cunoscută: întotdeauna a avut un mare excedent demografic). Totuși se petreceau abuzuri care au provocat protestul unor mari figuri de prelați și voievozi (Între alții, Matei Basarab decide chiar anularea unora dintre aceste închinări).

Mulți dintre egumenii trimiși de mănăstirile patroane să îngrijească de averile lăcașurilor închinete, este adevărat, nu și-au făcut datoria și nu au respectat voința testamentară a ctitorilor. Alții au lăsat să se ruineze mănăstirile. Dar aceasta, trebuie s-o recunoaștem, era situația aproape generală. Și dintre egumenii români, mulți erau de aceeași calitate morală. Criza în Biserică – începând din primii ani ai secolului XVII – era aproape generală.

Problema a căpătat un caracter foarte acut după pacea de la Adrianopol (1829), când extensiunea domeniului agricol și intensificarea producției agricole a deschis cu mare zgomot și chestiunea țărănească. Ideea împrumutării țăranilor găsea aici, în sectorul domeniilor Bisericii, un punct de mai slabă rezistență și mai greu de susținut într-un veac caracterizat prin anticlericalism și continuă laicizare. Deja *Regulamentul organic* preconizase ca mănăstirile închinete să contribuie cu un sfert din veniturile lor la cheltuielile statului. La 1848, în proclamația de la Islaz, revoluționarii munteni au înscris și secularizarea averilor mănăstirești; la fel a procedat și partida națională în Moldova. Problema a fost dusă de călugării greci în fața forurilor internaționale. Convenția de la Paris, în 1856, prin articolul 12, a hotărât ca soluția să se dea prin tratative între cele două părți interesate. Cuza Vodă însă și Mihail Kogălniceanu, după încercări neizbutite de a obține o soluție prin bună învoială cu călugării greci (propunând o despăgubire de zece milioane lei), au adus în Parlamentul țării, în ziua de 13 decembrie 1863, un proiect de lege prin care se decidea pur și simplu secularizarea. Proiectul fu votat, în entuziasmul general, cu 97 voturi pentru și 3 contra. Prin această lege a intrat în stăpânirea țăranimii române numai în Muntenia 1.398.021 pogoane de pământ cultivabil.

S-a oferit călugărilor greci o despăgubire de 93 milioane. Deși o conferință a ambasadorilor din Constantinopol ai marilor puteri a sfătuit pe greci să primească această sumă, totuși ei au refuzat și, astfel, secularizarea a rămas fără despăgubire. De altminteri, valul reformelor lui Cuza a mers înainte lovind în aceeași măsură și mănăstirile rămase în proprietatea și cârmuirea Bisericii naționale.

5. Grecii în perioada de formație a statului modern român.

Revoluția lui Tudor Vladimirescu a avut un caracter antifanariot, dar nu antigrecesc. El a ridicat sabia contra unui regim politic (în care se găseau des-

tui români) și nu contra unei națiuni. În proclamațiile lui, el acuză în mod egal și boierimea greacă și cea română de spolierea țărânimii și a țării; el nu face nicăieri discriminări de ordin național și cheamă la lupta pentru dreptate pe toți locuitorii țării „veri de ce neam veți fi”. Au fost boieri, și români și greci, care au sprijinit mișcarea lui Tudor Vladimirescu. Și el i-a primit cu plăcere (istoricul grec Dionisie Fotino este între boierii greci care l-au primit pe câmpia de la Cotroceni; și Fotino atacă în istoria Daciei pe fanarioți!).

Tudor a murit, dar ideea centrală a gândirii lui – înlăturarea domnilor fanarioți și restaurarea domniilor pământene – a biruit. Cu Ioniță Sturza în Moldova și Grigore Ghica în Muntenia, o lume nouă („boiernași”, „cărvunarii”, „novatorii”, „ciocoi”) intră în scenă. Revoluția dusă de fanarioții din sus în jos, se continuă acum din jos în sus. Acțiunea pe plan economic a grecilor – ca fermenți ai procesului de îmburghezire – continuă alături de pământeni și de alți balcanici pe care îi atrage, îndeosebi după pacea de la Adrianopol, condiția economică și politică creată Principatelor. Acum începe să se închege și la noi o burghezie revoluționară.

Într-adevăr, pacea de la Adrianopol, deschizând căraușiei maritime strâmtorile și Dunărea (monopolul turcesc este lichidat în Principate), un nou val de negustori și navigatori greci vor umple porturile noastre eliberate. Activitatea lor se va desfășura nestingherită de noul stat și mai puțin încă de populația românească. Generația care va face lovitura revoluționară de la 1848 și „partida națională” va cuprinde deci, în mod firesc, un important număr de greci, semi-greci sau descendenți din familiile grecești imigrate la date mai vechi. Ia naștere o nouă societate, foarte dinamică, alcătuită din câteva tipuri caracteristice: unii dornici să strângă avere, unii ambițioși ai pozițiilor politice, alții, simpli pasionați ai luptei în „agoră” și, la urmă, categoria celor mânați de noile idealuri. Pe greci sau semi-greci, îi găsim prezenți în toate aceste categorii. Satirizați de Eminescu („grecotei cu nas subțire”, „toată greco-bulgăria e nepoata lui Traian”, „tot Fanarul, toți iloții”) și de Caragiale (Cațavenco, Agamiță Dandanachi, Trahanachi, Farfuridi, Pristanda etc.) și de alte elemente conservatoare – pentru tot ce a putut fi farsă, comic sau impostură în persoana și acțiunile unora dintre ei, această lume are meritul incontestabil că s-a mișcat cu un instinct sigur pe unda evoluției istorice europene, nu cu ochii spre trecut, ci către viitor. Acțiunea lor colectivă a fost pozitivă și de mare însemnătate națională; păcatele au fost individuale, iar efectul lor trecător.

6. Take Ionescu și E. Venizelos.

Dacă n-am mai folosit în titlul acestui capitol numele celor două popoare de relațiile cărora ne ocupăm, ci numele a doi oameni, este fiindcă persoana

acestora a rezumat – în împrejurări istorice de o însemnătate decisivă – însăși colectivitatea căreia îi aparțineau. Take Ionescu și E. Venizelos au fost cu adevărat eroii epinimi ai țărilor lor în perioada de războaie și sfâșieri fratricide din Balcani, care au precedat războiul mondial. Acestor doi oameni le revine meritul de a fi făcut să înceteze pentru totdeauna acea stare de tensiune care tulburase, la începutul secolului XX, raporturile între cele două popoare; se ajunsese, datorită unor incidente penibile la demonstrații populare și de o parte, și de alta și – prin consecință – la cunoscutul conflict diplomatic. Take Ionescu și Venizelos au risipit această atmosferă de antipatie, care amenința să ia proporții. Geneza acestor resentimente este destul de complexă. La noi ea s-ar putea explica prin ecoul îndepărtat al propagandei antigrecești din epoca secularizării averilor mănăstirești (cu tablouri murale răspândite în toate satele și prin localurile publice), printr-o literatură didactică uneori tendențioasă și adesea ignorantă, prin confuzia sistematică între fanariotism și elenism și – poate – și prin prezența în număr mare a grecilor în exploatarea muncii țărănești în perioada culturii agricole extensive ce a precedat răscoalele.

La toate acestea, s-a adăugat faimoasa chestiune macedoromână. În ce consta aceasta?

Bulgarii și grecii, principalii competitori ai succesiunii turcești, se ciocneau cu pretențiile pe care unii și alții le aveau asupra Macedoniei. Bulgarii aveau o incontestabilă majoritate și, prin separația religioasă (Exarhatul, 1870), reușiseră să aibă și o autonomie școlară și religioasă. Grecii erau într-o minoritate care slăbea poziția lor în eventualitatea deschiderii succesiunii turcești. Pentru a-și crea o majoritate, s-au silit să mențină unitatea religioasă pe care le-o crease organizarea dată de Mahomed II Patriarhiei grecești din Constantinopol. Era apelul disperat la eterna confuzie între noțiunea etnică de grec și aceea confesională, deoarece prin *grec*, în statutul otoman, se înțelegea *orice creștin ortodox*. Atât bulgarii, cât și grecii au trecut curând de la propagandă la organizarea de bande cu intenția de a hărțui autoritățile turcești. Fiecare dintre cele două națiuni căutând să-și asigure prin aceste bande dominația unei zone cât mai importante din Macedonia, fatal s-a ajuns la ciocniri sângeroase.

Cercurile conducătoare grecești au făcut deci această gravă eroare – urmând exemplul nefericit al bulgarilor – de a crede că pot pregăti deschiderea succesiunii turcești printr-o acțiune de teroare în Macedonia. Din nefericire, această acțiune n-a lovit atât jandarmeria și autoritățile tucești abuzive, cât populația nevinovată, solicitată să adere silnic la o naționalitate sau alta (adică greacă sau bulgară). Românii au fost la mijloc între cele două acțiuni și, fiindcă nu voiau să se declare nici greci, nici bulgari, au primit lovituri grele

uneori din ambele părți. Dar pe câtă vreme bulgarii lucrau organizați într-o disciplină severă și fără preocuparea foloaselor personale, lucru care nu li se poate contesta – cruțând de lovituri populația nevinovată – „antarții” greci au activat anarhic, folosind elemente fără căpătâi, recrutate dintr-o lume mai deprinsă cu brigandajul decât cu lupta pentru idei. Astfel, lupta pentru elenism a îmbrăcat aspecte de contrast dureros cu imaginea pe care trebuie s-o trezească în mintea oricui cuvintele Elada și elenism. Nu este cazul să intrăm în detalii asupra acestui trist interval – din fericire scurt – al politicii balcanice. Arhivele Academiei cuprind o largă documentare istorică și iconografică, zguduitoare, asupra acestor evenimente. Cunoscătorii problemei știu însă că poporul grec nu are nici o legătură cu această acțiune și că, în afară de câteva elemente șovine, adevărata răspundere a celor petrecute atunci, revine cercurilor din jurul Patriarhiei care credeau că pot păstra în secolul XX privilegii acordate de Mahomed II în sec. XV.

Și Venizelos în Grecia, și Take Ionescu în România au înfrânt multe din prejudecățile timpului și prin aceasta au așezat țările lor la un nivel de la care înțelegerea devenea firească. Mai ales când raporturi multimilenare chemau la simpatie reciprocă și înțelegere cele două națiuni.

E. Venizelos are meritul de a fi înțeles cât pierde și Biserica ecumenică și elenismul din triste metode înfățișate mai sus. Spirit autentic revoluționar, el a trebuit să lupte adesea mai greu cu prejudecățile unora dintre conaționali săi, decât cu adversarii din afară.

La rândul lui, Take Ionescu era și el o apariție nouă în viața politică a României. Pentru prima oară, realitatea populară frângea la noi mecanismul sever al sistemului meschitar prin apariția în incinta Parlamentului (printr-un răsunător succes electoral) a Partidului Conservator Democrat condus de Take Ionescu.

Războaiele balcanice au amânat rezolvarea conflictului greco-român provocat de cauzele amintite mai sus. Dar la încheierea păcii, prin ordinul personal al lui Venizelos, s-a dat deplină satisfacție revendicărilor formulate de Take Ionescu. Astfel, înainte de a exista un drept al minorităților (opera păcii de la Versailles), Venizelos a înțeles să-l aplice în Grecia și Take Ionescu în România.

În toată perioada conflictelor și războaielor fratricide din Balcani, prietenia celor doi oameni a fost axa pe care s-au rezemat factorii de echilibru interni și externi, care au lucrat pentru pacificarea Peninsulei și pentru împiedicarea unui nou război din pricina neînțelegerilor dintre turci și greci. Rolul de mediator și pacificator al României la acea dată este în cea mai mare măsură opera lui Take Ionescu și a iscusinței sale personale. Ca adevărat democrat, el

a simțit starea de spirit atât a poporului grec și sârb, cât și a celui turc și bulgar – obosite de vărsarea de sânge; și-a dat seama deci că pozițiile excesive aparțin unor mici cercuri de oameni politici care vor să bată monedă în lupta politică internă din intransigența cu care apără acele poziții.

Înzestrat cu o putere excepțională de a vedea în faptele noastre de astăzi și consecințele lor de mâine, el a avut mult de luptat cu cei ce vedeau *numai prezentul*. Deja războiul dintre greci și sârbi, de o parte, și bulgari, de partea cealaltă, otrăvise atmosfera. Trebuia împiedicată o nouă izbucnire sângeroasă. După ce luptase pentru moderarea pretențiunilor bulgărești, trebuia să modereze acum pretențiile Serbiei și Greciei și să oprească la timp începutul de reacțiune otomană, pe care începuse să-l galvanizeze mișcarea revoluționară a Junilor Turci.

Nu este în intențiunea noastră de a cuprinde în această schiță toate episoadele bătăliei diplomatice, care a agitat atât de mult, acum câteva decenii, Sud-Estul european și – prin lipsă de spectacole mai importante – întreaga lume (v. volumele asociației Carnegie și o întreagă literatură apărută atunci în diferite țări). Ne vom referi însă la unele momente din colaborarea între cele două spirite superioare, care rezumau în persoana lor cele două popoare. Dau următorul fragment din vremea tratatelor.

Venizelos – „Dv. nu trebuie să uitați că opinia publică din țara mea nu admite să cedeze în chestia Cavala. Pe de altă parte, nu ne opunem ca bulgarii să aibă o ieșire la Marea Egee: ei pot să dispună de portul Dedeagaci, care e destul de bun”.

Take Ionescu – „Orice bărbat de stat este pândit de adversarii săi, ca să-l lovească. Îmi dau perfect seama de situația grea și delicată în care vă găsiți; dar sunteți prea bine înzestrat cu însușirile adevăratului bărbat de stat, ca să luați în seamă eventualele atacuri ale adversarilor din țara dv. Noi ar trebui să facem aci o operă mai mare: uniunea tuturor statelor din Peninsula Balcanică, în care să între și România. Cum vom realiza această uniune, dacă nu vom face concesiuni reciproce și nu vom fi însuflețiți de un spirit mai conciliant?”

La 1 august 1913, pacea de la București se încheiase. Litigiile dintre greci și bulgari fuseseră rezolvate, dar nu se ajunsese la înțelegere în privința celor greco-turce. Regimul june turc condus de Talaat Bey și de Enver Pașa sprijinit și pe acțiunea cu tendințe revanșarde oculte a unor factori politici bulgari – opunea o rezistență amenințătoare. Atunci, în momente de reală emoție, s-a produs faimoasa scrisoare a lui Venizelos către Take Ionescu. Evenimentul a fost cât se poate de semnificativ. Marele cretan, cum i se zicea, nu s-a adresat nici unui conclav internațional, nici unei mari puteri cu dublă capacitate persuasivă, și nici măcar României. S-a adresat lui Take Ionescu, cerându-i me-

diațiunea între ei și turci. Take Ionescu a acceptat. El a comunicat doar regelui sarcina de caracter internațional ce și-a luat și a plecat la Constantinopol. A vorbit turcilor. Succesul a fost impresionant. Talaat bei, spune Take Ionescu în *Amintirile sale* „fu foarte mișcat și mă însărcina să fiu eu *arbitru* între turci și greci în toate chestiunile – și erau numeroase – care-i despărțeau și care împiedicau cu desăvârșire negocierile de la Atena”.

Cum însă Take Ionescu își pregătea acum plecarea la Atena, spuse lui Talaat bei „că trebuie să-mi dea dovadă că nu rămăsese cu mentalitatea vechii Turcii și anume i-am cerut să facă totul în trei zile”. Temându-se de dificultăți cu grecii, pentru a nu da răgaz manevrierilor de opinie publică, el plecă imediat la Atena.

Dacă ar fi să alegem, după metoda rapsodului și nu a omului de știință, momentul care consfințește refacerea legăturilor milenare de prietenie între cele două popoare, acesta este cuprins în primirea făcută de poporul grec dornic de pace lui Take Ionescu la sosirea în portul Pireu și după aceea. 300 de vase în fața portului, gătite după gustul celor mai vechi marinari ai lumii, cu sirenele deschise, salutau sosirea în port a vaporului care aducea pe „purtătorul ramurei de măslin” – cum și-a zis singur cu acel prilej. Apoi l-au salutat Venizelos, guvernul și o mare mulțime (Regele Constantin a contramandat o călătorie pentru a fi în Atena la sosirea omului politic român).

Primirea făcută de masele poporului atenian (mai ales multe femei și copii care-și așteptau soții și părinții mobilizați) cu orașul luminat feeric până târziu în noapte, a ușurat mult misiunea lui Take Ionescu. Prin însăși această explozie de simpatie pentru Take Ionescu, bătălia era aproape câștigată și totodată ușurată de situația lui Venizelos. Excursia la Egina, la Eleusis, înconjurat de arheologii greci și străini aflați acolo, a fost un mare triumf, primit pretutindei în sunetele clopotelor, în sate și orașe.

Primele lui cuvinte către greci chemau, ca și la Constantinopol, la o deciziune rapidă. „Mi-am luat angajamentul față de turci că vom sfârși totul în trei zile! Să le dovedim că suntem adevărați europeni”. La acestea Venizelos a răspuns „Te primim nu numai ca pe un sol al păcii, dar ca pe un mare amic al elenismului. Sunt convins că ne vom înțelege”. În a treia zi, nu, dar în a șasea, acordul greco-turc s-a încheiat.

Paul Crouzet a scris referitor la acest episod al relațiilor greco-române și la rolul lui Take Ionescu de atunci următoarele cuvinte: „Când a apărut ca un *Deus ex machina*, în momentul când ostilitățile între cele două țări puteau să izbucnească dintr-un ceas în altul, el puse repede de acord pe delegații turci și greci și astfel pacea fu semnată la 13 noiembrie 1913. Domnul Venizelos i-a adresat atunci o scrisoare de mulțumiri, și regele, într-un interviu public,

a declarat și recunoscut datoria de recunoștință contractată de Grecia față de Take Ionescu. Atena i-a trimis omagiul său, un basorelief reprezentând pacea, care a fost zidit în fața porții de intrare a casei sale”.

Dar nici bucureștenii nu s-au lăsat mai prejos cu acest prilej. Același publicist francez adaugă: „Reproducerea cinematografică a provocat un entuziasm atât de mare la București, că s-au sfârșit porțile cinematografelor ca să vadă pe „Take” aclamat de poporul lui Pallas”.

Am dat aceste relațiuni pentru a arăta rolul extraordinar ce a revenit lui Take Ionescu și E. Venizelos în refacerea prieteniei celor două popoare. Ideile acestor doi bărbați de stat de a axa o largă solidaritate balcanică pe străvechea prietenie greco-română a găsit un ecou puternic în rândul oamenilor de cultură superioară din România. Atunci s-a inaugurat, din inițiativa lui N. Iorga, Institutul Sud-Est European, consacrat studiilor de istorie balcanică. În fruntea acestei acțiuni științifice, se găseau N. Iorga, V. Pârvan și Murgoci.

Din 1937 se pun treptat bazele unui nou așezământ, Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. La început, suprapus seminarului catedrei de balcanologie de la Facultatea de Litere din București (titular V. Papacostea), a devenit autonom și instituție de stat prin legea din 3 februarie 1943. Conducerea acestui institut au avut-o: V. Papacostea, Emil Condurachi, Silviu Dragomir, Emil Petrovici, Radu Vulpe, Alexandru Elian, Petru Caraman, Vintilă Mihăilescu.

IV. ROMÂNII DIN GRECIA

1. Evoluția elementului latin din Peninsula Balcanică după mutarea capitalei la Bizanț.

Mutarea capitalei Imperiului roman la Constantinopol, în zona grecească a Peninsulei Balcanice, a avut urmări grele pentru zona latină, care era deja slăbită prin pierderea Daciei. Intersele economice și militare ale provinciilor grecești și asiatice au căpătat acum o mare importanță; în mod firesc se fac eforturi și cheltuieli mai mari pentru acestea (De altfel, în această fază, statul se menținea în primul rând cu impozitele plătite de aceste provincii cu orașe mari și bogate). După o perioadă de alternare a puterii între elementul roman și cel grecesc (cu împărați când dintr-o zonă, când din cealaltă), în cele din urmă grecii au reușit să acapareze treptat toate instituțiile și, până la urmă, tronul imperial. Elementele din zona romană au fost înlăturate și din demnitățile civile și din cele militare. Limba greacă ajunge limba oficială a statului. Elenismul, stăpân pe toată moștenirea Romei și pe aceea a lui Alexandru cel Mare, este pentru a treia oară într-o mare înflorire; un nou ciclu al geniului

grec începe. Pentru a nu pierde avantajele continuității, au luat numele de romei; statul s-a chemat Imperiul romeilor sau romeic.

În schimb, soarta strămoșilor noștri a evoluat cât se poate de trist. Zona latină a Peninsulei Balcanice era zonă agricolă, fără mijloace bănești, deci fără posibilități de organizare proprie. Pe de altă parte, în complexul bizantin atât de eterogen – cu multe elemente asiatice mai ales – eco-ul urilor ancestrale împotriva Romei vechi trăia încă. Trebuie să recunoaștem că această Romă, cu preconsulii și publicanii ei, jefuitori și corupți, nu lăsase amintiri plăcute în Orient. Acum, prin Bizanț, acest Orient își lua contra elementului latin o revanșă, care n-a fost lipsită de duritate.

Orice cercetător obiectiv al istoriei bizantine va trebui să recunoască persecuțiile la care a fost supusă populația zonei latine de către unii împărați. Scoși din viața publică și de la cursul onorurilor, scoși din armată (o populație cu vechi tradiții militare!), fiscalizați cu ultima asprime, loviți și împinși din șesuri de noile popoare, masa aceasta de cetățeni ai vechii Rome a fost ruptă în patru grupuri: *grupul daco-roman*, care a rămas pe loc, apărat de cetatea carpatică; *grupul din munții Balcani*, care s-a aliat cu bulgarii contra Imperiului bizantin și a întemeiat cu ei un nou imperiu, româno-bulgar (azi acest grup s-a topit în masa poporului bulgar); *grupul vestic*, dispărut aproape cu totul în masa jugoslavă și *grupul meridional*, care a fost împins către Grecia (în munții Epirului, Albaniei, Macedoniei și Pindului, până în Tesalia). Aceștia din urmă, aromânii, cum li se spune, trăiesc și astăzi, firește reduși la număr.

Din toate aceste grupuri, acela care a răspuns cu mai mare răsunet în istorie, la persecuția bizantină, a fost grupul românilor din munții Balcani. Ei au încercat, prin celebra delegație a fraților Petru și Asan la Constantinopol, să recâștige în parte pozițiile uzurpate, dar fără succes. Atunci, aliați cu bulgarii și apoi cu cumanii, au făcut cunoscuta răscoală, terminată cu întemeierea Imperiului româno-bulgar.

Românii din Grecia erau prin secolul XI și XII destul de numeroși. Tesalia fiind ocupată de ei, este numită, în izvoarele bizantine ca și în cele occidentale, *Vlahia Mare*. Mai către sud, în provinciile grecești Etolia și Acarnania era un al doilea ținut numit *Vlahia Mică*, iar o bună parte din Epir se chema *Vlahia de Sus*.

Și acest grup – ca și cel din Balcani – a avut mult de suferit de pe urma administrației bizantine. Și aceștia au făcut numeroase răscoale contra Imperiului. Este impresionantă ciocnirea de sentimente dintre cele două tabere. Resentimentele bizantinilor împotriva vlahilor sunt foarte puternice; ele își găsesc o expresie plină de pasiune în unii scriitori bizantini. Nu mai puțin și românii sunt arătați în izvoare ca o populație îndărătnică, care nu vrea să

abandoneze vechea poziție juridică (*civis Romanus*) și să accepte condițiile fazei feudale, adică iobăgia, degradările morale, pe care aceasta le implică etc. „Nici un rege nu i-a putut supune”, spune rabinul evreu spaniol, Benjamin de Tudela, care îi vizitează la începutul veacului XII.

Datorită, între altele, și reliefului muntos, prielnic gherilei, românii din Epir, Pind, Tesalia etc., deși mai puțin numeroși decât grupul din Balcani, au reușit să-și salveze autonomia locală, consfințită prin tratate. Datorită acestui fapt, s-au păstrat până astăzi. În cele din urmă, împărații bizantini le-au respectat autonomia. Turcii moștenind această situație de la bizantini, au respectat-o și ei până către finele veacului XVIII. Cine citește conținutul diferitelor „tratate” ale micilor comunități românești din Epir cu cei mai glorioși sultani (cum ar fi, de pildă, tratatul orașului românesc Metzova cu Soliman Magnificul) este surprins de asemănarea cu poziția juridică pe care au obținut-o principatele române în raporturile lor cu turcii.

2. Contribuția românilor din Grecia la renașterea elenismului.

Era firesc deci ca acești români, având libertatea de mișcare (care lipsea populațiilor iobăgite) să stabilească legături economice întinse, nu numai în Imperiul otoman, dar și în afară; era firesc ca mișcarea burgheză europeană a veacului XVII și XVIII să caute să pătrundă prin ei în Imperiul otoman; era firesc deci ca orașele lor (Moscopole, Gramoste, Siracu, Călări etc.) să se îmbăgățească și să ajungă centre importante de cultură. Acesta este, mai ales, cazul Moscopolei – un adevărat cartier balcanic al Veneției – care ajunge, în jurul anului 1700, să aibă o populație de circa 60.000 suflete – pentru acea vreme, foarte mult (Bucureștii nu depășeau cu mult această cifră la 1700). Avea construcții monumentale, zeci de biserici, școli, un mare orfelinat, o „casă a săracilor”, tipografie – singura tipografie grecească din tot Imperiul otoman – și o Academie de studii clasice și filozofie, ale cărei cursuri manuscrise se foloseau și la Academiile din Principate. Cu excepția Ianinei, nici un oraș din Imperiul otoman nu a făcut mai mult decât Moscopole pentru renașterea elenismului. A și plătit scump.

Când împărăteasa Ecaterina II începe războiul din 1769–1784 pentru eliberarea grecilor, moscopolenii au fost acuzați de legături cu rușii (se produse raidul flotei Orloff în Marea Adriatică). Atunci turcii au lăsat mână liberă trupelor neregulate din Albania și Macedonia de sud să prade orașul, să-i întrerupă comunicațiile cu marea și, până la urmă, să-l incendieze. Locuitorii Moscopolei s-au împrăștiat prin toate țările europene: Italia, Austria, Rusia, Germania etc. Mulți au ajuns în Ungaria și Transilvania. (Între aceștia se gă-

sea și familia Șaguna). La British Museum se găsește volumul de versuri al unui poet moscopolean închinat Ecaterinei a II-a, care arată la ce nivel intelectual ajunsese această populație. Tot la Moscopole a trăit și a profesat vestitul în acea vreme Teodor Cavalioti, autorul unui dicționar elino-albano-român, celebru în știința universală, fiindcă a pus în circulație, pentru prima oară, limba albaneză și dialectul macedoromân (atât de importante pentru lingvistica comparată). Tot Cavalioti a publicat și o gramatică a limbii grecești însoțită de poezii omagiale de ale elevilor săi. Unul dintre aceștia ne amintește în distihuri elegiace, sânguincios imitate, pe faimoasa Safo din Mitilene, altul, pe Simonide din Keos, și toți, într-o nobilă întrecere a spiritului, se silesc să arate celor ce vor citi cartea, că în acest oraș („întemeiat de un trib românesc”, cum spune un istoric grec) au trăit [crezând] cu pasiune în puterile de reînviere ale geniului vechii Elade. Jertfa orașului Moscopole, care putea să-și vadă și astăzi în liniște de afaceri, dacă nu s-ar fi pasionat atât de tare de trecutul și de viitorul Greciei, trebuie amintită. Nivelul atins de românii din Grecia în studiul limbii și culturii grecești și numărul însemnat de *profesori de elenism*, pe care l-au dat învățământului elen, a făcut pe scriitorul grec Neofit Duca să mustre, într-o scriere din 1810, tipărită la Viena, pe conaționalii săi, spunându-le că *vor ajunge să meargă la școlile întemeiate de români pentru a învăța acolo „cultura și virtutea propriilor lor părinți”*.

Dar populația românească de munte, alcătuită din păstori, n-a dat Greciei numai oameni de luptă, dar și mulți scriitori și profesori. Între poeții ceva mai vechi, amintim pe Valaoritis, iar între cei mai noi, pe Cristalis (Poezia lui Cristalis – socotit azi cel mai de seamă liric al Greciei contemporane, – reflectă viața pastorală din Pind și Epir, motiv mai puțin obișnuit în literatura greacă. I s-a și zis „poetul stâniei”). După absolvirea liceului, Cristalis a [ezitat] mult și dureros între cele două naționalități – greacă și română. A dorit să ia drumul către Universitatea bucureșteană, dar până la urmă, l-a luat pe al Atenei. Oricum, el cântă într-o limbă armonioasă grecească simțirile și cadrul pastoralei românești de pretutindeni. Se poate sintetiza mai fericită a sufletului celor două națiuni?

Dar nu este aici locul unei liste a savanților și artiștilor greci de origine românească. Faptul, ca fenomen general, este cunoscut și recunoscut. Cercetătorii au mai semnalat și faptul că românii din Grecia s-au ilustrat și ca filantropi. Istoricul și etnologul iugoslav Dușan Popovici spune într-una din ultimele sale scrieri: „Marii sprijinitori ai culturii grecești: Toșița, Sturnari, Pangas, Averof, Sina, toți sunt aromâni de origine”.

Distrugerea Moscopolei a rupt pacea multiseculară dintre români și turci. Ceea ce a agravat aceste raporturi nu era atât politica puterii centrale turcești,

cât starea de anarhie administrativă, în care intrase Imperiul otoman pe la finele secolului XVIII. Mai mult decât puterea centrală, guvernatorii – care nu i se mai subordonau – au cauzat suferințe grele poporului român și grec; la nord, în Muntenia, pașa de Vidin, Pastvantoglu; la sud, în Epir, Ali-pașa, faimosul tiran din Ianina. Chiar în distrugerea radicală a Moscopolei acesta este principalul vinovat.

Când însă acești tirani locali au început să atace micile „cantoane” autonome ale populației românești din regiunile muntoase, acestea au reacționat. S-a început contra turcilor un lung război de gherilă, ca altă dată contra bizantinilor. De data aceasta, românii și grecii au luptat alături. Decenii întregi a ținut acest război, plin de jertfe pentru români, obositor pentru turci. Astfel s-au pregătit și oțelit cele mai bune trupe de care a dispus la 1821-1828 revoluția grecească. (Aci se vede odată mai mult eroarea lui Ipsilante de a nu fi început revoluția rezemat pe aceste regiuni de munte (cu marea aproape) și în care gherila ajunsese endemică). Era firesc, dată fiind tradiția militară a acestei vechi populații romanice ca din rândurile ei să iasă unele figuri eroice care ocupă locuri de frunte astăzi în Panteonul revoluției grecești. Între ei amintim întâi pe „precursor”, pe poetul Riga din Veleștin (cel executat la Belgrad) autorul Marseillaisei grecești, cel dintâi dintre fomentatorii revoluției grecești.

Era firesc ca din mediul uman care proclamase și lucra de decenii pe cont propriu această gherilă să iasă figura menită a da un mare nivel ideologic răscoalei. Căci, să nu uităm, Riga nu este numai poetul revoluției, dar și autorul primului proiect de confederație balcanică. În acest scop, el a întocmit și o hartă a Peninsulei, care cuprinde și Principatele Române și care este – prin caracterul ei meticolos științific – o capodoperă sub raportul cartografiei și un izvor neprețuit pentru istorie.

Lupta românilor pentru independența poporului grec a impresionat și pe filelenii din epoca romanică (Pouqueville, Byron, Edmond About etc.), iar poezia populară – fie în limba greacă, fie în dialectul aromânesc – a păstrat amintirea luptei țărilor române pentru libertatea Eladei, care de mai bine de un mileniu este și patria lor. Între aceștia, amintim îndeosebi pe Theodor Colocotroni și Marco Botzaris. Dintre oamenii de stat de origine română, amintim pe I. Coletti, unul dintre ctitorii statului grecesc contemporan.

VI. DOCUMENTE ȘI TEXTE REFERITOARE LA REFACEREA INSTITUTULUI DE STUDII ȘI CERCETĂRI BALCANICE ȘI RELANSAREA REVISTEI „BALCANIA” (1959-1962)

Subsecția de științe istorice a Academiei R.P.R. avizează favorabil angajarea lui Victor Papacostea, recent eliberat din închisoare, în calitatea de colaborator la Institutul de istorie (30 ianuarie 1956)

30 ianuarie 1956

ACADEMIA
REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE
Nr. 585

Tov. Victor Papacostea
Loco
str. Caragea Vodă Nr. 19

Vă aducem la cunoștință că Subsecția de științe istorice, luând în discuție în ședința din 24 ianuarie a.c. cererea Dvs. de angajare, a avizat favorabil și a înaintat cererea Prezidiului Academiei R.P.R.

În consecință, vă rugăm să vă prezentați la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din București, pentru a primi lucrarea pentru care ați fost recomandat.

PREȘEDINTELE SUBSECȚIEI,
L.S.
Acad. prof. P. Constantinescu-Iași

**Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic și a
necesității studiilor comparate (text întocmit pentru
Academia Română, 1960)**

SUMAR PENTRU O INFORMARE RAPIDĂ ASUPRA FENOMENULUI
BALCANIC ȘI A NECESITĂȚII STUDIILOR COMPARATE⁹⁰

I. Problema balcanică

Problema balcanică constituie una din grelele ipotezi prin care gândirea

⁹⁰ Textul a fost reintitulat ulterior de Victor Papacostea *Balkanologia* și urma să
<https://biblioteca-digitala.ro>

politică a sec. XIX apasă încă asupra continentului nostru și, pe cale de consecință, asupra lumii întregi. Principiul naționalităților și, mai târziu, dreptul de autodeterminare al popoarelor nu și-a găsit în zona noastră, la timpul potrivit, soluția potrivită. Făurită în Occident și pentru Occident, ideea statului național a fost împrumutată Balcanilor (sau impusă) cu întregul său conținut economic, juridic și politic; nu s-a făcut nici un efort de adaptare a ideii la condițiile regiunii noastre (Pe vremea aceea, oamenii de stat și diplomații nu prea țineau seama nici de geografia economică, nici de cea umană). Este greu de găsit în istoria universală un alt exemplu din care să se vadă mai bine ce serie catastrofală deschide aplicarea oarbă a unei idei, atunci când se face cu desconsiderarea marilor realități naturale.

Astfel, la deschiderea succesiunii Imperiului Otoman, în loc să se adopte soluția federală – întrevăzută de Rigas, precursorul revoluției grecești – delimitarea noilor state s-a efectuat după concepția despre frontiere pe care o avea Europa Occidentală la acea dată: o concepție rigidă, absolută – adevărate ziduri chinezești. S-a uitat însă că Spania, Anglia, Franța, Italia sunt mari „unități” fizice, compartimente geografice, despărțite prin frontiere care au favorizat de timpuriu cristalizarea națiunilor și formarea statelor naționale (În Balcani, aproape toate frontierele sunt convenționale!). s-a uitat de asemenea că la constituirea statelor occidentale au contribuit, în afară de aceste puternice frontiere naturale (Alpii, Pirineii, Marea Măneicii, Rinul etc.) și anume condiții economice favorabile care le-au asigurat independența materială (producție complexă, comerț, industrie, colonii); s-a uitat mai ales că Peninsula Balcanică alcătuiește, sub raportul geografiei economice o *unitate*, avându-și legile ei naturale, de compensație și echilibru care n-au îngăduit niciodată în trecut „frontiere” interioare de valoare separativă a celor care au despărțit popoarele occidentale. Ieșirea pe calea principiului naționalității dominante din această „indivizie” a dus la spargerea unității și la acapărări unilaterale pe care un spirit elementar de organizare și justiție nu îl putea accepta.

S-a desconsiderat de asemenea comunitatea de cultură și civilizație născută din lunga conviețuire, precum și din faptul că, în linii generale, popoarele balcanice au fost supuse, în toate timpurile, acelorași sisteme politice și au stat sub înrăurirea acelorași curente de idei.

S-a ignorat în sfârșit, fondul rasial comun și, mai ales, acel milenar amestec etnic care a făcut – încă din antichitate – ca valoarea ideii de naționalitate să fie foarte relativă în Balcani.

apară, în versiune franceză, în primul număr al noii serii a revistei „Balcania”. El a fost publicat în limba română, sub acest titlu, de Cornelia Papacostea-Danielopolu, fiica istoricului, în „Sud-Estul și contextul european, Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene”, VI, 1996, p. 69-78.

La trasarea noilor frontiere, s-a văzut cât de grea era o astfel de operație, din pricina interferențelor etnice: grupuri albaneze, aromânești și slave până în inima Greciei; emigrația greacă peste Tracia, Macedonia și Epir, până în Albania Meridională și de-a lungul tuturor coastelor; infiltrațiuni și colonizări bulgare în câmpia munteană; așezări compacte românești până în văile Balcanilor și până în centrul Serbiei vechi, populații turcești din vremea colonizării militare a Imperiului – iată câteva numai din aspectele „mozaicului” etnic pe care îl înfățișa Peninsula la ieșirea de sub dominația otomană. Fiecare stat nou constituit a primit în mod firesc un mare număr de alogeni. Ce a urmat se știe. Guvernele noilor state pentru a desăvârși aplicarea ideii de stat național au purces la „omogenizarea” conținutului, adică la deznaționalizarea și asimilarea zilnică a alogenilor (Un drept al minorităților nu exista în acele vremuri). Militată de politicieni fără scrupule și de coterii de interesați, ideea statului național a degenerat în zona noastră către forme de șovinism și violență; micile națiuni balcanice s-au angajat în mari acțiuni imperialiste în care nu o dată a fost folosit mitul națiunii predestinate. Am avut un imperialism grec, care a urmărit cu tenacitate ideea reconstituirii Imperiului Bizantin; un imperialism bulgar, inspirat de amintirea țarului Simeon și altul sârbesc – influențat de asemenea de glorioase amintiri medievale. Și de ce n-am mărturisit-o? Cronica sec. XIX înregistrează și o tresărire imperialistă românească: un memoriu al lui Anastasie Pann, caimacanul Moldovei, către Napoleon III prin care sugerează reîntemeierea unui „imperiu latin” în Peninsula, sprijinit de macedoromâni la interior și de Franța în afară! Ciocnirea tuturor acestor tendinți imperialiste și acțiunea zilnică pentru deznaționalizarea alogenilor a dus la cunoscutele războaie – printre cele mai crude pe care le-a cunoscut Europa (Vezi Colecția Carnegie pentru războaiele balcanice 1912–1913. Anchetă cu caracter internațional).

II. Naționalitatea balcanică

Fără a nega importanța lingvisticii comparate pentru determinarea limitelor între marile grupări de popoare, ne îngăduim a atrage atenția forurilor științifice competente că în această zonă a continentului, caracterizată printr-un permanent „haos etnic”, nu se mai poate face din limbă criteriul unic și exclusiv pentru stabilirea înrudirilor dintre popoare, așa cum s-a procedat în trecut. Criteriul lingvistic, aplicat în mod absolut, a contribuit și el la procesul de „dezintegrare” operat în corpul unității balcanice. S-a legitimat astfel radicala separațiune a unor popoare, deosebite într-adevăr prin limbă, dar foarte înrudite prin structura lor etnică și sufletească și prin trecutul lor istoric de atâtea ori comun.

S-a vorbit odinioară de „homo europeus”, iar mai târziu, de „homo austriacus” – tipuri care rezumă caracterele fundamentale (pe deasupra particularităților etnice) a anumitor zone din geografia umană a continentului, cu civilizația lor specifică, cu regimul lor administrativ și cu o cultură în complexul educativ al căreia au trăit veacuri întregi.

Cu cât mai îndreptățit s-ar putea folosi pentru zona noastră aceeași expresie: „homo balcanicus”. Căci acesta este adevărul: omul din Peninsula Balcanică – din orice parte a ei – participă în fond, prin toată structura lui etnică, mintală și sufletească, la mai multe naționalități. Fără a nega, firește, diferența specifică care îl leagă de totalitatea membrilor națiunii în sânul căreia s-a născut și a cărei limbă o vorbește, vom constata totuși că, pe deasupra, el mai este membru – prin legături organice, ce vin dintr-o complexă și îndelungată ancestrăție, și al marelui comunități balcanice. Pentru a ilustra complexitatea acestui proces de etnogeneză, unic în felul său, vom înfățișa în linii cu totul generale, câteva din principalele lui aspecte. Și fiindcă factorii geografici au avut un rol atât de important în nașterea și dezvoltarea acestui „vârtej” de rase și popoare din amestecul cărora a rezultat societatea balcanică din zilele noastre, vom releva, de la început *așezarea și relieful*.

Larg deschisă spre Nord, către câmpiile Europei Centrale și, prin canalul dobrogean, către Rusia meridională; despărțită de Italia printr-o mare strâmtă și legată de Asia Mică prin insulele Mării Egee și Strâmători, ea a oferit pre-tutindeni, în toate veacurile, căi ușoare de penetrație. Nu este de mirare deci că atâtea civilizații și rase din Orient, din Occident, de la Nord și de la Sud, s-au întâlnit și s-au amestecat pe solul ei (Un erudit geograf a spus cândva că Peninsula Balcanică alcătuiește „un bloc geografic și geologic între Europa și Asia”). Vechimea acestor încrucișări de rase și popoare a fost urmărită de cercetători până adânc în preistorie.

Nu mai puțin structura muntoasă a scoarței, brăzdată și sfârâmată în toate sensurile de văi adânci, longitudinale și transversale, a împiedicat, la rândul ei, popoarele balcanice să-și păstreze în limite precise, individualitatea lor etnică. Ca totdeauna, zonele cele mai aride au fost și cele mai prolifiche; excedentul lor demografic a fost unul dintre principalii factori de interferență care explică „mozaicul” etnic din Peninsula. Întregul fenomen alcătuiește o constantă și o caracteristică a etnografiei balcanice. Savantul iugoslav Jovan Čvi-jić a studiat-o pe teren și i-a descoperit întregul mecanism funcțional. Harta așa-numitelor „curente metanastasice”, elaborată de el, înfățișează o vastă rețea de fluvii umane, care izvorăsc din zonele muntoase ale Peninsulei și curg către aceleași regiuni, păstrând cu statornicie milenară aceleași albi (Unul dintre aceste curente, care duce excedentul demografic al regiunilor dinarice – și al Albaniei, mai ales – către Grecia, poate fi urmărit din epoca antichității elene până în pragul epocii moderne).

Vechimea amestecului de rase și popoare în Peninsula Balcanică se pierde în negurile preistoriei. Așa, de pildă, savantul german, Willamowitz, afirmă că prima fuziune a clanurilor grecești cu cele traco-ilire a avut loc pe văile Moravei, înainte de așezarea grecilor în Elada! Mai târziu, după ce s-au lovit de ariditatea țării către care i-au împins marile valuri migratorii, ei au pornit acea mișcare de expansiune de-a lungul tuturor țărmurilor și, cu deosebire, către regiunile pontice și dunărene. Simbioza cu strămoșii noștri și cu alte seminții tracice a creat, încă din veacurile VI și V î. n. acea categorie de semi-greci („mixellines”) care prefătau cosmopolitismul elenistic și bizantin și care, în Țările Române, de pildă, au alcătuit încă una din constantele geografiei umane (în populația urbană, mai ales).

Cucerirea romană a provocat la rândul ei noi deplasări etnice și o rapidă mișcare de asimilare a populației traco-ilirice, cu deosebire în zonele de șes. În perioada migrațiunii popoarelor noi, „marea slavă” acoperă până în Peloponez Peninsula, asimilând o mare parte din traco-ilirii romanizați, albanezi, greci, macedoneni, epiroți etc. După potolirea migrațiunilor, procesul de de-naționalizare se dezvoltă în sens invers; slavii sunt cei care se elenizează, românizează și albanizează (În Grecia mai erau încă în sec. XIV grupe de slavi neasimilați, în timp ce în Albania, în lungul coastei, mai ales, unele insule slave au rezistat până în sec. XIX).

„Diaspora” românească nu este mai puțin interesantă pentru această complicată etnogeneză balcanică. În evul mediu, și chiar mai târziu, mai exista încă o numeroasă populație românească în Dalmația și Croația, în Epir și în Tesalia (Vlahia Mare), în Etolia (Vlahia Mică), apoi în împrejurimile Prizrenului, în Balcani (Vlahia Asanizilor) și la nord-est de Balcani; în sec. XIII, ei sunt menționați și în Tracia. În regiunile din Sudul Peninsulei și, mai ales, în țările grecești haosul a crescut neconținut, până în pragul vremurilor moderne, din pricina marilor migrațiuni albaneze. Urmele acestor curenți migratorii se găsesc până în zilele noastre (sate întregi albaneze în jurul Atenei și chiar în Peloponez).

Începând însă din sec. XIV, elenismul înaintază din nou victorios către Nord, asimilând mase importante de albanezi, slavi și aromâni. Acest proces a continuat până foarte târziu. După invazia turcească, alte triburi albaneze coboară din munții patriei lor și pătrund adânc în masa populațiilor sârbești, până la 200 km de patria lor (Este destul de reușită gluma unui călător care scria cândva că sunt mai mulți albanezi în Jugoslavia sau în Grecia decât în Albania).

În timpul dominației turcești, migrațiunile dintr-o regiune într-alta a Peninsulei au continuat într-o cadență rapidă. Războaiele, răzcoalele – și represăliile lor – au provocat deplasări masive, iar islamizarea unora dintre ținu-

turile rebele au deschis și poarta amestecului cu elementele turcmene. Dar, în timpul stăpânirii turcești – ca și în timpul celei bizantine – „haosul etnic” a sporit enorm prin importante curente venite din Asia Mică și prin neîncetate transferuri în cadrul politicii demografice dusă de aceste imperii. Alături de o numeroasă populație de păstori turci aduși din Asia și stabiliți în văile orientale ale munților Balcani, Rodope, Pirin și Macedonia, mai sunt menționate grupuri de populație siriacă și armeană. Bulgaria oferă astfel amestecul cel mai elocvent, exemplul tipic pentru aproape întreaga Peninsulă. Pe vechiul fond trac s-au suprapus colonizarea romană, apoi un amestec slavo-turanian – cu bulgari, pecenegi și cumani – în mijlocul cărora s-au topit, din Evul Mediu și până în zilele noastre, masa românilor din Vlahia Asanizilor, mari grupuri de armeni, grecii pontici, albanezi și un important transfer de populație siriacă. Macedonia și Epirul prezintă același intens amestec de popoare și rase. Și în Dacia, lucrurile s-au petrecut la fel. Peste vechile populații dacice și scitice s-a așternut colonizarea romană (în șesuri, a avut un pronunțat caracter latin, iar prin orașe, mai mult oriental, microasiatic); peste aceștia, Dacia a primit însemnate grupuri aparținând popoarelor noi: slavi, în primul rând, și diferite seminții turanice, îndeosebi cumani și pecenegi, care au intrat cu importante procente în formarea poporului nostru, ca și a celui bulgar.

Aceste indicații sumare sunt suficiente pentru a ilustra vechimea și intensitatea încrucișărilor de rase și civilizații de pe pământul Peninsulei și, totodată, cât de precară și incertă rămâne ideea de naționalitate în această lume; ea nu mai este în realitate o noțiune etnică, ci mai mult una politică și culturală. De altfel, același amalgam etnic caracteriza Peninsula și la anul 1400. Un scriitor bizantin, care înfățișează cariera principelui Ivanco cu prilejul cuceririi orașului Arta, dorind să-i identifice originea etnică, spune că era de naționalitate „sârbo-arvanito-bulgaro-vlah”! Nu trebuie să ne mirăm deci că mai există și azi unele regiuni prin Epir, Thesalia, Macedonia, Banovina Vardarului, Albania etc. în care diversitatea etnică provoacă încă diferite forme de bilingvism și trilingvism.

În aceste condiții de fuziune și confuziune etnică, ne dăm repede seama cât de intens a fost schimbul de influențe între aceste popoare și cât de ușor elemente importante de cultură și civilizație au trecut de la unul la altul. Dar mai ales: cât de deplasată și ridicolă ne apare exaltarea particularismelor naționale.

Din toate cele spuse mai sus rezultă pentru omul de știință acest adevăr: *viața nici unui popor balcanic nu mai poate fi studiată separat*. Ea ne înfățișează imaginea geometrică a unor cercuri care se întretaie cuprinzând arce comune. Cercetarea științifică în Peninsula Balcanică – în lingvistică, istori-

ografie, etnografie, folclor, economie, artă, literatură etc. – nu mai poate fi ferecată în secțiuni naționale, ci unificată printr-o strânsă cooperare intelectuală și prin aplicarea tenace a metodelor comparate în câmpul tuturor disciplinelor amintite mai sus.

Un veac de războaie și polemici veninoase au exacerbat până la forme degradante specificul național și, în genral, pe toate planurile culturii, diferențele specifice. A venit timpul să punem în sfârșit, în lumina curată a științei adevărate, *elementele comune*, fondul fratern, factorii de unitate ai lumii balcanice. Schițăm mai jos, în linii sumare, principalii factori care au dat acestei lumi caracterele ei comune și care legitimează ideea „naționalității balcanice”.

III. Principalii factori de unitate ai lumii balcanice

Substratul: traco-ilirii și elenismul

Substratul traco-ilir este desigur unul din fundamentele etnice ale Peninsulei. În doze mai mari sau mai mici, îl găsim la baza tuturor popoarelor balcanice. Un erudit cercetător al problemelor balcanologiei, Jaques Ancel, spunea cândva că surprinzătoarea unitate a folclorului balcanic – care a supraviețuit dominației bizantine, slave și turcești – vine din acest fund de cultură tracă. Un scriitor prebizantin, din sec. IV, care a străbătut prin văile Balcanilor, scrie că a auzit și el, cu acel prilej, vestitul cântec de jale pe care îl scot din fluierile lor păstorii locali (Desigur doina!). După războaiele medice, noțiunea de grec se va extinde prin asimilarea unor importante mase de traci, iliri, epiroți, macedoneni etc. Cercetările arheologice din ultima vreme ne arată în ce măsură, micile regate traco-ilire, cu o economie strict agrară, datorează dezvoltarea lor simbiozei cu marile centre elenice. Acestea devin surse de importante venituri pentru regii indigeni (Desigur unul din principalele suporturi financiare, care a înlesnit în vremea lui Burebista evoluția Daciei către statul centralist, l-au dat aceste cetăți).

Mulți dintre regii traco-iliri aveau mame sau soții venite din cetatea elenă. Schimbul de influențe devine astfel intens în toate domeniile (cultură, moravuri, instituții, limbă etc.). Sunt destule indicii din care se constată adâncimea fuziunii eleno-trace încă din perioada imperiului atenian și apariția acelor semigreci (mixellines) care – cum am arătat mai sus – prefața civilizația elenistică și bizantină. Astăzi se cunoaște originea tracă a unui mare număr de personalități reprezentative din viața politică, intelectuală și militară a Greciei vechi (Între alții, scriitorii Antistene, Herodicos, Eschil, Menandru, Tuchidide, Demostene), Platon mărturisește că datorează mult din concepția sa des-

pre suflet gândirii religioase trace; tragedia greacă se naște din reprezentările dramatice ale culturii dionisiace, iar muzica și zeul ei însuși (Orfeu) vine în Elada tot de la tracii. Dar panteonul elenic are și alte împrumuturi primite odată cu asimilarea clanurilor trace în elenism.

Federalismul macedonean și civilizația elenistică.

Pe bazele puse de elenism, regii macedoneni – Filip II și Alexandru cel Mare – au meritul de a fi făcut o primă unificare a lumii balcanice. Ei au folosit forța pentru a înfrânge particularismul „polisului” grec și al clanurilor traco-ilire. Încercarea de a integra și Dacia în această vastă uniune politică nu a izbutit însă și, după o expediție de o zi în câmpia munteană, Alexandru cel Mare s-a retras. Dar dacă politicește Dacia a rămas în afara Uniunii Balcanice realizată de macedoneni, în schimb, sub raportul economic ea s-a integrat cu totul și în mod firesc. Bogatele tezaur de monede macedonene și grecești din epoca aceasta, descoperite în diferite regiuni ale Daciei, constituie dovada cea mai sigură.

În faza imperială macedoneană are loc introducerea masivă a popoarelor balcanice în modul de a trăi al poporului grec, în cultura și civilizația lui. Prin opoziție la vechiul spirit strâmt al cetății („cine nu este grec e barbar”), Isocrat spune acum că „nu este grec cine se naște grec, ci acel care trăiește, gândește și se comportă ca un grec”. O civilizație de tip urban se dezvoltă sub scutul forței macedonene. Ea va avea o deosebită intensitate pe țărmurile Mării Negre, la Dunărea de jos și în lungul marilor văi longitudinale ale Peninsulei (direcția Sud-Nord). Sub „diadohi”, în tot cursul epocii elenistice, procesul de urbanizare în Peninsula Balcanică și de grecizare a culturii popoarelor ei va continua.

Romanitatea.

În Peninsula Balcanică romanii s-au prezentat ca glorificatori ai lui Alexandru cel Mare și continuatori ai lui (prin orașe, ei refăceau statuile marelui cuceritor). Sub stăpânirea lor, elenismul și factorii civilizației elenistice și-au continuat opera cu deosebire în provinciile de sud, în cele pontice și în bazinul danubian. Paralel s-a dezvoltat și acțiunea Romei. Valoarea romanizării, ca factor unificator, este îndeobște recunoscută (judecând după amploarea colonizărilor, extinderea limbii latine, după admirabila rețea de drumuri, după importantul număr de orașe noi, după organizarea ce li se dă și după intensificarea relațiilor comerciale). Armata romană este de asemenea un factor de prima însemnătate în opera de apropiere și unificare a diferitelor seminții balcanice.

Traco-ilirii alcătuiesc cele mai bune legiuni romane și principalele efective ale marinei. Un istoric din zilele noastre constată o adevărată „balcanizare” a armatei romane. Apar acum și forme de patriotism local care promovează cu ajutorul legiunilor recrutate în provinciile Peninsulei o impunătoare solidaritate balcanică, capabilă de „pronunciamente” care au pus în primejdie chiar unitatea imperiului. Un însemnat număr de generali ridicați din rândul acestor traco-iliri romanizați ajung împărați (Aurelian, Dioclețian, Constantin cel Mare etc.). Unii dintre aceștia nici nu domnesc din Roma, ci rămân pe loc și guvernează Imperiul din centrele militare ale Peninsulei Balcanice. Dioclețian supraveghează de la Salona (prima „Romă balcanică”) aplicarea faimoasei tetrahii, iar Constantin cel Mare stă ani de zile la Sirmium și la Serdica (Sofia). Prietenilor care îl cheamă la Roma, el le scrie: „Serdica este Roma mea”. După ezitări destul de lungi între Sirmium (în apropiere de Belgrad), Serdica și Salonic, însăși capitala Imperiului se mută definitiv din peninsula italică în cea balcanică, la Bizanț. De aici înainte, lumea balcanică devine una din principalele baze militare și economice ale Imperiului, iar acțiunea de unificare a ei prin mutarea sediului statului a făcut un mare pas înainte.

Bizanțul.

Cel mai important factor de unitate al lumii balcanice a fost însă Imperiul Bizantin. Prin lunga sa durată (peste o mie de ani); prin tehnica lui administrativă servită de un personal savant specializat; prin instituțiile sale superioare, care cumulau experiența statală și a Occidentului și a Orientului; prin arta, cultura și faimoasa lui organizare eclesiastică, Bizanțul a dat lumii balcanice caractere comune indelebile. Operațiunea ce a avut să săvârșească a fost cu atât mai grea cu cât a trebuit să rezolve grelele probleme provocate de migrațiunea popoarelor noi care adesea și-au deschis drumul spre Europa prin Peninsula Balcanică. Datorită politicii demografice dusă de bizantini, migrațiunile au devenit și ele un factor important al unității balcanice. În scopul de a sfârâma și fixa grupurile prea puternice, bizantinii practicau sistemul dispersiunilor prin transferul de populație dintr-o regiune într-alta. În felul acesta imperiul a grăbit pe de o parte „balcanizarea” noilor popoare, iar pe de alta, a infuzat vechilor populații vigoarea clanurilor migratorii. Printr-o tehnică juridică și administrativă totdeauna suplă, aceste grupuri erau integrate apoi – foarte adesea cu întreaga lor ordine cutumieră – în structura militară a temelor. Raportul între dreptul bizantin și instituțiile comune lumii balcanice pune în lumină o dată mai mult puterea de rezistență a ordinii juridice creată de bizantini în Balcani și însemnătatea ei în opera de unificare a acestei lumi. Dar influența unificatoare a factorului bizantin s-a exprimat tot atât de puter-

nic prin literatura de toate genurile, prin arhitectură și, în general, prin arta bizantină.

Factorul slav.

Slavii, prin larga lor răspândire pe suprafața întregii Peninsule Balcanice, din Carpați până la capul Matapan, alcătuiesc încă unul dintre factorii de primă însemnătate ai unității balcanice. Ei au reușit cel mai mult dintre popoarele noi să-și pună pecetea pretutindeni în Peninsulă. Dar la rândul lor și slavii au suferit după intrarea în Peninsula Balcanică o puternică influență datorită substratului traco-ilir, romanității, educației politice și intelectuale a Bizanțului, ortodoxiei, simbiozei cu românii balcanici și în sfârșit Islamului. Această „balcanizare” a triburilor slave care s-au așezat în diferite regiuni ale Peninsulei se mai datorește și factorilor biogeografici, îndeosebi reliefului. Într-adevăr, în diversitatea acestui relief – frânt într-un mare număr de mici țărișoare (župa) – slavii și-au pierdut unitatea și mai ales acel spirit gregar care făcuse altădată forța lor irezistibilă. Vechea anarhie a triburilor traco-ilire s-a imprimat și stratului slav. Aceasta explică marea diferențiere care s-a produs între slavii balcanici și celelalte popoare slave.

Inițiativele politice ale bulgarilor slavi și ale sârbilor, ca și încercările lor de a grupa lumea balcanică pentru a se substitui Bizanțului alcătuiesc un capitol important care, de asemenea, a atins de aproape viața tuturor popoarelor balcanice. Studiul atent și onest al acestor inițiative arată cât de greșită este concepția acelor istorici care au voit să vadă în diferitele imperii bulgare sau sârbești state naționale în sensul modern al cuvântului (La fel se prezintă lucrurile și cu Ungaria Sf. Ștefan). În realitate avem a face cu un gen de asociații balcanice a căror șefi nu au gândit cătuși de puțin să întemeieze state naționale, ci dimpotrivă, erau stăpâniți de ideea imperiului universal. Titlurile pe care și le-au luat – czar, la bulgari și kralj la sârbi – exprimau ambiția de a fonda sau de a succede unei împărății universale. Este adevărat că fondatorii acestor state nu mărturisesc în titlurile lor caracterul unei astfel de asociații, dar el se denunță mai târziu prin documente și scrisul cronicarilor (Așa, de pildă, scriitorul bizantin Acominatos, care scrie în sec. XII despre revolta Asanizilor, declară categoric că Petre și Asan urmăreau uniunea vlahilor cu bulgarii „așa cum fusese ea înainte”, adică în epoca primului Imperiu bulgar).

Islamul.

Stăpânirea turcilor osmanlii asupra Peninsulei Balcanice a ținut, cum se știe, mai bine de cinci veacuri. Ea a deschis drumul unor puternice influențe

orientale și a lăsat asupra popoarelor balcanice o amprentă care amintește pe aceea pusă de arabi asupra Peninsulei Iberice. S-a remarcat cu multă dreptate că, dacă se compară cât de superficial frecvența elementului arab în graiul catalan, castilian și portughez cu aceea a elementului oriental, introdus prin limba turcă în toate limbile balcanice, rămânem cu impresia că și aici și acolo același factor spiritual a stat la baza cuceririlor. Islamul a adus cu el în Iberia, ca și în Balcani, urbanismul de culoare orientală și deprinderea populațiilor cu un nou stil de viață. De asemeni, deosebit de puternică a fost influența turcească în muzică, în costum și în moravuri. Dar și turcii datorează foarte mult popoarelor balcanice. Și despre ei se poate spune că sub multe aspecte s-au „balcanizat”. Cercetările științifice au arătat, în vremea din urmă, în ce măsură Imperiul Otoman a reprezentat o continuare a Imperiului Bizantin. Direcția pe care au luat-o în vremea din urmă cercetările istorice asupra istoriei otomane pun în lumină ampla colaborare a popoarelor balcanice cu regimul otoman (Grecii în economie, epiroții și dalmatinii în marină, albanezii și bosniacii în administrație și în armată etc.). Cercetând locul ocupat de greci și aromâni în organizarea economică a imperiului și în cea ecleziastică; pe aceea a albanezilor, bosniacilor și sârbilor în organizația militară și în administrație, precum și participarea elementului dalmat și epirot la tentativele turcești de expansiune maritimă, ne dăm seama în ce măsură însăși stăpânirea otomană reprezenta totuși o grupare de interese balcanice – o continuare a Imperiului Bizantin (tema cărții lui N. Iorga, *Byzance après Byzance*). Sub domina lui Soliman Magnificul, de pildă, locul balcanicilor apare deosebit de important în armată, în marină ca și la curte. De curând un istoric grec a demonstrat, sprijinit pe izvoare turcești că în marea ofensivă otomană pentru dominația Mediteranei orașele epirote de coastă au contribuit la înarmarea flotei și desigur nu este întâmplător faptul că însuși faimosul Cairedin Barbarosa, șeful pirateriei din Tunis (care avea sarcina să paralizeze navigația europeană în bazinul occidental al Mediteranei) era un grec din orașul epirot Parga. Este evident că o cercetare obiectivă care ar lăsa de-o parte vechea metalitate „cruciată” și ar privi poziția popoarelor creștine față de puterea turcească nu prin prisma feudalității, ci și prin aceea a burgheziei, ar dovedi că sub importante aspecte Imperiul Otoman era și el o grupare de interese balcanice. În vremea din urmă, unii istorici greci au reluat în cercetare tema potrivit căreia orașele balcanice s-au închinat de bună voie turcilor și că însăși cucerirea Constantinopolului de către Mahomed II ar fi fructul unui pact secret al grecilor constantinopolitani cu sultanul (misterul de la Kerkopoarta).

Factorul românesc.

Intensa romanizare a Peninsulei Balcanice la sud și la vest de Dunăre a

dat naștere, cum se știe, unei numeroase populații românești. Dar în timp ce la nordul Dunării poporul românesc a supraviețuit vicisitudinilor istoriei, la sud și sud-vestul fluviului, el s-a topit încetul cu încetul în masa popoarelor slave. Jirecek, primul mare balcanolog, a făcut remarcă interesantă că românii balcanici au fost și ei un important factor de unitate al lumii balcanice. Într-adevăr, „diaspora” pastorală a strămoșilor noștri din țările sud-slave a făcut ca influența lor să se resimtă pe cea mai mare parte din suprafața Peninsulei atât în limbă, cât și în ființa etnică a popoarelor conlocuitoare. Studiul atent al toponimiei alături de acela al arhivelor iugoslave îndeosebi au furnizat un imens material care demonstrează această ubicuitate.

IV. Încheiere

O prezentare mai largă a acestor probleme va trebui să cuprindă și ceilalți factori care au avut contribuția lor în geneza naționalității balcanice: vechea și noua ortodoxie, literatura, folclorul, muzica, artele populare și fondul lingvistic comun.

Studiul acestor factori ai unității balcanice, prin comisii și colective interbalcanice, puse sub îndrumarea tehnică și metodologică a unui mare institut va duce la revizuirea și anularea multor „adevăruri consacrate”. O mare efort de muncă și primenire mintală trebuie făcută. Este vorba de înlăturarea înainte de toate a unei întregi mentalități care, prin trecerea timpului și printr-o educație condamnată (cu apelul neconținut la instincte), a căpătat adâncimi de conștiință nebănuite. Abia când această revoluție în spirite va fi împlinită se va putea trece cu șanse de succes la ceea ce vizionarii izolați au numit odinioară „Elveția Răsăritului”.

Victor Papacostea propune Academiei Române măsuri de organizare și funcționare a redacției revistei „Balcania”

REFERAT

Pentru ca munca redacției „Balcania” să ducă la bune rezultate trebuie să se desfășoare organizat, și pentru aceasta este nevoie ca, printre alte măsuri, să se procedeze cât mai grabnic la întocmirea unor evidențe care să constituie instrumentele minime ale colectivului de redacție în orientarea și dozarea tematicii, în controlul manuscriselor și în coordonarea elaborării rubricilor de recenzii, cronici, note bibliografice etc.

În esență, aceste instrumente urmează să aibă ca obiect:

1. Evidența instituțiilor și organizațiilor științifice din țările balcanice, precum și a punctelor științifice balcanologice sau cu contingentă balcanologică din țările nebalcanice.

2. Evidența manifestărilor științifice balcanologice sau cu contingentă balcanologică.

3. Evidența evenimentelor balcanice (calendar balcanic).

4. Evidența publicațiilor periodice balcanice, balcanologice sau cu contingentă balcanologică.

5. Evidența articolelor și materialelor apărute în publicațiile balcanice, balcanologice sau cu contingentă balcanologică.

6. Evidența cărților (și aparițiilor neperiodice) balcanice, balcanologice sau cu contingentă balcanologică.

7. Evidența recenziilor și notelor asupra articolelor, publicațiilor și cărților, balcanologice sau cu contingentă balcanologică.

8. Evidența generală a autorilor balcanici, balcanologi sau cu contingentă balcanologică.

Desigur că în cadrul fiecăreia din aceste evidențe se asigură mai multe fișiere – pe subdiviziuni, iar fișele vor avea de răspuns unui chestionar adecvat fiecărei evidențe. De exemplu, în cadrul evidenței de la pct. 1 ar trebui stabilite și luate în evidență următoarele elemente:

- Denumirea instituției
- Auspiciile, dependența
- Data înființării
- Structura, secțiile, sectoarele, diviziunile
- Obiectul, domeniile de activitate
- Conducerea
- Sediul (adresa)
- Eventualele filiale (adresele, conducerea etc.)
- Organul de publicitate
- Orientarea

Aceste date trebuie să fie migălos adunate și riguros controlate, în așa fel încât fiecare din aceste fișe va reprezenta de fapt o mică elaborare documentară exprimată succint, dar cât mai complet.

Abia după realizarea acestui sistem de evidență se va putea păși sistematic și deplin la organizarea muncii propriu-zise de redacție, la stabilirea listelor de cărți și publicații necesare (pentru a fi procurate) precum și constituirea peste hotare a unor legături organizate ale revistei „Balcania”. De aici, nu numai **importanța** acestor prime instrumente de lucru, dar și **deosebita urgență** a obținerii lor.

După cum reiese din cele de mai sus, munca de întocmire a evidențelor menționate presupune cadre bine calificate și dispuse să-și închine o parte din timp unei motivații concentrate în această direcție. Deoarece este de parcurs o vastă bibliografie în limba română, în limbile balcanice (turcă, greacă, bulgară, sârbă-croată și albaneză), precum și în alte limbi (rusă, polonă, cehă, maghiară, germană, franceză, italiană, spaniolă, engleză etc.), este nevoie să fie utilizați în paralel mai mulți colaboratori, care să motiveze pe sectoare tematice și limbi. Lista colaboratorilor care va constitui colectivul urmează să fie aprobată pe măsura necesităților de către redactorul responsabil al revistei, tov. prof. Iorgu Iordan, vicepreședinte al Academiei Republicii Populare Române. Colectivul va lucra la indicațiile secretarului de redacție al revistei.

Munca acestui colectiv urmează să fie remunerată din fond nescriptic (colaborare).

Dată fiind diversitatea sectoarelor ce vor compune această evidență și pe de altă parte faptul că întreg complexul de evidențe pe care l-am menționat se va concretiza în fișe, este de preferat să se procedeze nu prin contracte individuale cu o sumă fixă periodică și cu o normă corespunzătoare perioadelor respective, ci prin remunerări pe fișe. Propunem ca remunerarea să fie:

– 6,25 lei/fișă, pentru fișele evidențelor de la pct. 1, 2, 8 și parțial 3. de mai sus (calculul făcut la o normă tematică de 8 fișe zilnice).

– 5 lei/fișă, pentru fișele evidențelor de la pct. 4 (calcul făcut la o normă de 10 fișe zilnic – cf. lucrarea de inventar periodic a Bibliotecii Academiei R.P.R.).

– 2,50 lei/fișă, pentru fișele evidențelor de la pct. 6 (calcul făcut la o normă de 20 zilnic – cf. Serv. Bibliografia cărților, al Bibliotecii Academiei R.P.R.).

– 2 lei/fișă, pentru fișele evidențelor de la pct. 5, 7 și parțial 3 (calcul făcut la o normă de 25 fișe zilnic – cf. Serv. Bibliografii speciale al Bibliotecii Academiei R.P.R.).

În calcularea acestei propuneri am luat drept bază de calcul remunerația lunară (teoretică) de 1.300 lei – corespunzătoare salariului actual al unui bibliograf principal.

Separat vor fi necesare operațiuni de dactilografiere și colaționare, pentru care se va proceda pe baza tarifelor (salariilor) în vigoare.

Plățile se vor face la sfârșitul fiecărei luni, în funcție de numărul fișelor ce se vor preda și recepționa.

Față de cele expuse, vă rugăm a aproba elaborarea acestor evidențe și sistemul de remunerare și plată expus.

(ss) Victor Papacostea

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situația portofoliului revistei „Balcania” la 14 februarie 1962

RAPORT

Situația portofoliului la data de 14 februarie 1962

În conformitate cu sarcinile ce ni s-au trasat în vederea reaparității revistei, vă raportează următoarele:

1. Am început prin întocmirea listelor de colaboratori din țară și din afară. Lista colaboratorilor români însumează 61 de specialiști și cercetători: istorici, lingviști, etnografi, folcloriști, economiști etc.; lista colaboratorilor străini trece de 100. Aceasta din urmă a fost înaintată forurilor superioare, care urmează a aviza.

2. Termenul de 1 februarie pentru depunerea manuscriselor nu a putut fi respectat, așa încât a trebuit să acordăm numeroase prelungiri.

3. În prezent, situația portofoliului este următoarea: au intrat până astăzi 14 februarie 15 studii și articole, însumând 666 pagini dactilografiate; alte 334 pagini vor intra până la 22 februarie, iar restul articolelor, însumând alte 580 pagini, vor intra până la 10 martie a.c. Rezultă din cifrele date că ambele volume ale anului 1962, în ceea ce privește studiile și articolele, sunt acoperite. Ar urma deci ca în ziua de 23 februarie să trecem la alcătuirea sumarului definitiv al volumului I, iar la 15 martie să alcătuim proiectul de sumar al volumului II.

Conform hotărârii luate în ultima noastră ședință, primul volum va cuprinde numai colaborări românești. Semnatarii studiilor și articolelor intrate până în prezent sunt:

– Acad. Al. Roșeti, *Balcanica. Sur le traitement des groupes ks, kt dans les langues balkaniques.*

– H. Mihăescu, *Înrăurirea bizantină directă în limba română.*

– G. Ivănescu, *Cuvinte românești de origine traco-getă.*

– I.I. Russu, *Despre romanizarea ilirilor și a traco-dacilor.*

– Francisc Pall, *Raporturile lui Skanderbeg cu Italia în prima jumătate a sec. XV (în lumina unor documente inedite).*

– Traian Nișcov, *Relații feudale bulgaro-române.*

– G. Cronț, *Elemente bizantine în cultura societății feudale românești (influențe juridice).*

– Enric Frances, *Dispariția corporațiilor bizantine.*

– Dinu C. Giurescu, *Date despre exportul de sare românească în Peninsula Balcanică în perioada orînduirii feudale.*

- Adrian Fochi, *Din comunitatea folcloristică a popoarelor balcanice.*
- N. Dunăre, *Păstoritul în zona carpato-balcanică.*
- Cornelia Filipescu, *Evoluția portretului votiv în arta feudală românească.*
- Paul Cernovodeanu, *Piatra de mormânt a lui Pantelimon Caliarhis, medicul lui Constantin Brâncoveanu.*
- 4. Studiile care urmează a intra în următoarele 9 zile:
 - Cicerone Poghir, *Note etimologice.*
 - Brâncuș, *Considerațiuni asupra interpretărilor elementelor autohtone din limba română.*
 - Radu Vulpe, *Problema coloniilor și municipiilor din Moesia inferioară.*
 - Petre Năsturel, *Legăturile Țării Românești cu Muntele Athos până la anul 1525.*
 - Vladimir Diculescu, *Românii și problema cetelor bulgare.*
 - Dan Berindei, *Iordache Olimpiotul înainte de 1821.*
 - Mircea Ioanid, *Un moment important din lupta clasei muncitoare în Peninsula Balcanică.*
 - Dan Zamfirescu, *Circulația manuscriselor sud-slave în sec. XV.*
 - Rodica Ciocan Ivănescu, *Justinian și cultura păgână.*
 - Ariadna Camariano, *Umanistul Ieremia Cacavela și legăturile lui cu Țările Române.*

– G.Ciobanu, *Legături folclorice muzicale bulgaro-române.*

– Victor Papacostea, *Filelenismul în Moldova (1814-1821).*

5. Următorii autori au obținut, la cerere, prelungiri de termene, care se eșalonează de la 23 februarie până la 10 martie: E. Petrovici, N.Bănescu, Tiberiu Morariu, G. Zane, Eugen Stănescu, Ion Nestor, Ion Matei, Mustafa Mehmet, Florin Constantiniu, Siruni-Ionașcu, Siruni-Iancovici, Emil Vârtoșu, Nestor Camariano, Constantin Velichi, Mircea Voicana, Dan Simonescu, I.D. Ștefănescu, Gonța, Gheorghiu, Corina Niculescu, Muzicescu-Lăzărescu, I. Barnea, Radu Popa, Mihail Guboglu, Radu Florescu, Paul Petrescu, Paul Stahl și Octavian Iliescu.

II

Cu privire la partea a doua a revistei: recenzii, note bibliografice și cronică, situația este următoarea:

Am primit un articol de informație bibliografică, *Problemele de bază ale istoriei social-economice a Bizanțului în discuția revistei Voprosi istorii* de Enric Frances și 11 recenzii, însumând un total de circa 100 de pagini. Recenziile sunt semnate de: H.Mihăescu, Romulus Vulcănescu, Sava Iancovici, Dinu Dumitrescu și Victor Papacostea.

După cum se vede din datele de mai sus, disponibilul de studii și articole acoperă încă de pe acum ambele volume ale anului 1962. În cazul că accep-tăm colaborări străine chiar pentru numărul 2, atunci se poate spune că avem și acoperirea (la studii și articole) chiar a volumului I/1963. Nu tot așa de bine stăm cu partea II-a a revistei. Este încă necesar un mare efort pentru comple-tarea recenziilor și notelor bibliografice. Pentru împlinirea grabnică a acestei lipse am organizat trei colective alcătuite din cercetători care cunosc limbi-le balcanice și un al patrulea colectiv, pentru limbile rusă, franceză, engleză, germană, italiană etc. Aceste colective urmează să-și înceapă activitatea pe ziua de 19 februarie a.c. Dacă activitatea acestor colective va fi satisfăcătoare în rezultate la capitolul Note bibliografice – este de prevăzut că vom rămâne totuși în carență la capitolul recenziilor critice. Numărul specialiștilor capabili să facă astfel de lucrări nu este prea mare. În consecință, facem apel la mem-brii Comitetului de redacție să ne dea un sprijin efectiv pentru completarea, în bune condiții, a acestui capitol. Au apărut în specialitatea fiecăruia dintre noi lucrări de remarcabilă valoare (în ultimii 3-4 ani) care nu pot fi ignorate de o revistă cu caracter internațional.

Înainte de a încheia, solicităm membrilor Comitetului care au avut con-tact direct în ultimii ani cu colegii din țările balcanice să ne recomande pe aceia care ar putea deveni corespondenții revistei noastre. Abia în ziua când grupul acestor corespondenți va fi alcătuit, vom fi realizat în condiții bune partea informativă a revistei. Cu materialul astfel cules, vom putea trece chiar la redactarea unui buletin bibliografic semestrial, anexă a revistei.

(ss) Victor Papacostea

**Rapoarte lunare de activitate înaintate de Victor Papacostea
Academiei Române, în calitate de secretar de redacție al revistei
„Balcania”, în ultimele luni de viață (ianuarie-mai 1962)**

RAPORT DE ACTIVITATE ianuarie 1962

În cursul luni ianuarie a.c, paralel cu munca de informare științifică și punerea la curent cu cercetările din afară în câmpul balcanologiei, am conti-nuat munca de organizare a revistei (rubrici, colective de lucru etc.). Am luat contact cu toate categoriile de specialiști necesari activității noastre științifi-

ce la această revistă. Am văzut în total 93 de cercetători (arheologi, istorici, lingviști, folcloriști, geografi etc). Cu cei din provincie, am luat contact prin corespondență. Am indicat teme, am dezvoltat față de colaboratori concepția balcanologică, dând, când mi s-a cerut, informațiile științifice necesare. Am întocmit lista colaborărilor externe (circa 118 savanți).

RAPORT DE ACTIVITATE

februarie 1962

În cursul lunii februarie a.c, am organizat colectivele de informare științifică pentru fiecare țară balcanică, alegând colaboratorii dintre cunoscătorii limbilor balcanice. Am urmărit operațiile de fișare ale acestor colective, procedînd apoi la repartitia lor pe materii și pe specialiști.

Paralel cu munca de organizare și colectare a materialelor, am început și lectura studiilor și articolelor intrate la termenele fixate în februarie. Am prezentat aceste materiale în ședința din 14 februarie 1962 a Comitetului de redacție. Ele însumau un total de 666 pagini dactilografiate și manuscris. După controlul făcut de mine, am procedat la repartitia lor referenților de specialitate.

RAPORT DE ACTIVITATE

martie 1962

În această lună am continuat munca de organizare la capitolul "Recenzii, note bibliografice, Cronică", ținând un contact permanent cu cei ce s-au angajat să lucreze. Am făcut apoi lista marilor lucrări apărute fie în țară, fie în afară pe care urmează să le recenzăm în revista noastră și, în măsura în care bibliotecile noastre dispun de aceste lucrări, le-am repartizat specialiștilor. Am continuat lectura și controlul științific al materialelor intrate în cursul lunii curente, depunând pentru fiecare lucrare controlată un referat cu observații critice, sugestii, completări etc. Am intensificat contactul cu cei care nu au reușit să respecte termenul de predare a materialului. Am stat zilnic la dispoziția oricărui dintre colaboratori care au avut nevoie de lămuriri în raport cu specificul revistei noastre și informația științifică.

RAPORT DE ACTIVITATE

aprilie 1962

Am continuat lectura, controlul științific și redactarea referatelor pentru studiile și articolele intrate și al căror număr de pagini dactilografiate și

manuscris a atins în cursul acestei luni cifra de 1500. În cursul acestei luni am început și controlul notelor bibliografice, urmărind de aproape munca colectivelor organizate pentru aceasta. Am mai organizat două colective a patru persoane, unul cu sarcina de a face prezentarea vol.I din *Tratatul de istoria României* și altul, cu sarcina de a face același lucru pentru vol.II. Ambele colective sub controlul meu. Totodată am organizat și colectivul de geografi, dându-i temele și urmărind lucrările.

RAPORT DE ACTIVITATE mai 1962

Am continuat lectura și controlul studiilor și articolelor intrate în portofoliul revistei în cursul lunii (în total, până la 28 mai, 2275 pagini), redactând referate. De asemenea am continuat lectura recenziilor și notelor bibliografice, ținând un contact permanent cu colectivele de lucru. Am ținut contact direct cu toți autorii care au avut să facă modificări sau completări la studiile lor, precum și cu cei care nu au predat încă materialele. Am întocmit raportul general și situația întregului portofoliu pentru ședința Comitetului de redacție care a avut loc în ziua de 28 mai.

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situația portofoliului revistei „Balcania” la 28 mai 1962, după 6 luni de la înființarea Comitetului de redacție

RAPORT

La încheierea a șase luni de la decizia Prezidiului Academiei R.P.R. prin care a luat naștere acest Comitet de redacție, situația portofoliului revistei noastre este următoarea:

Am primit un număr de 73 de studii și articole, însumând un total de 2275 pagini; 43 recenzii, cu un total de 220 pagini și 120 note bibliografice, totalizând alte 180 pagini. Totalul general al materialelor intrate până în ziua de 14 mai 1962 este deci de 2667 pagini. În cursul acestei săptămâni ar urma să ne vină articolele lui I.Nestor și Pandele Olteanu, precum și restul recenziilor și notelor. La toate acestea s-ar adăuga articolul prefață al tov. acad. Iorgu Iordan și articolul meu, intitulat *Balcanologia*, dacă va fi cazul. În felul acesta ne vom apropia de trei mii de pagini. Acest bogat și variat material a fost lucrat de un număr de 86 de persoane.

Controlul științific al materialelor intrate a mers și merge încă încet din pricina numărului mic al celor care au bunăvoința și putința să refere și nu mai puțin a exigențelor legate de specificul revistei noastre. Nu trebuie uitat de asemenea faptul că avem articole manuscrise într-un singur exemplar, care deci nu pot fi date la control decât după dactilografiere. Cum însă din cele 73 de studii și articole o bună parte aparțin unor specialiști consacrați, credem că – în cazul acestora – ne vom putea măsura la un singur referat, urmând ca redacția să decidă asupra cazurilor în care este necesară consultarea unui al doilea specialist. (Bine înțeles, întreaga lucrare redacțională stă sub autoritatea acestui Comitet, singurul în drept a decide acceptarea și publicarea fiecărui studiu, articol, recenzie, notă etc.).

Anexăm la acest raport tabloul cuprinzând situația generală a portofoliului – pe rubrici – până astăzi, 28 mai 1962. El cuprinde numele autorilor, titlul studiilor sau articolelor, nr. de pagini și numele referenților care au depus lucrarea. Oricât de drastică ar fi selecțiunea ce facem (și nu poate fi altfel), acest tablou acoperă cu prisosință – la capitolul studii și articole – sumarul a două volume (circa 1000-1200 pagini tipărite), rămânându-ne și o importantă rezervă pentru cazul că și alte articole ar fi respinse de aci înainte.

Repartizând pe rubrici totalul de 2275 pagini intrate ca studii și articole, constatăm următoarele:

Cap. Geografie și Economie cuprinde 115 pagini.

Capitolul de lingvistică, 110 pagini

Istoria veche, 203 pagini

Perioada orânduirii feudale, 584 pagini

Istoria modernă, 200 pagini

Artele și literatura, 210 pagini

Relațiile culturale și învățământul, 243 pagini

Folclorul și etnografia, 305 pagini

Instituții, 138 pagini

Varia, 46 pagini

Disproporția ce se remarcă dezavantajează în deosebi trei rubrici: geografia și economia, lingvistica și Instituțiile. Cea mai bogată este rubrica perioadei feudale. Este oarecum firesc prin specificul revistei noastre. În această lungă perioadă – circa 1500 ani – se desfășoară acțiunea unificatoare a Bizanțului, digresiunea neamurilor slave, cucerirea și stăpînirea otomană (aproape șase veacuri), renașterea greacă post-bizantină, precum și lupta comună a popoarelor balcanice pentru eliberare.

Nu tot atît de bună este situația la capitolul recenzii, note bibliografice, cronică etc. Cred însă că până la 10 iunie cel mai târziu, toate obligațiunile vor fi împlinite și la acest capitol, urmând ca la ședința viitoare – între 10-15 iunie – să putem prezenta tabloul nr. 2, cuprinzând recenziile și notele biblio-

grafice ale ambelor volume pe 1962, cu numărul de pagini și numele referenților.

În legătură directă cu problemele de sumar, vă supunem spre avizare dorința exprimată de colaboratori – între care unii specialiști consacrați – ca revista noastră să publice și studii de dimensiuni mai mari, urmate eventual de unele piese documentare rare, necesare progresului general al cercetărilor de balcanologie. Apărând numai de două ori pe an, dar cu un număr mare de pagini (1000-1200), revista noastră nu se va putea mărgini la publicarea de articole mici (15-25 pagini), potrivite revistelor care apar de 4 și 6 ori pe an. O hotărâre prea rigidă în această privință ne-ar fi dăunătoare și ne va înstrăina colaborări deosebit de prețioase, românești și străine. Propunem deci ca, până se va organiza Institutul și vom putea scoate revista de patru ori pe an – iar paralel volume de “Studii și Materiale” – să publicăm din când în când și câte un studiu de dimensiuni mai mari, mergând pînă la circa 70 – 80 pag. de tipar.

Data fiind întârzierea în care ne găsim, socotim imediat necesară intervenția factorilor conducători ai Academiei R.P.R. la locurile în drept pentru obținerea autorizației de tipărire a revistei. Amintim că aproape întregul material va trebui dactilografiat și tradus, că în prezent nu avem încă dactilografe și nici serviciul de traduceri nu este organizat. Dacă însă pînă la 15 iunie s-ar obține această autorizare și concursul necesar din partea Editurii, mai putem nădăjdui ca primul volum să apară la 1 octombrie și al doilea pînă la finele anului curent.

Începând cu volumul I al anului 1963, revista noastră va publica, cum s-a hotărât în ultima ședință, și colaborări străine: din țările balcanice și din afara lor. Redacția a întocmit de luni de zile lista acestor eventuale colaborări și a remis-o Ministerului Afacerilor Externe, care urmează a aviza. Rugăm deci pe fiecare membru al Comitetului să ne dea, pînă la 15 iunie, lista acelorora dintre oamenii de știință străini cu care au avut sau au relații personale, pentru ca la invitația oficială a revistei să adauge și scrisoarea lor.*

(ss) Victor Papacostea

* Toate contribuțiile destinate revistei “Balcania” serie nouă au fost repertoriate, începând din 14 februarie 1962, într-un caiet intitulat *Registru. Articole. Recenzii. Note etc. pentru Revista “Balcania”*. Rubricile de completat erau următoarele: Nr., Data predării, Autorul, Titlul lucrării, Nr. pag. dactilografiate sau manuscrise, Numărul revistei, Data trimerii la Editură, Apariția. Registrul a fost folosit de redacție și după transformarea numelui revistei din “Balcania” în “Revue des Études Sud-Est Européennes” până în anul 1966.

Liste manuscrise de colective specializate de colaboratori ai revistei „Balcania“ serie nouă întocmite de Victor Papacostea (1962)

Colectivele Balcaniei partea II

Bizantin: Gh. Cronț, I. Barnea, P. Năsturel, N. Ghinea

Turcesc: H. Siruni, Mustafa Mehmet, I. Matei, Popescu-Județ, M. Albu

Bulgăresc: Vl. Diculescu, N. Constantinescu, P. Diaconu, D. Giurescu, Traian Nișcov

Grecesc: Ar<iadna> Camariano, N<estor> Camariano, V<enera> Tulliu, V<ictor> Papacostea

Sârbesc: Sava Iancovici, Angela Duțu, P.P. Panaitescu

Sovietic: Fl. Constantiniu, N. Chișcă, Frances E., Sava Iancovici

Occidental: N. Onu, Al. Duțu, C<ornelia> Papacostea, Vl. Iliescu, M <ir-
cea> Voicana

Românesc: P<andele> Olteanu, Stan Apostol, Aurora Ilieș

Maghiar: I. Totoi, C<ornelia> Bodea, Fr<ancisc> Pall

Polonez: Vl. Iliescu

<O altă listă de colaboratori>

1. Alexandrescu Sorin

2. Constantinescu N.

3. Ionescu Dtru.

4. Iliescu Vladimir

5. Diaconu Petre

6. Stan Apostol

7. Olteanu Șt.

8. Olteanu Pandele

9. Eliza Campus

VII. REFERATE, PROIECTE ȘI PROPUNERI EDITORIALE

Proiectul Enciclopediei Balcanice (1947)

ENCICLOPEDIA BALCANICĂ Propunerea D-lui Profesor V. Papacostea

Domnilor Colegi,

În cuvântarea introductivă din anul 1943, cu prilejul inaugurării Institutului de Studii și Cercetări Balcanice, între alte puncte de program, am susținut și necesitatea organizării unei enciclopedii comune a popoarelor din Peninsula Balcanică. Această enciclopedie urma să cuprindă 5 mari capitole: istorie, geografie – economică și politică – etnografie, artă și literatură. Așa cum am avut onoarea a vă comunica încă de atunci elaborarea acestei lucrări trebuia să reunească, alături de grupul românesc, pe cei mai distinși dintre colegii noștri iugoslavi, bulgari, greci, turci și albanezi la care urma să se adauge diferiți specialiști din celelalte țări.

Cei patru ani care s-au scurs, cu toată seria de dificultăți provocate de război și urmările lui, ne-au lăsat foarte puține luni bune de lucru pentru realizarea programului nostru. Am putut face față în mod onorabil primelor îndatoriri și angajamente: revista, Editura, Școala de limbi balcanice, colocviile, fișierul bibliografiei, etc.

La una din ultimele noastre reuniuni, am exprimat dorința de a pune în studiu proiectul Enciclopediei balcanice. Să facem, Domnilor Colegi, încercarea de a realiza cel puțin planul general și indicele acestei importante opere, menită să satisfacă pe deoparte nevoia unei informațiuni de precizie științifică, iar pe de alta să aducă reparația cuvenită modului vitreg în care a fost tratată această regiune în aproape toate enciclopediile și sintezele de istorie universală, apărute până azi.

Făcusem încă de atunci observațiunea că „în enciclopediile occidentale, ca și în tratatele de istorie generală, se rezervă zeci de pagini luptelor sterile dintre condotieri, tuturor aventurierilor și intrigei curtezanelor celebre – în timp ce atâtea personalități, evenimente și fenomene caracteristice sud-estului, și de o necontestată însemnătate pentru viața și istoria umanității europene, abia sunt amintite. O Enciclopedie balcanică lucrată conștiincios și în spirit științific va aduce reparația cuvenită și va contribui esențial la înlăturarea atâtor prejudecăți adesea ori mai grave decât ignoranța însăși. Ea va da materialului ce va cuprinde o putere de circulație superioară aceleia pe

care i-o pot da enciclopediile naționale. Căci interesul universal pe care îl prezintă acest spațiu, prin așezarea sa geografică, a făcut și face proeminența lui în toate marile faze din istoria omenirii. Mereu activ, factorul balcanic însușește cu neastâmpărul lui – adeseori tragic – și antichitatea și evul mediu și veacurile epocii moderne și vremea noastră însăși. El este prezent cu o impresionantă participare și inițiativă, la toate marile crize care străbat viața umanității. Acest factor dinamizează istoria elenismului prin explozia de forță cuceritoare a regilor macedoneni; umple – prin Illyri mai ales – golul a mai multor veacuri de istorie romană; dă o mare parte din bazele sale materiale și spirituale Bizanțului; fixează și confiscă puterea de luptă a cuceritorului otoman și împinge în toate timpurile cu mult dincolo de frontierele fizice limitele influențelor sale atât de diverse.

Sub aspectul istoric deci, o astfel de enciclopedie va releva conținutul balcanic al istoriei grecești și macedonene, persane sau romane, și bizantine sau turcești, sudslave, etc.

A privi *din Balcani* istoria Romei, de pildă, este, pentru veacuri întregi, o pozițiune indicată de interesul științei și o obligațiune pentru cercetătorul obiectiv, de oriunde ar veni el. Într-o măsură mai mică sau mai mare, aceeași metodă este valabilă pentru numeroase capitole din istoria Europei.

Factorii geografici vor trebui să facă obiectul unei atenții deosebite. Izolarea în care vechiul regim otoman a ținut Peninsula a făcut ca studiile geografice să nu fie nici astăzi prea dezvoltate. Ignorarea particularităților geografice balcanice – atât sub aspectul fizic cât și sub aspectul economic sau uman – explică într-o largă măsură erorile catastrofale pe care rând pe rând diferitele heghemonii europene le-au săvârșit față de această lume, pe plan politic îndeosebi. Când problema comunicațiilor va fi rezolvată, pitorescul inegalabil, producția și diversitatea umană, vor face ca acest spațiu, căruia i s-a spus altădată *Elveția mare*, să fie printre cele mai cercetate din lume.

Spiritul în care va fi lucrată această Enciclopedie, se va degaja și se va impune din simpla confruntare a materialului și *nu ca o tendință*. Avem în spatele nostru milenii de unitate; ne-au despărțit și ne-au învrăjbit doar câteva decenii. Cititorul va fi uimit să constate cât de nemerită este pentru tot acel trecut expresiunea: „vatra de foc a Europei” care a servit și ca titlu de carte acum două decenii.

Prin toate vocile acestei opere, factorii unității își vor afirma forța și perenitatea, și vor face să se vadă mai bine ca totdeauna, la ce triste rezultate a dus greșita aplicare a principiului naționalităților în această regiune de interferență. Acești factori vor țâșni de pretutindeni, ca o mare oaste a luminii; ei vor veni din geografia fizică și umană, din substrat, din aspectele linguistice, din toate marile curente istorice, din fenomenele economice și sociale, din organizația ecleziastică, din artă, din literatura cultă și populară, din instituțiuni, etc.

Așa cum Enciclopedia Franceză a operat, în adâncime și pe încetul, acea mare conversiune spirituală din care s-a născut o lume nouă, ne îngăduim a crede – păstrând toate proporțiile – cu modestie, dar cu fermitate, că această enciclopedie a noastră, rezemată pe factorii amintiți mai sus, va putea îndruma, într-o măsură nebănuită, la formarea în Peninsula a unei alte mentalități, care să facă posibilă reconstituirea unității sufletești a umanității balcanice – acea helvetizare în spirit, moravuri și simțăminte, pe care au visat-o toți marii gânditori ai fenomenului balcanic.

Referat asupra cărții lui Nicolae Bănescu „Chipuri și scene din Bizanț”⁹¹

R E F E R A T

N. BĂNESCU, CHIPURI ȘI SCENE DIN BIZANȚ

Dl. N. Bănescu este, dintre bizantinologii români, acela care s-a impus cel mai mult, după N. Iorga, cercurilor științifice din afară. Este un erudit cunoscător al literaturii istorice și un interpret de mare precizie al textelor – ambele întemeiate pe o deosebită cunoaștere a elinei. La acestea se adaugă un talent literar puțin obișnuit în istoriografia română și totdeauna egal, format la tehnica retorică a scriitorilor și comentatorilor clasici.

1. Lucrarea de față cuprinde două narațiuni istorice („Un asediu memorabil al Constantinopolei (626)” și „Bizantini și Ruși la Silistra”), precum și șapte biografii închinat următoarelor personaje: „Hypatia, o martiră a filozofiei păgâne”, „Sfântul Ioan Chrysostomul”, „Împăratul Leon V Armeanul”, „Teodor Studitul, o figură a teologiei bizantine”, „Mihail Pselos”, „Katakalon Kekaumenos, duce de Dorostolon”, „Manuel I Comnenul”.

⁹¹ Referat întocmit la cererea lui N. Bănescu, prin 1960-1962. Autorul a fost atât de mulțumit de referatul lui Victor Papacostea, încât i-a cerut permisiunea de a-l publica drept prefață la volum. Cartea, o ediție revizuită a lucrării lui N. Bănescu, *Chipuri și scene din Bizanț*, Cluj, 1927, nu a mai putut fi însă tipărită. Abia peste zece ani, cu prilejul celui de al XIV-lea Congres internațional de studii bizantine de la București, în timpul căruia a încetat din viață și ilustrul bizantinolog, în vârstă de 92 de ani, a apărut N. Bănescu, *Chipuri din istoria Bizanțului*, Editura Albatros, 1971, antologie, prefață și note de Gh. Cronț, din care lipsesc însă portretele sfinților Teodor Studitul și Ioan Chrysostomul, portretul lui Katakalon Kekaumenos și evocarea înfruntării dintre bizantini și ruși la Silistra și în care sunt introduse, în schimb, alte patru „chipuri” de împărați bizantini desprinse din cursurile lui N. Bănescu. Ca unul care m-am confruntat cu cenzura vremii în materie de bizantinologie, mă simt îndreptățit să afirm că motivul acestei prefaceri a cărții era de natură ideologică și politică: autoritățile de resort recomandau evitarea discuțiilor despre doctrina creștină și teologie și evitarea referințelor istorice la ruși și bulgari susceptibile să genereze aprecieri negative la adresa acestora.

Narațiunile și biografiile acestea – întemeiate pe lungi capitole de cronici bizantine – alcătuiesc un gen nou în literatura românească, și pe care – așa cum ne situăm noi atât geograficește cât și istoricește – de mult ar fi trebuit să-l cultivăm. Cartea d-lui N. Bănescu nu este importantă numai pentru istoriograful bizantinizant. O astfel de lucrare este mult mai fecundă în rezultate; ea va îmbogăți registrul general al culturii noastre. (Câte sugestii pentru romancierii, pentru autorii dramaticei, pentru poeții, pentru regizorii de teatru și cinematograf).

2. În nici unul din marile tratate de istorie bizantină, curioșii nu vor găsi atât de vii și de amănunțite „scenele” și „chipurile” evocate aici. Charles Diehl consacră asediului avar la Constantinopol doar două pagini, deși îl caracterizează ca pe unul dintre cele mai mari evenimente ale istoriei bizantine din acea vreme. Cât privește pe Vasiliev, el acordă în cele două volume ale sale o jumătate de pagină acestui eveniment. În general, aceasta este economia tratatelor de sinteză. În ele se cuprind inventare seci de fapte, interpretări, explicații cauzale; viața de altă dată, drama umană, nu o găsim în acest fel de tratate, ci în lucrări ca cea de față. (Bănescu descrie asediul avar în 15 pag., majoritatea urmând texte de cronici). Același lucru putem spune despre „Bizantini și ruși la Silistra”. Pe când Charles Diehl acordă în sinteza sa din colecția Glotz două pagini, iar Vasiliev mai puțin de o jumătate de pagină, Dl. N. Bănescu o înfățișează în 13 pagini. Apariția valurilor de giganți varegi – văzută din lagărele bizantine – ca o deslănțuire de forțe elementare, este redată de autor cu o tehnică discretă de mare artist.

Cât privește „biografiile”, ele sunt de asemenea rodul unui adânc studiu de izvoare. Unele, după părerea noastră, depășesc ceea ce s-a scris cu privire la aceleași personaje, de către specialiștii străini (Nu ne referim la marele monografii de specialitate, fie din câmpul istoriei eclesiastice, fie al celei laice).

Dl. N. Bănescu a ales personajele sale cu multă grijă, în raport cu valoarea lor reprezentativă. În conglomeratul bizantin, sub aparenta unitate pe care o dădeau limba greacă, instituțiile vechii Rome și creștinismul – trăia o diversitate de popoare și culturi și se ciocneau tot felul de interese economice, ambiții politice, răzvrătiri naționale, curente de idei și curente religioase. Strâns legate de aceste realități istorice, „chipurile” bizantinologului român nu sunt deci reprezentări izolate, „portrete” în sensul strict și strâmt biografic; fiecare din ele reflectă un fragment al societății și istoriei bizantine; o importantă categorie din complexul bizantin sau un moment deosebit al acestei crâncene istorii. Cu titlul de exemplu:

Hypatia din Alexandria „martiră a filozofiei păgâne”. Lapidată de mulțimea credincioșilor creștini asmuțiți de episcopul Chiril, ilustrează nu numai un episod tragic din agonia păgânismului, dar personificarea însăși a unei întregi lumi și a unei întregi civilizații care se prăbusea sub loviturile revoluției creștine.

Ioan Chrysostomul, șeful natural al unei mari mișcări populare la Antiohia, un Savonarola „avant la lettre”, biciuind cu cuvântul pe împărați, pe patricieni și un cler care, prin purtarea lui, prevestea o decadentă precoce creștinismului.

Teodor Studitul, figură de reformator social și religios, egumen la Studion – una din acele mănăstiri în conclavul căreia se decideau ridicări și răsturnări de împărați – și creator al unui model de viață monastică, care va dăinui multe veacuri, întemeiată pe o comunitate de muncă, pe o etică severă și pe un mare devotament pentru cultura spiritului.

Mihail Pselos, figură de ceară, cu plastica facilă și proteică, prototip al intrigii politice și prefăcătoriei, amestec pervers de perfidie și înaltă intelectualitate, polihistor și polivalent, când în sutană, când în arenă, când la tribună, când la catedră – el a cuprins în largimile sufletului său întreg universul bizantin cu toate virtualitățile de sublim și abjecțiune.

Manuel Comnenul, tâsnire târzie, dar luminoasă din latinitatea care agoniza undeva, departe de metropolă. Și tot astfel defilează prin fața cititorului nu indivizi izolați, ci umbre mărețe care, asemeni eroilor eponimi, au rezumat în numele și persoana lor mari capitole din ceea ce Schlumberger a numit „epopeea bizantină”.

Datorită faptului de a fi urmat pas cu pas izvoarele cele mai autorizate, selectând cu grijă pasajele și eliminând tot ceea ce era incert sau dubios ca valoare documentară, nimic din economia generală și din liniile esențiale – atât ale portretelor, cât și ale celor două narațiuni – nu s-a modificat prin cercetările sau „interpretările” intervenite de la prima apariție a acestei cărți și până astăzi. Alături de un incontestabil talent, acest contact nemijlocit cu textele bizantine dă întregii lucrări un parfum de autenticitate și clasicism, care împacă într-o formulă fericită și exigențele artei și ale științei.

3. Îmi îngădui a face, cu prilejul unei noi ediții, următoarele sugestii:

a) Se știe că, în lupta pentru salvarea Bizanțului la anul 626 (asediul avarilor, perșilor și slavilor), în afară de superioritatea tehnicii de război bizantine, victoria a fost obținută și datorită unei puternice crize de misticism religios, care a scos din toropeală masele populare și a dat războiului – cum bine s-a spus – caracterul unei adevărate cruciade. Se pare că, în afară de religiozitatea care caracteriza această lume, cercurile conducătoare ale Imperiului au folosit un aparat de regie savant pentru a declanșa acest elan mistic în tabăra creștină și o spaimă superstițioasă în tabăra avară. Acest document psihologic, luat fie în valoarea lui intrinsecă, fie în aceea a religiei și „laboratorului” bizantin, ar putea fi însă și mai larg redat și analizat de autor. În această privință, poate că era bine dacă la bogatul material cules de autor din *Chronicon Paschale* (Bonn), *Pisides* (*Bellum Avaricum*, Bonn) și alți scriitori bizantini, ar fi adă-

ugat și unele pasaje din Mai, Nova Patrum Bibliotheca, t. VI, privind rolul patriarhului Sergius (autorul faimosului Imn Acathist creat în acele dramatice împrejurări și care a avut o circulație atât de mare în literaturile balcanice). Este acolo povestirea unui martor ocular deosebit de interesantă pentru documentarea psihologică a crizei de care aminteam mai sus. (Bizantinologie fără icoane, iconoclaști și misticism religios nu se poate face.)

b) În ce privește capitolul „Bizantini și ruși la Silistra”, vom face de la început observația că bizantinologul român s-a dovedit bine inspirat dând încă de acum câteva decenii o mare importanță acestui capitol, deoarece de la apariția cărții sale și până astăzi interesul științific pentru acest subiect a crescut mereu și a dat naștere unui întreg curent de cercetări, cu deosebire în Bulgaria și în Uniunea Sovietică. Discuțiile se duc îndeosebi asupra a două probleme: colaborarea ruso-bulgară din vremea expedițiilor lui Sviatoslav, pe care unii o califică chiar „alianță” (Carîscerski, *Relațiile ruso-bulgare în timpul războaielor balcanice ale lui Sviatoslav*, în *Voprosy Istorii*, 8, 1951); precum și intenția lui Sviatoslav de a crea un Imperiu de sud în Peninsula Balcanică. În Uniunea Sovietică sunt în această privință două curente. Unii istorici (Bahrușin și Parhomenco) socot expedițiile lui Sviatoslav doar „încursiuni cu scopul de jefuire în căutarea prăzii și a tributului”, pe când alții (printre care Grekov și Tihomirov) ca „un program de politică externă bine chibzuită a cneazului kievian”. În sfârșit, cel mai avansat dintre aceștia (Carîscerski) scrie: „Fără îndoială, Sviatoslav era un bărbat politic și nu un singur conducător al unor cete de viteji rătăcitori, care organiza expedițiile cu un singur scop, de a se înfrupta din bogățiile altora; după părerea noastră el urmărea întemeierea unui Imperiu de sud și cucerirea Constantinopolei”.

Cum Dl. N. Bănescu vorbește în lucrarea sa – într-o formă moderată însă – de ispita pe care bogățiile Moesiei au exercitat-o asupra prințului kievian („atras de bogăția locurilor de la Dunăre, de siguranța pe care i-o oferea aici mai bine ținutul...”) și apoi de nimicirea „visului de o clipă al vajnicului fiu al lui Igor” și de faptul că victoria lui Sviatoslav, de s-ar fi produs, „ar fi schimbat cu totul soarta istorică a Balcanilor” – noua ediție a bizantinologului român ar trebui să cuprindă, sub forma unor scurte note, o punere la punct a controverselor provocate de cele două teze amintite mai sus.

c) Ne întrebăm dacă la biografia împăratului Manuel Comnenul nu ar fi cazul ca Dl. N. Bănescu să adauge un mic capitol sau o notă privind problema originii acestei dinastii, despre care s-a susținut în repetate rânduri de către Acad. Prof. Gh. Murnu că ar fi de origine română.

d) Pasajul privind lupta pentru „feminism” din biografia Hypatiei ar putea fi scos, iar dacă rămâne, atunci să se precizeze într-o notă că aparține unei ediții mai vechi.

e) De asemenea, credem că ar fi bine să se traducă în limba română pasajele franceze folosite la biografia lui Manuel Comnenul (pag. 173).

f) Credem că toponimicul turcesc Üsküb ar trebui înlăturat și lăsat cel iugoslav Skoplje.

**Tematica detaliată a lucrării în curs de elaborare
„Istoria învățământului în Țările Române” propuse spre publicare
de Victor Papacostea Editurii Academiei R.P.R. (1959-1960)**

Către

Tov. Director al Editurii Academiei R.P.R.

Ca urmare la comunicarea scrisă ce mi-ați făcut, vă remit prin prezenta tematica lucrării mele “Istoria învățământului în Țările române” (Țara Românească, Moldova și Transilvania). Lucrarea va avea un total de cca. 600 pag., din care am redactat aproape 300 pag. Termenul de predare va fi acela de 30 iulie 1960. Așa cum am avut prilejul să vă spun și verbal, o atare lucrare lipsește până astăzi în cultura noastră.

În cazul când veți decide contractarea, vă rog să binevoiți a-mi acorda un aconto asupra drepturilor mele de autor, pentru a mă putea ocupa exclusiv de această lucrare.

(ss) Victor Papacostea
Str. Caragea Vodă 19
Raion I.V.Stalin

ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

Volumul I
(Tematică provizorie)

INTRODUCERE: MOȘTENIREA ANTICHITĂȚII

1. Considerațiuni generale asupra instrucției și educației în antichitatea greco-romană. Aplicațiuni la statul și societatea dacă. Bazele economice, organizarea socială și politică. Instrucția și educația claselor conducătoare, a

populației libere și a sclavilor; factorii primordiali: familia, profesiunile, religia, magistraturile, armata. Influența sistemelor de instrucție și educație elenă și elenistică (date istorice și arheologice, analogii, ipoteze).

2. Instrucția și educația în provincia romană a Daciei. Integrarea Daciei în zona culturii latine. Intensitatea colonizărilor urbane. Formarea unei clase stăpânitoare de cultură latină. Consecințele: apariția “pedagogilor” de casă, învățământul public. Formarea liberilor profesioniști în Dacia: oamenii de legi, medicii, constructorii, aparatul funcționăresc etc. Influențe romane și orientale (date istorice, arheologice și lingvistice).

Capitolul I DE LA PRĂBUȘIREA STĂPÂNIRII ROMANE PÎNĂ LA ÎNTEMEIEREA STATELOR FEUDALE (sec. IV-XIV)

1. Instrucția și educația în epoca creștinismului primitiv și a primelor migrațiuni. Marea criză economică din sec.III, proletarizarea claselor mijlocii și mișcarea sclavilor explică amploarea curentului egalitarist creștin și evoluția de la caracterul strâmt de “sectă” către acela de religie a maselor împilate. Propaganda și “învățătura” creștină. Creștinismul inaugurează cultura în masele populare: educația maselor în principiile eticii Vechiului și Noului Testament. Școala instrument al prozelitismului creștin. Rolul episcopatelor dunărene și balcanice în propagarea “învățăturii” și educației creștine, legăturile strămoșilor noștri cu Biserica bizantină și cu imperiul de la părăsirea Daciei de către romani până la întemeierea statelor feudale românești.

2. Instrucția și educația în epoca marilor migrațiuni (slavii, bulgarii, ungurii, cumanii). Ruperea legăturilor cu zona de cultură latină. Simbioza slavo-română. Teritoriul Daciei sub noi le stăpîniri politice și influențe culturale; statul feudal bulgar, statul feudal de la Kiev, statul apostolic al Ungariei, “Cumania”.

3. Frânarea mișcării egalitariste creștine. Scolastica. Falsificarea “învățăturii” creștine. Biserica creștină instrument de dominație al feudalității și al imperiului. Trilingvismul (“limbile sfinte”). Creștinismul devine aristocratic și obscurantist. Caracterul aristocratic și limitat al învățământului.

4. Reacția maselor slave împotriva trilingvismului și obscurantismului Bisericii romane. Reforma fraților Metodiu și Ciril. Alfabetul cirilic. Introducerea limbii slave în Biserica popoarelor slave (ruși, bulgari, sârbi etc.). Din nou cultura în mase prin școala bisericii.

5. Influența reformei lui Metodiu și Ciril asupra strămoșilor noștri (perioada primului Imperiu bulgar). Curentul pentru limba slavă reafirmat și în țara

rile române în perioada de dominație a imperiului asanid. Învățământul limbii slave. în țările române, apanagiul clerului și feudalității. Starea de ignoranță a maselor românești. Aristocratizarea bisericii bulgare: reacțiunea maselor: bogomilismul și influențele lui asupra maselor românești).

6. Propaganda Bisericii romane în Ardeal, Țara Românească și Moldova, rezemată pe suzeranitatea statelor feudale, maghiar și polon. Colonizările maghiare și germane pe teritoriul Daciei. Progresele curentelor de cultură latină în cele trei țări. Dezvoltarea unui învățământ de limbă latină (în Ardeal mai mult, în Țara Românească și Moldova, mai puțin). Milcovia. Rezistența Bisericii ortodoxe ("pseudoepiscopii de rit grec").

7. Năvălirea tătarilor (1241). Consecințe. Criza influenței occidentale în domeniul vieții culturale.

Capitolul II

DE LA INTEMEIEREA STATELOR FEUDALE PÂNĂ LA INTEGRAREA LOR ÎN SISTEMUL ECONOMIC OTOMAN (sec. XIV-XVI)

1. Întemeierea statelor feudale în Moldova și Țara Românească. Începuturile vieții de curte. Organizarea Bisericii. Limba slavă – limba Bisericii și a statului. Școlile de slovenie de pe lângă biserici și mănăstiri. Formarea categoriilor intelectuale (pisarii, diecii, grămaticii, caligrafii, boierii cu sarcini politice și administrative, cârmuitorii orașelor etc.).

2. Persistența influențelor bizantine. Relațiile comerciale în creștere. Dobrogea hinterland bizantin. Imigrația grecească în Principate și vechimea ei. Necesitatea învățământului grecesc pentru clerul înalt, personalul politic și oamenii comerțului. Tineri români care se instruiesc și-și fac educația la Bizanț. Influența directă și indirectă a literaturii bizantine parenetice.

3. O nouă ofensivă a Bisericii romane prin unguri și prin poloni. Propaganda catolică prin comunitățile așezate pe pământul Țării Românești și Moldovei. Școlile parohiale din vechile orașe moldovene și muntene (Câmpulung, Târgoviște, Bacău, Cotnari, Siret etc.). Călugări catolici profesori de casă. Tineri români la Colegiile și Universitățile străine (Lemberg, Cracovia etc.). Curentul latin în dezvoltare.

4. Învățământul și educația în Transilvania sub înrâurirea catolicismului. Biserica instrument al opresiunii feudale. Școala Bisericii sătești. Școlile mănăstirești. Școlile episcopale și orășenești. Rolul ordinelor călugărești. Mișcarea umanistă la maghiarii și germanii din Transilvania. limba latină în învățământ, limbă de predare. Interzicerea limbii materne – expresie a luptei pentru robirea maselor și a tendințelor obscurantiste ale bisericii. Tineri sași, maghiari și români la colegii și universități străine.

5. Expansiunea Imperiului otoman în Europa. Cucerirea Constantinopolului și desființarea Imperiului bizantin. Războiul antiotoman al țărilor române. Otomanizarea Mării Negre și a Dunării; consecințele pe plan economic, politic, social și cultural.

6. Decăderea culturii și învățământului slavonesc. Dezorganizarea școlilor de slovenie și a cancelariilor domnești. Curente de reformă religioasă. Mișcarea maselor populare în Europa – inclusiv Transilvania, Moldova și Țara Românească – împotriva Bisericii feudale și a obscurantismului clerical (Wycliffe, Huss, Luther). Reluarea luptei contra “limbilor sfinte”. Biblia și liturghia în limba maternă. Învățământul și educația în Transilvania sub înrăurirea marilor conflicte sociale. Democratizarea învățământului.

7. Repercusiunile Reformei în țările române. Curentul didactic provocat de Reformă. Influențele lui asupra învățământului și educației în Transilvania, Moldova și Țara Românească. Renașterea spiritului pedagogic în Țara Românească (acțiunea lui Matei al Mirelor: proiectul său de organizare școlară).

Capitolul III

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ȘI EDUCAȚIA ÎN EPOCA INFLUENȚEI GRECEȘTI PÂNĂ LA STABILIREA DOMNIELOR FANARIOTE

1. Decăderea slavonismului. Încercări de reînviere a culturii și învățământului de slovenie. Curentul pentru limba latină în creștere sub înrăurirea acțiunii școlare a Contrareformei. O “Contrareformă” ortodoxă. Acțiunea Patriarhiei de Ierusalim. Petru Movilă și rolul său în dezvoltarea culturii și învățământului românesc. „Academia” de la Trei Ierarhi a lui Vasile Lupu. Începuturile învățământului superior în Țara Românească (rolul lui Matei Basarab și al Postelnicului Constantin Cantacuzino).

2. Descompunerea culturii slave favorizează dezvoltarea curentului românesc. Traducerile de texte religioase. Scrierile originale în limba română. Cronicarii și ideile lor în problemele referitoare la învățământ și educație. Învățământul limbii române. Primul abecedar românesc.

3. Creșterea curentului grecesc ca urmare a integrării țărilor române în sistemul economic otoman. Monopolul turcesc instrumentat prin greci. Rolul grecilor în dezvoltarea burgheziei europene în sec. XVII-XVIII: agenți de soluție a feudalismului în centrul și Sud-Estul Europei și factori de reluare a legăturilor economice între Est și Vest.

4. Renașterea intelectuală a elenismului. Principalele lui centre orientale și occidentale: Constantinopolul, Veneția, Padova, Viena etc. Curentul pentru filozofie. Tendințele antiteologice și antiscolastice. Neoaristotelismul. Teofil Coridaleu, Chiril Lucaris și discipolii lor. Renașterea pedagogiei grecești și

înflorirea învățământului în orașe și insule (rolul lui Alexandru Mavrocordat). Intoleranța teologilor constantinopolitani. Persecutarea discipolilor lui Cori-daleu și a elementelor progresiste. Refugierea lor în principatele române.

5. Învățământul grecesc în țările române („azilul muzelor”) . Școlile gre-cești din mănăstirile închinat și alte mănăstiri. Manuale grecești tipărite în Principate. Dascălii de casă.

6. Întemeierea „Academiilor” domnești din București și Iași. Rolul Stol-nicului Constantin Cantacuzino, al lui Șerban Cantacuzino și al lui Constantin Brâncoveanu în Țara Românească; al lui Gheorghe Duca, Constantin Duca și al Cantemireștilor în Moldova. Programele. Tendințe de laicizare. Limbile clasice. Învățământul filozofic. Introducere în gândirea pozitivistă și materi-alistă. Studenți străini (greci, ruși, albanezi etc.) la „Academiile” domnești și studenți români la Universitățile străine. Bibliotecile școlilor domnești.

7. Învățământul și educația în Transilvania. Reformații la conducerea sta-tului. Primele legiuri referitoare la învățământ și educație. Dezvoltarea școli-lor elementare (la germani, unguri și români). Limba maternă în școli. Începu-turile învățământului superior în Transilvania. Activitatea unor mari pedagogi și profesori străini. Opera lui Comenius în Transilvania. Dezvoltarea ideilor pedagogice la germani, unguri și români. Dubla înrăurire asupra învățămân-tului românesc: a Reformei și a Contrareformei. Tipăriturile în limba română. Apariția primelor manuale.

Capitolul IV

SECOLUL LUMINILOR

ÎNVAȚĂMÂNTUL ȘI EDUCAȚIA ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA DOMNIILOR FANARIOTE (Perioada I)

1. Însemnătatea domniilor fanariote în evoluția economică, socială, poli-tică și culturală a țărilor române. Starea de înapoiere în instrucția și educația tinerimii boierești la începutul sec.XVIII. Fanarioții imitatori ai “despoților luminați”: factori de progres intelectual, propagatori de clasicism și cultură occidentală. O dinastie de pedagogi: Mavrocordații. Apariția tendințelor pan-elenice. Influențele iluminismului francez și italian. Opoziția boierimii pă-mântene împotriva învățământului de limbă greacă. Infrângerea curentului ostil învățământului grecesc.

2. Evoluția “Academiei” din Iași de la urcarea pe tron a lui Nicolae Ma-vrocordat (1711) până la moartea lui Constantin Mavrocordat (1769). Contri-buția domnilor din această perioadă la dezvoltarea învățământului superior în Moldova. Studiile clasice și filozofice. Cursuri de limbile turcă și arabă. Re-

forma din 1766 a lui Grigore Ghica III. "Epitropia școlilor". Școala domnească se transformă în Academie. Se introduce învățământul științelor pozitive. Rolul lui Nichifor Theotokis. Reacțiunea cercurilor obscurantiste împotriva învățământului științific. Școlile episcopale. Originile și dezvoltarea lor. Locul lor în reforma lui Grigore Ghica III. Școlile mănăstirești (Putna, Neamț etc). Școlile bisericilor satești.

3. Curent democratizant în învățământul moldovenesc. Începuturi de obligativitate. „Copiii prostimii” la școlile domnești. (Preferința boierimii mari pentru dascălii de casă). Presiunea exercitată de orășenime și de clerul progresist în favoarea învățământului pentru mase. Școlile județene.

4. Dezvoltarea învățământului limbii române în „Academia” domnească de la Iași alături de limbile elină, slavă și grecească. Limba română la școlile episcopale și la școlile mănăstirești. Școlile satești.

5. Evoluția învățământului în Țara Românească până la reforma lui Alexandru Ipsilanti (1775). Școlile episcopale. Dezvoltarea școlilor orășenești în Țara Românească. Școlile mănăstirești. Școlile satești. Progresele învățământului în limba română. Apariția primelor gramatici. Învățământul și educația în Oltenia în timpul ocupației austriace (1718-1739).

6. Învățământul și educația în Transilvania sub stăpânirea Austriei. Influențele iluminismului german. Un nou sistem școlar (concepție, legi, organizare, programe – totul subordonat intereselor de stat și Bisericii). Progresele învățământului reformat maghiar și german. Învățământul popular. Începuturi de obligativitate școlară. Problema pregătirii corpului didactic. Școlile normale. Originile învățământului superior.

7. Recrudescența propagandei catolice. Ofensiva în învățământul ardelean. Acțiunea în rândurile populației românești. Unirea religioasă și urmările ei; primele școli greco-catolice. Opoziția feudalității ardeleni împotriva învățământului românesc.

Capitolul V SECOLUL LUMINILOR (Perioada a doua)

DE LA REFORMELE LUI GRIGORE ALEXANDRU GHICA (1766) ȘI A LUI ALEXANDRU IPSILANTI (1776) PÂNĂ LA MIȘCĂRILE REVOLUȚIONARE DIN 1821

1. Războaiele rusești și austriace împotriva turcilor slăbesc autoritatea acestora asupra Principatelor și ruinează „monopolul” turcesc. Avântul economic al Principatelor. Însemnate transformări sociale. Dezvoltarea claselor

mijlocii. Înflorirea orașelor românești. Avântul spre școală al orășenimii. Școlile județene întemeiate sub presiunea orășenimii. Manualele.

2. Influența rusă. Influența franceză prin ruși. Curentul paisian. Arhiman-dritul Vartolomeu Măzăreanu și școala de la mănăstirea Putna. Limba rusă în școală. Manuale ruso-române. Școli de pictură bisericească. Școala de la mănăstirea Neamț. Tineri moldoveni la studii în școlile și pensionatele rusești.

3. Evoluția "Academiilor" domnești din Principate sub influența imigrației grecești revoluționare. Iașul și Bucureștii principalele centre ale învățămîntului grecesc liber. Literatura didactică grecească. Figuri de dascăli greci de seamă, cu merite în dezvoltarea învățămîntului superior în țările române. Rolul lor în pregătirea revoluției din 1821.

4. Dezvoltarea învățămîntului elementar. Curentul lancasterian. Propaganda revoluționară grecească prin rețeaua de învățămînt lancasterian. Conte de Capodistria și rolul lui în organizarea acestui învățămînt. Creșterea influenței franceze de spirit revoluționar în Moldova și Țara Românească. Emigranții francezi și activitatea lor didactică. Dezvoltarea învățămîntului particular. Primele pensioane. Cartea didactică franceză. Traduceri.

6. Descălecatul didactic ardelean și bucovinean. Curentul latinizant în școala Principatelor. Rolul lui Gheorghe Lazăr în Țara Românească și al lui Gheorghe Asachi în Moldova. Curentul favorabil școlilor naționale și ostil învățămîntului grecesc – expresiune a înăsprii luptei contra sistemului de exploatare turco-fanariot. Clerul obscurantist și clerul progresist, începutul seminariilor teologice.

7. Studenți moldoveni și munteni la Universitățile franceze, italiene și germane.

8. Reforma lui Alexandru Ipsilanti în Țara Românească. "Epitropia școlilor" în Țara Românească. Ideile dominante în această reformă. Programele. Progresele spiritului științific și al influențelor occidentale. Limba italiană limbă de predare. Obligativitatea limbii franceze. Școlile orășenești reflex al ridicării burgheziei. Extensiunea titlului de școală domnească și creșterea tendințelor de laicizare. Manualele. Școlile episcopale și mănăstirești. Începuturile învățămîntului clerical sistematic.

9. Dezvoltarea învățămîntului în Transilvania în a doua jumătate a sec. XVIII și la începutul sec. XIX. Lupta între reformați și catolici prin școală. Marile progrese ale reformatorilor cu deosebire în învățămîntul elementar, normal și tehnic. Evoluția învățămîntului catolic mediu și superior. Calitățile și defectele atât în sectorul instrucției, cât și în acel al educației al învățămîntului confesional de toate categoriile. Influența pedagogiei europene asupra învățămîntului ardelean (german și maghiar). Influențele iluminismului german. Obligativitatea învățămîntului elementar în coloniile germane. Curent ostil limbii latine.

10. Învățământul românesc din Transilvania. Înmulțirea școlilor. Opoziția feudalității și a autorităților imperiale împotriva dezvoltării învățământului românesc. Tendinți de germanizare și maghiarizare prin școală. Mișcări populare românești pentru obținerea și lărgirea drepturilor școlare. Ridicarea nivelului intelectual al populației românești în zona cuprinsă de mișcarea lui Horia, Cloșca și Crișan. Școlile grănicerești. Dezvoltarea învățământului seminarial normal și mediu. Învățământul științific. Centrele școlare românești din Transilvania la începutul sec. XIX: Blajul, Brașovul, Sibiu, Orăștia, Aradul etc. Școlile (organizare, programe, manuale). Personalități didactice și pedagogice de seamă. Legăturile școlare cu Principatele.

Capitolul VI

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ȘI EDUCAȚIA ÎN ȚĂRILE ROMÂNE DUPĂ PRĂBUȘIREA REGIMULUI FANARIOT PÂNĂ LA 1848

1. Înlăturarea regimului fanariot și introducerea domniilor pămâtenesc. Intrarea în scenă a „oamenilor noi” („cărvunarii”, „ciocoi”, „novatorii” etc.). Ruina învățământului grecesc. Curentul pentru limba și școala românească. Învățământul lancasterian.

2. Războiul ruso-turc și pacea de la Adrianopol (1829). Regulamentul organic și dezvoltarea învățământului de stat de toate gradele: școlile satești și orășenești elementare, gimnazii și licee. Începutul învățământului superior național. Activitatea lui Gheorghe Asachi în Moldova și a lui Ion Heliade Rădulescu în Țara Românească. Elevii lor. Alte personalități importante din câmpul școlii. Progresele pedagogiei românești. Pregătirea cadrelor didactice. Școala clericală.

3. Pensionatele franceze. Învățământul pentru fete. Lupta școlilor naționale împotriva învățământului francez aristocratic. Ciocnirea curentului revoluționar cu cel reacționar în învățământul Principatelor în perioada 1831-1848.

În Ardeal.

1. Politica „burgheză” și antifeudală a Imperiului Habsburgic. Rolul comunităților grecești. Coloniile macedo-române și rolul lor în dezvoltarea culturală a românilor din Transilvania și Banat.

2. Cultura burgheziilor naționale din Ardeal sub influența Enciclopediei franceze și a iluminismului austriac. Ascuțirea contradicțiilor naționale. Curent maghiar anti-austriac și curent românesc anti-maghiar. Legile de maghiarizare din anii 1840-1844. Opoziția burgheziei românești și sasești în ajunul revoluției din 1848. Repercusiunile acestor curente în învățământ.

3. Adâncirea în mase a învățământului național (maghiar, german, român). Înmulțirea școlilor elementare. Grădinițele de copii.

4. Formarea cadrelor didactice. Școlile normale maghiare, germane și române. Pedagogia germană și maghiară. Mișcare pedagogică românească.

5. Învățământul superior la germanii și ungurii din Transilvania și Banat. Încercări de învățământ superior românesc.

6. Avântul școlar românesc în ajunul revoluției din 1848. Școlile greco-catolice. Școlile clericale. Personalitățile de seamă ale activității didactice din Transilvania. Legăturile cu Moldova și Țara Românească.

Victor Papacostea propune directorului Institutului de Etnografie publicarea unei ediții a operelor lui Teodor T. Burada⁹²

Tovarășe Director,

După 23 August 1944, între reconsiderările făcute de regimul de democrație populară în R.P.R., a fost și aceea a lui Teodor T. Burada, folclorist, etnograf, muzicolog, istoric și cel mai mare călător din Istoria modernă a țării noastre.

Academia R.P.R., Institutul de istorie literară și folclor, Uniunea Compozitorilor, Universitățile din Iași și Cluj i-au consacrat studii monografice privind diferitele aspecte ale activității atât de diverse ale acestui neobosit cercetător. (Vezi monografia profesorului I.C. Chițimia, aceea a prof. T. Onișor din Cluj, directorul Muzeului de etnografie, studiul prof. I.D. Lăudat etc.). ESPLA reeditează cele două volume „*Istoria teatrului în Moldova*” și publică în vol. 3 materialul inedit rămas în manuscris. Editura muzicală a Uniunii compozitorilor a planificat pentru reeditare – sub îngrijirea prof. I. Geantă – 12 studii de vioară de T.T. Burada, care constituie primul material didactic violonistic de la noi din țară. Aceeași instituție a înscris în planul ei și publicarea, sub îngrijirea prof. George Breazu, a operelor de muzicologie și de istoria muzicii – cu tot materialul inedit – lăsate de Burada.

În cadrul acestei reconsiderări, Sfatul popular al Capitalei a dat uneia din străzi numele lui T.T. Burada. Același lucru a făcut și Sfatul popular al orașului Constanța, Burada fiind primul cercetător al folclorului dobrogean.

Prin prezenta îmi îngădui a aminti Direcției Institutului de arheologie și etnografie că Teodor T. Burada a avut și o bogată activitate de etnograf, arheolog și istoriograf, cu o pregătire tehnică și metodă foarte riguroasă. (Puțin

⁹² Teodor T. Burada (1839-1923), folclorist, teatrolog și muzicolog, etnograf și autor de memoriale de călătorie, unele la românii din Balcani, fusese căsătorit cu sora mamei lui Victor Papacostea, cunoscută într-una din aceste călătorii.

specialiști cunoșteau ca T.Burada vechea slavă, greaca veche și latina). Lucrările sale cu caracter arheologic, etnografic și istoriile sunt însă risipite într-o sumedenie de reviste, broșuri și ziare. Era în firea acestui om de o excepțională energie o trăsătură de caracter care le depășea pe toate celelalte: aceea de a trece imediat la realizare, de a nu amâna niciodată treaba de pe o zi pe alta. O descoperire făcută de T.Burada era imediat publicată, fie la Academie, fie prin reviste și chiar prin foiletoanele ziarelor. O inscripție, un document interesant găsit în lungile lui peregrinări peste hotare, ruina vreunui monument, un vechi cântec popular – toate făceau obiectul unor publicații imediate. Veșnic pe drumuri, cu vioara într-o mână și cu valiza în cealaltă, T.T. Burada nu-și îngăduia întârzierile pretențioase – și de atâtea ori sterile – ale altora. Dar aceasta a făcut ca numeroasele contribuții istoriografice ale lui Teodor T. Burada să rămână necunoscute multora dintre cercetătorii care au adâncit unul sau altul din domeniile acestei activități atât de diverse. O strângere a lor într-un volum este o necesitate pentru stadiul de maturitate la care se găsește astăzi cultura noastră în sectorul editorial.

Dar încă și mai interesante sunt descrierile de călătorii. Teodor T. Burada călătorea luni de zile în fiecare an în Europa⁹³, în Asia Mică, în Arabia, în Egipt, urmărind pretutindeni, cu o vie pasiune, atât aria de formație a poporului român, cât și răspândirea sa în epoca orânduirii feudale. Periplul acestui titan al muncii și energiei românești este un document unic în istoria culturii noastre. Harta călătoriilor lui T.T. Burada urmărind "diaspora" țărănimii românești în epoca orânduirii feudale cuprinde în limitele ei cele mai întinse una din marile drame din istoria omenirii europene; această hartă acuză mai puternic decât orice alt document efectele acestei orânduirii iri în țările române.

Un volum care ar cuprinde studiile și călătoriile lui Teodor T.Burada (repet: cel mai mare călător român de la N.Milescu) va însemna nu numai revalorificarea unui material științific astăzi îngropat, dar și o lectură plăcută, într-un gen puțin obișnuit în istoria scrisului românesc.

În cazul că împărtășiți această idee, stau la dispoziția dv. pentru munca de colectare, selecționare, adnotare etc. a acestui material și integrarea lui într-un singur volum alcătuit din două părți:

- I. Cercetări arheologice și istorice;
- II. Cercetări etnografice și călătorii.

Ambele ar fi precedate de un studiu introductiv, în care aş prezenta personalitatea lui Teodor T.Burada în cadrul dezvoltării societății culte moldovenești din anii 1839-1890⁹⁴. Volumul astfel întocmit va fi prevăzut cu un număr

⁹³ În prima variantă, în loc de „în Europa”: „A călătorit în Rusia, în Polonia, în toate țările balcanice... și a urmărit pretutindeni”.

⁹⁴ Suprimat din prima variantă: „Un loc deosebit în acest studiu introductiv îl vor ocupa călătoriile lui T.T.Burada în Rusia și în general legăturile pe care el și familia lui le-a

de fotografii referitoare la viața și călătoriile lui Teodor T. Burada, la diferitele sale descoperiri și un indice de locuri și persoane.

În cazul în care găsiți interesantă propunerea mea, vă rog să binevoiți a-mi comunica.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea
str. Caragea Vodă 19
Raion I.V. Stalin

Tov. DIRECTOR AL INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE ȘI ETNOGRAFIE
București

**Victor Papacostea propune Directorului Editurii Academiei
Republicii Populare Române publicarea unui volum personal de
Studii greco-române**

Tovarășe Director,

Subsemnatul, prof. Victor Papacostea, cercetător principal în acord al Institutului de Istorie al Academiei R.P.R., dorind a publica într-un corpus rezultatele cercetărilor mele privind raporturile poporului român cu cel grec, vă rog să binevoiți a aproba tipărirea în Editura Academiei R.P.R. a unui prim volum, sub titlul *Studii greco-române*, I, cu un total de circa 400 pag. Unele dintre materialele documentare, pe care se întemeiază studiile cuprinse în acest volum, au mai fost publicate de mine la data când le-am descoperit (cum ar fi, de pildă, scrierile inedite ale istoricului Dionisie Fotino, *Viețile sultanilor*,

avut în lumea rusească. (Familia Burada s-a încuscrit în prima jumătate a sec.XIX cu familia Evd. Ivanov și, curând după 1877, cu familia Radijevski) . Așa se explică faptul că, de mici copii, frații Burada au avut profesori de limba rusă în casă. Când erau încă niște adolescenți – între 14 și 16 ani – frații Burada traduceau din literatura rusă. În anul 1851 au și tipărit la Iași un volumaș conținând anecdotele lui Balakirev. Toate acestea explică simpatia lui Teodor T.Burada pentru lumea rusească și curiozitatea de a cunoaște de aproape această lume cu care ne învecinăm și cu care avem atâtea vechi legături. Cu prilejul călătoriilor sale în Rusia, Teodor T. Burada a întreprins și cercetări folcloristice și etnografice asupra emigrației moldovenești din Ucraina. El a vizitat diferite regiuni în care au fost așezați locuitorii satelor moldovenești izgoniți din țara lor de apăsarea feudală și de stăpânirea turco-tătără. Cu acest prilej, Teodor T. Burada – care era și un talentat violonist – a dat numeroase concerte prin orașele rusești ce a vizitat”.

compozițiile de muzică bizantină, Memoriile lui Ilie Fotino etc.). În volumul de față, ele apar într-o formă monografică unitară și cu unele completări. În general, acest corpus este întemeiat pe o documentare puțin cunoscută – adesea inedită – și împlinește câteva lacune regretabile pe care excesul poziției anti-grecești, derivând din aceea antifanariotă, le-a provocat istoriografiei noastre.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Către

Tov. Director al Editurii Academiei R.P.R.

București

STUDII GRECO-ROMÂNE

de Victor Papacostea

I

INTRODUCERE. BIZANȚUL ROMÂNESC

Diaspora grecească a împlinit o importantă funcțiune în infrastructura Europei răsăritene din antichitate și până la sfârșitul epocii feudale.

Teritoriul țărilor noastre, datorită unor factori geografici și economici cunoscuți, a fost între cele mai căutate de vechii greci. Intrarea Daciei în circuitul economic al lumii elene, elenistice și bizantine (cu deosebire în faza stăpânirii otomane) a creat –încurs de două milenii și jumătate – afinități și caractere fraterne impresionante. Scriitorul grec Dio Cassius constată în sec. II că dintre toate neamurile „dacii sunt cei mai asemenea grecilor”. De altfel și înalte zone, unde grecii s-au atins cu diferite seminiții trace, simbioza a dat aceleași rezultate fericite (Se știe că personalități ca Eschil, Demostene, Tucidide, Aristot și alții sunt rezultatul unor încrucișări eleno-trace).

Faza bizantină a acestor relații trebuie să facă obiectul unor cercetări mai ample, cu deosebire pentru epoca următoare cuceririi otomane. Acum ia naștere un adevărat Bizanț românesc – cu însemnat potențial economic, politic și spiritual – inundat mereu și împrăștiat de elemente elenice europene, asiatice și chiar africane, care găseau la noi condiții favorabile de valorificare a înșușirilor lor. Se poate vorbi de o adevărată simbioză greco-română.

Epoca domniilor fanariote culminează această evoluție. Ea grăbește procesul de disoluție al vechii societăți feudale românești, apariția claselor mijlocii și integrarea țărilor noastre în ritmul evoluției generale europene (cca 50 pag.).

II

SEVASTOS KIMINITES, ÎNTEMEIETORUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI
SUPERIOR ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Studiul cuprinde viața opera lui Sevastos Kiminites, primul rector al Academiei grecești din București și șef al mișcării intelectuale din Țara Românească în epoca brâncovenească. Este omul căruia societatea munteană îi datorează introducerea învățământului filozofic, îndeosebi a curentului neo-aristocratic, care reprezenta, cum se știe, reacțiunea împotriva filozofiei socialiste, începutul gândirii materialiste și, în general, lupta împotriva gândirii tehnologice. Acest premegător al renașterii noastre intelectuale și începător al învățământului universitar la noi, a făcut din Țara Românească a doua lui patrie. Sute de tineri români au urmat între 1689–1702 cursurile lui de filozofie, familiarizându-se cu curente de gândire dominante atunci în Occident.

Sevastos Kiminites a rămas în București până la sfârșitul vieții sale, unde este și înmormântat. Meritele sale sunt atât de mari pentru întemeierea învățământului filozofic universitar în țara noastră, încât ar fi meritat ca Facultatea de Filozofie din București, sau cel puțin o secție a ei să-i poarte numele (cca 50 pag.).

III

ACADEMIA GRECEASCĂ DIN BUCUREȘTI
DESPRE ÎNTEMEIEREA ȘI ÎNTEMEIETORII EI

Aici se înfățișează originile acestei însemnate instituții care stă la temeliile învățământului nostru superior și care a fost până în prezent foarte puțin studiată, atât în România cât și în Grecia. Se înlătură o serie de erori grave ale cercetătorilor fie greci, fie români privind întemeierea acestei academii, organizarea ei, programele, persoana cititorului (care nu este Șerban Cantacuzino, cum se afirmă de aproape două veacuri, ci Constantin Brâncoveanu) etc. (40 pag.).

IV

DIONISIE FOTINO
VIAȚA ȘI OPERA SA

Cu acest studiu monografic se împlinește încă o datorie uitată a istoriografiei românești față de unul dintre fruntașii de origine greacă ai renașterii noastre. Cum se știe, Dionisie Fotino este autorul primei sinteze de istorie românească – „a Transilvaniei, a Valahiei și a Moldovei” – în trei volume. În afară de această monumentală lucrare, el a lăsat în manuscris o istorie a sultanilor și un număr de compoziții de muzică bizantină, care în prelucrarea lui

Anton Pann se cântă și azi în bisericile ortodoxe.

Lucrările rămase în manuscris de propunătorul acestui volum sunt și ele cuprinse în acest studiu. Se înfățișează de asemenea, pentru prima oară, și o biografie a acestui mare cărturar greco-român, progresist și revoluționar, luptător contra „tiranilor” și care a arătat în scrisul său o mișcătoare simpatie și înțelegere pentru toate problemele și suferințele poporului român (a fost între cei care a aderat la mișcarea lui Tudor Vladimirescu).

Prin studiul acesta, repetăm, se completează o gravă lacună atât în istoria culturală românească, cât și în aceea greacă (cca. 100 pag.).

V

THEODOR ANASTASIE CAVALIOTI

O importantă contribuție românească în istoria renașterii spirituale elenice în veacul XVIII a adus orașul macedo-român Moscopolis, unde a funcționat o vestită Academie de Studii Filozofice și unica tipografie din Imperiul Otoman în acea vreme. Mișcarea intelectuală de limbă greacă a acestui oraș (care număra la 1700 cca 60.000 de locuitori) a avut în centrul ei personalitatea lui Theodor Anastasie Cavalioti, savant și gânditor, profesor vestit și spirit progresist care a imprimat întregului oraș ideile sale înaintate. Generația crescută de el, aderând la mișcarea de eliberare întreprinsă de ruși prin războiul din 1768–1774, a provocat furia răzbunătoare a turcilor și distrugerea orașului românesc amintit mai sus (cca 50 pag.).

VI

ILIE FOTINO. OMUL ȘI OPERA

Este vorba de viața și opera cronicarului grec Ilie Fotino, autorul celei mai obiective scrieri elenice privitoare la revoluția din 1821 și la Tudor Vladimirescu îndeosebi. Ca și studiile de mai sus și acesta se întemeiază pe o documentare inedită (între care și memoriile cronicarului). Acest studiu interesează de asemenea atât istoriografia românească cât și cea grecească – fie pentru studiul originilor mișcării democratice în viața celor două popoare, fie pentru biografia cronicarului grec, prima până la această dată (cca. 30 pag.).

VII

RELAȚIILE EPIRULUI CU PRINCIPATELE ROMÂNE

Epirul este, dintre toate țările grecești, aceea care a dispus în toate timpurile de un mare excedent demografic. De aici iau naștere, veacuri de-a rândul, două mari curente metanastasice: unul către Italia, altul către Principatele Române. Grecii din Veneția erau în cea mai mare parte epiroți. Ei, mai ales, au

dat altă dată Serenissimei republici acel cunoscut caracter semi-bizantin. La fel în țările noastre, numărul emigraților de origine epirotă a fost întotdeauna foarte mare. O bună parte din clasa conducătoare a principatelor provenea în sec. XVII–XVIII din rândul acestor oameni. Asemenea în comerț, în viața eclesiastică, în artă, etc. Prin aceștia se explică și numeroasele închinări de mănăstiri românești către cele epirote. Este foarte însemnat numărul românilor care au jucat roluri importante, începând cu Mihai Viteazul și Vasile Lupu și sfârșind cu atâția dintre bărbații politici ai istoriei noastre contemporane originari, prin unul sau ambii părinți, din Epir (cca 40 pag.).

VIII VOCABULARUL CONVENȚIONAL

Studiu cu un caracter mult mai filologic, în care se corectează erorile istoricului grec Hristo Sulis, care interpretează unele resturi de limbă românească din Epirul de Sud drept o limbă secretă a unei bresle locale, studiul acesta arată cât de profundă este fuziunea greco-română în acele regiuni și existența până în vremurile noastre a unei populații bilingve. Din însăși exemplele culese de autorul grec se poate vedea acest lucru. Se reproduce întregul vocabular, precum și exemplele de propoziții și fraze care fac dovada că nu este vorba numai de un material lexical axat pe limba greacă, ci chiar de resturi de limbă românească. Dar fenomenul este interesant și sub un alt aspect. Numărul cuvintelor de origine română intrate pe această cale în limba greacă este atât de însemnat în aceste regiuni, încât se poate vorbi despre graiul populației grecești din Epir ca despre un alt dialect al limbii elene (cca 30 pag.).

IX PENTAGLOSARUL DE LA BUDA

Este vorba de un dicționar în cinci limbi – elină, greacă, germană, maghiară și aromână – rămas inedit și scris de un anume N. Ianovici pentru uzul populației orașelor maghiare în jurul anului 1821. Acest pentaglosar reflectă faza de formație a burgheziei maghiare, caracterul ei polietnic și preponderența în aceste orașe a elementelor de origine germană, greacă și aromânească (cca 20 pag.).

X AMINTIRILE UNUI CONTEMPORAN DESPRE PERSONAGIILE DIN JALNICA TRAGODIE

Autorul moldovean rămas necunoscut, contemporan al evenimentelor din 1821, citind poemul lui Al. Beldiman, își amintește de diferitele personaje care au avut un rol în mișcarea eteristă și de unele episoade la care aceștia au

luat parte. Autorul a cunoscut nemijlocit pe aproape toți oamenii și întâmplările pe care le descrie (cca 10 pag.).

VIII. DIN TEXTELE LUI VICTOR PAPACOSTEA DE DOCTRINĂ ȘI ATITUDINE POLITICĂ LIBERALĂ

Discurs parlamentar la legea pentru reducerea salariilor (11 februarie 1933)

PARTIDUL NAȚIONAL-LIBERAL

și reducerea salariilor

Cuvântarea d-lui VICTOR PAPACOSTEA deputat de Caliacra
în ședința de sâmbătă 11 februarie 1933 a Camerei

În ședința de sâmbătă a Camerei, în discuția generală a proiectului de lege pentru reducerea salariilor funcționarilor publici, distinsul nostru prieten, d. prof. Victor Papacostea, deputat de Caliacra, a luat cuvântul în numele Partidului Național Liberal, rostind următoarea cuvântare:

CAMERA NU ESTE ÎN NUMĂR

D. A.C. CUZA: D-le Președinte, Camera ne mai fiind în număr, cred că nu mai putem continua ședința.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Chestiunea pe care o discutăm interesează sute de mii de oameni și nu se poate trece cu ușurința asupra ei.

D. A.C. CUZA: D-le Președinte, faptul este fapt: Camera nu este în număr.

D. VIRGIL MADGEARU spune că și în parlamentele din alte țări se discută în fața unui număr restrâns de deputați. La fel în cel englez.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Noi însă avem altă tradiție.

D. VIRGIL MADGEARU: Este tradiția din toate parlamentele din lume.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Noi trebuie să răzbunăm în 50 de ani de parlamentarism toată istoria de uzurpație a vieții noastre cetățenești. Poporul englez nu este obișnuit cu lipsa de control de la noi. Nouă ne trebuie un parlamentarism activ.

D. N. MOSCAUȚEANU: De câteori nu ați protestat și dv. d-le ministru, când erați în opoziție.

D. V. HANEȘ: Întrerupe.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le coleg Haneș, mă scuza că voi fi silit să fac această indiscreție: constat că d. președinte permite anumitor oratori ai majorității să-și amâne cuvântarea.

D. VIRGIL MADGEARU: D. Haneș a schimbat cu d. Slăvescu.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu, d. Slăvescu a schimbat cu d. Haneș.

D. V.V. HANEȘ: Eu am schimbat cu d. Iunian și am mai avut o normă adoptată de noi, din condescendență față de reprezentanții opoziției și conform dorinței d-lui ministru, ca să-i lăsam pe dâșii să vorbească, rămânând ca noi, cei din majoritate, să ne mărginim ca, în limita posibilității și a timpului, să vorbim la urmă.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Iau act de această declarație sinceră. *Ea demască înțelegerea deplină, care există între oratorii din majoritate, banca ministerială și Birou pe această chestiune*⁹⁵.

D-lor, tocmai, fiindcă foarte multe dintre lucrurile pe care trebuie să le spunem fiecare s-au spus, voi căuta să nu vă rețin, pe acești devotați, cei din urmă, ai intereselor ministrului, și îmi voi rezuma cuvântarea numai la câteva informațiuni.

D. A.C. CUZA: D-le președinte, dar ce fac eu cu cuvântarea mea? (Ilaritate).

NU S-AU FĂCUT ECONOMIILE POSIBILE

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, declar în numele P.N.L. că, neavând garanțiile că d. ministru de finanțe și guvernul în întregime au făcut toate reducerile și toate economiile care se puteau face înainte de a se ajunge la reducerea salariilor funcționarilor, – refuzăm să votăm, cel puțin în forma aceasta, proiectul care ni se supune.

Nu este vorba, d-le ministru, de economii salvatoare. Eu însumi cred că, oricine ar fi în locul dv., cu greu va reuși numai prin economii să restabilească acum, atât de târziu, la capătul atâtor greșeli, echilibrul bugetar.

ECONOMIILE DEMONSTRATIVE

Era nevoie însă de economii, demonstrative; desigur nu restabileau acestea echilibrul bugetar, dar restabileau acel echilibru moral atât de necesar astăzi.

⁹⁵ Lucrurile fuseseră astfel „aranjate”, încât deputatul nostru să vorbească la sfârșitul unei ședințe de sâmbătă (nota P.N.L.).

Aceste economii demonstrative nu s-au făcut. Vă dau un exemplu: citeam deunăzi în ziare și se pare că faptul a fost recunoscut eh iar de d. primar al Capitalei, – și probabil că l-au citit și funcționarii pe care îi amenință o nouă curbă – că Primăria și-a îmbogățit parcul ei de automobile cu un nou și elegant Lincoln. Adică au pretins că este vechi, uzat și că l-au luat numai cu 500.000 de lei, un „chilipir”. De așa „chilipir” să ne ferească D-zeu pe vremurile acestea. Să dai 500 de mii de lei pe un Lincoln, atunci când se recunoaște de pe banca ministerială care este situația la regimente, care este situația funcționarilor amenințați de o nouă curbă!

D. POMPILIU IONITESCU . Dacă era d. Dobrescu aci, vă răspundea.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D. Dobrescu a răspuns prin ziare, iar eu am repetat aci răspunsul d-sale.

D. VIRGIL MADGEARU: În orice caz, aceasta privește administrația Municipiului, nu privește finanțele Statului.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar privește politica generală a partidului național-țărănesc al cărui membru este și d. Dobrescu; este un principiu ...

D. POMPILIU IONIȚESCU: Dar a rămas primar și sub guvernul d-lui Iorga.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar a rămas și sub guvernarea dv. Așa de ușor vă desfaceți de prietenii dv.?

D. POMPILIU IONIȚESCU: Nu.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar, fiindcă guvernul are obiceiul de a se adresa diferitelor categorii sociale, cerându-le indicațiuni, sugestii, cred că va îngădui acest lucru și parlamentarilor.

Mă cred obligat, d-le ministrn și d-lor deputați, ca înainte de a privi chestia în alte domenii de activitate ale vieții noastre publice, pentru a vedea care sunt posibilitățile de reduceri bugetare, cred o datorie de conștiință pentru mine să privesc în acel domeniu de care m-am legat prin activitatea și prin profesiunea mea, și anume în domeniul școlii românești. Vă voi arate că încă aci se pot face multe reduceri.

ȘCOALA PRIMARĂ NU POATE FI ATINSĂ

Din cele trei ramuri ale învățământului – școala primară, școala secundară și universitatea – vă mărturisesc convingerea mea adâncă, că școala primară nu va putea fi atinsă nici de dv. și nici de nimeni altcineva. Este încă prea puțină.

M-am dus și am verificat toate statisticile invocate aci. Am constatat că d. Toni a fost moderat chiar, în tonul general pe care l-a avut și îmi explic de ce: aparține el însuși acestei categorii școlare.

Am aflat că într-adevăr și Bulgaria are mai mulți învățători decât noi.

Am în fața mea o pagină scrisă de unul din cei mai dinstinși membri ai partidului țărănesc, fost deputat, fost senator și om al școalei, d. Spiridon Popescu. Suntem obișnuiți să nu pătrundem prea adânc în viața țaranului nostru, noi aceștia care locuim la orașe. Acum abia, cu deprinderile pe care ni le-au dat viața politică, începem să adâncim acest domeniu. Citind paginile d-lui Spiridon Popescu din cartea sa, premiată de Academia Română, mărturisesc că mi-am dat seama că nu există decât prin colonii și în unele țări extrem orientale, unde viața, de clan nu a dispărut cu totul, forme de viață umană de primitivitatea acelor hărăzite țaranului nostru. Nu vă mai citesc pagina la care mă refer, fiindcă cred că oameni ca dv., care ați bătut 15 ani de-a rândul satele și coclaurile după voturi le cunoașteți cu prisosință,

D. FLOREA DRAGHICI: Ne-am născut și am trăit acolo.

VICTOR PAPACOSTEA: Din această atmosferă îngrozitoare în care – dacă v-aș citi paginile d-lui Spiridon Popescu – cred că însăși părintele Drăghici ar descoperi note inedite chiar pentru d-sa, – fiindcă îmi închipui că nu cunoaște tot cuprinsul, Țării Românești și toate aspectele întregii noastre clase țărănești – ați vedea că școala primară este încă insuficientă și ca număr și ca organizare; trebuie mărită deci puterea ei de înrîurire asupra satelor noastre.

INFLAȚIA ȘCOLILOR SECUNDARE

Mai degrabă la școala secundară s-ar putea face încă, unele reduceri. Acolo recunosc că am avut și avem încă inflație.

Cine a citit presa străină a putut vedea că și în Anglia se desființează desule școli secundare, deși probabil că acolo dezvoltarea lor nu a mers până la excesele ridicule de la noi.

D. SANDU CARP: Cui se datorește că avem atâtea școli secundare și mai ales școli normale?

VOCI DE PE BÂNCILE MAJORITĂȚII: Partidelor.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu învinovați numai partidele, căci ele nu au avut rolul determinant. Este masa care a determinat – dintr-o firească tendință spre mai bine – fluxul uriaș spre școală. Clasa politică n-a știut însă să canalizeze acest nobil avânt.

Partidelor le dați un rol prea important în România dacă credeți că ele au putut stimula această mare mișcare. Nu; dezlănțuirea politică și economică a țărănimii s-a finalizat în mod firesc în acest elan și în acest avânt către independența ei sufletească și intelectuală. Acesta este adevărul adevărat. Nu aruncați în sarcina unuia sau altuia dintre partidele politice această „inflație” cum i s-a zis și care ne-a dus, după expresia d-lui C. Kirițescu la o Turtucaie a culturii noastre.

RISIPA DIN DOMENIUL PSEUDO-UNIVERSITAR

Dar să trecem mai departe. Dacă am avut obiectivitatea să vă spun ceeace cred, despre școalele primare, și acel plus de obiectivitate care mi-a trebuit să afirm ceea ce am afirmat de școala secundară, cred că mă veți crede când voi afirma că este un domeniu – foarte scump d-lui ministru de finanțe – unde „inflația” este și mai impresionantă: este domeniul universitar. Dar eu nu-i voi zice universitar, îi voi zice pseudo-universitar, fiindcă sunt cuprinse în această falsificare a noțiunii de **cultură universitară academică**, toate școalele speciale, toate excrescențele care au făcut din cultura românească, în ultimii zece ani, o caricatură. (Aplauze).

D-lor, cine a fost din dv. și a făcut studiile la Paris, a putut vedea acolo în ce forme de modest tradiționalism s-a păstrat cultura franceză. Așa numita facultate de medicină poartă acolo titlul de școală de medicină; la fel faimoasa „*École Centrale*” atât de vestită sub raportul științific, poartă numele de școală. Dair „*Colege de France*”, care este un summum al științei franceze – o mână de savanți care lucrează numai pentru producțiuni originale, plătiți cu lefuri mari și care reprezintă valorile cele mai înalte ale spiritualității franceze, culese de la toate facultățile tuturor universităților din Franța, – poartă acest nume simplu de Collège, pe care noi îl dăm liceelor. La fel Școala de război, și toate marile institute de cultură, oricât ar fi de „Înalte” și-au păstrat cu modestie și s-au simțit bine în titulatura aceasta de școală.

D-lor, la noi este o adevărată beție de titluri – iertați-mi cuvintele; ea trădează o mare frivolitate sufletească, un snobism demn de dispreț. E ceva colonial, sud-american în această beție de titluri – iertați-mi expresia; veți vedea dv. că este justă.

De pildă cuvântul „academie”, dacă vă veți osteni să-i faceți istoricul, va trebui să mergeți în urmă, la acele producții, de un rafinament intelectual cu totul dematerializat și dezinteresat, pornite din lumea lui Platon; în zilele noastre, în marile conclavuri care întrunesc laolaltă suma valorilor spirituale, ale unui popor. Ei bine, este ridicul să vezi utilizat acest cuvânt pentru...

VOCE DE PE BÂNCILE MAJORITĂȚII: Academie de dans.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...vorba colegului din majoritate pentru a determina firma unei școale de dans. Dar eu nu merg până la „academia” de dans, care nu are o existență oficială în bugetul statului român, dar mă opresc la Academia de studii agronomice sau la aceea de „înalte” studii comerciale.

D. ERNEST ENE: Dar Academia de cântăreți bisericești?

D. VIRGIL MADGEARU: Vinovat este autorul legii Academiei de Comerț, de la 1913 care a numit-o Academie de Înalte Studii Industriale și Comerciale.

D. VICTOR PAPACOSTEA: întreb cum sunt Platon, Aristot, Beethoven.

Einstein și alți titani ai spiritului, dacă „academice” și „înalte” sunt cursurile comerciale, cultura păstârnacului (ilaritate) și așa mai departe.

Să vă citesc deocamdată lista catedrelor de la Academia de Înalte Studii Agronomice.

D. VIRGIL MADGEARU: Sunt două.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu ași fi citit-o, dacă nu ași fi văzut ieri în ziare că d. ministru Crihan a anunțat în presă că la Chișinău va lua naștere în curând o altă academie, a treia! Voi cita după d-l Pizani această listă...

D. VIRGIL MADGEARU: S-a propus din partea grupului basarabean ca să se transfere secțiunea agronomică de la Universitatea din Iași la Chișinău. Este un simplu proiect.

D. A.C. CUZA: Rector să-l puneți pe Halippa, pe savantul Halippa.

„CATEDRELE” DE LA ACADEMII

D. VICTOR PAPACOSTEA: Noi am văzut astfel de deziderate devenind sub ochii noștri realități și atunci, după ce ne-am fript de atâtea ori, dați-ne voie ca aprehensiunile acestea să ne facă sceptici, chiar față de promisiunea dv. că noua Academie de la Chișinău va rămâne simplu proiect.

Dar dați-mi voie să vă citesc lista acestor catedre ca să vedeți în ce măsură se poate aplica vorba lui Eminescu, că „*acest stat se va prăbuși fiind prea dominat de interese personale*”

D. A.C. CUZA: Electorale.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Personale, a spus Eminescu.

D. G.K. CONSTANTINESCU: Nu sunt creațiunile partidului național-tărănesc.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Ale întregii noastre clase politice, dacă vreți.

Catedre de anatomie și fiziologie vegetală; de sistematică și patologie vegetală; de anatomie și fiziologie animală, și medicină veterinară; de mineralogie, de geologie și agrogeologie; de fizică generală și meteorologie, chimia generală și chimia solului; economie națională și politică agrară; de matematici și mecanică; de agricultură generală; de agricultură specială; de ameliorarea plantelor agricole; de zootehnie; de techeologie agricolă; de construcțiuni rurale și mașini agricole; de topografie și îmbunătățiri funciare; de economie rurală și estimăriune agricolă; de legislație agricolă și industrială; de viticultură...

O VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII: La Politehnică sunt tot atâtea.

D. VIRGIL MADGEARU: S-au făcut 10 milioane economii la Politehnică și se spune că este prea mult.

D VICTOR PAPACOSTEA: ... conferință de legumicultură. (ilaritate) pomicultură și horticultură ...

D. VIRGIL MADGEARU: Dați-mi concursul pentru că eu am cerut asemenea reduceri în învățământul superior. Și mi se spune că este prea mult. Mai mult, d-lor: Nu este datoria mea de ministru de finanțe să dau sugestii pentru economii. Eu am dat sugestii practice pentru economii. Cer să mi se dea economii. Dați-mi concursul și vom avea economii.

D. VICTOR PAPACOSTEA : D-le ministru, ca deputat concursul meu stă în relatarea acestor lucruri.

Citez mai departe: Conferința de fânețe (ilaritate) și de pășuni, de lăptărie; de pedagogie. Ce rost are conferința de pedagogie la această Academie! D-lor. nu voi mai cita toată lista, fiindcă este prea mare.

D. A.C. CUZA: Catedră de pedagogie pentru viței. (Ilaritate).

D. VIRGIL MADGEARU: Le-a publicat pe toate d. Pisane timp de șase luni, într-o serie de articole foarte interesante.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Tocmai. Dar lumea nu le cunoaște. D-le ministru, dar dv. cunoașteți desigur lista ceva și mai lungă – fie-mi îngăduit s-o spun – a catedrelor de la Academia de Comerț.

D. ERNEST ENE: D-le Papacostea, nu uitați că Academia de Înalte studii agricole din București are o copie fidelă la Cluj. Nu se poate numi un ușier la București fără ca numaidecât să se numească un altul la Cluj.

D. VIRGIL MADGEARU: Bugetul Academiei din București este egal cu un buget al celei din Cluj. Nu poate să fie o diferență de o sută de lei în această privință: 9 milioane jumătate la București, 9 milioane jumătate la Cluj; câte catedre sunt la București, atâtea catedre sunt și la Cluj.

D. P. DINU: În acest caz s-ar putea realiza o economie dublă.

D. ERNEST ENE: D-le Papacostea, poate că în cursul cuvântării dv., veți vorbi și de cei care ocupă aceste catedre. În special catedrele de la Academiiile agricole. Toți sau aproape toți sunt și funcționari stabili, inamovibili, în minister și sunt și profesori universitari.

O VOCE DE PE BÂNCILE MAJORITĂȚII: Aceștia sunt ciocoi în învățământului.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le Ene, nu cunosc liste de persoane ci liste de catedre. Eu nu mă războiesc aci cu persoanele; acestea pot fi merituose și distinse. Eu mă războiesc aici cu un sistem, cu un nefericit sistem.

D. P. DINU: Ar fi interesant să spuneți și câte lecții fac pe an.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-l Răducanu a afirmat odată – am citit-o cu ochii mei – că este absolut necesar să trecem chiar peste sacrosancta autonomie a tuturor acestor mari instituțiuni, fiind foarte necesar să se facă un control. Cred că are dreptate.

D. VIRGIL MADGEARU: Profesorii de la școlile speciale au totuși un control. Astfel, la Academia de comerț există un control și acolo cursurile se

țin; de asemenea și la Academia de Agronomie; nu știu însă dacă și la Universitate există acest control, pentru că nu-l face nimeni: cursurile încep și se termină când vor profesorii.

D. VICTOR PAPACOSTEA : La Academia de Înalte Studii Comerciale, dacă un student și-ar pune în cap să frecventeze toate cursurile la care îl obligă programa analitică, o zi și o noapte nu ar fi suficiente pentru un ciclu.

D. VIRGIL MADGEARU: Toate cursurile sunt bine împărțite în baza unui regulament, care s-a făcut acum un an.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Au fost studenți eminenți, care s-au retras de la această Academie, neputând birui...

D. VIRGIL MADGEARU: Sunt o mie de studenți (întreruperi).

La cele patru Academii de artă dramatică, de asemenea, nu se poate reduce nimic. Ar trebui să rămână numai la București o asemenea Academie.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Astăzi sunt 44 catedre la Conservator, pe când înainte nu erau decât 10–12.

D. V. V. HANEȘ: D-le ministru, dacă ne veți alege drept colaboratori la alcătuirea bugetului, vă fângăduim că vom fi strânși în jurul dv., pentru a pune capăt abuzurilor care se fac pe spinarea bugetului statului. (Aplauze).

D. VICTOR PAPACOSTEA : În genere, trebuie făcut un regulament general de funcționare și organizare a acestor „înalte” instituțiuni de cultură, în așa fel, încât ele să fie reduse cel puțin ca număr.

D. ERNEST ENE: Iar profesorii sunt egali cu profesorii universitari.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Și la Institutul superior de educație fizică aceeași inflație. Nu găsesc imediat datele, ca să vă arăt situația de acolo. Avem între altele o catedră de psihologie, pedagogie și logică. Ei bine, dacă acești 70–80 de tineri studenți, câți vor fi, trebuie să facă un curs și în această ramură, n-au decât să meargă la cursurile d-lor Rădulescu-Motru, Antonescu, Nae Ionescu la Universitate, să urmeze acest curs, căci slavă Domnului, avem maeștri pentru aceste discipline. Mai avem apoi o catedră de istoria educației fizice și, nu numai atât, pe lângă catedra aceasta avem și o conferință de istoria educației fizice. Avem și o catedră de mecanică.

Cercetați și veți vedea o inflație și mai îngrijitoare în alte direcții. Astfel, la Academiiile acestea de Arte Frumoase, la cele de muzică, etc.

D. VIRGIL MADGEARU: D-le Papacostea, argumentele d-tale sunt valabile, dar vă rog să vi le rezervați pentru discuția bugetului.

CE TREBUIE SĂ PRECEDEZE REDUCEREA SALARIILOR

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, este necesar să le spun cu această ocazie, pentru că înainte de a se face reducerile pe care le-ați preconizat, atât de dureroase, înainte de a lăsa pe învățător cu 1800 lei lunar iar pe

profesorul secundar cu 4000 lunar, erați dator să faceți reduceri și la etajul superior al culturii; altfel vor primi funcționarii atunci vestea acestei noi înfrângeri materiale pentru ei. când le veți anunța lucrul acesta, sau de pildă reducerea ministerelor și subsecretariatelor. (Aplauze pe unele bănci ale opoziției).

RISIPA DE LA MINISTERUL MUNCII

D-lor deputați, acum să-mi dați voie să-mi arunc numai o privire fugară asupra altui minister, asupra Ministerului Muncii și Sănătății.

Eu n'am știut până astăzi că ministerul acesta a avut și poate mai are încă fonduri pentru ajutorarea teatrelor particulare mai mari decât pentru combaterea tuberculozei. (Aprobări).

D. VIRGIL MADGEARU: Acestea sunt la Ministerul Instrucțiunii Publice.

D.N. MOȘCAUȚANU: Dar sunt fonduri speciale și pentru teatre la Ministerul Muncii.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, dați-mi voie să vă dau suma globală căci pe aceasta o am. Aproape un miliard bugetul general; cheltuielile pentru hrană la toate spitalele, combustibil și chirii 48 milioane, restul fiind pentru personal și altele. La ce capitole merge restul sper să mă informez exact până la buget.

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII: Medicii.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor, dați-mi voie să vă dau un exemplu și privitor la medici. Ministerul are aici la București Dispensarul Policlinicii Centrale. Aci se află următorul personal: un medic primar; un medic primar de nas, gât și urechi, un medic primar de chirurgie, un medic primar de boli interne, un medic primar radiolog, un medic primar de dermato-venerice, un medic primar de ginecologie, unul de dentistică, unul de puericultură, unul de consultații la domiciliu, un medic șef de secție, un medic dentist, un medic farmacist, doi medici farmaciști ajutoari, cinci externi, un administrator, două infirmiere, un laborant, trei surori de caritate, doi oameni de serviciu. Acest dispensar însă n'are paturi. Eu nu înțeleg această situație. (Ilaritate).

D-lor, dar să lăsăm capitolul medicilor, căci recunosc, oricâți medici ar întreține statul pentru a trata bolile sociale, nu sunt încă suficienți și eu, numărul acesta de l-aș vedea întreit, aș fi și mai satisfăcut.

D. V. V. HANEȘ: Numai să nu stea în birouri.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...da, firește, cu condiția ca aceștia să nu stea în birouri.

CE SE PETRECE LA OFICIUL DE PLASARE

Ministerul Muncii tot dezvoltându-se mereu, a căpătat cu vremea un ser-

viciu numit Oficiul de plasare. La acest oficiu al serviciului de plasare există un Serviciu de inspecțiuni.

Dați-mi voie să vă citesc, tot după d. Pizani, lista inspectorilor de la acest serviciu: cinci inspectori generali. Încă un inspector general, după aceea un inspector general clasa II-a, apoi doi inspectori generali clasa II-a, și cinci inspectori generali clasa II-a. Vine apoi un inspector general clasa I-a, doi inspectori generali clasa II-a, cinci inspectori centrali clasa II-a, un inspector central clasa II-a, șapte inspectori centrali clasa I-a, opt subinspectori clasa I-a, cinci subinspectori clasa II-a, patru subinspectori clasa II-a etc. etc. în total 58 de inspectori la acest serviciu.

D. VIRGIL MADGEARU: Când eram șef de serviciu la Asigurările Sociale, erau doi inspectori generali pentru toată țara; acum am descoperit 19 inspectori generali la Asigurările Sociale și mi se spune că nu este nici unul.

De două luni și jumătate am dat la toate ministerele circulari îndrumătoare, ca să se fixeze cadrul de personal, Ministerul Muncii a declarat că nu are de redus absolut nici un funcționar dându-mi o economie la personal de 785 mii lei.

D. V. GHEORGHIU: Să se suspende statutul funcționarilor căci altfel nu putem face nimic.

VOCI: Sunt inamovibili?

D. I.GR. PERIȚEANU: Curtea de Casație s-a pronunțat în secțiunile unite hotărând că nu au nici un drept câștigat.

D. AL. NICOLĂSCU-DUVĂȚ: Ar fi interesant să știți o cifră cu privire la plasări: nu este nici un industriaș și nici un negustor care să fi putut să-și găsească un lucrător prin acest oficiu de plasare.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, vedeți că dreptatea observațiilor mele este confirmată de însuși d. ministru și de membrii majorității.

D. V.V. HANEȘ: Dacă puneți chestiunile obiectiv, atunci colaborăm.

RISIPA DE LA REGIILE AUTONOME

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, dați-mi voie să trec la un capitol pe care-l veți asculta, prevăd, cu mai puțină bunăvoință. Este vorba de regiile autonome.

Aci rog pe d. ministru să fie foarte atent pentru că am convingerea nestrămutată că regiile autonome, atât de scumpe domniei-sale – poate, în vremuri de rânduială normală, nu mă îndoesc că vor da chiar rezultate bune – aceste regii autonome în momentul de față sunt o povară care trebuiește îndepărtată din spinarea contribuabilului și din sarcina bugetului.

D. VIRGIL MADGEARU: Nu sunt o povară și vă rog să nu mai creați iluzii deșarte.

„BENEFICIILE” DE LA CASA PENSIILOR

D. VICTOR PAPACOSTEA: Să vă dau câteva exemple. Adineaurea, când v-am spus de beneficiile care se dau la Casa Pensiilor dv. mi-ați spus că nu s-au dat niciodată beneficii.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar cum o să poată da Casa Pensiilor beneficii?

D. VICTOR PAPACOSTEA: De aceea sunt și eu surprins. Să vă dau două cifre:

Societatea telefoanelor, care are un fond comercial foarte serios și rentabil, am putea spune de prim ordin, fiind condusă de străini. – care probabil prețuiesc mai mult banul – ...

D. V. V. HANEȘ: Aci ne-au tras chiulul.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Acești oameni au dat unui consiliu compus din 24 persoane circa 1.400.000; iar Casa Pensiilor, care nu are un fond comercial, are numai acele nenorocite rețineri și subvenția, a dat unui consiliu de 12, suma de 1.100.000. Mă întreb de unde a dat aceasta sumă?

D. VIRGIL MADGEARU: Dar acestea nu sunt tantieme. Stabilirea pensiilor nu este un act formal, cum credeți, ci necesită cercetarea actelor și la această operațiune lucrează Consiliul de administrație.

D. N. MOȘCAUȚEANU: Dar sunt funcționari de carieră.

D. VIRGIL MADGEARU: Lăsați pe funcționarii de carieră, ei nu stabilesc pensiile. Pensia o stabilește comisia prevăzută de lege. Membrii acestei comisii primesc jetoane de prezență. În 1930 au fost multe pensii de stabilit și s-au luat sume mai importante. Cercetați anii 1931, 1932 și 1933, veți vedea că suma a diminuat foarte mult.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nmai d. Garabet Aslan a luat 250.000.

D. VIRGIL MADGEARU: În anul 1930, pe un an întreg; acum, vă asigur, nu ia nici 50 de mii lei. Prin urmare, vă rog, nu mai veniți cu date din 1930, luați datele de astăzi.

D. N. MOȘCAUȚEANU: Aceste numiri se fac pe mai mulți ani.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar d. Aslan nici nu mai este la Casa Pensiilor.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, încă o dată, pe mine nu mă interesează persoanele, ci sistemul. Dv. trebuie să arătați, în mod științific, care sunt ameliorările aduse la regiile autonome. În loc să faceți aceasta, vă epuizați în afirmațiuni vagi, prea vagi pentru sensibilitatea noastră iritată nițel, în ce privește risipa banului public. Așa încât, d-le ministru, dacă vreți să fiți convingător...

D. VIRGIL MADGEARU: Să țin o conferință la Radio.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, nu luați în derâdere lucrul acesta.

D. VIRGIL MADGEARU: V-am anunțat că depun un proiect de lege pentru modificarea legii de comercializare, poate chiar săptămâna viitoare, în expunerea de motive veți găsi un volum întreg de date.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, ce cred eu, pe baza datelor din 1930, crede și opinia publică, anume că domnii aceștia de la Casa Pensii-lor încasează milioane, în timp ce pensiile nu se plătesc.

D. VIRGIL MADGEARU: Adineaori vorbiți de un milion, acu' vorbiți de milioane, prin urmare, vedeți că exagerați. Dv. exaltați publicul.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, această calitate o aveți dv. căci v-ați specializat în cei 12 ani de agentură electorală. Noi, prin profesia noastră, avem o anumită sobrietate, care adesea ne face improprii pentru tribuna populară. Eu adeseori m-am găsit stânjenit, când a trebuit să vorbesc maselor a căror mentalitate este deformată azi de faimoasa d-stră propagandă.

CÂT A ÎNCASAT D. ENE

D. ERNEST ENE: S-a întrebat ieri: cât încasează d-nii de la Poștă? Am alergat astăzi și am adus documente oficiale. Am încasat: în 1932, pe întreg anul, 6.227, ca membru al consiliului, iar ca membru în comitetul financiar, unde mă duc la fiecare două zile și stau câte 2 ore ca să verific ordonanțele, am încasat 15.000 lei. În total, pe an, 25.745 lei.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar în 1930?

D. ERNEST ENE: În 1931 eram și membru al comitetului de direcție și am încasat în total 60.000 lei.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar în 1930? Repet întrebarea.

D. ERNEST ENE: Nu am în buzunar datele.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Să vi le dau eu: în 1930, v-ați apropiat de o jumătate de milion la o singură instituție.

D. ERNEST ENE: Nu este exact.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Este perfect exact. Disciplina căreia îi aparțin mă obligă să viu totdeauna documentat. Vă pot spune dar că de la una din instituțiile unde ați avut cinstea să serviți și pe care le-ați onorat cu serviciul d-stră, de la una singură ați luat aproape o jumătate de milion. Dacă vreți să răsfioiesc în ghiozdan, vă pot arăta imediat cifra exactă.

D. ERNEST ENE: S-a adăugat la ceea ce am luat și cheltuelile unei călătorii în străinătate (exclamări pe băncile opoziției) care a avut scopul unui aranjament în favoarea Poștei.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le Ene, lămuririle pe care le-ați dat sunt suficiente. Eu am vrut numai să arăt că, în 1930, suma primită de dv. de la una din instituțiile acestea nu a fost atât de modestă cum ați vrut să arătați.

D. VIRGIL MADGEARU: Așa era vremea atunci.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Desigur așa era vremea, după cum și pentru d. Teianu, altă vreme era atunci, altă vreme este astăzi. Desigur, d. Teianu mi se pare că de la o singură instituție a primit 800 de mii de lei și ceva. (Protestări pe băncile majorității). Dacă nu este adevărat atunci de ce țineți sub cheie lămuririle pe care puteți să le dați și de ce lăsați să circule aceste afirmațiuni și nu folosiți tiparul pentru ca toate lucrurile să iasă la lumina zilei.

D. ERNEST ENE: Toate sunt puse în expunerea de motive a d-lui ministru de finanțe, care va însoți proiectul de lege pentru modificarea legii comercializărilor.

D.VICTOR PAPACOSTEA: Eu afirm că domnul Teianu a luat aproape două milioane.

D. VIRGIL MADGEARU: Da, de la participarea de la beneficii. Bine că au dat beneficii, căci până acum toate erau deficitare. Dv. nu vă gândiți la beneficiile pe care le-au adus Statului, ci aduceți numai aceste chestiuni iritante.

„BENEFICIILE” REGIILOR AUTONOME

D. VICTOR PAPACOSTEA: Cum puteți să mai vorbiți de beneficii? Dacă am totaliza toate beneficiile pe care le-au avut membrii consiliilor de administrație din toate Regiile Autonome, atunci într-adevăr ar trebui să credem că România a trecut și trece printr'o stare de înflorire extraordinară. Oare aceasta este realitatea? Vorbiți dv. de beneficii? V-am dat adineauri exemplul cu Monitorul Oficial.

Ministerului de Instrucție i s-au cerut la Monitor 400.000 lei pentru o lucrare pe care apoi Ministerul a făcut-o pe piață cu 60.000 lei. Diferența o numiți beneficiu? Dar prin constituirea acestei regii ați dat și o lovitură de moarte artei tipografice și ați lăsat pe drumuri mii de lucrători tipografi.

În afară de aceasta, e și păcatul original, care apasă greu asupra acestei regii, în ce privește modalitățile și condițiunile în care a fost achiziționată. Nu este timpul să ne oprim acum asupra acestui lucru.

D. VIRGIL MADGEARU: Oricând vă stăm la dispoziție.

TARIFUL „MONITORULUI OFICIAL”

D. VICTOR PAPACOSTEA: Mă voi ocupa și de această chestiune.

Ați concentrat toate lucrările tuturor instituțiilor de stat la Monitorul Oficial și ați făcut și o lege obligatorie în acast sens. Care a fost rezultatul? Credeți că Monitorul Oficial a reușit să lucreze toată această avalanșă de comenzi? Nu, ci pe sub mână, ele circulă pe piață. Chiar d-l ministru personal a recunoscut că, dat fiind greaua criză care a lovit arta tipografică, a trebuit

să dea dispozițiuni, prin care se calcă această lege. Îmi pare bine că mă confirmați. V-am dat acest exemplu, ca să vedeți cum se realizează „beneficiile” din care, așa de larg și generos, se împărtășește Consiliul de administrație al Monitorului Oficial.

D. ERNEST ENE: Se împărtășea.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Publicați odată toate datele, ca să putem întrebuința acest imperfect!

D. VIRGIL MADGEARU: Sper că ai să vorbești acum ceva și de reducerea salariilor.

GUVERNUL N-ARE AUTORITATEA MORALĂ SĂ FACĂ REDUCERI DE SALARII

D. VICTOR PAPACOSTEA: Am vrut să facem dovada că, din moment ce d-l Teianu încasează 1.900.000 lei ca și toți ceilalți, – asupra cărora nu mai insist, pentru a nu învenina dezbaterele, nu dv. aveți autoritatea să aplicați noi curbe funcționarilor ...

D. VIRGIL MADGEARU : Nu mai încasează de doi ani.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu mai putem crede pe cuvânt. Eu aveam de gând să nu fac politică; dacă m'am înrolat totuși în politică, este din exasperare pentru starea în care a ajuns Țara. Stând de o parte, dorința de liniște putea fi luată drept o dezertăune, drept un act de indiferență vinovată față de treburile obștești. Mă găsesc deci la această tribună împins de un sentiment pe care veți mai avea prilejul să-l apreciați; de aceasta să nu duceți grijă.

Să fim bine înțeleși deci: nu se poate să aplicați această nouă curbă înainte de a fi venit și a fi explicat, cel puțin Parlamentului – dacă nu și țării, printr-o largă publicitate, – că ați făcut toate aceste reduceri și că faimoasele Consilii de administrație nu mai încasează atât cât au încasat. Nu este uman ca, în aceste vremuri cumplite, când în căsnicia noastră națională doliul acoperă o parte așa de importantă din masa cetățenilor, o minoritate abuzivă să se răsfețe. Să nu mai oferiți acest dublu spectacol: de o parte lipsa pâinii cea de toate zilele, iar de partea cealaltă luminile de cabaret ale regiilor autonome.

FRÂNGEREA SOLIDARITĂȚII APARATULUI DE STAT

Acum trec la modul în care dv. faceți aceste reduceri. Asistăm de câțiva ani la un spectacol dezastruos pentru obștea românească. Problema datoriilor, mereu nesoluționată, a sfârșit prin a frânge solidaritatea corpului nostru social.

Forța clasei politice este de asemeni frântă și pulverizată.

Acum veniți cu o lege care frânge solidaritatea aparatului de stat, a celei din urmă baricade pe care conștiința românească o mai ține în fața anarhiei.

Creind corpuri de privilegiați ați dat o grea lovitură statului democratic. Cui rându veți vedea urmările.

Sunt nevoile ofițerilor și ale magistraților mai mari? Da. Recunosc că un magistrat trebuie să fie foarte bine plătit.

D. V. GHEORGHIU: Care judecă afaceri de milioane.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Exact, recunosc, dar era o proporție, care se stabilise încă de la perfectarea regimului nostru de stat, un sistem armonizat, care fixase o ierarhie cu echilibru stabil între diversele categorii ale aparatului de Stat. Lumea se împăcase cu acest șablon.

Acum veniți dv., după atâtea decenii, și-l răsturnați. Lucrul va avea urmări.

Ați auzit dv. de cuvântarea ținută de un profesor din Turnu-Severin la o adunare? „Magistraților li se menține leafa ca să ne judece și să ne condamne, iar ofițerilor ca să comande împușcarea noastră”. Iată ce au ajuns să gândească salariații, unii despre alții!

D. VIRGIL MADGEARU: Am auzit lucrurile acestea spuse de agenți electorali de suburbie.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Eu le știu din citirea unui reportaj asupra unei adunări napolitice, ci ale unei adunări profesionale.

D. VIRGIL MADGEARU: Adunări profesionale! Câte nu sunt infectate de politicianism de o bucată de vreme.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu sunt atât de infectate de politicianism, ci otrăvite de nedreptate.

D. VIRGIL MADGEARU: Sunt infectate de unele partide politice.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu veți contesta, d-le ministru, că această creere de privilegii la salarii nu poate menține solidaritatea și nici raporturile de altă dată între categoriile năpăstuite și categoriile favorizate. Nu veți putea afirma că raporturile vor rămâne cordiale. De aci înainte vom avea două lumi, nu numai pe trepte materiale diferite, dar și pe alte trepte morale și sociale. Ați săpat o prăpastie.

Au ofițerii nevoi mai mari din cauza uniformelor, poate? Da! Dar eu, d-lor, sunt de părere că este mai bine să avem o armată îmbrăcată mai simplu, dar mulțumită materialicește și sufletește decât strălucitor îmbrăcată, dar slăbită în rezistența ei materială și morală. Cred că asupra acestui punct, cu toate că dv nu prea cutezați să vă spuneți cuvântul, în conștiința dv. gândiți la fel.

D. POMPILIU IONIȚESCU: Nu vrem să prelungim discuția. Altfel v-am spune că militarii trebuie salarii cât mai mari. Dv. știți că în caz de mobilizare...

D. V.D. ȚONI: În caz de mobilizare sunt în aceeași situație cu toți cetățenii țării.

D. POMPILIU IONIȚESCU: D-le Țoni, noi privim cu simpatie apărarea d-tale pentru învățători.

D. V.D. ȚONI: Dovediți această simpatie prin fapte.

D. POMPILIU IONIȚESCU: Dar să nu vii să spui că militarii nu au dreptul să aibă o soldă mai bună. Ei sunt mutați de la un colț al țării la altul. Ei nu au nimic sigur.

D. VICTOR PAPACOSTEA : D-le Ionițeseu, doresc să nu fiu înțeles rău de d-ta. Eu am afirmat un lucru. Îmi dau seama de povara care din punct de vedere material apasă pe umerii ofițerimii noastre. Sunt, prin însăși cariera mea de profesor de istorie, prea conștient de riscurile și marile obligații pe care le poartă în stat, în caz de pericol, această categorie.

Dar, să-i scădem din povară. Aceasta am spus eu. Și dacă este posibil să realizăm o economie la uniforme, să-i scădem ceva din povara uniformelor.

D. VIRGIL MADGEARU: Mai facem noi uniforme?

D. VICTOR PAPACOSTEA: În al doilea rând, eu n'am cerut să scădeți soldele lor și nici pe ale magistraților; eu am cerut să nu reduceți lefurile celorlalți. Aceasta este tema principală – dacă ai fost atent – a întregii mele cuvântări.

D-ta dintr-o spontană și prea puțin lămurită sensibilitate pentru armată, cauți simpatii acolo, pe această cale.

D. POMPILIU IONIȚESCU : Nici un fel de sensibilitate.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Ce vrei să spui, că d-ta ești mai patriot ca noi? Eu am avut glasul cinstit, leal.

D. POMPILIU IONIȚESCU : Eu susțin că trebuie să ne plătim armata și magistratura cât mai bine.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Ce vrei să spui? Fii mai explicit.

D. FLOREA DRĂGHICI: De ce nu faceți o comparație între salariile tuturor funcționarilor și bugetul unui țaran.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu te irita așa în chip demagogic. Ești doar în Parlament, părințele.

Eu nu am vorbit de categoria căreia îi aparțin dintr-o rezervă a cărei eleganță mi-am impus-o de la început, dar pe care părintele Drăghici n-a înțeles-o. Am atacat chiar anumite ramuri ale școalei și am vorbit de toate celelalte categorii. Iar acum vine acest părinte, care probabil că a dormit în vremea aceasta, sau nu a fost atent, să-mi spună că nu vorbesc nimic de țărănul nostru, când adineauri numai pentru a nu prelungi dezbaterile, am renunțat să citesc o pagină înfrigorantă privind viața țărănească, pagină pe care am luat-o de acasă, anume pentru a o citi aci. Am adus rândurile lui Eminescu, în care poetul îndurerat de falsa modernizare a statului, spune *că suntem în primul rând un stat de țărani și că trebuie să ne gospodărim țărănește, fiindcă aceea ce va lipsi totdeauna unui popor agricol va fi banul*. Când vin aci pentru a spune lucrurile acestea, cum sari d-ta de acolo cu observații așa de ușuratece,

ca și ale d-lui Ionițeseu? Care s-a găsit, tocmai D-sa, să dea lecții de militarism și d-ta de țărănism. Este extraordinar!

D. POMPILIU IONIȚESCU: Trebuie să avem curajul opiniilor noastre.

D.VICTOR PAPACOSTEA: Eu caut să arăt izvoarele risipei scrutând toate domeniile, toate categoriile școalei, necruțător chiar față de categoria cea mai iubită mie, iar d-ta mă acuzi că nu vorbesc obiectiv și că nu port în sufletul meu nici o grijă de țărani?

SITUAȚIA CORPULUI DIDACTIC

D-lor, dacă totuși reducerile se vor face, rog pe d-nul ministru să ție seamă, că nu se poate aplica corpului didactic o nouă reducere înainte de a i se aplica legea armonizării.

Dv. ați făcut începutul. Ați spus-o des în ultimul timp și ne-o afirmați în continuu. Prin faptul că ați început-o, înseamnă că ați fost convinși.

D. VIRGIL MADGEARU: Și acum sunt convinși.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...încât cred că este o datorie de onoare pentru d<umneavoastră> să continuați – cu atât mai mult cu cât declarația pe care ați făcut-o în fața delegației profesorilor parlamentari care v-au vizitat la Ministerul de Finanțe ar putea, fiind cunoscută în public, să arunce asupra obstinațiunii dv. o lumină nu tocmai favorabilă.

VOCI DEPE BĂNCILE MA JORITĂȚII: Spune-o.

ÎNTRE DL. MADGEARU ȘI CORPUL DIDACTIC

D. VICTOR PAPACOSTEA: La un moment dat, după o serie de argumente tehnice și matematice pe care i le-ați adus, ați sfârșit prin a face următoarea declarație, pe care mi-am memorat-o cuvânt cu cuvânt: „*În definitiv, d-lor, partidul național-țărănesc este singurul care a recunoscut situațiunea de ilegalitate în care se află profesorimea și a și început realizarea parțială a dezideratelor ei în ceea ce privește legea armonizării*”.

D. VIRGIL MADGEARU: Exact.

D. VICTOR PAPACOSTEA: „*Însă n-a existat partid care să fie atacat mai rău decât al nostru, tocmai de corpul didactic, care beneficiase de pe urma bunăvoinței și atențiunii noastre*”.

D. VIRGIL MADGEARU: Și aceasta este adevărat, din nenorocire.

D. VICTOR PAPACOSTEA: „*Ei bine d-lor, dați-mi voe să vă spun, nu mai am acum entuziasmul necesar pentru a mă ocupa de acest corp*”.

D. VIRGIL MADGEARU: Este adaosul dv.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Vă dau cuvântul de onoare și sunt gata să înfrunt, sub orice formă ...

D. VIRGIL MADGEARU: Este adaosul dv.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...Nu mă puneți în situațiunea de a cita...

D. VIRGIL MADGEARU: În orice caz, veți recunoaște că nici n'ar trebui să mai am entuziasmul pentru a mă ocupa de această chestiune.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Îmi pare bine că repetați cuvintele. Asta am vrut.

D. VIRGIL MADGEARU: ...față de atitudinea reprezentanților corpului didactic față de ministru, care le-a dat prima oară aceste avantagii și care a susținut și a doua oară, alături de ceilalți colegi din guvern, să se completeze ceea ce s-a dat. Dar astăzi nu se mai pune chestiunea așa. Chestiunea aste: se poate sau nu se poate? Și lucrul acesta îl veți discuta la buget, la buget.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar țin să constat că întregul eșafodaj al argumentației dv., cu toate cifrele, a căzut, din momentul când ați arătat această ciudată dispoziție sufletească față de un corp întreg.

D. VIRGIL MADGEARU: Corpul didactic secundar a avut în toată această acțiune, de la început, din 1930, o atitudine politică.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Corpul didactic în întregime, ca corp constituit?

D. VIRGIL MADGEARU: Reprezentanții oficiali, pe care acest corp nu i-a dezavuat, ci dimpotrivă, i-a aprobat (aplauze pe băncile majorității), sunt absolut indignat de acest fapt.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, acțiunea reprezentanților era o acțiune întreprinsă de întreg corpul didactic. Am dări de seamă, le-am citit doar. Ele sunt semnate de toți reprezentanții corpului didactic, între alții și de d. Țoni, (protestări pe băncile majorității), ba da, d-lor, îmi aduc foarte bine aminte, aceste dări de seamă au fost date chiar publicității.

D. VIRGIL MADGEARU: Sunteți bazat pe informații greșite, pe care am să le dezmint imediat.

D. V.V. ȚONI: Este o inexactitate.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Vă rog, d-le Țoni, dv., atunci, erați în bloc, alături de tot corpul didactic secundar. Nu este așa?

D. V.V. ȚONI: D-le Papacostea, învățătorimea a avut o atitudine consecventă, din 1929 până astăzi, în ce privește revendicarea drepturilor noastre. Țin să resping orice acuzațiune care s-ar aduce acțiunii noastre, că ar fi de natură politică. Noi am avut aceeași atitudine și sub ministeriatul d-lui Costăchescu și sub ministeriatul d-lui profesor Iorga, și sub ministeriatul de astăzi; niciodată nu am atacat persoane. Și, dacă am fost deunăzi silit să răspund prin ziare d-lui ministru al Finanțelor, am făcut-o în urma declarațiilor domniei sale, care au apărut în întreaga presă, chiar în presa oficioasă a partidului dv.

D. VIRGIL MADGEARU: Declarațiuni. care nu erau exacte.

D. D.V. ȚONI: Chestiunea ați lămurit-o pe urmă în Cameră.

D. POMPILIU IONIȚESCU: Fapt este, d-le Papacostea, că și în anul 1931 s-a dat ceva, și atunci, când am fost eu raportor al bugetului s-au dat iar ceva, iar în 1927 și 1928, dași nu s-a dat nimic, nu ați ținut.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le Ionițescu, nu discut această chestiune. Ceea ce vreau să spun este că nu numai regimul național-țărănesc a fost lovit de reacțiunea firească a corpului didactic, ci toate regimurile care l-au menținut, parțial sau integral, într-o stare de ilegalitate. Și pot spune că lovitura cea mai grea – care l-a și răsturnat – a primit-o guvernul Iorga-Argetoianu care a căzut în urma congresului ținut de Federația corpului didactic și a faimosului discurs rostit atunci de profesorul Forțu.

D. POMPILIU IONIȚESCU: A căzut fiindcă n-a plătit deloc lefurile.

CORPUL DIDACTIC TREBUE MAI ÎNTÂI ÎNCADRAT ÎN LEGEA ARMONIZĂRII

D. VICTOR PAPACOSTEA: Vă rog să mă ascultați; trebuie introdus corpul didactic în legea armonizării, fiindcă altfel nu vom avea liniște în cadrele acestui corp.

O VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂȚII: Amenințați?

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu este o amenințare, ci o constatare; vă sfătuiesc să o cercetați în mod obiectiv și veți vedea că, în însăși geneza cazului Forțu, agentul principal al mișcării a fost starea de ilegalitate în care a fost și este ținut corpul didactic. Pentru corpul didactic la început, mai apoi pentru întreaga funcționărie, Grigore Forțu a devenit simbolul protestării.

D. POMPILIU IONIȚESCU: Dar credeți dv. că noi nu putem spune poporului interesele care călăuzesc pe aceia care caută să-l ațâțe?

D. VIRGIL MADGEARU: Mai este și poporul de la țară, d-le Papacostea, nu numai cel de la oraș.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, îmi pare rău că v-am scutit adineauri de lectura unui pasagiu, pe care țineam să vi-l citesc în special dv., care ați construit un nou eșafodaj de stat, cu un aparat funcționăresc atât de complicat și mai pretindeți că iubiți pe țărani – d-voastră care ați făcut lux funcționăresc cu banul țăranului ...

D. VIRGIL MADGEARU: Țin să dezmint toate aceste afirmațiuni.

D. VICTOR PAPACOSTEA; tocmai dv. care aveți obligațiunea programatică să vă îngrijiți în primul rând de pătura țărănească; și veți vedea, din broșurile pe care le avem în pregătire, cât de greu a fost lovită țărănimea tocmai de către guvernele național-țărăniste. (Exclamări, întreruperi pe băncile majorității).

D. SANDU CARP: În orice caz nu o să găsiți în masa țărănească și nici în masa învățătoarească niciodată o mișcare Forțu. (întreruperi).

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu mai îngădui nici o întrerupere. Mi-am spus cuvântul față de învățătorime cu toată francheța, așa încât vă rog să vă declarați mulțumit. Mai mult nu poate spune nimeni. Așa este, d-le Țoni?

D. D.V. ȚONI: Da.

PROGRESIVITATEA ÎN REDUCERI

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, mai afirm încă un punct de vedere al partidului național-liberal în aceasta chestie: *o progresivitate în reducerile care le veți face*. Nu este drept ca la salarii de 40-50.000 lei să aplici aceeași cotă de reduceri ca la salariile mici.

D. VIRGIL MADGEARU: Nu mai există astfel de salarii. (Aprobări pe băncile majorității).

D. VICTOR PAPACOSTEA : Da, dar dacă ia din două părți, o leafă de director sau inspector de minister și o alta de profesor, desigur ajungem la același rezultat.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar plafonul de 30.000 lei?

D. VICTOR PAPACOSTEA: A, vroiți să vorbesc de plafon? Voi veni imediat și la chestiunea aceasta.

LEGEA CUMULULUI ȘI DREPTUL GENERAȚIILOR

D-lor, progresivitatea acestor reduceri formează un punct scump maselor de funcționari mici, tot atât de scump ca și acel *minimum de salariu*, care să nu fie supus nici unei reduceri. Și acum un cuvânt privitor la faimoasa lege a cumulului.

D-lor deputați, noi avem o lege a cumulului, dar această lege nu este serioasă; este o minciună. Da, legea cumulului pe care o avem noi este o minciună. (Întreruperi pe băncile majorității). Orele sunt prea înaintate ca să mai pot face analiza acestei legi păcătoase în care vorbele sunt așa de potrivite și articolele în așa fel combinate, încât fiecare categorie de rechini ai cumulului și-a realizat o porțiță, prin care s-a strecurat, astfel că am putea spune în loc de art 1, art. 2, art. 3, articolul Ionescu, articolul Popescu, ș.a.m.d., adică după numele aceluia care a reușit – fiind el interesat – să introducă acolo articolul respectiv. Dacă voi avea prilejul să vă spun la buget lucrurile acestea, vă asigur că voi veni atunci cât se poate de documentat... (Întreruperi pe băncile majorității).

D. VIRGIL MADGEARU: Eu în viața mea n-am avut decât o singură funcție și am refuzat totdeauna a doua funcție, am refuzat-o și niciodată nu mă voi angaja să fac două lucruri în același timp.

Nu se poate numi cohortă de rechini o sumă de savanți, cum este de pildă doctorul Cantacuzino și alții.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, nu este potrivit pentru situația d-tale de ministru să dai astfel de interpretări spuselor mele și să presupui, în mod fățarnic, că aceasta am gândit și spus eu.

D. VIRGIL MADGEARU: Ai vorbit de cohortă de rechini.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar ce, eu m-am legat de acești savanți de care pomenești d-ta? Am avut – nu poți contesta – această rezervă mintală, de a scoate din rândul cumularzilor vulgari pe oamenii de valoarea unui Cantacuzino, unui Iorga.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar care este cohorta de rechini ?

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar, d-le ministru, adineauri chiar un membru al majorității a spus că mai fiecare din profesorii de la „Înaltele” dv. Academii este și inspector sau director în minister, sau mai știu eu ce. Apoi la aceștia și la alții ca dâșzii m-am referit eu, și nu la savanții de care ai vorbit d-ta. Nu pot fi ofensat punându-mi-se în socoteală un astfel de raționament.

D. VIRGIL MADGEARU: Ce s-a întâmplat cu cumularzii? Ați creat o lege; ați însărcinat o comisiune care prezintă toate garanțiile de imparțialitate; ei bine, eu nu știu dacă, prin aceasta, nu s-ar mai fi strecurat câțiva. Publicăm listele ca să vedeți o dată pentru totdeauna.

Eu sunt hotărât să-mi chinui energia și sănătatea, dar să se curme odată cu aceste calomnii pe care le aruncați în fiecare zi de la tribună.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu-ți permit să pronunți acest cuvânt la adresa mea (zgomot). Eu mi-am impus o ținută foarte rezervată. (Zgomot).

D. VIRGIL MADGEARU: Să fii mai cuviincios. (Zgomot).

D. VICTOR PAPACOSTEA : Să fii d-ta cuviincios (zgomot). Dacă m-ai fi lăsat să termin ce aveam de spus, dacă n-ai fi pripit, ai fi văzut că nici eu nu socot legea cumulului – oricât ar fi de severă – o lege economică, ai fi văzut că și eu confirm exactitatea afirmațiilor d-tale.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar ai spus că este o lege păcătoasă ?

D. VICTOR PAPACOSTEA: Eu nu am adus-o în discuție pentru a cere economii; aplicându-se legea, bugetul se împovărează, o știu și eu. Am spus însă că aplicarea ei strictă corespunde unei nevoi sociale. Dv. ați spus că nu se va mai face nici o numire. Eu vă întreb: unde este scris că sunt generații de fericiți ai tuturor favorurilor și generații de dezmoșteniți; generații condamnate? Trebuie să se facă loc și pentru tineretul care vine după noi. Generația de astăzi a găsit utilizare și pentru cei din urmă dintre imbeciliile ei, iar generațiile care vin nu vor putea afla plasament nici pentru elita lor intelectuală.

O lege severă a cumulului face loc în viață generației tinere. Sunt în această generație valori recunoscute, talente strălucite, amenințate de mizerie.

Sunt oameni în plină dezvoltare a puterilor creatoare care vegetează, în vreme ce sute dintre membrii generației fericite se lafăiesc pe câte 2-3-4 locuri .

Avem profesor de pășune, dar n'avem o conferință de indologie pentru Mircea Eliade sau alta asupra civilizației galbene sau americane pentru tinerii anume pregătiți în aceste domenii.

Dar domnul ministru el însuși primește acasă tineri licențiați ai Academiei comerciale, distinși și știu că se interesează de soarta unora dintre ei. Unii vin și pe la mine, nu de mult am avut ocazia să văd doi tineri licențiați macedoneni, eminenți, muritori de foame cu diplome strălucite.

Aplicând cu strictețe o severă lege a cumulului, vom putea crea sute și poate mii de locuri pentru această generație. Nu vă pierdeți răbdarea, căci am terminat

D.VIRGIL MADGEARU: Timp de două ceasuri, cât ai vorbit, mi-am pierdut răbdarea.

D. VICTOR PAPACOSTEA : D-le ministru, trebuie să recunoașteți că nu am venit să vă spun povești, ci adevăruri crunte, trăite, cercetate, respirate de mine: cred însă că, pentru cei ce se ridică sus de tot în ierarhia socială și politică, în măsura în care ajung să stăpânească ansamblul în liniile lui largi, curată abstracțiune adesea, în aceeași măsură pierd din perspectivă amănuntele. Iar noi, oamenii, d-le ministru, în aceste amănunte trăim și murim. Nu este om de stat cel ce nu le cunoaște.

Victor Papacostea despre criza Partidului Național Liberal (1937)

PROBLEMA PARTIDULUI LIBERAL⁹⁶

Cei care au avut, cu prilejul ultimelor alegeri, un contact direct cu masa alegătorilor – cu țărănimea îndeosebi – au putut să-și dea seama de caracterul neobișnuit de grav al înfrângerii suferite de guvernul liberal. Cifrele singure nu reflectă îndeajuns de fidel adevărata stare de lucruri. Cele 35 de procente obținute de guvern nu trebuie să inducă în eroare pe cei răspunzători de soarta acestui partid; este știut doar că în țara noastră un guvern – oricât de slab și impopular ar fi – dispune de suficiente mijloace pentru a-și asigura un astfel de procent. Cu moravurile ce caracterizează viața noastră politică, cu mijloa-

⁹⁶ Articol scris de pe pozițiile grupării național-liberale dizidente, dornice de reforme, a lui George I. Brătianu, îndată după eșecul în alegerile parlamentare al vechiului P.N.L. (20 decembrie 1937) și căderea guvernului Gh. Tătărescu.
<https://biblioteca-digitala.ro>

cele de intimidare și de corupție de care se folosesc partidele și cu protecția legii electorale în vigoare, se înrădăcinase chiar credința că la noi nici un guvern nu poate fi trântit în alegeri. Iată de ce, înfrângerea electorală a guvernului liberal nu poate fi privită ca o simplă deficiență procentuală și nici nu trebuie explicată doar prin lipsa de prestigiu și de autoritate a echipei ce s-a dus.

Incontestabil, foștii guvernanți au săvârșit erori care au atins grav acel patrimoniu de demnitate și mândrie cetățenească scump tradițiilor liberale și în urzeala căruia trăiește amintirea tuturor marilor înfăptuiri naționale; incontestabil, înjosirea tinerei noastre societăți printr-un regim polițist ignobil, însoțit de acte de teroare puțin obicinuite în istoria contemporană a României, au contribuit mult la golul de popularitate în jurul fostului guvern; incontestabil, iarăși, că lipsa de sancțiuni a scăzut sub orice nivel valoarea morală a unei guvernări care a avut destule elemente constructive și o politică financiară mulțumitor îndrumată. Dar toate acestea nu ajung pentru a ne explica resentimentele atât de profunde, manifestate pretutindeni de masa alegătorilor împotriva fostului guvern – resentimente din care a țâșnit, ca o lovitură însetată de răzbunare, votul de la 20 Decembrie.

De altfel, trebuie să recunoaștem că în masa rurală – care a decis prin numărul ei soarta bătăliei – elementele mai sus amintite au tras destul de puțin în cumpăna.

Nici „*înjosirea tradițiilor de demnitate și mândrie a partidului liberal*”, nici cenzura, nici starea de asediu, nici spionajul telefoanelor – organizat pe vremuri – nu au atins direct viața și interesele imediate ale societății noastre țărănești; uriașul a tresărit și s-a mișcat împotriva partidului liberal pentru motive mult mai adânci și care trădează, mai limpede ca totdeauna, o criză cu origini mai vechi și cu urmări incalculabile pentru destinul acestui partid.

*

După război s-a vorbit adesea de „*criza partidului liberal*”. încă mai de mult un fruntaș al său, discutând viitorul probabil al acestui bătrân organism politic spunea: „*Toată energia plastică de refacere și adaptare s-a istovit în el...*”. Iar unul dintre doctrinarii liberalismului, nu s-a sfiit să recunoască, chiar în cadrul lucrărilor cercului de studii, că „*dacă trecutului partidului liberal a fost plin de succes și de acte naționale mari, trebuie să mărturisim că în prezent el încearcă o criză cu atât mai viu simțită ou cât dealtfel ea oglindește mai adânc și mai complex chiar criza generală a liberalismului din toate societățile occidentale*”⁹⁷. Rând pe rând, diferiți comentatori și gânditori ai vieții noastre politice au atras luarea aminte a cercurilor diriguitoare a partidului asupra diferitelor cauze ale acestei crize;

⁹⁷ Ambele citate în Alexandru Panacostea, *România politică*, p. 208.
<https://biblioteca-digitala.ro>

n-au lipsit și unele îndemnuri și soluții, înțelepte, în scopul sincer de a se salva această grupare – printr-un eroic efort de adaptare – de la o moarte sigură. Fatalitatea a voit însă ca toate încercările făcute în această direcție să eșueze. (S-au produs încă din primii ani de după războiu, și unele fapte stranii din care s-a întrevăzut amestecul ocult al unor factori din afară, care urmăreau metodic, printr-un joc perfid de intrigi și lovituri din umbră, destrămarea acestei splendide armate politice naționale; lupta tenace împotriva familiei Brătianu, asalturile deznăjduite în contra lui Ionel Brătianu, martirizarea lui Vintilă Brătianu, excluderea atât de precipitată a grupului Gheorghe Brătianu – sunt fapte pe care istoricul viitor va căuta să le deslușească în toate detaliile lor nevăzute, până în ungherele cele mai întunecoase ale intrigi).

Când vorbim de incapacitatea de adaptare a Partidului liberal, ne gândim îndeosebi la situația lui sub regimul politic inaugurat prin sufragiul universal. În loc să devină, treptat, un instrument prin care să se realizeze ceea ce Ionel Brătianu numea „*armonizarea antagonismelor sociale*”, el tinde să devină un mijloc de dominațiune economică de care – pe lângă unele instituțiuni cu trecut glorios în dezvoltarea economică a societății românești și indispensabile bunului ei mers – se folosesc, în scopul unei adevărate exploatare, o sumă de întreprinderi și grupuri financiare – atât din vechiul regat cât și din noile provincii – dubioase ca origină și lipsite cu desăvârșire de omenie. Ei bine, lucrul acesta a pătruns în conștiința maselor, iar o propagandă dibaci condusă a știut să arunce în socoteala partidului liberal toată răspunderea valului de scumpete deslănțuit în ultimii 3–4 ani asupra unor articole de primă necesitate. Cât de departe a ajuns orbirea unora dintre aceste grupuri, cât de grele au fost loviturile date de ei cadrului politic, și cât de mari sunt răspunderile ce-i apasă, am cetit-o în comunicatul apărut în ziarele din 7 decembrie – în plină campanie electorală! – și prin care se aducea la cunoștința cetățenilor (citește: alegătorilor) că „*membrii comisiei economice a guvernului, întruniți în ziua de 6 Decembrie, au admis ridicarea cu 3 lei la kgr. a prețului zahărului*”.

Am constatat personal efectele fulgerătoare ale acestei „*întâmplări*”. Fiecare conchidea: desigur, trustul comandă și partidul execută. Iar agenții de propagandă ai tuturor grupărilor politice adverse concentraseră atenția alegătorilor asupra acestui fenomen.

Atât de mare a fost aversiunea maselor împotriva ideii de partid liberal, încât, pentru prima oară în cei 8 ani de acțiune, a trebuit – îndemnat chiar de șefii organizațiilor comunale – să renunț în cuvântările mele la această titlatură și să folosesc aproape exclusiv pe aceea de *georgist*.

„*Liberalii scumpesc viața*” sau „*Liberalii sunt oamenii trusturilor*”, iată formule intrate adânc în conștiința colectivității țărănești.

Dar celălalt aspect apare – cu deosebire noilor generații – încă și mai grav. Predominarea economicului asupra politicului a deschis, se știe, fără control și fără măsură, drumul conchistadorilor veniți la noi din toate părțile lumii, și care, prin canalul «liberal» în primul rând, și-au creat tot soiul de privilegii și favoruri, tarife vamale, monopoluri, au legiferat în economia țării și au împins, pe nesimțite, la o nouă robie diferitele categorii de muncă de la noi. Împotriva acestei promiscuități s-a ridicat altădată, cu toată strășnicia temperamentului său, Vintilă Brătianu. «Partidul» însă, invadat în mare parte de înrâurirea metecilor, și angajat în beneficiile unui materialism parazitar, a primit cu ostilitate acțiunea de naționalizare a fostului șef. Nici măcar tânăra generație liberală n-a fost alături de el. Dimpotrivă, în rândul tineretului – sub masca ideilor înaintate și generoase – s-au găsit adesea uneltele oarbe sau remunerate ale năvălitorilor. De aceia a și avut lupta împotriva fraților Brătianu – împotriva lui Vintilă mai ales, – un caracter atât de tragic. (Loviturile cele mai grele li se pregăteau, cum am spus mai sus, înlăuntrul partidului). S-a repetat, cu un trist succes, povestea calului troian.

Apoi, cu toată cerbicia și martiriul fostului ministru de finanțe, încetul cu încetul, cetatea a căzut. Istoricul organism politic a ajuns în urmă o fortăreață în care s-au întărit ca la ei acasă, străinii. Și astfel a fost pus partidul liberal și pe acest teren în conflict cu instinctul popular, care a văzut și vede în numărul din zi în zi mai mare al străinilor o primejdie de dizlocare etnică. A face o enumerare a pierderilor prilejuite neamului și statului, în toate domeniile prin intrarea cetății liberale sub autoritatea vrăjmașului, nu este nici locul, nici momentul. Dar cine o va face – atât în vechiul regat cât și în Ardeal – se va înfiora ; și bruma de burghezie românească care se închegase ici colo în decurs de câteva decenii a dispărut, înghițită de cea mai odioasă formă a capitalismului exploatator. Guvernele liberale n-au avut nici măcar tăria unei acțiuni de energică fiscalizare care să silească pe acești profitori a pune la îndemâna țării din stoarcerea căreia se îmbogățiseră, mijloacele de întreținere la capitelele fundamentale bunei ei funcționări : armata, drumurile, sănătatea, salariile aparatului de stat, etc. Dimpotrivă, această burghezie capitalistă, în cea mai mare parte de origină străină, și-a bătut joc de toate îndatoririle ei în stat și se comportă asemeni acelor companii de exploatare pe care europenii le trimeteau acum un veac în concesiunile lor coloniale, prin continentele de culoare. Nu îi interesează pe acești conchistadori decât câștigul; cunosc doar favoruri și privilegii și nici o îndatorire. Evaziunea lor fiscală – ca și aceea a multor bogătași autohtoni – a luat, prin complicitatea aceluiași sistem politic și administrativ, proporții spăimântătoare. (N-a declarat un fost ministru de

finanțe liberal într-o cuvântare publică că a fost amenințat cu împușcarea de acei a căror evaziune fiscală o urmărea; și n-a fost scos din minister în modul cel mai straniu în cele din urmă?).

Să nu se mai mire nimeni deci, că s-au rupt astfel, rând pe rând, legăturile care uneau strâns altădată atâtea categorii sociale de partidul liberal. Clerul, corpul didactic, funcționărima de toate gradele, micii negustori și meșteșugari astăzi pauperizați – unii după alții s-au desprins de la matca istoricului partid și s-au dus acolo unde au văzut mijind o speranță de îndreptare. Se mai conta în aceste alegeri pe indolența țărănimii, pe spiritul ei de conservare, pe puterea banului și a alcoolului risipit în alegeri pentru a obține cele 40 de procente; s-au înșelat însă. Instinctul de apărare al maselor a reacționat – și la țară – cu o vigoare neașteptată. Și dacă explozia de indignare nu-și găsea acum drumul și ținta, pe calea pașnică a votului, fierberea ar fi fost din ce în ce mai mare și riscurile pentru organismul nostru de stat din ce în ce mai grave.

Din cele de mai sus se vede deci că partidul liberal a rămas de câțiva ani de zile în afara menirii lui și în afara marilor îndatoriri politice, sociale și naționale ale acestui început de eră nouă. Lipsit de generozitate față de mase, surd la chemarea neamului, el pare sortit pieirii. Poporul român își crează – de data aceasta fără concursul bătrânului organism politic sau chiar împotriva lui – instrumentele de salvagardare ale statului. Țara ar fi preferat însă diferitelor improvizațiuni, mai tari sau mai slabe, vechea ei gardă politică; dar vechea gardă n-a mai răspuns la apel.

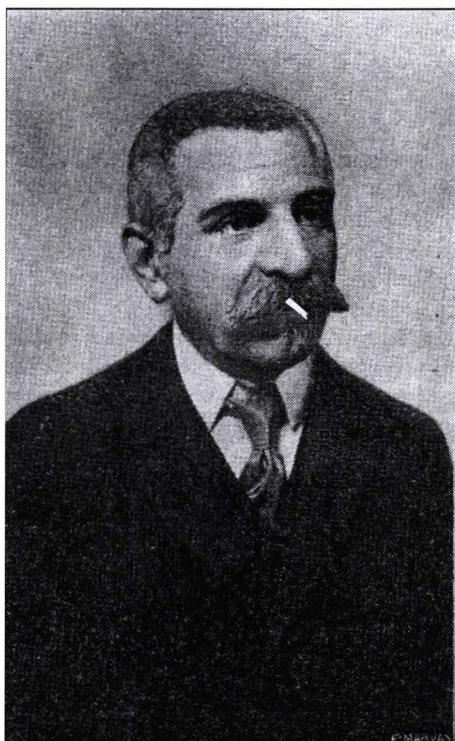
*

În lumina acestor constatări, lupta noastră apare mai mult ca oricând ca ultima încercare de mântuire a partidului de evoluția căruia se leagă toate evenimentele mari din istoria contemporană a României. Cu intuiția sa excepțională, cu spiritul de previziune al celui ce gândește de 20 de ani asupra trecutului și destinelor moștenirii strămoșești, conducătorul nostru face, din 1930, un uriaș efort de adaptare a liberalismului român la spiritul și nevoile vremii. Am fi preferat, firește, ca această luptă să se fi dat în interiorul partidului liberal de altă dată; astăzi el ar fi fost desigur în fruntea mișcării sociale și naționale ce se desfășoară sub ochii noștri și am fi înregistrat în fastele istoriei noastre politice – după 1848 și 1918 – cea de a treia revoluție liberală. N-a trăit pentru a o realiza – consecvent chemărilor sale din tinerețe – peste toate adversitățile oculte sau fâțișe, – Ionel Brătianu; i s-au barat pretutindeni drumurile lui Vintilă Brătianu; a fost exclus la prima mișcare, Gheorghe Brătianu. Iată de ce suntem nevoiți să dăm lupta – cu mai puține puteri desigur, dar cu aceeași nădejde – în afara partidului.

De lângă zidurile cetății în jurul căreia de aproape opt ani ducem această luptă, strigăm încă o dată celor dinlăuntru toată nevoia de înnoire a metodelor și a concepțiilor pentru salvarea partidului liberal și, prin el, a țării. Este ultimul moment când mai putem face acest lucru. Nu ne vom transforma însă din soldați ai unei idei în jalnici plângători la zidurile Ierihonului. Dacă cei dinlăuntru nici acum nu vor înțelege ceasul suprem al marilor hotărâri, spa-dele noastre se vor înfrăți cu ale oricui va merge pe același drum, drumul României de mâine.

Primii școlari macedo-români aduși în București de călugărul Averchie; în dreapta lui Averchie se află Gușu Papacostea, tatăl fraților Papacostea. (Gravură de Carol Popp de Szathmary)

Gușu Papacostea Goga – tatăl fraților Papacostea (1912).

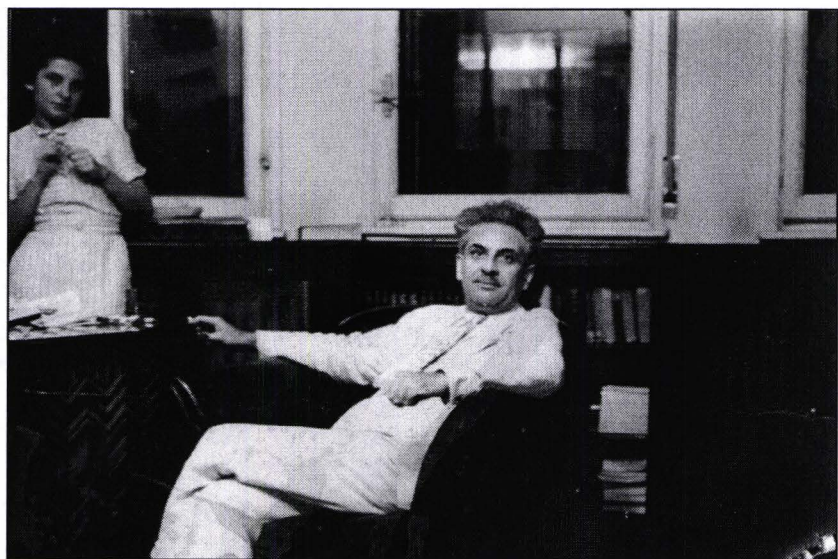
Flora Teofania Papacostea – mama fraților Papacostea (1881).

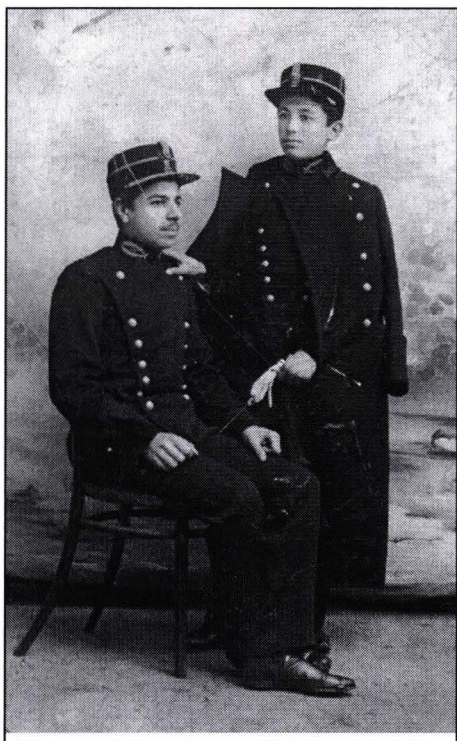
Flora Teofania Papacostea, mama fraților Papacostea.

Flora Teofania Papacostea, mama fraților Papacostea, împreună cu mama ei, dna Tonu, cu Petre Papacostea și cu fiica acestuia.

Petre Papacostea, împreună cu fiica sa Dora-Adela (Dodo).

*Alexandru Papacostea,
fratele lui Victor Papacostea.*

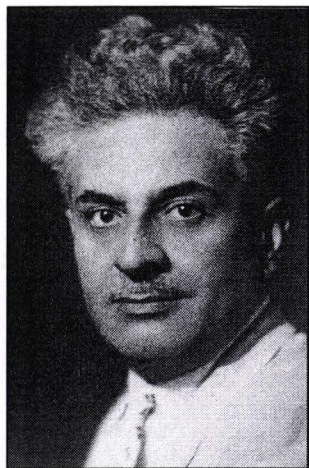
*Cezar Papacostea (centru), Ștefan Zeletin
(stânga), Periețeanu, Gh. Dem. Teodorescu și
Ion Bianu.*

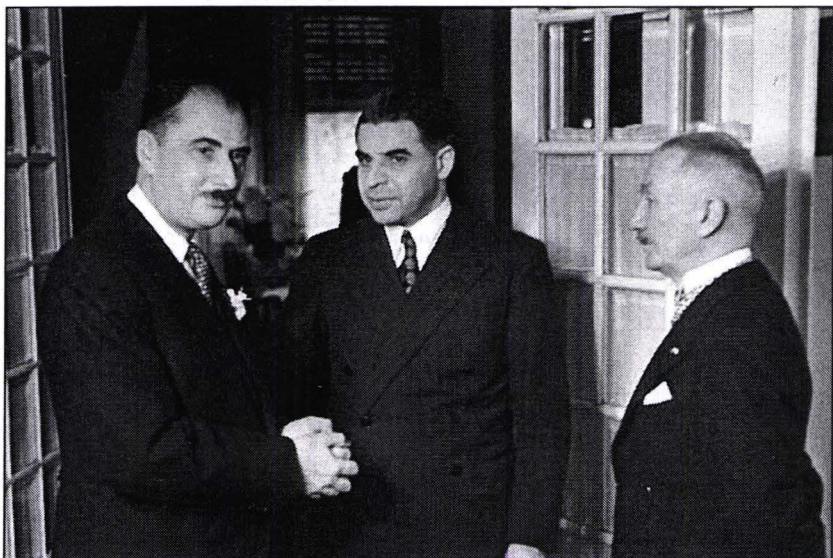
Alexandru Papacostea.

Cezar Papacostea.

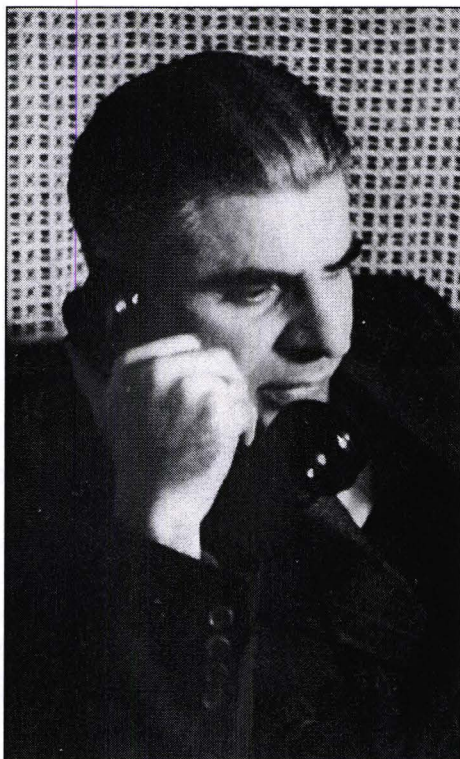
Petre Papacostea.

Victor Papacostea și Gh. I. Brătianu.

Victor Papacostea, tânăr, la o întrunire publică.

Victor Papacostea.

Victor Papacostea împreună cu Gh. I. Brătianu, C.C. Giurescu și un deputat.

Victor Papacostea (stânga).
<https://biblioteca-digitala.ro>

Petre Papacostea, Suffy Tanrioer – ambasadorul Republicii Turcia – și Victor Papacostea.

Victor Papacostea cu soția în mijlocul unui grup de participanți la Congresul internațional de studii bizantine de la Roma.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Familia Papacostea puțin înainte de 1925. De la stânga la dreapta, rândul din spate, în picioare: Victor Papacostea, Dra Lucia Burada (?), Eliza Papacostea, Alexandru Papacostea, Cezar Papacostea, Petre Papacostea, Prof. Cica (un prieten aromân); rândul din mijloc, așezați: Irina Papacostea, Dna. Burada, sora Teofanei Papacostea (?), Teofana Papacostea, Anton Papacostea, Iosefina Papacostea, soția lui Petre Papacostea; în rândul din față, așezat pe jos Apostol Papacostea, în picioare Dora-Adela Papacostea (Dodo), fiica lui Petre Papacostea.

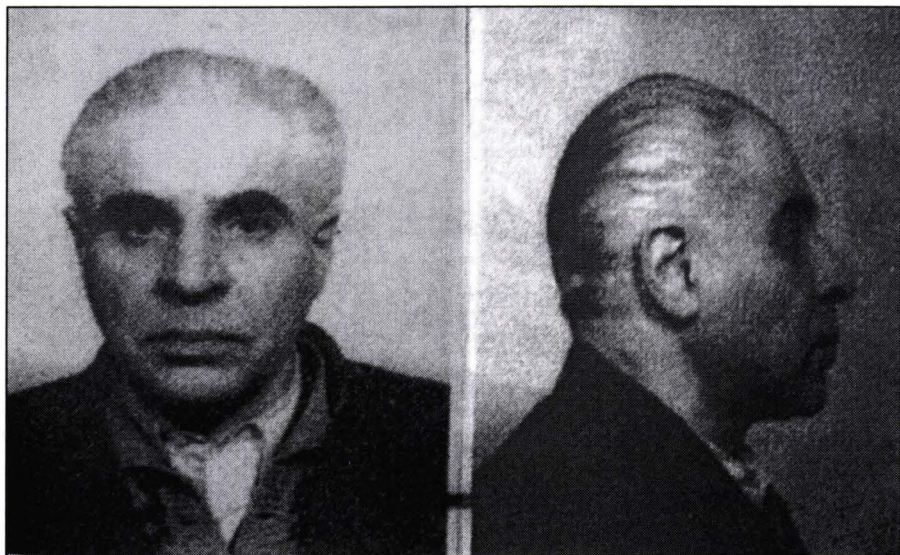
Victor Papacostea, împreună cu soția sa, Cornelia.

Victor Papacostea, împreună cu soția sa, Cornelia.

Victor Papacostea și fiica sa, Cornelia Papacostea-Danielopolu.

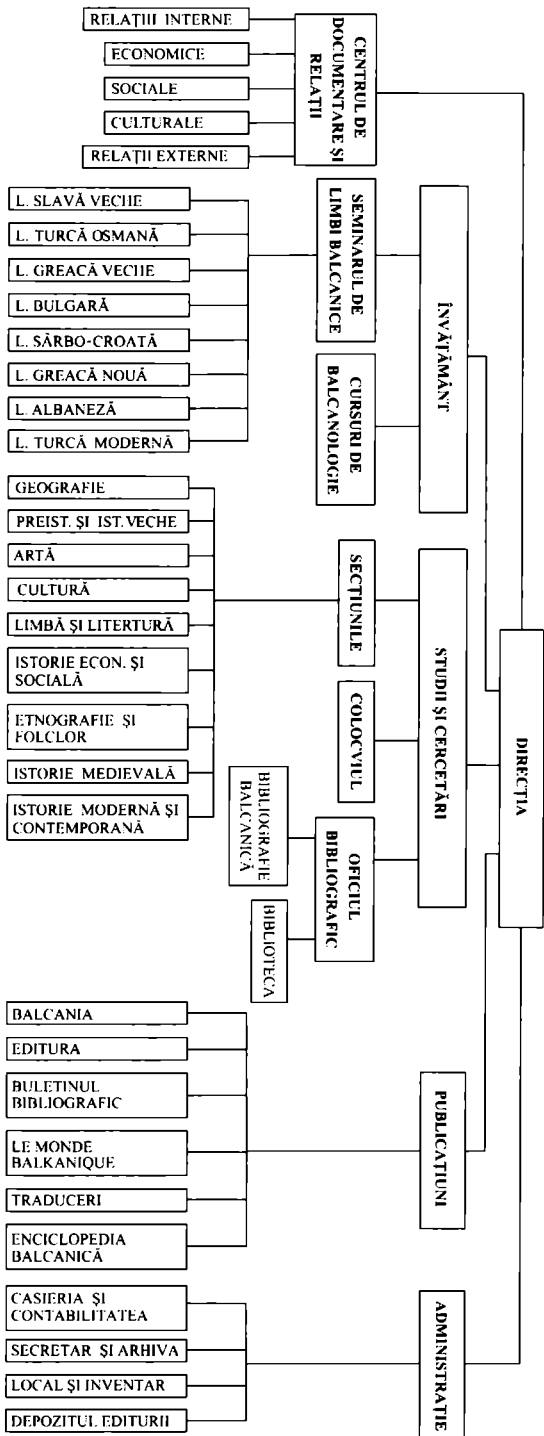

Victor Papacostea – fotografie din dosarul de anchetă.

Victor Papacostea, împreună cu soția sa, Cornelia, și cu fiica lor (București, 1960).

ORGANIGRAMA INSTITUTULUI DE STUDII ȘI CERCETĂRI BALCANICE

BALCANIA

IX

BUCAREȘT
MCMXLVI

*Foaia de titlu a șpaltului revistei „Balcania”, an IX (1946),
care nu a mai văzut lumina tiparului.*

<https://biblioteca-digitala.ro>

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE / 5

BALCANOLOGIE ȘI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX / 7

BALKANOLOGIE ET POLITIQUE EN ROUMANIE AU XXe SIÈCLE / 30

DOCUMENTE

A. DOCUMENTE DIN ARHIVA C.N.S.A.S. / 45

I. DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA DIN DOSARUL ANCHETEI GRUPULUI NAȚIONAL-LIBERAL AURELIAN BENTOIU / 45

Ordonanța de încetare a procesului penal în privința lui Victor Papacostea (29 mai 1958) / 45

Hotărâre pentru închiderea dosarului de grup nr. 102, privind pe Bentoiu Aurelian, Ghiorghiu Georgel, Aznavorian Hurmuz, Papacostea Victor, Rădulescu Savel și Sibiceanu Nicolae (27 decembrie 1958) / 49

II. NOTE INFORMATIVE ȘI DECIZII ALE ORGANELOR DE URMĂRIRE DIN ARHIVA C.N.S.A.S. (1960-1962) REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA / 57

Notă informativă din partea unei colocatare potrivit căreia întreaga familie Papacostea domiciliată în str. Caragea Vodă nr. 19 alcătuiește un primejdios cuib de reacționari ostili clasei muncitoare și regimului socialist. Se propune alungarea lor din casa naționalizată și instalarea acolo a unor tovarăși de nădejde (1 februarie 1956) / 57

Nota informatorului Miron (18 martie 1960) / 61

Nota informatorului Miron (30 aprilie 1960) / 62

Nota informatorului Miron (4 iunie 1960) / 63

Nota informatorului Miron (8 iulie 1960) / 64
 Nota informatorului Nichifor (28 iunie 1960) / 65
 Nota informatorului Miron (13 septembrie 1960) / 66
 Nota informatorului Călinescu (17 septembrie 1960) / 67
 Nota informatorului Miron (14 decembrie 1960) / 68
 Nota informatorului Miron (30 decembrie 1960) / 69
 Nota informatorului Mihăescu (14 martie 1961) / 70
 Nota informatorului Miron (15 martie 1960) / 71
 Nota informatorului Victor Marcel (30 martie 1961) / 72
 Nota informatorului Miron (11 mai 1961) / 74
 Nota informatorului Miron (19 decembrie 1961) / 74
 Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (12 ianuarie 1962) / 75
 Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (26 ianuarie 1962) / 77
 Nota informatorului Miron (22 februarie 1962) / 87

Comunicare de predare a dosarului de obiectiv Nr. 333 problema P.N.L. privitor la Victor Papacostea, lucrat de Locot. Major. Nataletu D. din 312 către Cpt. Dumitru Vasile din 370 și de luare în evidență dosarului de obiectiv nr. 270 problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962) / 88

Proces-verbal de predare-primire a materialului compromițător privitor la Victor Papacostea din dosarul nr. 333, problema PNL în dosarul nr. 270, problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962) / 89

Hotărâre de deschidere a dosarului individual privind pe Victor Papacostea (5 aprilie 1962 ?) / 89

Notă cu măsuri ce vor fi luate pentru urmărirea lui Victor Papacostea (7 mai 1962) / 92

Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (11 iunie 1962) / 94

Hotărâre de închidere a dosarului lui Victor Papacostea, ca urmare a decesului lui (15 august 1962) / 96

B. DOCUMENTE DIN ARHIVA LUI VICTOR PAPACOSTEA / 97

I. MEMORII ADRESATE AUTORITĂȚILOR DE STAT ȘI DE PARTID DE VICTOR PAPACOSTEA ȘI CORNELIA V. PAPACOSTEA / 97

Cornelia Papacostea către Procurorul General după a doua arestare a lui Victor Papacostea (martie 1958) / 97

Răspunsul Procuraturii Generale la memoriul înaintat de Cornelia Papacostea / 98

Cornelia Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Prim Secretar al Partidului Muncitoresc Român, cerând eliberarea lui Victor Papacostea din a doua detenție (aprilie 1958) / 99

Răspunsul Ministerului Afacerilor Interne la memoriul adresat de Cornelia Papacostea C.C al P.M,R în legătură cu a doua arestare a lui Victor Papacostea / 103

Victor Papacostea către Ministrul Învățământului Acad. Athanase Joja (februarie 1959) / 104

Victor Papacostea către Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri (23 februarie 1961) / 105

Victor Papacostea și Cornelia Papacostea cer lui Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri repunerea în drepturile lor imobiliare sau acordarea unui apartament corespunzător nevoilor lor și restituirea mobilierului confiscat abuziv / 107

Victor Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Stat (după 21 martie 1961) / 108

Cornelia Papacostea despre avaturile casei din str. Paris nr. 22 (după 20 iunie 1962) / 110

Ministerul de Interne către Cornelia Papacostea despre detențiile lui Victor Papacostea (14 decembrie 1990) / 112

II. REFERINȚE DESPRE VICTOR PAPACOSTEA / 113

Lazăr L. Rosenbaum (3 noiembrie 1944) / 113

Alexandru Rosetti (19 ianuarie 1959) / 114

Emil Petrovici (20 decembrie 1960) / 115

Emil Condurachi (12 ianuarie 1961) / 116

Mihai Ralea (februarie 1961) / 117

III. TEXTE AUTOBIOGRAFICE / 118

Autobiografie / 118

Victor Papacostea evocă împrejurările în care a înființat Liceul „Mihail Eminescu” din cartierul Floreasca / 125

IV. TEXTE ȘI DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA CA BALCANOLOG ȘI PROMOTOR AL SOLIDARITĂȚII BALCANICE (1927-1948) / 133

Nicolae Iorga îl informează pe Victor Papacostea că a fost numit secretar al Institutului de Studii Sud-Est European de la data de 1 septembrie 1927 / 133

Statutul secției de studii macedo-române conduse de Victor Papacostea în calitate de secretar onorific al Institutului de studii sud-est europene al lui Nicolae Iorga (1928 -1929) / 133

Programul „Revistei Aromânești” publicate de Victor Papacostea și Tache Papa-hagi (anul I, nr. 1, 1929, p. 3-4) / 135

Apeluri și recomandări redacționale publicate în „Revista Macedoromână”, continuatoarea „Revistei Aromânești”, editate de George Murnu, Teodor Capidan și Victor Papacostea (an II, nr. 1, 1930, p. 149-15) / 136

Theodor Capidan, George Murnu și Victor Papacostea fac Societății de Cultură

Macedoromână oferta de a-i preda în proprietate „Revista Macedoromână“, pentru asigurarea unei apariții regulate, cu condiția păstrării caracterului ei strict științific și al conducerii ei științifice (1935) / 138

Societatea de Cultură Macedoromână acceptă oferta „Revistei Macedoromâne“ (23 octombrie 1935) / 139

Victor Papacostea este numit conferențiar universitar suplinitor de istoria românilor la Universitatea din București (31 ianuarie 1934) / 140

Referatul lui George Murnu pentru crearea unei conferințe de istoria românismului din Peninsula Balcanică și atribuirea ei lui Victor Papacostea (1937) / 140

Cererea lui Victor Papacostea de înscriere la concursul pentru ocuparea conferinței de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității București (6 martie 1937) / 143

Decanul Facultății de Litere și Filosofie a Universității București convoacă pentru 19 mai 1937 Consiliul profesoral în vederea constituirii comisiei de concurs pentru conferința de istoria românilor din Peninsula Balcanică / 144

Convocarea Comisiei pentru ocuparea prin concurs a conferinței de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității București și Procesul Verbal al primei ședințe (23 mai 1937) / 145

Convocarea candidatului Victor Papacostea la concursul pentru ocuparea conferinței de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere și Filosofie (23 mai 1937) / 146

Procesul Verbal al concursului pentru ocuparea conferinței de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere și Filosofie câștigat de Victor Papacostea (24 mai 1937) / 147

C.C. Giurescu, Raport pentru numirea Conf. Victor Papacostea ca profesor titular al catedrei de istoria popoarelor balcanice cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării de la Universitatea București (1942) / 148

Propunerea lui Victor Papacostea adresată Ministrului Culturii Naționale și Cultelor de organizare a Institutului de Studii și Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din București (1942) / 154

Raportul Nr. 280.028/1942 prin care Ion Petrovici, Ministrul Culturii Naționale și Cultelor propune Mareșalului Ion Antonescu proiectul de Decret-Lege privind organizarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice / 155

Decret-Lege nr. 255 din 2 februarie 1943 pentru înființarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice / 156

Dezavuarea Institutului de Studii și Cercetări Balcanice și a directorului său în oficiosul hitlerist „Das Reich“, nr.8, Berlin, 30 ianuarie 1944 / 158

„Românii și bulgarii“. Unul dintre textele privitoare la raporturile românilor cu popoarele balcanice, înmânate spre lectură tuturor elevilor Școlii de limbi balcanice în scopul familiarizării lor cu realitățile balcanice și metoda balcanologică / 159

Îndreptarul pentru activitatea serviciilor științifice din Institutul de Studii și Cercetări Balcanice / 162

O listă a secțiilor și colaboratorilor Institutului de Studii și Cercetări Balcanice din București / 163

Decizia nr. 266.979, din 14 octombrie 1947, semnată de Ministrul Educației Naționale Ștefan Voitec, prin care, între mulți alții, Prof. Victor Papacostea este înălțurat din Universitatea București și încadrat <sic!> la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice din București / 165

Decizia nr. 266.980 din 14 octombrie 1944, semnată de Ministrul Educației Naționale Ștefan Voitec, prin care, ca și la celelalte institute de cercetări, este drastic redus personalul științific și administrativ / 166

Personalul Institutului de Studii și Cercetări Balcanice după fuziunea cu Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (1948) / 167

Victor Papacostea către Acad. Athanase Joja, Ministrul Învățământului, despre Institutul Sud-Est European al lui Nicolae Iorga și Vasile Pârvan (1959) / 169

V. DOCUMENTE ȘI TEXTE PRIVITOARE LA TEME ȘTIINȚIFICE ȘI PROBLEME POLITICE BALCANICE SAU CU CONTINGENȚE BALCANICE / 172

Ziarul turcesc Yildirim din Bazargic relatează despre intervenția lui Victor Papacostea, ca deputat liberal georgist de Caliacra, în favoarea dreptului musulmanilor din România la reprezentare senatorială (10 septembrie 1932) / 172

Scrisoarea de mulțumire adresată de Mustegip M. Fazîc, în numele comunității musulmanilor din Dobrogea, lui Victor Papacostea care a apărât în Parlament dreptul acestora de a fi reprezentați în Senatul României (11 septembrie 1932) / 173

Cuvântare funebă la moartea doctorului George Badralexî (7 mai 1934) / 175

Scrisoarea deschisă adresată primului ministru Gh. Tătărescu de Victor Papacostea care dezvăluie blocarea procesului colonizării aromânilor în Cadrilaterul dobrogean în urma acaparării fostelor domenii funciare turcești de către înalți oficiali români și cere curmarea acestui abuz (26 octombrie 1935) / 178

Victor Papacostea despre confederarea popoarelor balcanice („Libertatea“, 20 iunie 1936) / 179

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe privind situația aromânilor sau macedoromânilor (aprilie 1941) / 184

Conferință despre românii din Peninsula Balcanică (1941) / 189

Un articol de largă promovare a principiilor balcanologiei: „România și studiile balcanice“ (1944) / 197

Cuvântare rostită la postul de radio București, sâmbătă 28 septembrie 1944, într-o emisiune festivă oficială închinată zilei eliberării Greciei / 200

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe, în vederea Conferinței de Pace, cu privire la restabilirea frontierei româno-bulgare din Dobrogea (1945-1946) / 201

Schiță istorică privind relațiile româno-grecești redactată pentru Institutul român de relații internaționale (1958) / 212

*VI. DOCUMENTE ȘI TEXTE REFERITOARE LA REFACEREA INSTITUTULUI
DE STUDII ȘI CERCETĂRI BALCANICE ȘI RELANSAREA REVISTEI
„BALCANIA” (1959-1962) / 242*

Subsecția de științe istorice a Academiei R.P.R. avizează favorabil angajarea lui Victor Papacostea, recent eliberat din închisoare, în calitate de colaborator la Institutul de istorie (30 ianuarie 1956) / 242

Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic și a necesității studiilor comparate (text întocmit pentru Academia Română, 1960) / 242

Victor Papacostea propune Academiei Române măsuri de organizare și funcționare a redacției revistei „Balcania” / 253

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situația portofoliului revistei „Balcania” la 14 februarie 1962 / 256

Rapoarte lunare de activitate înaintate de Victor Papacostea Academiei Române, în calitate de secretar de redacție al revistei „Balcania”, în ultimele luni de viață (ianuarie-mai 1962) / 258

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situația portofoliului revistei „Balcania” la 28 mai 1962, după 6 luni de la înființarea Comitetului de redacție / 260

Liste manuscrise de colective specializate de colaboratori ai revistei „Balcania” serie nouă întocmite de Victor Papacostea (1962) / 263

VII. REFERATE, PROIECTE ȘI PROPUNERI EDITORIALE / 264

Proiectul Enciclopediei Balcanice (1947) / 264

Referat asupra cărții lui Nicolae Bănescu „Chipuri și scene din Bizanț” / 266

Tematica detaliată a lucrării în curs de elaborare „Istoria învățământului în Țările Române” propuse spre publicare de Victor Papacostea Editurii Academiei R.P.R. (1959-1960) / 270

Victor Papacostea propune directorului Institutului de Etnografie publicarea unei ediții a operelor lui Teodor T. Burada / 278

Victor Papacostea propune Directorului Editurii Academiei Republicii Populare Române publicarea unui volum personal de Studii greco-române / 280

*VIII. DIN TEXTELE LUI VICTOR PAPACOSTEA DE DOCTRINĂ ȘI
ATITUDINE POLITICĂ LIBERALĂ / 285*

Discurs parlamentar la legea pentru reducerea salariilor (11 februarie 1933) / 285

Victor Papacostea despre criza Partidului Național Liberal (1937) / 306

6 ~~încheiere~~ ^{concluzie} se impune la capătul

acestei expuneri.

În Trete septe și citate folosite,
rezultă cu prisosință, valorea latină a
suflatului românesc din Secuimla.

În Marea și pînă în Vestul dinuic,
din Balcani și pînă în Etolia - el ne
epure, cu unii descobori, marea seclă;
activ, constructiv, cu spiritul marea
lucit - refractar misticismului -
terace și econom.

Au apărut în comune și orade lor -
impulsive tuturor Barbarilor, cu o putere de
rezistență inepuizabilă (cristalizare veacuri)
cetatea antică, cetatea română, cu
disciplinele ei severe, cu ordine ei stricte
și administrativ, cu respectul religios al
familiei și al morților, cu setea de justiție
a vechiului spirit latin.